

**ความหมายของเครื่องสังเวชนากระยาบวช ในพิธีไหว้ครูดนตรี
และนาฏศิลป์ไทย : กรณีศึกษาวิทยาลัยนาฏศิลป์ลพบุรี**

นางสาวฉัตรพร ดวงสร้อย

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
แขนงวิชาไทยคดีศึกษา สาขาวิชาศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช

พ.ศ. 2551

**The Meaning of Sacrificial Offerings “Kra Ya Buad” in a Ceremony to Pay
Tributes to Thai Traditional Music and Dance Teachers: A Case Study
in the College of Dramatic Arts Lopburi**

Miss. Chattraporn Duangsoi

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements for
the Degree of Master of Arts in Thai Studies
School of Liberal Arts
Sukhothai Thammathirat Open University
2008

หัวข้อวิทยานิพนธ์ ความหมายของเครื่องสังเวทบุชากระยาบวชในพิธีไหว้ครูดนตรีไทย
และนาฏศิลป์ไทย: กรณีศึกษาวิทยาลัยนาฏศิลป์ลพบุรี
ชื่อและนามสกุล นางสาวฉัตรพร ดวงสร้อย
แขนงวิชา ไทยคดีศึกษา
สาขาวิชา ศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช
อาจารย์ที่ปรึกษา 1. รองศาสตราจารย์ เรือเอกหญิงปรีญา หิรัญประดิษฐ์
2. อาจารย์ ดร.ศิริชัยชาญ ฝึกจำรุง

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ได้ให้ความเห็นชอบวิทยานิพนธ์ฉบับนี้แล้ว

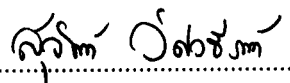

..... ประธานกรรมการ
(รองศาสตราจารย์กาญจนา อินทรสุวานนท์)

..... กรรมการ
(รองศาสตราจารย์ เรือเอกหญิงปรีญา หิรัญประดิษฐ์)

..... กรรมการ
(อาจารย์ ดร.ศิริชัยชาญ ฝึกจำรุง)

..... กรรมการ
(อาจารย์ ดร.ชনী วรรณะลี)

คณะกรรมการบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช อนุมัติให้รับวิทยานิพนธ์
ฉบับนี้ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต แขนงวิชา
ไทยคดีศึกษา สาขาวิชาศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช

..... ประธานกรรมการบัณฑิตศึกษา
(รองศาสตราจารย์ ดร.สุจินต์ วิศวธีรานนท์)

วันที่24.... เดือนกันยายน..... พ.ศ.2552.....

ชื่อวิทยานิพนธ์ ความหมายของเครื่องสังเวทบูชากระบวยวช ในพิธีไหว้ครูคนตรีและนาฏศิลป์ไทย
: กรณีศึกษาวิทยาลัยนาฏศิลป์ลพบุรี

ผู้วิจัย นางสาวฉัตรพร ดวงสร้อย **ปริญญา** ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต(ไทยคดีศึกษา)

อาจารย์ที่ปรึกษา (1) รองศาสตราจารย์ เรือเอกหญิงปรียา หิรัญประดิษฐ์ (2) อาจารย์ ดร.สิริชัยชาญ
พักจำรูญ **ปีการศึกษา** พ.ศ. 2551

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาส่วนประกอบและความหมายของเครื่องสังเวท เครื่องกระบวยวช บายศรีปากชาม และอุปกรณ์ต่างๆ ที่ใช้ในพิธีไหว้ครูและศึกษาความเชื่อของกลุ่มคนในวงการคนตรีและนาฏศิลป์ไทย โดยวิธีการศึกษาจากเอกสาร การสังเกตและการสัมภาษณ์ ผู้รู้ รวมทั้งกลุ่มบุคคลที่เกี่ยวข้องในพิธีไหว้ครูคนตรีและนาฏศิลป์ไทย วิทยาลัยนาฏศิลป์ลพบุรี

ผลการศึกษาพบว่าพิธีไหว้ครูคนตรีและนาฏศิลป์ไทย เป็นพิธีกรรมตามความเชื่อ เพื่อแสดงความเคารพบูชา ครู อาจารย์ ผู้มีพระคุณ และบวงสรวงสังเวทเทพเจ้าแห่งดุริยศาสตร์และนาฏยศาสตร์ เนื่องจากเป็นครูผู้สร้างสรรค์และประสิทธิ์ประสาทวิชาให้ ความเชื่อนี้มีความสัมพันธ์ต่อการศึกษา และการดำเนินชีวิตของคนในวงการคนตรีนาฏศิลป์เป็นอย่างมาก เครื่องสังเวท คืออาหารสุกและอาหารดิบ เครื่องกระบวยวช คือ อาหารที่ไม่ปรุงเจือด้วยของคาวและบายศรีปากชาม คือ เครื่องเชิญขวัญที่ประดิษฐ์จากใบตองใช้สักการะเทพเจ้าสิ่งศักดิ์สิทธิ์ชั้นสูง วัตถุประสงค์ของที่ใช้ในการประกอบพิธีกรรม ได้แก่ สิริระเทพเจ้าชั้นสูง ภาพถ่ายครูที่ถึงแก่กรรม รวมถึงของใช้ในการทำพิธีไหว้ครู ส่วนสื่อความหมายให้มีความอุดมสมบูรณ์และเป็นสิริมงคลแก่ผู้เข้าร่วมพิธี แสดงถึงความสัมพันธ์ของมนุษย์ที่มีต่ออำนาจเหนือธรรมชาติ สะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อ ความคิด ความรู้สึก ที่ได้รับจากอิทธิพลของศาสนาพุทธ ศาสนาพราหมณ์ฮินดู และความเชื่อดั้งเดิม ที่มีบทบาทสำคัญในการสร้างเสริมกำลังใจให้ประสบผลสำเร็จในการศึกษาและในอาชีพ การจัดพิธีไหว้ครูช่วยให้เข้าใจพื้นฐานทางความคิด ความเชื่อของผู้ศึกษาวิชาการทางคนตรีนาฏศิลป์และผู้เข้าร่วมพิธี อีกทั้ง เพื่อสืบทอดภูมิปัญญาและเผยแพร่ให้บุคคลทั่วไปได้รับรู้ เพื่อธำรงรักษาวัฒนธรรมของชาติสืบต่อไป

คำสำคัญ เครื่องสังเวท เครื่องกระบวยวช

Thesis title: The Meaning of Sacrificial Offerings “Kra Ya Buad” in a Ceremony to Pay Tributes to Thai Traditional Music and Dance Teachers: A Case Study in the College of Dramatic Arts Lopburi

Researcher: Miss Chattraporn Duangsoi; **Degree:** Master of Arts (Thai Studies); **Thesis advisors:** (1) Lientenant Preeya Hiranpradith, Associate Professor; (2) Dr. Sirichaichan Fakjumroon; **Academic year:** 2008

Abstract

The purposes of this study were to study 1) the elements and meanings of the sacrificial offerings ‘Kra Ya Buad’, ‘Bai Sri Pakcham’, and the equipment used in the ‘Wai Khru’ ritual and to study 2) the beliefs of a group of Thai classical music and dance teachers. The data were collected from documents, observation and interviews with the rahmans, the senior teachers and a group of Thai classical music and dance teachers in the College of Dramatic Arts in Lopburi.

The results revealed that: the ‘Wai Khru’ ritual in Thai classical music and dance is the custom and rite of ‘paying homage to teachers’ and gods of Thai classical music and dance who created and gave knowledge to students. These beliefs were related to the study and the ways of their lives. The offerings were both raw and cooked materials. ‘Khreung Kra ya Buad’ Included only fresh food. ‘Bai Sri Pakcham’ were ‘Khreung Chen Kwan’ made of banana leaves to pay respect to sacred, higher gods. Other offerings were busts heads of the sacred gods and photos of late teachers. These offerings communicated the blessing and fulfillment to participants and indicated the relationship of people to the supernatural, reflecting the beliefs, thoughts and feelings influenced by Buddhism, Bhrams, and Hinduism. The traditional beliefs had an impact on the undamental thoughts and beliefs of students of music and dance and the participants. This blessing ceremony reflected the inheritance of the older generation and dissemination to people to maintain the country’s cultures.

Keywords: offerings, Khreung Kra ya Buad,

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จได้ด้วยดี จากการได้รับการสั่งสอน คำแนะนำ ให้ข้อคิด พร้อมทั้งดูแลช่วยเหลืออย่างดียิ่ง จากท่านรองศาสตราจารย์ เรือเอกหญิง ปรีชา หิรัญประดิษฐ์ อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ที่กรุณาให้ความเมตตาแก่ศิษย์ตลอดการวิจัยด้วยดีเสมอมา จึงขอกราบขอบพระคุณเป็นอย่างสูง มา ณ โอกาสนี้

ขอกราบขอบพระคุณ อาจารย์ ดร.สิริชัยชาญ ฝึกจำรูญ ที่กรุณาแนะนำให้ศึกษาหัวข้อวิจัยนี้ และสละเวลาดูแล ตรวจสอบ พร้อมทั้งให้ข้อมูลอันเป็นประโยชน์ในการวิจัย

ขอกราบขอบพระคุณท่านผู้ทรงคุณวุฒิ ที่กรุณาให้สัมภาษณ์ข้อมูลอันเป็นประโยชน์ในการวิจัย อาทิ พระราชครูวามเทพมุนี (ชวิน รังสิพราหมณ์กุล) อาจารย์สมบัติ แก้วสุจริต อาจารย์ธงชัย ถาวร อาจารย์บุญช่วย โสวัตร อาจารย์ไพฑูรย์ เข้มแข็ง ได้รับการช่วยเหลือเป็นอย่างดีจากน้องประภา เทียงแจ่ม น้องพรหมปมณพรรณ กิม โสภามี กำลังใจมากมายจากพี่ๆ เพื่อนๆ และน้องๆ ร่วมรุ่นเรียนปริญญาโทไทยคดีศึกษา(รุ่น 1) ที่ส่งพลังใจมาให้ตลอดเวลาโดยเฉพาะน้องชายที่แสนดี คุณนักรบ นาคสุวรรณ ที่ให้ความช่วยเหลือจนงานสำเร็จลงด้วยดี แต่การทำงานทุกอย่างย่อมไม่มีสิ่งใดที่สำเร็จได้อย่างสมบูรณ์แบบเต็มร้อย เช่นเดียวกับวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ที่ย่อมมีข้อบกพร่องบางประการ ซึ่งผู้วิจัยขอรับผิดชอบไว้แต่เพียงผู้เดียว และถือเป็นบทเรียนสำคัญในชีวิตการศึกษาอย่างไม่วันลืม

ท้ายนี้ ขอมอบคุณงามความดีจากการกระทำ และคุณประโยชน์ในวิทยานิพนธ์เล่มนี้แด่ “ครู” ทั้งครูสายสามัญ และครูศิลปะทุกๆ ท่านที่เป็นผู้ประสิทธิ์ประสาทวิชาความรู้ให้ ตั้งแต่เด็กจนบัดนี้ ..

ฉัตรพร ดวงสร้อย

พฤษภาคม 52

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	จ
กิตติกรรมประกาศ	ค
สารบัญตาราง	ณ
สารบัญภาพ	ญ
บทที่ 1 บทนำ	1
ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	1
วัตถุประสงค์	4
ขอบเขตการวิจัย	4
วิธีดำเนินการวิจัย	4
คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย	5
ผลที่คาดว่าจะได้รับ	6
บทที่ 2 วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง	7
วรรณกรรมเกี่ยวกับความเชื่อ ประเพณี พิธีกรรมและสัญลักษณ์	7
วรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวกับความเชื่อพิธีกรรมในดนตรีและนาฏศิลป์ไทย	20
บทที่ 3 พิธีไหว้ครูและเครื่องสังเวชนาฏศิลป์กระบวช ที่วิทยาลัยนาฏศิลป์ลพบุรี	23
ภูมิหลังจังหวัดลพบุรี	23
การก่อตั้งวิทยาลัยนาฏศิลป์ลพบุรี	25
พิธีไหว้ครูของวิทยาลัยนาฏศิลป์ลพบุรี	26
ขั้นตอนของพิธีไหว้ครูดนตรีและนาฏศิลป์ไทย	29
เพลงหน้าพาทย์ในพิธี	37
ความเชื่อเรื่องการไหว้ครูดนตรีและนาฏศิลป์ไทยตามทัศนะของผู้รู้ และบุคคล ที่เข้าพิธีไหว้ครูที่วิทยาลัยนาฏศิลป์ลพบุรี	39
เครื่องสังเวชนาฏศิลป์กระบวชในพิธีไหว้ครูที่วิทยาลัยนาฏศิลป์ลพบุรี	41
การจัดเครื่องสังเวชนาฏศิลป์กระบวชในพิธีไหว้ครูดนตรีและนาฏศิลป์ไทย ของวิทยาลัยนาฏศิลป์ลพบุรี	47
แผนผังการตั้งเครื่องสังเวชนาฏศิลป์กระบวชในพิธีไหว้ครู	50

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
บทที่ 4 ความหมายเชิงสัญลักษณ์ของเครื่องสังเวชนากระยาบวชในพิธีไหว้ครู วิทยาลัยนาฏศิลปชลบุรี.....	53
เครื่องสังเวศ เครื่องกระยาบวชและอุปกรณ์เครื่องใช้ในพิธีไหว้ครู กับความหมายเชิงสัญลักษณ์	54
- หมวดเครื่องสังเวศ	55
- หมวดเครื่องกระยาบวช	77
- อุปกรณ์เครื่องใช้ในพิธีไหว้ครู	94
ความเชื่อเกี่ยวกับความหมายเชิงสัญลักษณ์ของเครื่องสังเวชนากระยาบวช ในพิธีไหว้ครูวิทยาลัยนาฏศิลปชลบุรี.....	112
บทที่ 5 สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	126
สรุปการวิจัย	126
การอภิปรายผล	128
ข้อเสนอแนะ	130
บรรณานุกรม	132
ภาคผนวก	143
ก แบบสัมภาษณ์	144
ข ผู้ให้สัมภาษณ์	154
ประวัติผู้วิจัย	159

ณ

สารบัญตาราง

	หน้า
ตารางที่ 3.1 ตารางแสดงเครื่องสังเวทยและเครื่องกระยาบวชของพิธีกรรม 4 ประเภท	46

ญ

สารบัญภาพ

	หน้า
ภาพที่ 3.1 พิธีครอบฝ้ายคนตรีไทย	33
ภาพที่ 3.2 พิธีครอบฝ้ายนาฏศิลป์ไทย	36
ภาพที่ 3.3 การประกอบพระราชพิธีบวงสรวงสมเด็จพระบูรพมหากษัตริยาธิราช	42

บทที่ 1

บทนำ

1. ความสำคัญของปัญหา

ความเชื่อเป็นสิ่งที่มียู่อยู่กับมนุษย์ทุกคนในโลกมาช้านานไม่ว่าจะเป็นชนชาติใดหรือศาสนาใดก็ตาม ส่วนจะเชื่ออย่างไรก็เป็นความเชื่อที่แตกต่างกันตามสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและพื้นฐานทางสังคมของแต่ละบุคคลซึ่งความเชื่อเหล่านี้จะเป็นตัวนำพฤติกรรมมนุษย์ให้ไปสู่พิธีกรรมต่างๆ เพื่อตอบสนองความเชื่อที่มีการสั่งสม และสืบสานกันมาจนทำให้เกิดเป็นพิธีกรรมหรือวัฒนธรรมสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน ดังที่ยุพิน เข็มมุกด์ (2551: 1) กล่าวว่า “ประเพณี และเทศกาลที่มีในท้องถิ่นก็เป็นตัวชี้ให้เห็นถึงวิถีชีวิตชุมชน โดยเฉพาะสภาพแวดล้อมและภูมิปัญญา ที่บรรพชนได้ถ่ายทอดให้ลูกหลานได้ประพฤติปฏิบัติต่อกัน จนกลายเป็นประเพณีท้องถิ่นหรือประเพณีราษฎร์ ประเพณีท้องถิ่น โดยส่วนใหญ่แล้วเป็นพุทธประเพณี คือ ประเพณีที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา ดังนั้นผู้คนก็จะดำเนินชีวิตตามแนววิถีพุทธเป็นหลัก ขณะเดียวกันความเชื่อในสิ่งที่มองไม่เห็นก็ยังคงถือเป็นแนวทางปฏิบัติอยู่ ความเชื่อที่เชื่อกันมาหลายชั่วอายุคนเป็นความเชื่อที่ถูกหลานและสังคมยอมรับ บางสังคมยังมีการปฏิบัติอย่างเหนียวแน่น”

สังคมคนไทยส่วนใหญ่ มีการดำเนินชีวิตบนพื้นฐานของความรู้สึกที่สัมพันธ์กับความเชื่อ ความกลัว ความวิตกกังวลและความไม่มั่นคงแน่นอน ดังนั้น คนในอดีตจำนวนมากจึงพยายามค้นหารูปแบบและสร้างสัญลักษณ์เพื่อยึดเหนี่ยวนำทางของจิตใจให้เกิดความเชื่อมั่นและสามารถดำรงชีพอย่างมีความสุข สังเกตได้จากการประกอบพิธีกรรมต่างๆ ที่มีให้เห็นอยู่มากมายในชีวิตประจำวันทั้งการทำบุญทำทานหรือ ถือนิเวศน์ ความรัก และศรัทธาต่อศาสนาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่างๆ เป็นต้น ดังที่ อมร พิณพิมาย (2545 :1) กล่าวว่า “ความเชื่อที่ปรากฏอยู่ควบคู่ไปกับการดำเนินชีวิตทั้งคนในสังคมไทยในแต่ละท้องถิ่น ความเชื่อและความศรัทธาต่างๆ เหล่านี้ได้สะท้อนออกมาจากการกระทำ เช่น การกราบไหว้เช่นสรวงบวงสรวง พิธีการต่ออายุสืบชะตา การประกอบพิธีกรรมหลังความตาย การสวดมนต์ภาวนา พิธีตั้งศาลพระภูมิ เป็นต้น” อย่างไรก็ตามความเชื่อเปรียบเสมือนเป็นความรู้สึกนึกคิดของมนุษย์ที่มีการยอมรับนำถือต่อบุคคลหรือสิ่งหนึ่งสิ่งใด ซึ่งในตอนแรกอาจยังไม่เข้าใจธรรมชาติ มนุษย์จึงสงสัยในปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นกับตนเองและพยายามค้นหาคำตอบในสิ่งที่ตนไม่รู้ไม่เข้าใจ โดยคิดกันไปต่างๆ นานา เพราะเชื่อว่ามีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ผีบางเทวดาและสร้างรูปผี วิญญาณหรือสมมติเป็นเทพเจ้าให้มีรูปร่างตามที่ตนจินตนาการ พร้อมกับทำพิธีกรรม เช่น พิธีไหว้เพื่อขอฝน หรือ การไหว้ครูเพื่อสักการบูชา เช่นสังเวยในสิ่งที่ตนคิดว่ามีอยู่เพื่อบันดาลความสุขและ

เป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจสามารถสร้างกำลังใจในการดำรงชีวิตให้แก่ตนได้

การไหว้ครูเป็นวัฒนธรรมของชนชาวไทย ที่ยังถือปฏิบัติเป็นประเพณีในการประกอบพิธีกรรมเพื่อสักการะครูมาตั้งแต่โบราณกาลจนถึงปัจจุบัน เพราะคนไทยถือว่าครู คือผู้ที่ควรแก่การเคารพนบนอบบูชาสักการะ ครู คือ ผู้ประสิทธิ์ประสาทวิชาความรู้ความสามารถแก่ศิษย์ชาติไทยเรามีศิลปวิทยาหลายอย่างที่ต้องใช้ความอดทนและความสามารถสูงในการศึกษาให้สำเร็จ ซึ่งต้องขึ้นอยู่กับการถ่ายทอดในการสอนของครูเท่านั้น จึงจะบรรลุผลได้ ดังนั้นผู้เป็นศิษย์จึงมีครูเป็นบุคคลที่ควรเคารพเทิดทูน “หากกล่าวตามหลักคำสอนพระพุทธศาสนาการเคารพบูชาสักการะกราบไหว้มีอยู่ 2 วิธี คือ 1) อามิสบูชา ได้แก่การบูชาด้วยเครื่องสักการะต่างๆ 2) ปฏิบัติบูชา ได้แก่ การบูชาคด้วยการปฏิบัติตามการสั่งสอน” (ธงชัย เกตุสกุล 2530: 7) ฉะนั้นการไหว้ครูจึงเป็นการประกอบพิธีกรรมที่จัดขึ้นตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาที่นิยมกระทำก่อนที่จะเริ่มกิจกรรมการเรียนต่างๆ ที่ต้องอาศัยความสามารถ ความอดทนในการฝึกฝนอบรมโดยครูอาจารย์ เช่น การเริ่มศึกษาเล่าเรียน การฝึกวิชาศิลปะต่างๆ หรือก่อนประกอบกิจกรรมบางอย่างที่ต้องการเสริมสร้างกำลังใจก่อนปฏิบัติและเพื่อเป็นการระลึกถึงบุคคลที่เป็นครูอาจารย์

วิชาดุริยางคศาสตร์และนาฏศิลป์ ก็มีกรไหว้ครูก่อนจะทำการแสดงหรือใช้ศิลปวิทยานั้นๆ เป็นธรรมเนียมประเพณีที่ถือปฏิบัติสืบต่อกันมาจนปัจจุบัน ด้วยเหตุนี้ กระทรวงศึกษาธิการจึงอนุรักษ์กิจกรรมการไหว้ครูไว้ โดยให้ทุกสถานศึกษาจัดพิธีไหว้ครูขึ้นทุกปี เพื่อเป็นการแสดงความกตัญญูต่อครูอาจารย์ เนื่องจากบทบาทหน้าที่ของครูอาจารย์สามารถส่งผลให้ลูกศิษย์ประสบความสำเร็จทางการเรียนและให้ศิษย์สามารถนำวิชาที่ได้รับไปใช้เป็นเครื่องมือในการประกอบอาชีพและการดำรงชีวิตต่อไป การไหว้ครูจึงเป็นการบูชาที่สื่อความหมายในทางที่เป็นสิริมงคลแก่ผู้กระทำ

พิธีไหว้ครูดนตรีและนาฏศิลป์ไทยมีรูปแบบในการปฏิบัติที่สืบทอดกันมายาวนานและมีความแตกต่างจากการไหว้ครูทั่วไปอย่างสิ้นเชิง เพราะการประกอบพิธีมีกระบวนการปฏิบัติที่มีระเบียบแบบแผน ที่แสดงออกถึงความเชื่อมีขั้นตอนการประกอบพิธีกรรมแบบราชภัฏตามแนวทางที่สืบทอดกันมาแต่ละท้องถิ่น โดยมีรากฐานรูปแบบของการจัดพิธีมาจากพระราชพิธีที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมของพระมหากษัตริย์ การไหว้ครูดนตรีและนาฏศิลป์ไทยนอกจากจะเป็นพิธีบวงสรวงบูชาครูเพื่อแสดงความเคารพและกตัญญูแก่ครูแล้ว ยังสะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อในเรื่องเกี่ยวกับเทพเจ้าผู้ประสิทธิ์ประสาทแห่งดุริยางคศาสตร์และนาฏศาสตร์รวมทั้งเจ้าของความรู้ หรือ“ครู” ที่เป็นเทพยดาและมนุษย์ ทั้งเป็นพิธีกรรมที่แสดงออกถึงกระบวนการถ่ายทอดศิลปด้านดนตรี นาฏศิลป์ไทยจากครูสู่ศิษย์อีกด้วย

วิทยาลัยนาฏศิลป์ลพบุรี เป็นสถานศึกษาสังกัดสถาบัน บัณฑิตพัฒนศิลป์ กระทรวงวัฒนธรรม มีหน้าที่หลักในการจัดการศึกษาวิชาสามัญและวิชาชีพเฉพาะ 2 แขนง คือ ดนตรีและ

นาฏศิลป์ ซึ่งทั้ง 2 วิชานี้เป็นวิชาที่ผู้เรียนต้องเรียนไม่สามารถเปิดตำราหาความรู้หรือศึกษาได้ด้วยตนเอง เพื่อให้เกิดความเข้าใจได้อย่างวิชาการต่างๆ เพราะศาสตร์แห่งดนตรีและนาฏศิลป์ต้องเรียนโดยวิธีฝึกทักษะด้วยการปฏิบัติจริง โดยมีครูผู้สอนเป็นผู้ถ่ายทอด ควบคุมดูแลอย่างเคร่งครัด และด้วยเหตุนี้จึงให้ความสำคัญต่อพิธีกรรมการจัดพิธีไหว้ครูทั้งด้านดนตรีและนาฏศิลป์ไทย ขึ้นเป็นประเพณีประจำปีละหนึ่งครั้ง ก่อนที่จะเริ่มเรียนวิชาศิลปะอย่างจริงจัง ทั้งนี้ เพื่อให้เกิดความศรัทธา ความเลื่อมใสแก่ศิษย์ ที่จะเข้ารับการถ่ายทอดวิชาจากครู เป็นการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรม ความกตัญญูกตเวทิตะ ความอ่อนน้อมถ่อมตน ความสามัคคีในหมู่เหล่า และความเพียรพยายาม ซึ่งจะส่งผลให้ผู้เรียนประสบผลสำเร็จในการศึกษาด้านศิลปะแขนงนี้เป็นอย่างดี วิทยาลัยนาฏศิลป์ลพบุรีก็เป็นสถานศึกษาที่ให้การศึกษาด้านดนตรีนาฏศิลป์ไทยซึ่งล้วนเป็นวิชาที่ต้องฝึกทักษะในการเรียนอย่างจริงจังและอดทน จึงจะสัมฤทธิ์ผล วิธีที่ช่วยเสริมสร้างความศรัทธาเลื่อมใสเชื่อมั่นให้แก่ผู้เรียนได้วิธีหนึ่ง คือ การไหว้ครูซึ่งจะจัดในวันพฤหัสบดีของสัปดาห์ใดสัปดาห์หนึ่งตั้งแต่เปิดภาคเรียน ช่วงระหว่างเดือนมิถุนายนถึงเดือนกรกฎาคม

การประกอบพิธีไหว้ครูดนตรีและนาฏศิลป์ไทยนั้น จะมีผู้ประกอบพิธีเป็นหลักที่เรียกว่า “ผู้ประกอบพิธี” ซึ่งบุคคลนี้จะได้รับการเลือกสรรตามแบบโบราณราชประเพณี การประกอบพิธีจะเริ่มด้วยการอ่าน โองการเพื่ออัญเชิญเทพและครูต่างๆ เข้าสู่พิธี โดยมีวงปี่พาทย์ทำหน้าที่บรรเลงเพลงหน้าพาทย์ประกอบพิธีอ่าน โองการ ไปจนถึงการถวายเครื่องสังเวท เครื่องบูชากระยาบวช และการกระทำอื่นๆ เพื่อบูชาครูจนกระทั่งเสร็จพิธีกรรม การจัดสิ่งของหรืออุปกรณ์ต่างๆ ที่ใช้ในพิธีล้วนเป็นสิ่งสำคัญต่อการประกอบพิธีทั้งสิ้น ได้แก่ เครื่องสังเวท เครื่องกระยาบวช สายสิญจน์ ขนมหรีอ ใบไม้มงคลชนิดต่างๆ ตลอดจนอุปกรณ์ต่างๆ ที่ใช้ในพิธี เพราะสิ่งเหล่านี้เป็นความเชื่อที่มีมาแต่โบราณ และสิ่งที่กล่าวถึงข้างต้นนั้น ผู้เข้าร่วมพิธีส่วนใหญ่ยังไม่มีความเข้าใจถึงเหตุใดที่ต้องใช้สิ่งของนั้นๆ ในพิธีไหว้ครู ผู้วิจัยเป็นผู้ศึกษาวิชาการด้านดุริยางค์ไทย ในสาขาศิลปะนาฏศิลป์ไทย(ขับร้องเพลงไทย)เป็นวิชาชีพ ทั้งยังทำหน้าที่เป็นผู้จัดเตรียมสิ่งของต่างๆ ที่ใช้ในพิธีไหว้ครูดนตรีนาฏศิลป์ไทย ของวิทยาลัยนาฏศิลป์ลพบุรีมาเป็นเวลา 26 ปี จึงประสงค์ที่จะศึกษาเรื่องของสื่อสัญลักษณ์ที่ใช้ในพิธีกรรมนี้ คือเครื่องสังเวท เครื่องกระยาบวช และอุปกรณ์ต่างๆ ในพิธี ให้เกิดความรู้ความเข้าใจ และเพื่อถ่ายทอดให้เห็นถึงแนวคิดในความเชื่อของกลุ่มคนวงการดนตรีและนาฏศิลป์ไทย ที่มีความศรัทธาต่อพิธีกรรมไหว้ครู

2. วัตถุประสงค์การวิจัย

2.1 ศึกษาส่วนประกอบ และความหมายของเครื่องสังเวย เครื่องกระยาบวช บายศรีปากชามและอุปกรณ์ต่างๆ ที่ใช้ในพิธีกรรมไหว้ครู

2.2 ศึกษาความเชื่อของผู้ที่ศึกษาวิชาด้านดนตรีนาฏศิลป์ที่เข้าพิธีไหว้ครู

3. ขอบเขตของการวิจัย

ผู้วิจัยกำหนดขอบเขตการวิจัยครั้งนี้ไว้ดังนี้ คือ

3.1 ขอบเขตด้านสถานที่ คือวิทยาลัยนาฏศิลป์ลพบุรี อำเภอเมือง จังหวัดลพบุรี ในช่วงการประกอบพิธีไหว้ครูประจำปี

3.2 ขอบเขตผู้ให้ข้อมูล ได้แก่ กลุ่มผู้ประกอบพิธี และ ผู้รู้ กลุ่มผู้จัดเตรียมเครื่องสังเวย นักเรียน นักศึกษาวิทยาลัยนาฏศิลป์ลพบุรีและบุคคลทั่วไปที่เข้าร่วมพิธีไหว้ครู

3.3 ขอบเขตด้านช่วงเวลา กำหนดช่วงเวลาการศึกษาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2549 - 2550

4. วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ คือการวิจัยเชิงเอกสารประกอบการสัมภาษณ์ และการสังเกต โดยดำเนินการ ดังนี้

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

4.1 กลุ่มประชากร ที่ใช้ศึกษาครั้งนี้ ประกอบด้วยบุคคลที่เข้าร่วมพิธีไหว้ครูที่วิทยาลัยนาฏศิลป์ลพบุรี เมื่อ พ.ศ. 2549 - 2550 ได้แก่

4.1.1 ผู้ประกอบพิธีและผู้รู้

4.1.2 ผู้จัดเตรียมเครื่องสังเวยบูชากระยาบวชในพิธีไหว้ครูของวิทยาลัยนาฏศิลป์ลพบุรี เมื่อพ.ศ. 2549 - 2550

4.1.3 นักเรียน นักศึกษา ที่ศึกษาในวิทยาลัยนาฏศิลป์ลพบุรี

4.1.4 บุคคลอาชีพต่างๆ ที่เข้าพิธีไหว้ครูดนตรีและนาฏศิลป์ ในปี พ.ศ. 2549 - 2550

4.2 กลุ่มตัวอย่าง ประกอบด้วยผู้ประกอบพิธีไหว้ครูและผู้รู้ จำนวน 5 คน ผู้จัดเตรียมเครื่องสังเวยในพิธีไหว้ครูจำนวน 5 คน นักเรียน นักศึกษาของวิทยาลัยนาฏศิลป์ลพบุรี

จำนวน 20 คน และผู้ที่เคยเข้าร่วมพิธีไหว้ครูคนตรีและนาฏศิลป์ไทยที่วิทยาลัยนาฏศิลป์พลพบุรี พ.ศ. 2549 – 2550 จำนวน 10 คน

4.3 เครื่องมือที่ใช้ในการรวบรวมข้อมูล ได้แก่

4.3.1 การวิจัยเชิงเอกสาร

4.3.2 การสัมภาษณ์บุคคลที่เกี่ยวข้อง และการสังเกตพิธีไหว้ครู ที่วิทยาลัยนาฏศิลป์พลพบุรี ระหว่างปี พ.ศ. 2549 – 2550

4.4 การเก็บรวบรวมข้อมูลดำเนินไปตามลำดับขั้นตอน ดังนี้

4.4.1 ข้อมูลจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนสิ่งพิมพ์ต่าง ๆ ได้แก่ หนังสือเอกสารต่างๆ จำนวน 45 เล่ม บทความจำนวน 12 ฉบับ วิทยานิพนธ์จำนวน 16 เล่ม รวมทั้งสิ้น 61 เล่ม และสืบค้นจากฐานข้อมูลอิเล็กทรอนิกส์(Web site) 17 แห่ง

4.4.2 ข้อมูลภาคสนามได้จากการสังเกต การสัมภาษณ์ และบันทึกเสียง จากผู้รู้ผู้ประกอบพิธี เจ้าหน้าที่ นักเรียน นักศึกษา บุคคลอาชีพต่างๆ ที่เข้าพิธีไหว้ครูคนตรี นาฏศิลป์ไทยที่วิทยาลัยนาฏศิลป์พลพบุรี ระหว่าง ปี พ.ศ. 2549 ถึง พ.ศ. 2550 รวมทั้งสิ้น 40 คน

4.5 การวิเคราะห์ข้อมูล โดยนำเนื้อหาที่ได้จากเอกสาร การสังเกต และการสัมภาษณ์ มาวิเคราะห์ เรียบเรียง และนำเสนอผลการศึกษาเป็นข้อมูลเชิงพรรณนา

5. คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย

5.1 พิธีไหว้ครู หมายถึง พิธีสำคัญของไทยที่แสดงถึงความเคารพค้ำถูญกตเวทีแด่บูรพาจารย์ และครูอาจารย์ผู้ซึ่งประสิทธิ์ประสาทวิชา ทั้งที่เป็นเทพและมนุษย์ทั้งที่มีชีวิตอยู่และล่วงลับไปแล้ว เป็นการแสดงสำนึกที่ตึงามอันเป็นเครื่องหมายของการกระทำที่ดีงาม

5.2 พิธีกรรม หมายถึง การกระทำอันเป็นผลมาจากระบบความเชื่อ เป็นกิจกรรมที่แสดงออกถึงความเชื่อในเรื่องนั้นๆ เช่น การบวงสรวงเซ่นไหว้

5.3 เครื่องสังววย หมายถึง อาหารคาวหวาน ผลไม้ และเครื่องประกอบอื่นๆ ที่จัดในพิธีไหว้ครูเพื่อบูชาให้เกิดสิริมงคล

5.4 กระจยบวช หมายถึง อาหารที่ใช้ในการบวงสรวงเทพยดาและฤาษี ประกอบด้วย ก๋วยเตี๋ยว มะพร้าว นม เนย และข้าวตอก ฯลฯ

5.5 บายศรี หมายถึง ข้าวขวัญหรือข้าวที่มีสิริมงคล โดยทั่วไปหมายถึงภาชนะที่ตกแต่งให้สวยงามเป็นพิเศษด้วยใบตองทำเป็นกระทงหรือใช้พานเงิน พานทอง ตกแต่งด้วยดอกไม้

เพื่อเป็นสำรับใส่อาหารคาวหวานในพิธีสังเวชบูชาและพิธีทำขวัญต่างๆ

5.6 ผู้ประกอบพิธี หมายถึง ครูหรือศิลปินทางดนตรีและนาฏศิลป์ไทย ที่ได้รับมอบ และรับการครอบจากครูผู้ประสิทธิ์ประสาทวิชา หรือทรงพระกรุณาโปรดเกล้าพระราชทานครอบจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ให้เป็นผู้อ่านโองการประกอบพิธีไหว้ครู

5.7 ความหมายเชิงสัญลักษณ์ หมายถึง การให้ความหมายของสิ่งของที่ใช้ในพิธีไหว้ครูตามความเชื่อของบุคคล เช่น การใช้ขนมที่มีชื่อคำว่าทองประกอบอยู่ มักจะใช้ในงานมงคลต่างๆ เนื่องจากคนไทยเชื่อว่าทองเป็นของดีมีมงคล

6. ผลที่คาดว่าจะได้รับ

ผลการวิจัยที่ได้รับจะเป็นประโยชน์และเป็นความรู้แก่ผู้สนใจศึกษา ดังนี้

6.1 ทำให้ทราบถึงความหมายเชิงสัญลักษณ์ ขององค์ประกอบต่างๆ ที่ใช้ในพิธีกรรมการไหว้ครูดนตรีและนาฏศิลป์ไทย

6.2 ทำให้ทราบถึงลักษณะความเชื่อของผู้เกี่ยวข้อง และผู้เข้าพิธีไหว้ครูที่วิทยาลัยนาฏศิลป์ลพบุรี เกี่ยวกับการไหว้ครูและเครื่องสังเวชบูชากระยาบวชที่ใช้ในพิธี

6.3 ใช้เป็นแนวทางในการศึกษาค้นคว้า แก่ผู้ที่ศึกษาวิจัยในด้านศิลปวัฒนธรรม และสาขาที่เกี่ยวข้อง

บทที่ 2

วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

วรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาค้นคว้า ผู้วิจัยจำแนกออก ดังนี้

1. วรรณกรรมเกี่ยวกับความเชื่อ ประเพณี พิธีกรรม และสัญลักษณ์
2. งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมศิลปการแสดง และดนตรีไทย

1. วรรณกรรมเกี่ยวกับความเชื่อ ประเพณี พิธีกรรมและสัญลักษณ์

1.1 ความหมายและความสำคัญของความเชื่อ

ความหมายของความเชื่อในลักษณะต่างๆ นักวิชาการหลายท่านได้ให้คำอธิบายไว้ ดังนี้

กิ่งแก้ว อรรถาภรณ์ (2520: 294) กล่าวถึงความหมายของความเชื่อว่า “เห็นจริงด้วย เห็นจริงตาม จะเห็นเช่นนั้น ด้วยความรู้สึกรู้สึกหรือด้วยความไตร่ตรองโดยเหตุผลก็ตาม”

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน (2524: 372) ให้ความหมายความเชื่อ “คือ (ก.) เห็นตามด้วย มั่นใจ ไว้วางใจ”

บุญญานันท์ จิตต์ธรรม (2522: 2) อธิบายว่า “ความกลัวและความไม่รู้ เป็นเหตุให้เกิดความเชื่อและความเชื่อก็เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้เกิดศาสนาในสังคมมนุษย์สมัยโบราณ (Primitive Society) อย่างไรก็ดีตาม แม้ปัจจุบันนี้วิทยาศาสตร์ก้าวหน้าไปมากแต่มนุษย์มีพฤติกรรมแสดงออกทางความเชื่อกันอยู่ในชีวิตประจำวัน”

ส่วนเรื่องคติความเชื่อ บุญเลิศ สดสุขชาติ(2525: 24) กล่าวว่า “คติ หมายถึง การไป ความเป็นไป ความเชื่อ หมายถึง เห็นตามด้วยความมั่นใจ ไว้วางใจ นับถือ อาจจะด้วยความรู้สึกหรือ การไตร่ตรองด้วยเหตุผล เมื่อเกิดความเชื่อแล้วก็มีมีการแสดงออกทางกาย คือการปฏิบัติ และทาง วาจา เช่น ตักเตือน สั่งสอนหรือแจ้งให้ผู้อื่นทราบโดยการสร้างสิ่งสมมติขึ้นเช่น สิ่งศักดิ์สิทธิ์ ผีสาว เทวดา และข้อห้ามต่างๆ” ซึ่งตรงกับทฤษฎีของ สุเมธ เมธาพิบูล (2525: 25) ที่อธิบายสอดคล้อง กันว่า “หลักฐานข้อมูลต่างๆ เกี่ยวกับความเชื่อทางศาสนาและความเชื่อเกี่ยวกับวิญญาณบรรพบุรุษ สามารถศึกษาได้จากขนบธรรมเนียมประเพณี และพิธีกรรมต่างๆ เพราะประเพณีเป็นความเชื่อซึ่งมี อิทธิพลต่อพฤติกรรมของมนุษย์ แต่พฤติกรรมที่มีขั้นตอนมีระบบที่เรียกว่า “พิธีกรรม” มีผลมาจาก ความเชื่อหลายๆ ลักษณะ ที่ก่อให้เกิดพิธีกรรมต่างๆ ขึ้นมาคู่กันเพื่อสนองความเชื่อนั้น”

ความเชื่อ เป็นปรากฏการณ์ทางจิตประเภทหนึ่ง ซึ่งปรากฏการณ์นั้นสามารถแสดงออกโดยผ่านทัศนคติที่ติดต่อกับสิ่งที่เชื่อถือ โดยการยอมรับสิ่งนั้นๆ มาเป็นหลักยึดเหนี่ยวประจำใจ ได้อย่างสนิทใจ ฉะนั้น ความเชื่อถือจึงเป็นทัศนคติที่ตีประการหนึ่งต่อสิ่งที่เคารพนับถือ (บุญลือ วันทายนต์ 2529: 322-323) เมื่อคนเกิดความเชื่อขึ้นภายในใจ การตอบสนองด้วยการแสดงออกต่อความเชื่อนั้นจึงมีหลายรูปแบบ ซึ่งมณี พยอมยงค์ (2530: 66-67) ให้คำอธิบายว่า “ความเชื่อ เป็นเรื่องธรรมชาติที่เกิดขึ้นกับมนุษย์ทุกรูปทุกนาม สิ่งใดที่ผู้คนได้พบเห็นสัมผัสทางใดทางหนึ่ง นั้นเป็นเหตุของความเชื่อ ความเชื่อมี 2 ประการ คือ ความเชื่อที่เป็นนามธรรมและความเชื่อที่เป็นรูปธรรม”

ส่วนความเห็นของนักวิจัยทางวัฒนธรรมอย่าง วิญญู ผลสวัสดิ์ (2537: 188) เห็นว่า “ความเชื่อ หมายถึง การยอมรับนับถือยึดมั่นในสิ่งใดสิ่งหนึ่งของมนุษย์ ทั้งที่สิ่งนั้นมีตัวตนหรือไม่ก็ตาม การยอมรับนับถือนี้อาจมีหลักฐานอย่างเพียงพอที่จะพิสูจน์ได้หรืออาจจะไม่มีหลักฐานที่จะนำมาใช้พิสูจน์ให้เห็นจริงเกี่ยวกับสิ่งนั้นก็ได้” ซึ่งสอดคล้องกับความคิดของ ศรีศักร วัลลิโภดม (2540: 15) นักค้นคว้าด้านวัฒนธรรมและ โบราณคดีของไทยที่กล่าวถึงความสำคัญของความเชื่อว่า “ความเชื่อ เป็นสิ่งที่ทำให้มีความมั่นใจและมีกำลังใจขึ้น ถ้าหากขาดสิ่งเหล่านี้เสียแล้วก็ไม่อาจทำให้บรรลุเป้าหมายที่ดีได้ ดังนั้น ความเชื่อ จึงเป็นส่วนหนึ่งของความเป็นมนุษย์ มนุษย์ทุกรูป ทุกวัย ทุกแห่ง ต่างก็สัมพันธ์กับความเชื่อทั้งนั้น การทำอะไรย่อมมีความเชื่อปะปนอยู่เสมอ”

ส่วนคำพูด พลลือชา(2543: 147) มีความเห็นว่า “คติความเชื่อ เป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์ เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นภายในความรู้สึกทางจิตใจของคน ของสังคม ซึ่งไม่สามารถมองเห็นได้ แต่เราทำความเข้าใจสังคมได้ โดยผ่านศาสนา ประเพณี และพิธีกรรม ขนบธรรมเนียม ค่านิยม บรรทัดฐานของสังคมนั้น ดังนั้น ความเชื่อจึงเป็นส่วนหนึ่งของความเป็นมนุษย์ มีอิทธิพลต่อชีวิตมนุษย์ทั้งในระดับปัจเจกบุคคลและระดับสังคม อาจกล่าวได้ว่า ความเชื่อเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นและมีพัฒนาการมาพร้อมๆ กับการเจริญเติบโตของสังคมนมนุษย์”

จากทัศนะของนักวิชาการต่างๆ ดังที่กล่าวมาสรุปได้ว่า ความเชื่อเป็นพื้นฐานแห่งการนับถือของมนุษย์ เมื่อปลูกฝังความเชื่อให้ลึกกลงในจิตได้สำนึกของแต่ละคน จนไม่สามารถถดถอยได้ ผู้คนก็จะปฏิบัติในสิ่งที่ต้องการ เพราะความเชื่อทำให้เกิดความมั่นใจ เกิดพลัง เกิดความสามัคคี เกิดการสร้างสรรค์ ความเชื่อจึงเป็นสิ่งที่สามารถส่งผลทำให้เกิดสิ่งที่มีคุณค่าต่อวิถีชีวิต ได้ตรงตามความต้องการของมนุษย์เป็นอย่างดี

1.2 ความหมาย ความสำคัญ และรูปแบบของประเพณี

พระยาอนุมานราชชน(2514: 37) ให้ความหมายว่า “ประเพณี คือ ความประพฤติที่ชนหมู่หนึ่ง อยู่ในที่แห่งหนึ่ง ถือเป็นแบบแผนกันมาอย่างเดียวกันและสืบต่อกันมานาน ถ้าใครในหมู่ประพฤติออกนอกแบบก็ผิดประเพณี หรือผิดจารีตประเพณี”

ส่วนความหมายตามที่ราชบัณฑิตยสถาน (2525: 507) ให้คำอธิบายว่า “ประเพณี (น.) สิ่งที่มีนัยคือปฏิบัติสืบมาจนกลายเป็นแบบแผน ขนบธรรมเนียม จารีตประเพณี”

นักวิชาการอย่างกิ่งแก้ว อรรถากร(2520: 94) อธิบายว่า “ประเพณี หมายถึง ความประพฤติที่สืบต่อกัน จนเป็นที่ยอมรับของส่วนรวมที่เรียกว่า เอกลักษณ์หรือพหุนิยม เช่น การแต่งงานการเกิด การตาย ทำบุญ การรีนเริง การแต่งกาย เป็นต้น หรือความประพฤติที่น่าขอชาติอื่นมาปรับปรุงให้เข้ากับความเป็นอยู่ของเรา เพื่อความเหมาะสมกับกาลสมัยและลักษณะของคนไทยเรียกว่า สัมพันธนิยม ตามธรรมดาเรื่องของประเพณีนั้น บางอย่างคงต้องรักษาไว้เพื่อความ เป็นเอกลักษณ์ของชาติ บางอย่างก็ต้องปรับปรุงเพื่อให้เหมาะสมกับกาลสมัย และบางอย่างต้องถือเป็นแบบสากล

ความหมายตามความเห็นของ รัชกร เศรษฐ (2532: 149) อธิบายไว้ว่า “ประเพณี คือ ความประพฤติที่สืบต่อกันมาจนเป็นที่ยอมรับของคนส่วนใหญ่ในหมู่คณะ เป็นนิสัยสังคมซึ่งเกิดขึ้นจากการที่ต้องเอาอย่างบุคคลอื่นๆ ที่อยู่รอบๆ ตน หากจะกล่าวถึงประเพณีไทยก็หมายถึง นิสัยสังคมของคนไทยซึ่งรับมรดกตกทอดมาตั้งแต่ดั้งเดิมและมองเห็นได้ในทุกภาคของสังคม เช่น ประเพณีทำบุญและประเพณีการแต่งงาน เป็นต้น”

ดังนั้น จากทรรศนะต่างๆ ที่กล่าวข้างต้น จึงพอสรุปได้ว่า ประเพณี คือ ความประพฤติ การปฏิบัติที่สืบต่อกันจนเป็นที่ยอมรับของคนส่วนใหญ่ในสังคมหนึ่งๆ จะมีความแตกต่างกันบ้างตามสภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ และทางสังคมวัฒนธรรมที่ต่างกันไปของมนุษย์แต่ละคน

ความสำคัญของประเพณีที่มีต่อมนุษย์นั้น นักวิชาการให้คำอธิบายไว้หลากหลาย ดังเช่น

ความเห็นของ อานนท์ อาภาภิรม (2519: 103) ที่กล่าวถึงความสำคัญของประเพณีว่า “ประเพณี เป็นสิ่งสะท้อนให้เห็นว่าสังคมของคนมีความเจริญและมีความเสื่อมในยุคใด กล่าวคือ ถ้าสมาชิกของสังคมปฏิบัติตามและพยายามดำรงรักษาประเพณีไว้ได้มิให้สูญหายไป ก็ถือว่าสังคมยุคนี้มีความเจริญงอกงาม โดยเฉพาะความเจริญงอกงามด้านจิตใจทำให้ผู้คนมีความสามานสามัคคีกัน หากสมาชิกของสังคมละเลย หรือไม่สนใจที่จะปฏิบัติ และรักษาประเพณีของตนไว้ ก็ย่อมแสดงให้เห็นถึงความเสื่อมทางด้านจิตใจของสมาชิกของสังคมนั้น” ซึ่งได้สอดคล้องกับความคิดเห็นของ อุทัย หิรัญโต (2519: 231) ที่กล่าวว่า “ประเพณี เป็นเครื่องหมายบอกความเป็นพวกเป็นหมู่เดียวกัน

ของผู้ที่ยึดถือประเพณีเดียวกัน เมื่อมีการปฏิบัติสืบทอดกันเป็นเวลานานเข้า จะเกิดความภาคภูมิใจในหมู่สมาชิกของสังคมนั้นๆ ว่าได้มีความผูกพันร่วมกันมา ประเพณีจึงช่วยยึดเหนี่ยวกลุ่มคนให้มั่นคงสืบทอดกันไปได้อย่างดี”

คุณค่าของประเพณีไทยตามที่ รัชนิกร เศรษฐโร(2541. อ้างใน นภากาศ คชแก้ว และคณะ) อธิบายไว้หลายประการ คือ

“ประเพณีไทย เป็นสิ่งสำคัญที่ควรค่าแก่การศึกษา และสงวนไว้เป็นอย่างยิ่ง ด้วยเหตุผล ดังนี้

1. ประเพณีนั้น เป็นวัฒนธรรมประจำชาติที่สำคัญอย่างหนึ่ง แสดงถึงอดีตที่มีความเจริญมาช้านานของสังคมไทย จึงสมควรที่คนไทยควรภูมิใจในความเป็นชาติไทยร่วมกัน
2. ประเพณีที่ดี เป็นตัวอย่างบอกถึงความเจริญ มีอารยธรรมและมีเกียรติทัดเทียมกับประเทศอื่น
3. ประเพณี เป็นเอกลักษณ์อย่างหนึ่งของคนไทยแสดงว่าไทยนั้นเป็นของตนเองมิได้ลอกเลียนแบบ หรือหยิบยืมใครมาเสียทั้งหมดยอมเป็นที่น่าภูมิใจอย่างยิ่ง
4. ประเพณี เป็นตัวเชื่อมความรู้สึกของคนในชาติ ให้มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน แสดงว่าเป็นพวกเดียวกัน ก่อให้เกิดความสนิทสนมกลมเกลียวและเสริมความมั่นคงของชาติ
5. ประเพณี เป็นเครื่องแสดงถึงอดีตและปัจจุบันของวิถีชีวิตแบบไทยๆ การสนใจประเพณีไทยแสดงว่า ให้ความสำคัญแก่ตัวของไทยเอง ผู้ที่ไม่สนใจประเพณีของไทยเท่ากับเป็นการดูถูกตนเอง

จากทรรศนะที่กล่าวมานั้น สรุปได้ว่า ประเพณี จึงเป็นสิ่งที่มีความสำคัญต่อผู้ปฏิบัติ และต่อสังคมของผู้ปฏิบัติหลายประการ เช่น ทำให้ผู้ปฏิบัติสบายใจได้สนองความเชื่อบางอย่างของตน และได้รับการยอมรับเป็นสมาชิกของสังคมนั้นทำให้สังคมดำรงอยู่ได้อย่างสันติสุข เพราะประเพณีช่วยวางรากฐานบางอย่างในสังคมให้เป็นหนึ่งเดียวได้

ประเพณีของชาติไทย มีรูปแบบที่อาจแยกออกได้หลายประเภทซึ่งมีความแตกต่างกันไปตามเกณฑ์ในการจำแนก ที่มีนักวิชาการได้จำแนกไว้หลายลักษณะ ดังเช่น

ดังที่ สายทิพย์ นุกูลกิจ(2533: 45-50) ได้รวบรวมทรรศนะของนักวิชาการหลายท่านที่แบ่งไว้หลายประเภท ซึ่งสรุปพอสังเขปได้ ดังนี้

1. แบ่งตามฐานะของบุคคลผู้ประกอบประเพณี แบ่งได้ 2 ประเภท ดังนี้
 - 1.1 ประเพณีราษฎร์ ได้แก่ ประเพณีเกี่ยวกับชีวิตส่วนตัว ชีวิตครอบครัว เช่น การทำขวัญ การตั้งชื่อ การบวช การแต่งงาน การทำบุญขึ้นบ้านใหม่ และ ที่เกี่ยวกับส่วนรวมอันเนื่องด้วยเทศกาลต่างๆ เช่น วันตรุษย สารท ลอยกระทง เข้าพรรษา ออกพรรษา เป็นต้น
 - 1.2 ประเพณีของพระมหากษัตริย์ ได้แก่ พระราชพิธีต่างๆ ที่จัดขึ้นเพื่อถวายพระมหากษัตริย์โดยเฉพาะ ตลอดจนรัฐพิธีต่างๆ ที่รัฐบาลจัดขึ้น ในโอกาสต่างๆ เพื่อถวายพระมหากษัตริย์
2. แบ่งตามลักษณะของบุคคลผู้ประกอบพิธี แบ่งออกได้ 3 ประเภท ดังนี้
 - 2.1 ประเพณีส่วนบุคคล หมายถึง ประเพณีที่ถือปฏิบัติเฉพาะภายใน ครอบครัว เช่น ประเพณีการเกิด การบวช การแต่งงาน ทำศพ เป็นต้น
 - 2.2 ประเพณีส่วนชุมชน หมายถึง ประเพณีที่ถือปฏิบัติกันของคนทั่วไป ในชุมชน เช่น สงกรานต์ ทอดกฐิน ทอดผ้าป่า ฯ
 - 2.3 ประเพณีของรัฐบาล หมายถึง ประเพณีที่ทางรัฐบาลจัดขึ้นอันเกี่ยวข้องกับพระราชพิธี และรัฐพิธีต่างๆ เช่น พระราชมงคลพิธีบรมราชาภิเษก พระราชพิธีสมโภชเดือน พระราชพิธีฉัตรมงคล ฯลฯ
3. แบ่งตามจุดประสงค์ของประเพณี จะแบ่งออกได้ 3 ประเภท คือ
 - 3.1 จารีตประเพณี หมายถึง ประเพณีที่คนในสังคมใช้เป็นแนวทางประคองข้อบังคับทางจรรยา หรือศีลธรรมของสังคมผู้ละเมิดหรือดเว้น ไม่กระทำ ถือว่ามีความผิดและเป็นผู้ชั่ว เช่น ตามจารีตประเพณีกำหนดให้พ่อแม่มีหน้าที่เลี้ยงลูก หากพ่อแม่คนใดละเลยก็จะมีผิดเป็นผู้ชั่ว
 - 3.2 ขนบประเพณี หมายถึง ประเพณีที่สังคมกำหนดขึ้น เพื่อให้เป็นระเบียบแบบแผนในการปฏิบัติ ทั้งโดยตรงและโดยปริยาย เช่น ประเพณีการเกิด การบวช การแต่งงาน การตาย เป็นต้น
 - 3.3 ธรรมเนียมประเพณี หมายถึง ประเพณีเกี่ยวกับเรื่องต่างๆ ไปซึ่งไม่ค่อยมีความสำคัญมากนัก ใครจะปฏิบัติหรือไม่ก็ได้ เช่น การแต่งกายตามกาลเทศะ การใช้คำพูดให้เหมาะสมในโอกาสต่างๆ เป็นต้น

สรุปได้ว่าการแบ่งประเภทของประเพณีนั้นขึ้นอยู่กับเกณฑ์ต่างๆ ตามที่มีผู้แบ่งไว้ข้างต้นนั้นในงานวิจัยนี้ แบ่งออกเป็น 3 ประเภท คือ 1) ประเพณีที่จัดตามฐานะของบุคคลผู้ประกอบพิธี ประเพณีราษฎร์ที่เป็นเรื่องในชีวิตครอบครัว และประเพณีของพระมหากษัตริย์ที่เป็น

พระราชพิธีหรืองานที่รัฐบาลจัดขึ้นตาม โอกาสต่างๆ 2) ประเพณีส่วนบุคคล เช่น การแต่งงาน การเกิด การตาย ฯลฯ และ 3) ประเพณีส่วนสังคม เช่น ประเพณีสงกรานต์ วันเข้าพรรษา วันขึ้นปีใหม่ เป็นต้น

1.3 ความหมาย และความสำคัญของพิธีกรรม

ความสัมพันธ์ระหว่างประเพณี ความเชื่อ และพิธีกรรม เป็นสิ่งที่เกี่ยวเนื่องกันในแง่ของการปฏิบัติเนื่องจากประเพณีเป็นความเชื่อซึ่งมีอิทธิพลต่อพฤติกรรมของมนุษย์ ดังที่กล่าวมาแล้วพฤติกรรมอันเนื่องมาจากความเชื่อนั้นอาจเป็นลักษณะของพฤติกรรมต่างๆ ไปและ เป็นพฤติกรรมที่มีขั้นตอน มีระบบระเบียบ ที่เรียกว่า พิธีกรรมนั่นเอง จากความเชื่อในหลายลักษณะของมนุษย์ ได้ก่อให้เกิดพิธีกรรมต่างๆ ขึ้นมาคู่กัน เพื่อตอบสนองความเชื่อนั้นดังที่มีผู้ให้ความหมายของพิธีกรรมไว้ ดังนี้

พระยาอนุมานราชชน (2505: 1-16) อธิบายลักษณะของประเพณีและพิธีกรรมของไทย ว่า “เป็นเรื่องของความเป็นไป อันเนื่องด้วยการกระทำหรือการดำเนินการใดๆ เมื่อได้ทำซ้ำอยู่บ่อยๆ จนเกิดเป็นความเคยชิน เป็นนิสัยสังคมของชาวไทยที่เรียกว่าประเพณี ประเพณีอยู่ได้ เพราะมีสิ่งใหม่เข้ามาช่วยเสริมสร้างสิ่งเก่าอยู่เสมอ และ กลมกลืนเข้ากันได้ดี จึงทำให้ประเพณียังคงอยู่ได้ เมื่อกล่าวถึงประเพณี ก็หมายรวมถึงประเพณีของชาวไทยทุกภาค”

ส่วนความหมายและความสำคัญของ กิ่งแก้ว อัครดากร(2522: 6) อธิบายไว้ ดังนี้

“พิธีกรรม เป็นสื่อสัญลักษณ์ที่แสดงถึงความเป็นจริง เช่น การกราบ การไหว้ การคำนับ เป็นสัญลักษณ์ที่แสดงถึงความรู้สึกของผู้กระทำ ว่ามีความเคารพนับถือ นอบน้อม ยำเกรง ต่อสิ่งหรือบุคคลนั้น การทำสัญลักษณ์เป็นการกระทำที่ประหยัดไม่ต้องปฏิบัติมาก คนอื่นที่คุ้นเคย และเข้าใจสัญลักษณ์นั้น เมื่อได้รู้ ได้เห็น ได้ยิน ได้ฟัง ก็เข้าใจทันที ดังนั้น พิธีกรรม จึงเป็นเครื่องหมายของกลุ่มชนหนึ่งๆ ซึ่งมีสัญลักษณ์ร่วมกัน การใช้สัญลักษณ์นับว่ามีประสิทธิภาพสูง เป็นการช่วยแผ่ขยายพฤติกรรมทางจิต คือ ช่วยให้เกิดมโนภาพ ความคิดรวบยอด จินตนาการ และเกิดเป้าหมายที่ชัดเจน มั่นคง สัญลักษณ์จะช่วยให้เกิดสิ่งเหล่านี้ได้ง่ายกว่าการผลักดันทางอื่น เช่น การพูดอธิบายให้ฟัง แต่สัญลักษณ์เป็นตัวจุดระเบิดเริ่มต้นเท่านั้น ส่วนการจินตนาการ และมโนภาพเป็นหน้าที่ของผู้เห็นสัญลักษณ์เอง”

ความหมายของคำว่า พิธีกรรม ตามการจำกัดความของศัพท์วิชาสังคมวิทยา ศาสนา บุญลือ วันทายนต์ (2529: 374-375) ให้คำอธิบายว่า “พิธีกรรม (Ritual) คือ แบบอย่างพฤติกรรม

ที่กำหนดไว้ด้วยกฎเกณฑ์ หรือธรรมเนียมประเพณีให้กระทำในสังคมแบบดั้งเดิม ถือว่าพิธีกรรมสำคัญ ถ้าทำอย่างถูกต้องเคร่งครัดก็จะเป็นที่พอใจของเทพเจ้า ถ้าทำผิดพลาดหรือไม่ทำเบื้องต้นก็จะลงโทษ พิธีกรรมในสังคมปัจจุบันมักถือเป็นเรื่องสำคัญเมื่อเกี่ยวกับกิจกรรมทางศาสนา หรือของสังคม และโอกาสงานสังคัมรูปแบบต่างๆ พิธีกรรมปรากฏในรูปลักษณะต่างๆ เช่น เดินรำ ฟังเพลง การเลี้ยงฉลอง ส่วนพิธีกรรมทางศาสนาอาจมีการสวดมนต์ การขับร้อง กิริยาท่าทาง ลูกนั่ง เดินเหิน การแห่ พร้อมอุปกรณ์ และสัญลักษณ์ต่างๆ”

รูปแบบพิธีกรรมของมนุษย์ในสังคมต่างๆ นั้น วอลเลซีย์(Wallace, quoted in Ember 1992, 330 อ้างใน ควงใจ คำรงสุทธิพงศ์ 2542: 15) ได้อธิบายไว้หลายรูปแบบ เช่น

“1. การสวดอ้อนวอน (prayer) เป็นการสวดเพื่อขอบคุณ ร้องขอความช่วยเหลือหรือบังคับ โดยใช้ภาษาที่แตกต่างกันไป ส่วนใหญ่จะเป็นภาษาเฉพาะของท้องถิ่นแต่ในความเชื่อของมนุษย์นั้นถือว่าพระเจ้าหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์จะหยั่งรู้ทุกภาษา

2. การทรมานร่างกาย (physical experience) เป็นการเรียกร้อยความสงสาร เห็นใจ จากสิ่งศักดิ์สิทธิ์ด้วยการทำทุกขเวทนาทรมานตนเองด้วยวิธีการต่างๆ เช่น คัมเกล้าจนเมามาย การอดน้ำอดอาหาร เป็นต้น

3. การใช้เวทมนตร์ (Simulation) เป็นการใช้สูตร หรือถ้อยคำเพื่อให้เกิดผลตามที่ต้องการ และเป็นกลวิธีที่มนุษย์ใช้ควบคุมอำนาจเหนือธรรมชาติ โดยมีวัตถุประสงค์ที่แตกต่างกัน

4. การกินเลี้ยง (feasts) เป็นการกินอาหารพิเศษซึ่งจะจัดขึ้นเฉพาะใน โอกาสสำคัญเท่านั้น เช่น การแต่งงาน งานศพ ฯลฯ อาหารที่จัดขึ้น ก็อาจจะมีพิเศษทั้งในด้านความหมาย รูปแบบ และแตกต่างจากอาหารทั่วไป

5. การเซ่นสังเวย (sacrifices) มนุษย์อาจขอแลกเปลี่ยนสิ่งที่ต้องการด้วยเครื่องสังเวยต่างๆ บางสังคมอาจมีการฆ่าสัตว์หรือมนุษย์บูชายัญ เพื่อเป็นการแสดงความเคารพหรือขอบคุณต่อพระเจ้าที่ปกป้องคุ้มครองรวมทั้งหมายถึง การเสียดสละอุทิศสิ่งต่างๆ ให้แก่พระเจ้าที่เป็น การกระทำเพื่อให้เกิดความศักดิ์สิทธิ์ด้วยการทำลาย สิ่งเหล่านั้น เช่น การเซ่นสังเวยด้วยเลือด การเผาเครื่องสังเวย การฆ่าสัตว์ เพื่อบูชายัญ เป็นต้น”

ความสัมพันธ์ของความเชื่อ ศาสนา และพิธีกรรมตามทีสุพัตรา สุภาพ (2520: 114) ให้คำอธิบายไว้ว่า “ทุกๆ ศาสนา ต้องมีพิธีกรรม เพราะพิธีกรรมได้ก่อให้เกิดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน สามัคคีกัน เชื่อถือ ยึดมั่น เลื่อมใส และจงรักภักดีต่อศาสนา” ซึ่ง ปราณี วงษ์เทศ (2528: 242) ก็มีความเห็นสอดคล้องว่า “มนุษย์จะแสดงออกให้เห็นซึ่งความเชื่อทางศาสนา โดยดูจากพิธีกรรมหรือในทางกลับกัน พิธีกรรม คือรูปของความเชื่อทางศาสนานั้นเอง” ซึ่งแนวความคิดนี้ สุเมธ เมธาวิทยกุล (2525: 25) ได้แสดงทรรศนะสนับสนุนว่า “หลักฐานข้อมูลต่างๆ เกี่ยวกับความเชื่อทางศาสนา ความเชื่อเกี่ยวกับวิญญาณบรรพบุรุษ สามารถศึกษาจากขนบธรรมเนียม ประเพณีและพิธีกรรมต่างๆ”

มณี พยอมยงค์(2538: 67-74) ให้ความเห็นว่า “เป็นนามธรรมที่แลเห็นยาก จึงต้องการแสดงด้วยการกระทำ คือการประกอบพิธีกรรมถือว่าความเชื่อเป็นพื้นฐานสำคัญของพิธีกรรมมนุษย์ เพราะมนุษย์จะประกอบพิธีกรรมต่างๆ ขึ้น เพื่อตอบสนองความเชื่อที่ตนยึดถือ โดยมีความมุ่งหมายให้บังเกิดผลดีตามความเชื่อนั้นๆ และพิธีกรรมนั้นจะ ได้รับการถ่ายทอดสืบต่อกันมาสู่คนรุ่นต่อมา ซึ่งอาจมีการปรับเปลี่ยนบ้างตามยุคสมัย ทำให้พิธีกรรมบางอย่างมีความพิสดารมากขึ้น ฉะนั้น การศึกษาด้านความเชื่อ จึงต้องศึกษาพิธีกรรมอันเนื่องมาจากความเชื่อนั้นๆ ไปด้วยเสมอ จึงจะทำให้เข้าใจวัฒนธรรมและวิถีชีวิตของสังคมนั้นๆ ชัดเจนยิ่งขึ้น”

ซึ่งดวงใจ คำรงสุทธิพงศ์ (2542: 15) มีแนวคิดสอดคล้องว่า “พิธีกรรม เป็นวัฒนธรรมที่คนในสังคมสร้างขึ้นเพื่อเป็นหลักประกันความมั่นคงทางจิตใจ โดยเชื่อว่าเมื่อประกอบพิธีกรรมแล้วย่อมมีความสบายใจและมีความหวังในชีวิต และเชื่อว่าพิธีกรรมจะนำไปสู่สิ่งที่มุ่งหวังไว้ ดังนั้นพิธีกรรมที่มีต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์จึงเป็นวิธีที่มนุษย์ใช้ในการสื่อสารกับอำนาจเหนือธรรมชาติ เมื่อมนุษย์ต้องการให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ หรือผู้มีอำนาจในการคลบนแคลงอะไรต่างๆ ให้ และมนุษย์ต้องให้บางสิ่งบางอย่างเป็นการตอบแทน รูปแบบความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นดังกล่าวมานี้เข้าก็มีความซับซ้อนมีการจัดระบบระเบียบ มีแบบแผนขั้นตอนจนเกิดเป็นพิธีกรรมเพื่อเช่นสังเวท บูชา พิสาขเทวดา เทพเจ้าต่างๆ”

จากความเห็นของนักวิชาการดังกล่าวข้างต้น แสดงให้เห็นว่า พิธีกรรมมีพื้นฐานมาจากความเชื่อของมนุษย์นั่นเองเพราะมนุษย์ประกอบพิธีกรรมต่างๆขึ้นเพื่อตอบสนองความเชื่อที่ตนยึดถือ โดยมุ่งหมายให้เกิดผลดีตามความเชื่อนั้นๆ พิธีกรรมนั้นจะได้รับการถ่ายทอดสู่คนรุ่นต่อๆมา อาจมีการปรับเปลี่ยนไปตามยุคสมัย ทำให้พิธีกรรมบางอย่างพิสดารมากขึ้น ฉะนั้น ในการศึกษาความเชื่อต่างๆ จึงมักศึกษาพิธีกรรมอันเนื่องมาจากความเชื่อนั้นควบคู่ไปด้วยเสมอ

1.4 ความหมายของสัญลักษณ์ที่ใช้ในพิธีกรรม

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน(2542:1163) ได้ให้ความหมายของศัพท์คำว่า

“สัญลักษณ์” ว่า “คือสิ่งที่กำหนดกันขึ้นเพื่อให้ใช้ความหมายแทนอีกสิ่งหนึ่ง”

ความหมายของสัญลักษณ์โดยพื้นฐาน หมายถึง “สิ่งที่ใช้แทนความหมายของอีกสิ่งหนึ่ง เช่น วัตถุ อักษร รูปร่าง หรือสีสันทัน ซึ่งใช้ในการสื่อความหมาย หรือแนวความคิดให้มนุษย์เข้าใจไปในทางเดียวกัน อาจจะเป็นรูปธรรมหรือนามธรรมก็ได้” (<http://www.wikipedia.org>)

เทอร์เนอร์ Turner (อ้างใน พัทธวรรณ รัตนพันธุ์ 2543: 12) กล่าวถึงสัญลักษณ์ในพิธีกรรมว่า

“สัญลักษณ์ในพิธีกรรม มีคุณสมบัติที่มีหลายความหมาย สัญลักษณ์ตัวเดียวอาจใช้สิ่งต่างๆ แทนหลายสิ่งและอ้างอิงความหมายได้อย่างกว้างขวาง สัญลักษณ์ในพิธีกรรมมีหลายอย่าง ขึ้นอยู่กับข้อกำหนดของศาสนาและวัตถุประสงค์ของผู้ประกอบพิธีกรรม แบ่งเป็น 2 ชนิด คือ

1. Dominant Symbol คือ สัญลักษณ์พื้นฐาน ความหมายของสัญลักษณ์นี้มีเอกลักษณ์สูง มีลักษณะกระชับ พบได้ในทุกพิธีกรรมแต่สามารถเข้าใจไปในทางเดียวกันได้

2. Instrumental Symbol (อ้างใน พัทธวรรณ รัตนพันธุ์ 2543, 12, 109-110) คือ สัญลักษณ์ที่ใช้เฉพาะในแต่ละพิธี สัญลักษณ์แบบนี้จะสามารถเข้าใจได้เมื่ออยู่ในพิธีกรรมเฉพาะ

สัญลักษณ์พื้นฐาน (Dominant Symbol) เป็นสัญลักษณ์สำคัญ ที่พบได้ในพิธีกรรมทุกพิธี ยกตัวอย่าง เช่น ผลไม้ต่างๆ เช่น ส้ม กล้วย ฝรั่ง ขนมนต่างๆ หรือ ดอกไม้ รูปเทียนสัญลักษณ์เหล่านี้สามารถใช้ได้ในทุกพิธีกรรม สามารถบูชาองค์เทพได้ทุกอย่าง ส่วนสัญลักษณ์ที่มีความหมายเฉพาะในแต่ละพิธีกรรม (Instrumental Symbol) เช่น ของใช้ในพิธีแห่นางแมว ต้องใช้แมวที่มีชีวิตจริงๆ ใส่ตะกร้าหรือกรงขังแล้วแห่ไปตามหมู่บ้านเพื่อให้ชาวบ้านได้สาคน้ำรดตัวแมว เพราะเชื่อว่าจะทำให้ฝนตกได้

เอสเตริก (Penny Van Esterik, 1986) เขียนหนังสือชื่อ Feeding their: Recipe knowledge among Thai Buddhist woman ให้คำอธิบายว่า

“ศาสนาพุทธทางเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ไม่ได้มีความหมายในวรรณคดีที่เกี่ยวกับอาหารมากนัก ขาดแคลนการวางแผนอย่างละเอียดซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงขอบเขตจำกัดที่เกี่ยวกับอาหารในอุดมคติของศาสนาพุทธ ผู้หญิงไทยที่นับถือศาสนาพุทธใช้ความรู้ของเขานเองที่เกี่ยวกับอาหารเป็นตัวกำหนดลำดับชั้นในสิ่งที่ป็นธรรมชาติ และสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติ คนไทยในชนบทสามารถ

ควบคุมสถานการณ์ โดยการใช้อาหารถวายสิ่งศักดิ์สิทธิ์ สิ่งที่จัดการเกี่ยวกับอาหารอธิบายได้ว่าเป็นความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างมนุษย์และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ผู้หญิงเป็นผู้ปฏิบัติเตรียมการและหาอาหารมาเช่น ใหว้อย่างเหมาะสม และวิธีปฏิบัติที่ทำกันเป็นประจำ มีการสืบทอดกันโดยปากต่อปากระหว่างแม่กับลูกสาว ความสัมพันธ์ได้ถูกสร้างขึ้น โดยการเลี้ยงอาหารถวายสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ถ้าครั้งหนึ่งได้เคยเลี้ยงอาหารให้วิญญาณต้องทำเช่นนี้ต่อไปเรื่อยๆ ถ้าหยุดทำจะมีปัญหาเกิดขึ้นผู้หญิงเป็นผู้สนับสนุนที่ดีเป็นคำชมเชยของคนในสังคมไทยในชนบท ส่วนเนื้อหาที่จะกล่าวต่อไปเป็นเรื่องเกี่ยวกับการถวายอาหารให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ โดยเฉพาะอาหารที่จะถวายให้พระอินทร์ซึ่งเป็นเทพชั้นสูงสุดของฮินดู และคนในศาสนาพุทธก็นับถือเช่นกัน เป็นเทพที่มีความเมตตากรุณาคุ้มครองป้องกันภัยได้มีการสักการบูชาด้วย กล้วย มะพร้าว ข้าวที่ปรุงแล้ว ข้าวพองพืชตระกูลถั่วเขียว เมล็ดงา ขนมัดแดง ขนมัดขาว ทั้งหมดถือเป็นอาหารมังสวิรัตซึ่งพรหมณ์ในกรุงเทพ เป็นผู้จัดหาเตรียมการในโอกาสที่มีพิธีกรรมมีสิ่งเหนือธรรมชาติมากมาย ที่จัดเป็นลำดับขั้นของวิญญาณที่คุ้มครอง ซึ่งอาจจะเป็นเทวดาหรือผีก็ได้มีหลายพิธีกรรมหลาย โอกาสที่วิญญาณที่คุ้มครองจะปกป้องคุ้มกันภัยแก่วัดบ้านและเมือง ทั้งนี้ ต้องมีการถวายอาหารอย่างเหมาะสม วิญญาณที่คุ้มครองภายในวัดจะประกอบไปด้วยความเชื่อแต่ก่อนในเรื่องของวิญญาณของเจ้าอาวาสในวัด มีรูปปั้น หรือรูปภาพของเจ้าอาวาสวัดตั้งอยู่ ซึ่งจะตั้งต่ำกว่าพระพุทธรูปในศาลาวัด เทวดาที่คุ้มครองในวัดมักเป็นมังสวิรัต ส่วนวิญญาณที่คุ้มครองภายในหมู่บ้านจะตรงกันข้าม คือ กินเนื้อสัตว์ กินแกงเผ็ด เคี้ยวใบพลู สูบยาเส้น และดื่มวิสกี้ มีวิญญาณคุ้มครองอีกประเภทหนึ่งที่อาศัยอยู่ในต้นไม้และอยู่ในเสาหลักของบ้านเรียกนางไม้ อาหารที่ควรใช้เช่น ใหว่ คือกล้วย มะพร้าว และขนมหวานที่สำคัญจะไม่ใช่เนื้อสัตว์หรือปลา ถวายวิญญาณคุ้มครองที่อยู่ภายในบ้านควรให้อาหารตามความเหมาะสมเมื่อมีเหตุการณ์สำคัญผู้หญิงจะเตรียมอาหารพิเศษที่ทำด้วยปลา น้ำมันปลา พริกไทยและมะนาว วิญญาณจะพอใจในของเหล่านี้ วิญญาณเหล่านี้คือ ผีเจ้าที่ ผีบ้าน พระภูมิ พระภูมิเจ้าที่ หรือ พระไชยมงคล จะเรียกว่าอย่างไรก็ขึ้นอยู่กับความรู้ของเจ้าของบ้านว่า วิญญาณเหล่านี้มีอาณาจักรภายใน พื้นที่บ้านเท่าไรหรือไม่ก็ขึ้นอยู่กับวิจารณ์ว่าวิญญาณเหล่านี้แท้จริงแล้วเป็นเทวดาหรือผี ถ้ามีพิธีกรรมภายในบริเวณบ้านวิญญาณ

ที่คุ้มครองภายในบ้านหรือเจ้าที่จะถูกแต่งตั้งทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของบริเวณบ้าน ศาลที่มีความสูงเท่ากับระดับตามองเห็น มีแท่นบูชาประดับด้วยธงสีแดง และขาว ดอกไม้ ธูป และมีใบตองห่อเป็นรูปกรวยเรียกว่าบายศรี มีจานเล็ก 4 ใบ คือใบพลู ปลาที่หมักจนเปรี้ยวและเผ็ด พร้อมข้าวของหวาน และน้ำคั้นหน้าของศาลเจ้าที่มีผู้ปฏิบัติพิธีอยู่ มีหัวหมูอยู่ในถาดคั้นข้าง ปลาทางซ้ายมือใกว่างทางคั้นขวามือ แกงเผ็ดเนื้อ และขนมต้มแดง ขนมต้มขาววางคั้นหน้าของหัวหมู อาหารทั้งหมดสำหรับเจ้าที่เท่านั้น ไม่ใช่ของที่มนุษย์ควรกิน พิธีกรรมเครื่องเช่น ไหว้ที่กล่าวมานี้ อาจทำเช่น ไหว้แค่ทวดอารักษ์หรือวิญญาณ ก็ได้ ทั้งนี้เพื่อให้คนที่อยู่ในบ้านอยู่กันอย่างมีความสุข”

ความเชื่อในเรื่องการใช้อาหารเป็นสัญลักษณ์เพื่อสื่อความหมายในพิธีเช่น ไหว้ของกลุ่มชนชาวจีนจิตรรา ก่อนนันทเกียรติ (2539: ม.ป.น.) ได้เขียนอธิบายถึงเรื่องการใช้ อาหารเป็นสื่อความหมายเชิงสัญลักษณ์ในพิธีกรรมการไหว้เจ้าว่า

“พิธีกรรมของจีนที่สำคัญหลายอย่าง เช่น พิธีไหว้เจ้า หมายถึง การไหว้เจ้าที่ กับ ไหว้บรรพบุรุษ ของควาจัดเป็นชุดใหญ่มี 5 อย่าง ประกอบด้วย หมู ไก่ ดับ ปลา และกุ้งมังกร แต่เนื่องจากกุ้งมังกรมีราคาแพงและหายาก จึงหันมาใช้เป็ดหรือปลาหมึกแห้งแทนของหวาน มีชานาเป่าใส่หวาน ขนมไข่ ขนมถ้วยฟู ขนมกุยช่าย และขนมจันอับ (ใช้ขนม 5 อย่าง หรือ 3 อย่างก็ได้) ผลไม้ที่ใช้ไหว้มักเลือกชนิดที่เป็นมงคลอยู่ในตัว เช่น ส้ม คำจีนเรียก ได้กิก แปลว่า โชคดี องุ่นคำจีนเรียก พู้ท้อ หมายถึง งอกงาม สับปะรดคำจีนเรียกอั้งไล้ แปลว่า มีโชคมาหากล้วยมีความหมายถึงการมีลูกหลานสืบสกุล ทั้งหมดเป็นประเพณีที่คนจีนปฏิบัติสืบทอดกันมา ตามความเชื่อที่จะต้องไหว้เจ้าที่และไหว้บรรพบุรุษ เพื่อให้เป็นสิริมงคลแก่ตนเองและครอบครัว นอกจากนี้มีการไหว้อาพัว คือ การไหว้เจ้าแม่ผู้คุ้มครองเด็กๆเสมือนเป็นพี่เลี้ยงของไหว้สำหรับอาพัวมีไข่เป็ดต้มข้อมสีแดงก็ฟองก็ได้ กิ่งทับทิม หมูต้ม 1 ชิ้นใหญ่ ทอง เปลเด็ก ผ้าผวยเด็ก ของใช้เด็ก เช่น สาย แปรงของทั้งหมดนี้สำหรับไหว้อาพัว เพื่อให้ท่านคุ้มครองดูแลลูกหลานที่เพิ่งคลอด”

จากการศึกษา “วิถีชีวิต พิธีกรรม และการธำรงเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของกลุ่มพรหมณ์ราชสำนักในสังคมไทย” ของกาญจนา สุวรรณวงศ์ (2539) ได้กล่าวถึงพิธีกรรมที่ใช้

อาหารเป็นสื่อสัญลักษณ์ตามแนวความเชื่อในการประกอบพิธีว่า

“พระราชพิธีตรียัมพวาย ตรีปวาย เป็นพิธีขึ้นปีใหม่ของพราหมณ์ โดยถือเอาต้นฤดูหนาวเป็นการเริ่มต้นตามการนับเวลาแบบสุริยคติ โดยหมู่พราหมณ์ราชสำนักมีการประกอบพิธีขึ้นมีการสวดอัญเชิญเทพเจ้าทางศาสนาพราหมณ์จากสรวงสวรรค์ลงมาสู่โลกมนุษย์ เพื่อจะได้สักการบูชา และพราหมณ์นั้นจะได้ทำการถือพรตสวดบูชาถวายองค์เทพพิธีนี้มีหลายขั้นตอนแต่ผู้วิจัยขอกกล่าวถึงขั้นตอนที่ 2 ซึ่งเป็นการสักการะเทพเจ้าด้วยโภชนาการมีข้าวดอก ข้าวเม่า กล้วย มะพร้าว อ้อย ขนมน เป็นต้น โดยการอ่าน โสลกสรรเสริญเทพเจ้า แล้วพราหมณ์จะนำอาหารถวายพระบรมวงศานุวงศ์ หรือแจกคนทั่วไป เชื่อกันว่าผู้ที่ได้รับบริโภคนั้นจะเกิดความเป็นสิริมงคลแก่ตน พิธีนี้เป็นการระลึกถึงพระเมตตาและความสำคัญขององค์เทพ ที่ได้ช่วยให้มีพืชพรรณธัญหารแก่มนุษย์ และเป็นการขอพรให้บ้านเมือง มีความมั่นคงและความอุดมสมบูรณ์”

จากคำอธิบายของเบญจมาศ แพทอง(2540) ที่เขียนไว้ในหนังสือ เรื่อง บายศรี: สัญลักษณ์ของพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับชีวิต ได้กล่าวถึงอาหารที่ใช้ในพิธีกรรมต่างๆ ว่า

“การบวงสรวง หมายถึง การบอกกล่าวเทวดาให้มาร่วมในพิธี และร่วมรับประทานอาหารที่อยู่ในบายศรีและเครื่องสังเวย การบวงสรวงสังเวยนี้มีทั้งพระราชพิธีที่เกี่ยวเนื่องกับพระมหากษัตริย์และพิธีราษฎร จัดทำขึ้นการบวงสรวงของราษฎรมักใช้บายศรีปากชาม เช่น การสังเวยพระภูมิเจ้าที่ ส่วนการบวงสรวงของหลวงมักใช้บายศรีดิน 3 ชั้น การบวงสรวงของหลวงเครื่องประกอบบายศรีมีหัวหมู 2 หัว เป็ด 1 คู่ ไก่ 1 คู่ ปลาช่อนแป๊ะซะ 1 คู่ ปู กุ้งอย่างละ 1 คู่ ทองหยิบ ฟอยทอง ขนมน คัมแดง คัมขาวอย่างละ 1จาน เมียงส้ม 1จาน ผลไม้ มะพร้าวอ่อน 5 ผล กล้วยน้ำ ไข่ 1 จาน การทำพิธีนั้นพราหมณ์เป็นผู้ทำพิธี ส่วนการบวงสรวงสังเวยของราษฎร เครื่องบวงสรวงสังเวย ได้แก่ โภชนาการอาหารที่มีทั้งพวกเนื้อสัตว์ และที่ไม่ปรุงปนด้วยเนื้อสัตว์ ได้แก่ หัวหมู เป็ด ไก่ กุ้ง ปู ปลา (ส่วนใหญ่จะคัมสุก) มะพร้าวอ่อน กล้วยน้ำ ขนมนคัมแดง ขนมนคัมขาว เผือกคัม มันคัม ฟักทองแกงบวด ถั่ว งา และนมเนย เป็นต้น ถ้าเป็นบายศรีในพระภูมิต้องวางไข่สุกอีก 1 ใบ ส่วนพิธีไหว้ครู โขนละคร เครื่องสังเวยมีทั้งเครื่องคืบและเครื่องสุก สำหรับครู โขน ละคร ฝ่ายยักษ์

และฝ่ายมนุษย์ ได้แก่ หัวหมูคืบ 2 หัวพร้อมทั้งขา หาง ถิ่น หัวหมูสุก พร้อมทั้งขา หาง ถิ่น 2 หัว เบ็ดคืบ(ทั้งตัว) 2 ตัว เบ็ดสุก(ทั้งตัว) 2 ตัว ไก่คืบ(ทั้งตัว) 2 ตัว ไก่สุก(ทั้งตัว) 2 ตัว บายศรีปากชาม 2 ที่ มะพร้าวอ่อน กลัวยน้ำ 2 ที่ ขนมห่มแดง คัมขาว 2 ที่ ขนมหูช้าง และเล็บมือนาง 2 ที่ ปูทะเลคืบและสุก 2 ที่ ขนุน 2 ที่ โรตีสีหรือมะตะบะ 2 ที่ นม เนย ขนมหิง 2 ที่ ผลไม้ 7 อย่างใส่จาน 1 ที่ ผลไม้ต่างๆ ใส่พาน 2 ที่ ไข่ต้ม, ไข่คืบ 2 ที่ กีบข้าวแขก 2 ที่ สุรา 2 ที่ ฟักทองแกงบวด 2 ที่ หมากพลู บุหรี่ใบจาก กัญชាយาฝิ่น 2 ที่ ผลไม้ป่า เผือก มัน ตะโก มะพลับ 2 ที่ กระจายอาหารทั้งหมดเหล่านี้อาจจคว้นบางอย่างได้ ไม่บังคับว่าต้องมี ตามรายการทั้งหมด”

มีการศึกษาวิจัยในเรื่องการใช้อาหารเป็นสื่อสัญลักษณ์การประกอบพิธีกรรมเช่น งานของ พิชรพรรณ รัตนพันธุ์ (2543: บทคัดย่อ)ที่ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง“พิธีกรรมเครื่องเซ่นไหว้และความเชื่อทางศาสนา: ศึกษากรณีวัดมิ่งกรมลาวาส ถนนเจริญกรุง กรุงเทพฯ” ผลการศึกษาพบว่า

“ผู้คนที่นำเครื่องเซ่นไหว้ไปที่วัดมิ่งกรมลาวาสมีความศรัทธา และมีความคาดหวังในการนำสิ่งต่างๆมาเซ่นไหว้ เพราะมีความเชื่อว่าจะเป็นมงคลแก่ตัวเองและครอบครัว ปกป้องอันตรายได้ และถ้าประสบความสำเร็จก็จะนำสิ่งของมาเซ่นไหว้อีก สิ่งของที่นำมาเซ่นไหว้มีความหมายเฉพาะหรือเป็นสิ่งที่เทพ ไพรคปรานเป็นพิเศษหรือเป็นสัญลักษณ์ แทนสิ่งศักดิ์สิทธิ์ พิธีกรรมเครื่องเซ่นไหว้เป็นผลสะท้อนของความเชื่อทางศาสนา โดยการเซ่นไหว้นั้นมีความสำคัญว่าจะนำสิ่งของไปเซ่นไหว้เทพยดาองค์ใด เพื่อเหตุผลใดทั้งนี้ ขึ้นอยู่กับความเชื่อ และประสบการณ์ของผู้ไหว้ที่ได้รับรู้มาเกี่ยวกับความหมายของสิ่งของที่จะนำมาไหว้”

จึงสรุปได้ว่า การใช้สัญลักษณ์ในพิธีกรรมต่างๆ ของผู้คนที่อยู่ในแต่ละสังคมอาหารเป็นสัญลักษณ์สำคัญที่พบได้ในพิธีกรรมทุกพิธี ด้วยมีความเชื่อว่าการถวายสิ่งของเหล่านั้น จะส่งผลในด้านดีแก่ผู้ประกอบพิธีกรรม และเพื่อให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เคารพนับถือเกิดความพอใจจากการสักการบูชา และอาหารที่ใช้ก็สามารถมีสัญลักษณ์ที่สื่อความหมายได้หลายประการในสิ่งเดียว ซึ่งทั้งหมดก็ขึ้นอยู่กับความเชื่อของบุคคลเป็นสำคัญ

2. วรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวกับความเชื่อพิธีกรรมในดนตรีและนาฏศิลป์ไทย

การประกอบพิธีไหว้ครูดนตรีและนาฏศิลป์ไทยก็เป็นพิธีกรรมหนึ่งที่ใช้อาหารเป็นเครื่องสังเวทบูชาในพิธีกรรม ความหมายของสื่อสัญลักษณ์จากสิ่งที่ใช้ในพิธีกรรมนี้แสดงให้เห็นถึงความเชื่อที่มีต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์และการเคารพต่อผู้มีพระคุณที่แฝงอยู่ตลอดกระบวนการ ดังเช่น

ม.จ.พูนพิศมัย คีศกุล(2522) อธิบายถึงพิธีไหว้ครูละครและการดนตรี ไว้ในหนังสือ ประเพณีพิธีไทยว่า “เสร็จพิธีสงฆ์ แล้วเริ่มต้นพิธีไหว้ครู ด้วยการอัญเชิญเทวดาด้วยเพลงหน้าพาทย์ต่างๆ ที่สื่อความหมายถึงองค์เทพเจ้า ดังนั้นผู้ที่เคยเข้าพิธีไหว้ครูดนตรีไทยมาแล้วจึงยกมือไหว้เวลาได้ยินเพลงเหล่านั้นในสถานที่และโอกาสต่างๆ เพราะเชื่อว่าเทพเจ้าและครูบาอาจารย์ได้สถิต ณ ที่นั้น และเชื่อว่าเพลงหน้าพาทย์เกือบทุกเพลงมีความขลังและศักดิ์สิทธิ์ ถือเป็นของสูงนักดนตรีไทยจะต้องเล่นเพลงนี้ด้วยความสำรวม ตั้งใจและเล่นในโอกาสสำคัญเท่านั้น” จึงสอดคล้องกับครุทลวงประดิษฐ์ไพเราะ(2530: 9 – 15) ที่กล่าวในหนังสือที่ระลึกไหว้ครูดนตรีไทย และแจกรางวัลทองคำว่า “ครูใหญ่ๆ ของดนตรีไทยที่สมมติเป็นเทพยดา คือ พระวิษณุกรรมผู้สร้างสรรค์เครื่องดนตรีต่างๆ พระปัญญาธิราช เป็นครูในทางคีตศิลป์ พระประโคนธรรพที่ถือกันว่าเป็นบรมครูนั้นเป็นครูตะโปน พระสัพพาศรีเป็นครูระนาด พระนาคพิภพเป็นครูฆ้อง พระศรีธมมาช(พระศรีธมมเถียร) เป็นครูปี่ และเครื่องเป่าต่างๆ และพระศรีสนั่นเป็นครูกลอง”

สังค ภูเขาทอง(2534) กล่าวในหนังสือประชุมบทความทางดนตรีว่า “ในสมัยก่อนผู้ที่ต้องการเรียนรู้ทางดนตรี ต้องตั้งใจแน่วแน่และมีความอดทนอย่างสูง เพราะครูดนตรีไทยในอดีตจะต้องทดสอบเพื่อพิสูจน์ความตั้งใจและตั้งใจ ของผู้ที่จะเป็นศิษย์ ก่อนที่จะรับใครไว้เป็นลูกศิษย์ ครูผู้สอนจะทรมานทดสอบความรู้ให้เต็มที่” ซึ่งสอดคล้องกับคำกล่าวของ มนตรี ตรีมาท (2538: 41) ที่บันทึกไว้ว่า

“การไหว้ครูนั้น คนไทยเรามักจะปฏิบัติกันทุกอย่างไม่ว่าจะประกอบกิจกรรมอย่างไรคนไทยเรามั่นในความกตัญญูตเวทีต่อบุพการีเป็นนิสัย โดยเฉพาะครูบาอาจารย์ไม่ว่าวิชาใดเรามักจะเคารพบูชาระลึกถึงคุณานุคุณ ถ้ามีโอกาสที่จะตอบแทนบุญคุณได้ก็มักจะกระทำเสมอ การกระทำที่เป็นการสนองพระคุณนั้นอาจกระทำได้ตามฐานะและโอกาส อาจช่วยเหลือด้วยเงินทองช่วยเหลือการทำงานหรือปฏิบัติ หากครูได้สิ้นชีพไปแล้ว ก็ทำบุญอุทิศส่วนกุศลไปให้ หรือเชิดชูเกียรติคุณในสิ่งที่ครูได้กระทำไว้ให้แพร่หลาย เป็นต้น โดยเฉพาะวิชาที่เป็นศิลปะ การกระทำกตเวทีคุณยังแผ่ออก

ไปถึงเทพเจ้าที่วิชานั้นถือเป็นครูบาอาจารย์ด้วยการไหว้ครู ก็เป็น
การแสดงกตเวทิตูณอย่างหนึ่งพิธี ไหว้ครูนี้ศิลปะประเภทหนึ่งก็มี
พิธีการ ไปอย่างหนึ่งแตกต่างกันไปตามลักษณะศิลปะวิทยาการนั้น”

จากการศึกษาของ ฌัฐพงษ์ โสวัตร(2538: บทคัดย่อ) ที่ศึกษาเรื่อง“บทบาทและหน้าที่
ของเพลงตระโหว้ครูในพิธีไหว้ครูคนตรีไทย”กล่าวว่า“ความเชื่อและศรัทธาในพิธีกรรมการไหว้ครู
คนตรีไทยก่อเกิดและสั่งสมจากอิทธิพลของพุทธศาสนา และศาสนาฮินดู หรือพราหมณ์ ซึ่งเป็น
วัฒนธรรมด้านศาสนาที่คนไทยนับถือมาช้านาน ด้วยการผสมผสานใช้ในวิถีชีวิตโดยเฉพาะ
พิธีกรรมต่างๆ เช่น พิธีสมโภชการเกิดพิธีโกนจุกพิธีบายศรีสู่ขวัญฯ สำหรับพิธีไหว้ครูคนตรีไทย
มีการอัญเชิญเทพเจ้าเสด็จลงมาการบวงสรวงบูชาและขอประทานพรจากเทพเจ้าล้วนแสดงให้เห็น
อิทธิพลศาสนาฮินดูที่แสดงความภักดี ความเชื่อและความศรัทธาต่อเทพเจ้าทั้งหลาย โบราณจารย์
จึงสร้างสรรค์เพลงแสดงขั้นตอนสื่อความหมายถึงเทพเจ้าองค์ต่างๆ ของศาสนาฮินดูเหล่านี้ ขณะ
เดียวกันบรรพบุรุษไทยก็ไม่เคยลืมความเป็นพุทธศาสนิกชน จึงประดิษฐ์เพลงที่แสดงถึงความ
นับถือศาสนาพุทธด้วย” และสอดคล้องกับประเมษฐ์ บุญยะชัย (2542: บทคัดย่อ) ที่ศึกษาเรื่อง
การรำของผู้ประกอบพิธีในพิธีไหว้ครู โขนละคร” กล่าวว่า “ลักษณะพิธีไหว้ครู โขนละคร การรำ
ของผู้ประกอบพิธีเป็นสิ่งที่ยืนยันในประเพณีการบูชาเทพเจ้าที่เกี่ยวข้องในนาฏศิลป์ไทย เช่น พระ
พิฆเนศพระพิราพ ที่สำคัญที่สุดแสดงให้เห็นถึงความสำคัญของการสืบทอดความรู้จากนาฏราช
(พระอิศวร)มาสู่มวลมนุษย์ซึ่งเป็นการเชื่อจากศาสนาพราหมณ์ที่ก่อให้เกิดรูปแบบการไหว้ครู”

คำกล่าวที่แสดงให้เห็นถึงสิ่งที่แสดงความเชื่อในพิธีไหว้ครูคนตรีไทยของ สัจจ
ภูเขาทอง(2546) ที่กล่าวไว้ในเอกสารประกอบการเรียนวิชาคนตรีไทยว่า

“ความเชื่อเกี่ยวกับพิธีไหว้ครูคนตรีไทย ศึกษาได้จาก 1) ผู้อ่าน
โองการไหว้ครูแต่งกายด้วยสีขาวคล้ายพราหมณ์ เป็นผู้กล่าวคำบูชาครู
อัญเชิญครูเทพเจ้าต่างๆ 2) เครื่องดนตรีที่ใช้ในการประกอบพิธีกรรม
นอกเหนือจากเครื่องดนตรีที่นำมาบรรเลงเพื่อจังหวะ โดยแท้ยังมี
ตะโพนซึ่งนักดนตรีนับถือเป็นบรมครู ที่ใช้ผ้าขาวพันรอบตัวตะโพน
เพื่อแสดงความสำคัญ 3) บทเพลงที่ใช้บรรเลงในพิธีไหว้ครูคนตรีไทย
เป็นเพลงหน้าพาทย์ระดับสูง และระดับกลางเท่านั้น เพลงต่างๆ ที่กล่าว
มานี้ นักดนตรีไทยถือว่าเป็นเพลงชั้นสูง มีสิริมงคลต้องจดจำให้แม่น
หากบรรเลงผิดเสียงแม้เพียงเสียงเดียวก็ถือว่าเป็นอัปมงคลแก่ตน และ
4) อุปกรณ์สิ่งของที่ใช้ในการประกอบพิธีไหว้ครูคนตรีไทย ล้วนเป็น
สิ่งที่ส่งเสริมและสื่อความหมายในทางสิริมงคล ศักดิ์สิทธิ์ เช่น น้ำมันต์

สายสัญญาณ ดอกไม้ รูปเทียน เพื่อบูชาพระรัตนตรัย ส่วนพิธีทางพราหมณ์ มีใบไม้มงคลทักทาย เช่น ใบเงิน ใบทอง ใบมะตูมหญ้าแพรก ดอกมะเขือ และประการสำคัญ คือ ศิระษะครูเทพเจ้าต่างๆ ที่กล่าวพระนามไว้ในคำอ่าน โองการไหว้ครู”

จากแนวความเชื่อดังกล่าว เจดिया สุวรรณสุนทร(2549: 2) ผู้ศึกษา เรื่อง “ความเชื่อและพิธีกรรมไหว้ครูคนตรีไทย:กรณีศึกษานักคนตรีวงไทยบรรเลง อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม กล่าวไว้ว่า “นักคนตรีไทยยังเชื่อว่าบรรดาครู ผู้เชี่ยวชาญด้านดนตรี ที่เคยสั่งสอนลูกศิษย์ แม้ท่านเหล่านั้นจะเสียชีวิตไปแล้วแต่ดวงวิญญาณยังไม่สูญหายไปไหนบรรดาศิษย์จึงจัดพิธีบวงสรวงหรือพิธีไหว้ครูประจำปี เพื่อแสดงความกตัญญูแก่เวทที่ระลึกถึงคุณความดีของครู”

ดังนั้น สรุปได้ว่า การเริ่มต้นศึกษาวิชาการด้านการคนตรีไทย และการแสดงด้านศิลปะของไทยจะถูกหล่อหลอมมาตั้งแต่ต้นว่าวิธีการและอุปกรณ์ต่างๆ ที่เป็นองค์ประกอบให้เกิดศิลปะเหล่านี้ ถูกสร้างขึ้นมาจากผู้ที่อยู่เหนือนมนุษย์ อาทิ เทพยดา และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายที่เกี่ยวข้องตามความเชื่อและศรัทธาในพิธีกรรมของการไหว้ครู มีการก่อเกิดและสั่งสมมาจากอิทธิพลของพุทธศาสนาและศาสนาฮินดูหรือพราหมณ์ ซึ่งเป็นวัฒนธรรมด้านศาสนาที่คนไทยเรานับถือมาช้านาน ด้วยการผสมผสานใช้ในวิถีชีวิต และเพื่อเป็นการแสดงความกตัญญูต่อคุณงามความดีของครู จึงมีประเพณีพิธีไหว้ครูและมีการถวายเครื่องเช่นสังเวชนาครุสืบมา

บทที่ 3

พิธีไหว้ครูและเครื่องสังเวทบูชากระยาบวช ที่วิทยาลัยนาฏศิลป์ลพบุรี

1. ภูมิหลังจังหวัดลพบุรี

“ลพบุรี เป็นเมืองเล็กๆที่เคยเป็นดินแดนเก่าแก่และมีประวัติความเป็นมาตั้งแต่ ก่อนสมัยประวัติศาสตร์จนถึงสมัยปัจจุบัน ในราวพุทธศตวรรษที่ 12 พระยาตากพรรณดิษ ผู้เป็นโอรส พระยาตากะพัตรแห่งเมืองนครชัยศรีเป็นผู้สร้างเมืองลพบุรีขึ้น เมื่อปี พ.ศ. 1191 และตั้งชื่อเมืองว่า “ละโว้” หรือ “ลวะปุระ” (ภาษาบาลี) ซึ่งตรงกับยุคทวารวดี ละโว้ในยุคนั้นมีฐานะเป็นศูนย์กลางทางด้านศิลปวัฒนธรรมของแถบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา เนื่องจากมีสภาพแวดล้อมที่เหมาะสม สามารถติดต่อกับเมืองอื่นๆ ทั้งทางบกและทางน้ำจึงทำให้ลพบุรีเป็นเมืองท่าที่สำคัญในการติดต่อค้าขายกับต่างประเทศและยังเป็นเมืองศูนย์กลางทางพุทธศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งการที่ติดต่อกับอาณาจักรขอม(กัมพูชา) ซึ่งเป็นศูนย์กลางแห่งอำนาจที่สำคัญในขณะนั้น ได้รับศิลปวัฒนธรรมของอาณาจักรขอมเข้ามามากมาย ส่งผลให้มีการพัฒนาในด้านต่างๆ จนทำให้เมืองลพบุรีกลายเป็นเมืองที่มีความเจริญรุ่งเรืองมากกว่าเมืองอื่นๆ ที่อยู่ในเขตลุ่มน้ำเจ้าพระยา นอกจากนี้ในพงศาวดารเหนือได้กล่าว ว่า ในปีพ.ศ. 1788 พ่อขุนรามคำแหงราชโอรสแห่งเมืองสุโขทัยได้เสด็จมาศึกษาเล่าเรียนที่เขาสมคอง เมืองลพบุรีและหลังจากนั้นใน พ.ศ.1797 พ่อขุนงำเมืองราชโอรสแห่งเมืองพะเยาก็ได้เสด็จมาศึกษา ณ ที่แห่งนี้เช่นกัน ลพบุรียุคนี้จึงเป็นเมืองศูนย์กลางของศิลปวิทยาการที่มีความสำคัญยิ่งขึ้นจนกระทั่งหลังจากยุคสมัยของพระรามเมศวร ลพบุรีก็ค่อยๆเสื่อมความสำคัญลงจนกระทั่งถึงรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช พระองค์ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระราชวังใหม่ที่เมืองลพบุรี เพื่อใช้เป็นที่ประทับ ใน พ.ศ. 2209 เนื่องจากพระองค์โปรดที่จะเสด็จมาประทับที่ลพบุรีครั้งละนานๆ ถึงปีละ 8 - 9 เดือน จึงถือได้ว่าช่วงนี้เป็นยุคสมัยที่ลพบุรีมีความเจริญถึงขีดสุดเป็นเสมือนราชธานีแห่งที่ 2 รองจากกรุงศรีอยุธยา

ต่อมา ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แห่งกรุงรัตน โกสินทร์ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้บูรณะลพบุรีขึ้นอีกครั้งใน พ.ศ. 2406 ทรงปฏิสังขรณ์พระราชวังซึ่งเคยเป็นที่ประทับของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช โดยโปรดให้สร้างหมู่พระที่นั่งพิมานมงกุฎขึ้น เพื่อใช้เป็นที่ประทับภายในบริเวณพระราชวังเก่าของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช พระราชทานชื่อว่า “พระนารายณ์ราชนิเวศน์” จนกระทั่งในราว พ.ศ. 2480 หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็น

ระบอบประชาธิปไตย จอมพล ป.พิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรีในสมัยนั้น ได้ทำนุบำรุงเมืองลพบุรี โดยพยายามที่จะแยกเมืองใหม่ของลพบุรีออกจากเมืองเก่าให้ดูสง่างามกว่าเดิมอีกทั้งยังได้สร้างสิ่งก่อสร้าง อาคารต่างๆ ที่เป็นศิลปะแบบอาร์ตเดโคขึ้นมากมาย ซึ่งมีปรากฏจนถึงปัจจุบัน” (2551: 6/6 /2551)

ลพบุรีในปัจจุบัน จึงเป็นเมืองที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ ที่มีโบราณสถานและโบราณวัตถุมากมาย มีความสำคัญทั้งทางเศรษฐกิจ เกษตรกรรม อุตสาหกรรมและการทหาร เนื่องจากลพบุรีเป็นเมืองที่มีหน่วยทหารเป็นหลักของประเทศ ที่มีกำลังทหารนับแสนคน ทั้งยังถูกขนานนามว่าเป็น“เมืองลิง” รวมทั้งผู้คนในจังหวัดลพบุรีก็ถูกขนานนามเช่นกันว่าเป็นคนเมืองลิงก็เนื่องจากมีลิงแสมจำนวนมากเข้ามาอาศัยอยู่ในบริเวณศาลพระกาฬที่ตั้งอยู่ใจกลางเมืองลพบุรี ซึ่งเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ ปัจจุบันจังหวัดลพบุรีมีความหลากหลายทางด้านอารยธรรมที่ปรากฏเด่นชัด คือ บริเวณลุ่มแม่น้ำลพบุรีและลุ่มแม่น้ำป่าสัก ซึ่งทำให้ลพบุรีเป็นธานีแห่งอารยธรรมที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรมมาจนทุกวันนี้

จากคำขวัญจังหวัดลพบุรีที่ว่า“วังนารายณ์คู่บ้าน ศาลพระกาฬคู่เมือง ปรางค์สามยอดลือเลื่อง เมืองแห่งดินสอพอง เขื่อนป่าสักชลสิทธิ์เกริกก้อง แผ่นดินทองสมเด็จพระนารายณ์”นี้ ได้สะท้อนให้เห็นสิ่งสำคัญที่อยู่คู่บ้านคู่เมืองของจังหวัดลพบุรี ซึ่งสอดคล้องกับตราประจำจังหวัดคือ พระรูปสมเด็จพระนารายณ์มหาราชประทับเหนือองค์พระปรางค์สามยอด อันมีความหมายถึงเพื่อให้ระลึกถึงองค์สมเด็จพระนารายณ์มหาราช ผู้สร้างเมืองลพบุรีขึ้นใหม่ เมื่อปี พ.ศ. 2209 ส่วนพระปรางค์สามยอดที่ปรากฏในตราประจำจังหวัด ก็เป็นโบราณสถานที่เป็นสัญลักษณ์ของลพบุรีเช่นกัน

ตราประจำจังหวัดลพบุรี

(<http://www.loburi.go.th>)

ดอกไม้ประจำจังหวัด: ดอกพิกุล(Mimusops elengi)

ต้นไม้ประจำจังหวัด: พิกุล

คำขวัญประจำจังหวัด: “วังนารายณ์คู่บ้าน ศาลพระกาฬคู่เมือง ปรางค์สามยอดลือเลื่อง เมืองแห่งดินสอพอง เขื่อนป่าสักชลสิทธิ์เกริกก้อง แผ่นดินทองสมเด็จพระนารายณ์”

การก่อตั้งวิทยาลัยนาฏศิลป์ลพบุรี (2549: 1-3)

วิทยาลัยนาฏศิลป์ลพบุรี ตั้งอยู่ ณ ถนนรามเดโช ตำบลทะเลชุบศร อำเภอเมือง จังหวัดลพบุรี

ประวัติการก่อตั้ง

“กระทรวงศึกษาธิการ ประกาศก่อตั้งวิทยาลัยนาฏศิลป์ลพบุรี เมื่อวันที่ 1 พฤษภาคม 2524 ตามโครงการพัฒนาและจัดตั้งวิทยาลัยนาฏศิลป์ส่วนภูมิภาค โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อส่งเสริมเผยแพร่และอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมด้านนาฏศิลป์และดุริยางค์ไทย โดยได้เริ่มปฏิบัติงานตั้งแต่เดือน ตุลาคม พ.ศ. 2525 โดยกรมศิลปากรได้มีคำสั่งแต่งตั้งให้ นายสิริชัยชาญ พักจำรูญ มาปฏิบัติหน้าที่ ในตำแหน่งผู้อำนวยการ ทั้งนี้ ได้รับความอนุเคราะห์สถานที่ทำงานเพื่อทำการชั่วคราวที่โรงเรียน ช่างไม้(เก่า) ปัจจุบันเป็นที่ตั้งสำนักงาน ศิลปากรที่ 4 และสำนักงานการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ภาคกลางเขต 7

การปฏิบัติงาน ได้เริ่มประชาสัมพันธ์เพื่อแนะแนวการศึกษาและรับสมัครนักเรียนเพื่อ เข้าเรียนในปีการศึกษา 2526 เปิดรับสมัครนักเรียน 2 ระดับ คือระดับนาฏศิลป์ชั้นต้นปีที่ 1 รับผู้ที่ สำเร็จการศึกษาจากชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ระดับนาฏศิลป์ชั้นกลางปีที่ 1 รับผู้สำเร็จการศึกษาจาก ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 เปิดทำการเรียนการสอนภาคเรียนแรกเมื่อวันที่ 16 พฤษภาคม 2526 มีนักเรียน จำนวน 138 คน บุคลากรจำนวน 15 คน โดยได้รับความอนุเคราะห์อาคารเรียนเก่าของโรงเรียน ช่างไม้(วัดราชา) ถนนพระยากำแพง ตำบลท่าหิน อำเภอเมือง จังหวัดลพบุรี เป็นอาคารเรียนชั่วคราว และในปีเดียวกันนั้น วิทยาลัยฯ ได้รับงบประมาณก่อสร้างอาคารเรียนหลังแรก และย้ายมาทำการ เรียนการสอน ณ สถานที่ตั้งใหม่ตั้งแต่ วันที่ 12 สิงหาคม 2527 เป็นต้นมา

หลักสูตรการศึกษา

วิทยาลัยนาฏศิลป์ลพบุรี จัดการศึกษาในหลักสูตรต่างๆ ดังนี้

1. หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544 ในช่วงชั้นที่ 3 วิทยาลัยฯ ดำเนินการจัดการเรียนในระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1-3
2. หลักสูตรประกาศนียบัตรวิชาชีพ พุทธศักราช 2544 วิทยาลัยฯ ดำเนินการจัดการเรียนในระดับชั้นประกาศนียบัตรวิชาชีพปีที่ 1-3
3. หลักสูตรการศึกษาคูศาสตรีบัณฑิต (5 ปี) ของสถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ ในลักษณะห้องเรียนเครือข่าย ขณะนี้จัดการศึกษาในระดับปริญญาตรี ชั้นปีที่ 1-5

ในการจัดการเรียนการสอน แบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ

ส่วนที่ 1 กลุ่มวิชาพื้นฐาน

ประกอบด้วย 8 กลุ่มสาระการเรียนรู้ คือ กลุ่มสาระการเรียนรู้ภาษาไทย กลุ่มสาระการเรียนรู้คณิตศาสตร์ กลุ่มสาระการเรียนรู้วิทยาศาสตร์ กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม กลุ่มสาระการเรียนรู้สุขศึกษาและพลศึกษา กลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปะ กลุ่มสาระการเรียนรู้การงานอาชีพและเทคโนโลยี และกลุ่มสาระการเรียนรู้ภาษาต่างประเทศ

ส่วนที่ 2 กลุ่มวิชาชีพเฉพาะ

ประกอบด้วย กลุ่มวิชาชีพเฉพาะนาฏศิลป์ไทย(โขน,ละคร) กลุ่มวิชาชีพเฉพาะดุริยางค์ไทย (ปี่พาทย์ เครื่องสาย และคีตศิลป์ไทย) และกลุ่มวิชาชีพเฉพาะศิลปสากล

ทั้งนี้ ยังจัดกิจกรรมพัฒนาผู้เรียนและมีห้องส่งเสริมการเรียน การสอน ได้แก่ ห้องสมุด ห้องปฏิบัติการทางภาษา ห้องคอมพิวเตอร์ ห้องปฏิบัติการวิทยาศาสตร์ ห้องพยาบาล ห้องแนะแนว ห้องจริยธรรม ห้องเครื่องแต่งกายโขนละคร ห้องเรียนดนตรีไทย - ดนตรีสากล

“วันที่ 9 กรกฎาคม 2550 ได้ประกาศใช้พระราชบัญญัติ สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ พุทธศักราช 2550 จึงส่งผลให้วิทยาลัยนาฏศิลป์ทุกแห่งรวมทั้งวิทยาลัยนาฏศิลป์พลพบุรี ต้องจัดตั้งเป็นสถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ ขึ้นตรงต่อกระทรวงวัฒนธรรม ดังนั้น ตามพระราชบัญญัตินี้ดังกล่าว วิทยาลัยนาฏศิลป์พลพบุรี จึงมิได้สังกัดกรมศิลปากร ตั้งแต่วันที่ 10 กรกฎาคม 2550 เป็นต้นมา”

(2550: 5)

ภูมิหลังของจังหวัดลพบุรี และความเป็นมาของการก่อตั้งวิทยาลัยนาฏศิลป์พลพบุรี ดังที่กล่าวมานี้สะท้อนให้เห็นถึงความเป็นเมืองสำคัญทางประวัติศาสตร์ของชาติ ทั้งยังเป็นแหล่งความรู้หลายด้าน อาทิ ศิลปวิทยาการต่างๆ วัฒนธรรม ประเพณี ประวัติศาสตร์ที่มีมาช้านานจึงเป็นสถานที่ที่เหมาะสมในการก่อตั้งสถานศึกษาเพื่อสืบทอดความเป็นแหล่งวัฒนธรรมสืบต่อไป

2. พิธีไหว้ครูของวิทยาลัยนาฏศิลป์พลพบุรี

วิทยาลัยนาฏศิลป์พลพบุรีจัดพิธีไหว้ครูขึ้นครั้งแรกในปีการศึกษา 2526 ซึ่งขณะนั้นสถานที่เรียนตั้งอยู่ในบริเวณ โรงเรียนช่างไม้(เก่า) เป็นอาคารเรียนชั่วคราวที่มีเนื้อที่คับแคบ อีกทั้งจำนวนของนักเรียนมีน้อยจึงต้องจัดพิธีร่วมกันทั้งฝ่ายดนตรีและนาฏศิลป์ไทย และในปีต่อมาจากที่ย้ายมาทำการเรียนยังที่ปัจจุบันการจัดพิธีไหว้ครูจึงมีรูปแบบตามที่กรมศิลปากรได้กำหนดไว้ โดยแยกพิธีออกเป็น 2 ฝ่าย คือดนตรีไทยและนาฏศิลป์ไทย

ทุกปีการศึกษา หลังจากที่เปิดภาคเรียนแรก ช่วงเดือนพฤษภาคมถึงเดือนกรกฎาคม วิทยาลัยฯ จะจัดพิธีไหว้ครูขึ้นในวันพฤหัสบดีของเดือนใดเดือนหนึ่งที่กล่าวข้างต้นให้นักเรียน

และนักศึกษาตามประเพณีวัฒนธรรมของไทยตามที่กระทรวงศึกษากำหนดมาช้านาน เพื่อให้นักเรียนได้ร่วมแสดงความเคารพครูอาจารย์ที่ใจจุนและสักการบูชาครูผู้ที่ดีว่าเป็นครูในรูปลักษณะของเทพเจ้าและครูที่ล่วงลับไปแล้ว ซึ่งในพิธีกรรมของการไหว้ครูคนตรีและนาฏศิลป์ จะไม่เหมือนกับพิธีไหว้ครูทั่วไปซึ่งนักเรียนของวิทยาลัยนาฏศิลป์ทุกแห่งจะต้องเข้าร่วมพิธีทั้ง 2 แบบ โดยการไหว้ครูสามัญเช่นเดียวกับ โรงเรียนสามัญอื่นๆ ก่อน แล้วจึงเข้าร่วมพิธีไหว้ครูศิลป์ที่แยกไปตามสาขาวิชาเอกที่ตนเรียนต่อไปในวันเดียวกัน โดยแบ่งเป็น 2 ประเภท คือ สายดุริยางค์(ดนตรีไทย - ลีลาศิลป์ไทย)และสาขานาฏศิลป์ไทย(โขน-ละคร)

2.1 การประกอบพิธีไหว้ครูคนตรีไทยและนาฏศิลป์ไทย ที่วิทยาลัยนาฏศิลป์ปทุมธานี

การจัดพิธีไหว้ครูของวิทยาลัยนาฏศิลป์ปทุมธานี มีขั้นตอนกระบวนการของการจัดงานดังนี้

ก่อนหน้าของวันที่จะจัดพิธีไหว้ครูประมาณ 1 สัปดาห์ (สูจิบัตรงานพิธีไหว้ครู: 2550) นักเรียนทั้งหมดจะทำการซ้อมขั้นตอนตามรูปแบบการไหว้ครูสามัญตามลำดับพิธีการตั้งแต่นั้นจนจบกระบวนการ ทั้งนี้ เพื่อความพร้อมเพรียงของนักเรียน นักศึกษาที่จะก่อให้เกิดความรู้สึกศรัทธาในความศักดิ์สิทธิ์ของพิธีการไหว้ครู

วันอังคารในสัปดาห์ที่จะประกอบพิธีไหว้ครู เป็นวันที่ทุกฝ่ายต้องจัดเตรียมการตามหน้าที่รับผิดชอบไม่ว่าจะเป็นด้านสถานที่ พิธีการ การเตรียมอุปกรณ์ต่างๆ ที่ใช้ในพิธีการซึ่งทุกฝ่ายร่วมมือร่วมใจกันเตรียมงานให้เรียบร้อยก่อนวันที่จะประกอบพิธีจริง

สถานที่ที่ใช้ประกอบพิธีไหว้ครูของวิทยาลัยนาฏศิลป์ปทุมธานีที่ต้องจัดเตรียมมี 4 จุด คือ

- 1) บริเวณหรือห้องกว้างสำหรับจัดพิธีสงฆ์เพื่อประกอบพิธีเจริญพระพุทธมนต์เย็น(ช่วงเย็นวันพุธ) และพิธีสงฆ์ในตอนเช้าของวันไหว้ครูจริงในวันพฤหัสบดี
 - 2) สถานที่จัดพิธีไหว้ครูสามัญที่ส่วนใหญ่ควรมีบริเวณที่บรรจุผู้เข้าร่วมพิธีได้จำนวนมาก เช่น หอประชุมฯ
 - 2) สถานที่จัดพิธีไหว้ครูฝ่ายดนตรีไทย 4) สถานที่จัดพิธีไหว้ครูฝ่ายนาฏศิลป์ไทยที่มีบริเวณพอบรรจุผู้คนได้จำนวนมากเช่นกัน
- สำหรับวิทยาลัยนาฏศิลป์ปทุมธานี มีห้องที่ใช้จัดทุกพิธีกรรมได้อย่างเป็นเอกเทศ

วันพุธ (วันสุก-คืบ)

เมื่อถึงเวลาประมาณ 15.30 น.ของวันพุธ ฝ่ายดุริยางค์ไทยผู้รับผิดชอบการบรรเลงวงปี่พาทย์ประกอบพิธี (การผสมวงที่ประกอบด้วยเครื่องตีชนิดต่างๆ โดยมีเครื่องเป่า คือ ปี่ ซึ่งเป็นประธานของวงประกอบด้วย ระนาดเอก ระนาดทุ้ม ฉิ่งวงใหญ่ ปี่ใน ตะโพน กลองทัด 2 ใบ และ ฉิ่ง) จะเริ่มบรรเลงเพลงโหมโรงเย็น(ความหมายตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 คือ การประ โคมดนตรีเบิกโรง เพลงโหมโรงเป็นเพลงที่ใช้บรรเลงเป็นเพลงแรกก่อนที่จะมีรายการอื่นๆ ตามมา) ณ สถานที่ใช้ประกอบพิธีเจริญพระพุทธมนต์เย็น เพื่อเป็นการบอกให้ผู้ที่ได้ยินเสียงเพลงโหมโรงจะทราบว่าถึงเวลาประกอบพิธีใน ไม่ช้า ซึ่งก่อนที่จะมีพิธีสงฆ์ทั้งสองเวลา คือ พิธีเจริญพระพุทธมนต์เย็นจะบรรเลงเพลงชุดโหมโรงเย็น และพิธีสงฆ์ในช่วงเช้าบรรเลงเพลงชุดโหมโรงเช้าด้วยวงปี่พาทย์พิธีบรรเลงก่อนที่จะเริ่มพิธีเจริญพระพุทธมนต์ ซึ่งเป็นประเพณีที่จัดได้ว่าเป็นระเบียบวิธีก่อนการเริ่มพิธีมงคลทางศาสนาพิธีมีจุดประสงค์ ดังที่ สิริชัยชาญ พักจำรูญ (2546: 174) อธิบายว่า “เป็นการประกาศว่าที่นี่จะมีอะไรกัน เพลงโหมโรงบางชนิด เช่น เพลงโหมโรงเช้า โหมโรงเย็น นอกจากจะประกาศว่าที่นี่จะมีการสวดมนต์เย็นฉันเช้าแล้วยังมีความหมายเป็นการอัญเชิญพระรัตนตรัย และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ลงมายังโรงพิธีอีกด้วย”

จากนั้นจึงเริ่มประกอบพิธีสงฆ์ตามลำดับขั้นตอนประเพณีปฏิบัติโดยเริ่มจากผู้ที่ เป็นประธานของพิธี จุดเทียนธูปบูชาพระรัตนตรัย พระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์เย็นตามลำดับ จากนั้นเจ้าภาพถวายเครื่องไทยธรรมพร้อมใจจ้อย พระสงฆ์ให้พรเป็นอันเสร็จพิธีของวันพุธ

วันพฤหัสบดี(วันประกอบพิธีไหว้ครู)

ผู้ที่มีหน้าที่ต่างๆ ในพิธีการจะเริ่มมาเตรียมการ ในส่วนของคนตั้งแต่เช้ามืด เพื่อให้ทันเวลาที่จะเริ่มพิธีการต่างๆ เช่น ผู้จัดอาหารในพิธีสงฆ์ ผู้จัดเครื่องสังเวยในพิธีไหว้ครู ผู้บรรเลงวงปี่พาทย์โหมโรงเช้าก่อนเริ่มพิธีสงฆ์ ฯ บุคคลเหล่านี้จะมาเตรียมการในเวลาประมาณ 04.30 น. ตามความรับผิดชอบของตน เมื่อถึงเวลาประมาณ 06.00 น. จะเริ่มบรรเลงเพลงโหมโรงเช้าซึ่งสถานที่จะเป็นแห่งเดียวกับที่จัดพิธีสงฆ์เมื่อเย็นวันพุธ ในระหว่างนี้ผู้ที่เข้าพิธีไหว้ครูจะเริ่มทยอยมาร่วมพิธีสงฆ์ด้วยถือว่าพิธีนี้เป็นการอัญเชิญสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เข้ามาร่วมในพิธีไหว้ครูในเบื้องต้นเพื่ออุทิศส่วนกุศลแก่ครูอาจารย์ที่ถึงแก่กรรมไปแล้ว และยังเพื่อเป็นสิริมงคลอีกประการหนึ่ง ลำดับขั้นตอนพิธีนี้จะปฏิบัติเหมือนธรรมเนียมนิยมทั่วไปคือถวายภัตตาหารเช้าแก่พระภิกษุสงฆ์ ถวายเครื่องไทยธรรมพร้อมใจจ้อยตามลำดับ กรวดน้ำอุทิศส่วนกุศล และรับพรพระเรียบร้อยแล้ว พระสงฆ์ประพรมน้ำพระพุทธมนต์ให้แก่ผู้ที่เข้าร่วมพิธี และนักเรียนที่เดินเรียงแถวเพื่อรับน้ำเป็นลำดับแล้วเข้าสู่สถานที่ประกอบพิธีไหว้ครูสามัญ เป็นลำดับต่อไป

พิธีไหว้ครูสามัญ จะเริ่มเวลาประมาณ 08.30 น. ซึ่งมีขั้นตอนและกระบวนการ เช่นเดียวกับสถานศึกษาทั่วไป คือ กล่าวคำไหว้ครูด้วยทำนองสรภัญญะปฏิญาณตน ตัวแทนนักเรียนเข้ามอบพานดอกไม้ไหว้ครูแก่ครูอาวุโส จากนั้นประธานในพิธีให้โอวาทเป็นอันเสร็จพิธีและจากนี้จะมีพิธีการใดต่อไปนั้นก็แล้วแต่สถานศึกษาจะจัด เช่น การมอบทุนการศึกษาซึ่งโดยรวมแล้วพิธีการนี้ควรเสร็จสิ้นลงภายในเวลาประมาณ 09.30 น. เพื่อเริ่มพิธีไหว้ครูศิลปะได้ในเวลา 10.00 น. ทั้งนี้เพื่อจะได้เริ่มประกอบพิธีและถวายเครื่องสังเวทได้ทันก่อนเวลา 12.00 น.

ก่อนจะกล่าวถึงรายละเอียดของกระบวนการไหว้ครูดนตรีและนาฏศิลป์ไทย จะขอกล่าวถึงความหมายของ“ครู” และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ที่อัญเชิญมาเพื่อบูชาสักการะและถวายเครื่องสังเวทบูชากระยาบวชในพิธี ซึ่งมีอธิบายไว้ในเอกสารคู่มือจัดงานพิธีไหว้ครู ของวิทยาลัยนาฏศิลป์ถพบุรี (2545: 182) ว่าหมายถึง

“1. ครู หมายถึง บุคคลที่ถ่ายทอดความรู้วิชาดนตรีและนาฏศิลป์ให้แก่ศิษย์ปัจจุบัน

2. ครู หมายถึง สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เป็นเทพ ฤาษี และอสูร แบ่งออกได้ ดังนี้

- เทพเจ้า หมายถึง พระอิศวร พระนารายณ์ และพระพรหม เทพทั้ง 3 องค์นี้

เป็นเทพสูงสุดทางศาสนาพราหมณ์และวงการศิลปะด้านดนตรีนาฏศิลป์ไทย รองลงมา คือ ครุฑเทพทั้ง 3 องค์ ได้แก่ พระปัญจสีขร พระวิศสุกรรม และพระปรคนธรรพ รวมทั้งพระพิฆเนศวรด้วย

- ฤาษี คือ พระนารทฤาษีหรือพระภรตฤาษี

- อสูร คือ พระพิราพ ซึ่งเป็นเทพทางอสูร

สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่กล่าวมานี้จะอัญเชิญมาตั้งในพิธีไหว้ครูเป็นหลัก โดยจะจัดตั้งเหมือนกันทั้ง 2 พิธี

3. ครูของพิธีฝ่ายดนตรีไทยคือ เครื่องดนตรีไทยทุกชนิดที่นำขึ้นจัดเรียงต่อจากชั้นบนสุดที่ตั้งสิริระมมหาเทพทั้ง 9 องค์ของมณฑลพิธี ได้แก่ เครื่องดนตรีประเภทเป่าพาทย์ เครื่องดนตรีประเภทเครื่องสาย และเครื่องประกอบจังหวะ

4. ครูฝ่ายนาฏศิลป์ที่เชิญมาตั้งในการประกอบพิธี ประกอบด้วย สิริระมมหาเทพฝ่ายมนุษย์ ฝ่ายอสูร วานร มงกุฎ ขฎา ฤาษี สัตว์ สิริระตัวเอกในละคร เช่น สิริระเงาะ นางแมว ฯลฯ เครื่องละครและอุปกรณ์การแสดงต่างๆ”

ขั้นตอนของพิธีไหว้ครูดนตรีและนาฏศิลป์

เมื่อนักเรียนประกอบพิธีไหว้ครูสามัญเรียบร้อยแล้ว จากนั้นจะแยกย้ายไปเข้าพิธีไหว้ครูตามสาขาวิชาที่ตนเรียน ขั้นตอนของการประกอบพิธีไหว้ครูที่กล่าวต่อไปนี้เป็นขั้นตอนที่ผู้ประกอบพิธีไหว้ครูหลายท่าน บันทึกไว้ในเอกสารคู่มือการสอนที่มีสาระสำคัญของพิธีกรรม

ครบตามกระบวนการ โดยการรวบรวมของ สมาน น้อยนิคย์ (2534: 4-20) อาจารย์ภาควิชาดุริยางค์
ไทย วิทยาลัยนาฏศิลป์ พอสังเขป ดังนี้

ขั้นตอนพิธีไหว้ครูคนตรีไทย

“เมื่อได้เวลาอันสมควรประธานผู้ทำพิธี (ผู้ประกอบพิธีไหว้ครู
คนตรีไทย) เข้านั่งยังแท่นหน้าเครื่องสังเวช ประธานจุดธูปเทียนบูชาพระ
รัตนตรัยที่โต๊ะหมู่บูชา ซึ่งตั้งอยู่ด้านขวาของแท่นเครื่องสังเวช ปี่พาทย์บรรเลง
เพลงสาธุการประกอบกริยากราบไหว้พระรัตนตรัย ในขณะที่เดียวกัน ผู้ทำพิธี
จุดเทียนชัย เทียนเงิน เทียนทอง ที่หน้าแท่นเครื่องสังเวชพร้อมทั้งกราบ 3 ครั้ง
ผู้ทำพิธีให้นักเรียนทั้งหมดที่อยู่ในพิธีจุดธูปเทียน นำดอกไม้ขึ้นบูชาแล้วจาก
นั้นครูอาจารย์จะนำธูปบางส่วนขึ้นไปปักที่เครื่องสังเวชและนำดอกไม้ขึ้นไป
วางไว้บนแท่นเครื่องสังเวชแล้วกลับไปนั่งที่ของตน ผู้ทำพิธีกล่าวนำบูชาพระ
รัตนตรัย ทุกคนในพิธีกล่าวตาม ปี่พาทย์บรรเลงเพลงสาธุการกลองเพื่อบูชาพระ
รัตนตรัยในพิธีไหว้ครู โดยเฉพาะผู้ทำพิธีกล่าวนำบูชาพระ ในบท“สักเศกงาม.””
ซึ่งเป็นบทชุมนุมเทวดา ปี่พาทย์บรรเลงเพลงตระสันนิบาต(เพลงหน้าพาทย์ที่จัด
อยู่ในประเภทเพลงไหว้ครูที่มีชื่อระบูนในตำราว่าด้วยการไหว้ครู)ประกอบกริยา
กล่าวชุมนุมเทวดา ทำพิธีอ่านโองการกล่าวบูชาครูอาจารย์ ปี่พาทย์ทำเพลง
พราหมณ์เข้าเพื่อประกอบกริยาบูชาอัญเชิญครูมายังพิธี ผู้ทำพิธีกล่าวนำบูชา
คุณพระพุทธรเจ้า ครู บิดา มารดา คุณพระอุปมา คุณพระรัตนตรัย ปี่พาทย์
บรรเลงเพลง โหมโรง (เพลงโหมโรงคือเพลงที่ใช้บรรเลงเป็นเพลงแรก ก่อน
ที่จะมีรายการอื่นๆ ตามมาและมีความหมายเป็นการอัญเชิญพระรัตนตรัยและ
สิ่งศักดิ์สิทธิ์ลงมายังโรงพิธี) เพื่อบูชา จากนั้นผู้ทำพิธีกล่าวนำบูชาเทพดาผู้
สูงศักดิ์ คือ พระอิศวร พระนารายณ์ เทวดา บิดามารดา ครูอาจารย์ ปี่พาทย์
บรรเลงเพลงตระนารายณ์บรรทมสินธุ์ เพลงบาทสกุณีและเพลง โคมเวียน
(บาทสกุณี หมายถึงการเสด็จมาของเหล่าเทพบุตร เพลงโคมเวียน คือ เพลงที่
ใช้บรรเลงประกอบกริยาการเสด็จมาของครูเทวดา)ซึ่งเป็นเพลงประจำองค์
พระนารายณ์และเทวดาทั้งหลาย ผู้ทำพิธีกล่าวนำบูชาดุริยเทพ 3 องค์ คือ
พระวิฆณุกรรมเทพแห่งเครื่องดนตรี พระปัญจสิขรเทพแห่งเสียงดนตรี และ
พระประคนธรรพเทพแห่งครูดนตรี เพื่ออัญเชิญมารับเครื่องสังเวช ปี่พาทย์
บรรเลงเพลงตระพระประคนธรรพ ซึ่งเป็นเพลงประจำองค์โดยเฉพาะ และ

เป็นเพลงหน้าพาทย์ ที่มีความสำคัญรองลงมาจากเพลงองค์พระพิราพเต็มองค์ เมื่อบรรเลงจบ กล่าวคำไหว้พระฤกษ์ทั้ง 7 คน ผู้ทำพิธีให้ปีพาทย์บรรเลงเพลงเสมอเถรประกอบการบูชาอัญเชิญ จากนั้นผู้ทำพิธีกล่าวนำบูชา และอัญเชิญเทวดาทิ้งหลายมาสถิตอยู่ในกายศิษย์ทุกคนและขออำนาจของท่านจงกำจัดทุกข์ โศก โรคภัยให้พ้นไปจากตัวศิษย์ทุกคนปีพาทย์บรรเลงเพลงตระเชิญ ประกอบกิจกรรมเสด็จมาของเทวดา ผู้ทำพิธีจตุรูปกล่าวนำบูชาเทพองค์สำคัญ คือองค์พระพิราพ เพื่ออัญเชิญเสด็จมามณฑลพิธี และให้ท่านประสิทธิ์ประสาทความ สวัสดิ์มีชัยแก่ศิษย์ทุกคนปีพาทย์บรรเลงเพลงพระพิราพเต็มองค์ที่ถือเป็นเพลงหน้าพาทย์สำคัญที่จะบรรเลงได้ก็ต่อเมื่อมีการจัดพิธีมีเครื่องสังเวทและมีผู้กล่าวนำอ่าน โองการอัญเชิญเท่านั้นผู้ทำพิธีให้ครูอาจารย์ และศิษย์ช่วยกันเดือนเครื่องสังเวทซึ่งขั้นตอนนี้ คือ การเดือนเครื่องสังเวทคืบและสุกแล้วนำน้ำจิ้มมาแตะไว้ ปอกผลไม้ รินเหล้า จุกนุหรี(โดยยังไม่นำไปใส่กระทง) คนตรีบรรเลงเพลงรำคาบ (ประกอบกิจกรรมผู้รำทำทางเดือนหัวหมู, เครื่องสังเวท) จากนั้นผู้ทำพิธีกล่าวนำถวายเครื่องสังเวทตามลำดับ คือกล่าวถวายครูอาจารย์ก่อน แล้วกล่าวถวายเครื่องสังเวท(โดยเฉพาะเครื่องคืบ)ต่อองค์พระพิราพ และกล่าวถวายอาหารแก่ครู อาจารย์ ปีพาทย์ทำเพลงนั่งกิน และเช่นเหล่า ประกอบกีรยานั่ง เสวย ฉัน และกินของเทพ พระสงฆ์และครูอาจารย์ทั้งหลายระหว่างนี้ประธานจะหยุดพิธีชั่วคราว เพื่อให้เทพเจ้า เทวดาและครูอาจารย์ได้เสวยฉันและกินเมื่อเห็นเวลาสมควร ผู้ทำพิธีจะกล่าวนำเป็นการลานเครื่องสังเวท ปีพาทย์บรรเลงพราหมณ์ออกและเพลงเสมอเข้าที่ ต่อจากนั้นผู้ประกอบพิธีจะบอกให้ปีพาทย์บรรเลงเพลง โปรยข้าวดอก เพื่อประกอบการ โปรยข้าวดอกดอกไม้ในขันเพื่อความเป็นสิริมงคลแก่พิธี จากนั้นผู้ทำพิธีพรมน้ำมนต์ที่เครื่องสังเวท และเครื่องดนตรีทั้งหมดเจิมศีรษะเทพ และเครื่องดนตรีทุกชิ้นที่นำมาเข้าพิธี ปีพาทย์บรรเลงเพลงมหาชัยประกอบการกิจกรรมรดน้ำมนต์เจิมเครื่องดนตรีเป็นอันเสร็จพิธีไหว้ครู

ต่อไปทำพิธีครอบให้แก่สานุศิษย์ และเมื่อครูครอบเสร็จทุกอย่างแล้วจึงกล่าวให้พรศิษย์และผู้มาร่วมพิธีอีกครั้ง จากนั้นผู้ประกอบพิธีกล่าวคำส่งเทพคาฤกษ์ ครู อาจารย์ กลับยังทิพยพิมานสถานของทุกพระองค์ทุกท่าน ปีพาทย์บรรเลงเพลงเชิด ส่งสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลาย ต่อด้วยเพลงกราวรำเพื่อแสดงความยินดีปรีดาที่พิธีกรรมเสร็จสิ้นอย่างสมบูรณ์...”

ขั้นตอนของพิธีครอบ

ความหมายของการครอบของพิธีคนตรีไทย สิริรัชชานู พิกจำรูญ (2546: 248) อธิบายในหนังสือดุริยางคศิลป์ไทย ไว้ดังนี้

“1) ครูอนุญาตให้เริ่มเรียนวิชานั้นๆ ได้แล้วและเพื่อเป็นสิริมงคลแก่ตนเอง
2) เป็นการประกาศความสามารถเพื่อแสดงความเป็นศิลปิน หรือ ความสำเร็จทางวิชาการคนตรีไทยแต่ละระดับ(ขั้นต้น ขั้นกลาง และขั้นสูง)

3) ได้รับการประสิทธิ์ประสาทให้เป็นผู้อ่าน โองการไหว้ครูหรือประกอบพิธีไหว้ครูได้(คนตรีไทย)โดยผู้ที่มิสิทธิ์ได้รับการสืบทอดการทำพิธีไหว้ครูนี้ต้องมีคุณสมบัติทาง วิชาคุณ คุณวุฒิ คุณธรรมและบารมีอย่างครบถ้วน การครอบลักษณะพิเศษอีกแบบหนึ่ง คือ การครอบโดยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ทรงมีพระราชานุญาต และพระราชทานครอบให้ในกรณีที่ขาดผู้สืบทอดผู้ประกอบพิธีไหว้ครู”

ขั้นตอนของพิธีครอบ สิริรัชชานู พิกจำรูญ (2546: 31-34) ได้เขียนอธิบายลำดับขั้นที่สรุปมาเป็นสังเขป ดังนี้

ฝ่ายคนตรีไทย

“1. จัดแบ่งนักเรียนออกตามสาขาที่เรียน คือ ปี่พาทย์และกลุ่มผู้เรียนเครื่องหนัง (กลองทุกชนิด) เครื่องสาย กิตศิลป์ไทย ซึ่งในแต่ละกลุ่มจะแบ่งออกไปอีกตามประเภทของความสามารถตามลำดับขั้นที่จะครอบในแต่ละรายวิชาตามหลักสูตรที่ได้กำหนด แบ่งตามลำดับขั้นเรียน ดังนี้

การครอบเบื้องต้น เป็นการครอบของผู้จะเริ่มเรียนคนตรี คือ สาขาปี่พาทย์ จะใช้เพลงสาธุการ สาขาเครื่องสายและสาขากิตศิลป์ไทยใช้ฉิ่งครอบ

การครอบระดับ 2 เพื่อเริ่มเรียนเพลงตระโหมโรงและเพลงหน้าพาทย์ในเพลงโหมโรงเช้า โหมโรงเย็น และหน้าพาทย์ในระดับขั้นกลางได้

การครอบระดับ 3 เพื่อเริ่มต่อเพลงโหมโรงกลางวัน(ประกอบด้วยเพลงหน้าพาทย์ต่างๆ)

การครอบระดับ 4 ถือว่าเป็นการครอบเพลงหน้าพาทย์ขั้นสูง (สำหรับ 3 ระดับนี้ ใช้สำหรับผู้เรียนสาขาปี่พาทย์เท่านั้น)

การครอบระดับ 5 เป็นการครอบเพื่อรับมอบสิทธิในการเป็น“ครู” ที่สามารถออกไปเป็นครูผู้สอนผู้อื่นได้ต่อไป(ทั้ง 3 สาขาวิชา)

การครอบระดับสูงสุด คือ การครอบเพื่อต่อเพลงองค์พระพิราพ ของสาขาปี่พาทย์ ซึ่งผู้ครอบต้องเป็นผู้ที่ได้ศึกษาเล่าเรียนจนมีความรู้ ความสามารถ ถึงระดับที่มีฝีมือดี

มีความประพฤติดีอยู่ในศีลธรรม มีอายุครบ 30 ปีขึ้นไป และต้องบวชเรียนแล้ว

2. ผู้ที่รับครอบเข้ารับน้ำมนต์ เจิมหน้าและใบ ไหม้มงคลทักทายจากครู
3. ผู้รับการครอบส่งขันกำนลพร้อมทั้งสิ่งที่เตรียมไว้ให้ครู(ผู้ประกอบพิธี)
4. ครูทำการครอบและประสิทธิ รวมทั้งจับมือผู้ครอบให้ตั้งห้องวงใหญ่เฉพาะ

ตอนขึ้นต้นของเพลงที่จะครอบ สำหรับนักเรียนเครื่องสายและคีตศิลป์ผู้ประกอบพิธีจะทำการครอบด้วยฉิ่ง”

ภาพที่ 3.1 การครอบนักเรียนสาขาปี่พาทย์ ด้วยวิธีจับมือผู้ครอบให้ตั้งห้องวงใหญ่ โดยตีเฉพาะทำนองขึ้นต้นของเพลงสาธุการ 3 ครั้ง (วิทยาลัยนาฏศิลป์ลพบุรี พ.ศ. 2549)

ขั้นตอนพิธีไหว้ครูนาฏศิลป์ไทย

พิธีไหว้ครูฝ่ายนาฏศิลป์ไทย สมบัติ แก้วสุจริต(2534: 27-35) เขียนบรรยายไว้ในเอกสารคู่มือการสอนที่จัดทำโดยสมาน น้อยนิคย์ อาจารย์ภาควิชาดุริยางค์ไทย วิทยาลัยนาฏศิลป์ มีรายละเอียดขั้นตอนของพิธีไหว้ครู โขนละคร ณ วิทยาลัยนาฏศิลป์จันทบุรี เมื่อวันที่ 21 มิถุนายน 2534 ดังนี้

“เมื่อนักเรียนไหว้ครูสามัญเรียบร้อยแล้ว นักเรียนทั้งหมด จะแยกกันไปไหว้ครูศิลปะตามสาขาของตน โดยนักเรียนสาขาโขนและละคร จะต้องนุ่งผ้าแดงเข้ามานั่งในพิธี หากเป็นนักเรียนที่ต้องครอบต้องนำดอกไม้ ชูบ เทียน ผ้าขาว ชันล้างหน้า ตลอดจนขันกำนลมาเตรียมไว้ให้พร้อม ส่วน

นักเรียนนำดอกไม้ รูปเทียนมาไหว้ครูคนละ 1 ชุด เมื่อถึงเวลาผู้ทำพิธีมายังแท่นพร้อมที่จะเริ่มพิธี โดยดูจากแท่นที่นั่งประกอบพิธีแล้วรำเพลงหน้าพาทย์เพลงพราหมณ์เข้าเดินมาตามทางที่ปูผ้าขาวที่ปูลาดไว้ ปี่พาทย์บรรเลงเพลงพราหมณ์เข้า ประกอบกิริยาเข้ามาของพราหมณ์ผู้ทำพิธี เมื่อผู้ทำพิธีลงนั่งที่แท่นหน้าเครื่องสังเวท(วางเครื่องสังเวทประเภทเนื้อสัตว์ โดยวางหันหัวออก)เจ้าภาพจุดธูป เทียนบูชาพระรัตนตรัย ปี่พาทย์บรรเลงเพลงสาธุการเพื่อบูชาพระรัตนตรัย ในขณะนั้นประธานในพิธีจุดเทียนชัย เทียนเงิน และเทียนทองหน้าแท่นเครื่องสังเวท ปี่พาทย์บรรเลงเพลงมหาฤกษ์เพื่อเริ่มกระทำพิธี ณ บัดนี้ ผู้ทำพิธีจุดธูปบูชาพระรัตนตรัย เจริญเทพดาครูอาจารย์และสิ่งศักดิ์สิทธิ์เสด็จมาประชุมในพิธี ปี่พาทย์บรรเลงเพลงซุดโหมโรงเย็น ประกอบการเสด็จมาของเทพดาและบริวาร ขณะที่บรรเลงผู้ทำพิธีกล่าวคำอัญเชิญเทพดาจนถึงเพลงรว 3 ลา ผู้ทำพิธีให้นักเรียนและผู้เข้าพิธีทุกคนรูปเทียนนำดอกไม้ที่เตรียมมาขึ้นบูชา แล้วกล่าวตามผู้ทำพิธีนำบูชาพระรัตนตรัย อัญเชิญเทพดา ครูอาจารย์ให้มารับเครื่องสังเวท ผู้ทำพิธีกล่าวนำนะโม 3 จบ แล้วกล่าวบูชาพระรัตนตรัยบูชาครู อาจารย์ บิดา มารดา อุปัชฌาและเทพดา ปี่พาทย์บรรเลงเพลงสาธุการกลองในขณะที่บรรเลงให้นำรูป เทียนและดอกไม้ที่ผู้เข้าพิธีไหว้ครูบูชาเสร็จแล้ว ขึ้นวางบนแท่นที่ตั้งเครื่องสังเวท ปี่พาทย์บรรเลงเพลงตระเชิญ ตระนารายณ์บรรทมสินธุ์ และเพลงกลม จากนั้นผู้ทำพิธีกล่าวอัญเชิญเทพแห่งดนตรี 3 องค์ คือ พระวิษณุกรรม พระปัญจสีขร และพระประคนธรรพ วงปี่พาทย์บรรเลงเพลงตระพระประคนธรรพ เพลงเสมอสามลา เพลงเหาะ เพลงโคมเวียน เพลงแผละ และเพลงโล่ ต่อจากนั้นผู้ทำพิธีกล่าวนำบูชาพระกรด พระมหาฤกษ์ ปี่พาทย์บรรเลงเพลงหน้าพาทย์ตามลำดับ ต่อจากนั้นผู้ทำพิธีจุดธูปกล่าวบูชาองค์พระพิราพ เทพผู้เป็นใหญ่ฝ่ายอสูรลงมารับเครื่องสังเวท(เครื่องคิบ)และขอพรให้สวัสดิมีชัย ปี่พาทย์บรรเลงเพลงหน้าพาทย์พระพิราพเต็มองค์ ซึ่งเป็นเพลงหน้าพาทย์ที่นักดนตรีและผู้แสดง โขนละคร ถือว่าเป็นเพลงสูงสุด ต่อจากนั้นบรรเลงเพลงตระสันนิบาตซึ่งหมายถึงทวยเทพครู อาจารย์ตลอดจนบริวารเสด็จมาพร้อมกันในพิธี เสมือนการมาประชุม จากนั้นผู้ทำพิธีจะอัญเชิญเทวรูป 3 องค์ คือ พระอิศวรปางนาฏราช พระนารายณ์ และพระมุลคะนี (ยักษ์ที่พระอิศวรกำลังร้ายรำและเหยียบอยู่บนหลังยักษ์ตนนี้ ของเทวรูปปางนาฏราช)ลงในถาดประกอบพิธีสงฆ์ด้วยน้ำสังข์ ซึ่งเปรียบได้กับการอาบน้ำการเจิม แป้งกระแจะจันทร์ เปรียบได้กับการประแป้ง และการคล้องผ้าหน้าโขน(ผ้าสีแดง

ขึ้นเล็ก ๆ ขนาด 1×2 นิ้ว เย็บริมแล้วร้อยด้วยด้ายสีแดงเพื่อใช้สำหรับคล้อง
 ศีรษะครูและเครื่องดนตรีที่เข้าพิธี (ไห่วักรู) เปรียบได้กับการเปลี่ยนผ้าใหม่
 แก่ครู ศิษย์ทุกคนร่วมกันสร่งน้ำเตวรูป ปี่พาทย์บรรเลงเพลงลงสร และ
 เพลงร่ำ แล้วนำเตวรูปทั้ง 3 องค์ กลับยังที่ปี่พาทย์บรรเลงเพลงเสมอเข้าที่
 จากนั้นผู้ทำพิธีให้บรรดาศิษย์และนักเรียนช่วยกันยกเครื่องสังเวทมาถือ
 คนละอย่างแล้วร่ำพร้อมกันเพื่อถวายเครื่องสังเวทเหล่านั้นต่อเทพดา ครู
 อาจารย์ฯ ที่อยู่ ณ ที่นั้น ปี่พาทย์บรรเลงเพลงเชิดกลอง (ประกอบกิริยารำ
 ถวายเครื่องสังเวท) เมื่อนำเครื่องสังเวทกลับวางที่เดิม โดยหันหัวเครื่องสังเวท
 เข้าหาศีรษะเทพเจ้าในพิธี ผู้ทำพิธีจะกล่าวนำถวายเครื่องสังเวทโดยลำดับ
 และท้ายที่สุดจะกล่าวคำถวายต่อองค์พระพิราพ (กลุ่มอาหารดิบ) ปี่พาทย์
 จะบรรเลงเพลงนั่งกินและเช่นเหล่า จากนั้นปี่พาทย์บรรเลงเพลงตระเวา
 ประสิทธิ์ ซึ่งเป็นเพลงที่มีความหมายถึงเทพดาเสวย และครูอาจารย์กิน
 เครื่องสังเวทเรียบร้อยแล้วจะอำนวยชัยให้พรแก่ศิษย์ทุกคนเป็นอันจบพิธี
 ไห่วักรู หลังจากนั้นจะเป็นพิธีครอบและรับมอบให้แก่นักเรียนกระทั่งเสร็จ
 สิ้นแล้ว ในขั้นตอนสุดท้ายนี้ผู้ทำพิธีให้พรแล้วลากลับออกจากพิธี ปี่พาทย์
 บรรเลงเพลงพราหมณ์ออกและเพลงพระเจ้าลอยถาด ในขณะที่ผู้ทำพิธีนำ
 ข้าวตอกดอกไม้วางในขันมาโปรยไปยังแท่นเครื่องสังเวทและแท่นที่ตั้งศีรษะ
 ปี่พาทย์บรรเลงเพลงโปรยข้าวตอกและเพลงกราวรำ ทุกคนในที่นั้นลุกขึ้น
 รำเพลงกราวรำ เพื่อแสดงถึงความยินดีที่งานสำเร็จลงด้วยดี และสุดท้าย
 ปี่พาทย์บรรเลงเพลงเชิดทุกคนในพิธีจะโห่ร้องกล่าวคำไชโยพร้อมกัน
 3 ครั้ง ถือเป็นอันเสร็จพิธี”

พิธีครอบฝ้ายนาฏศิลป์โจน-ละคร

ประเมษฐ์ บุญชะชัย (2542: 111) อธิบายขั้นตอนของพิธีครอบในการไห่วักรู
 โจน-ละคร ไว้ว่า

“พิธีครอบ โจน-ละคร เป็นขั้นตอนพิธีกรรมที่ดำเนินติดต่อกับพิธีไห่วักรู จนเป็นที่
 เข้าใจกันว่าเมื่อเอ่ยถึงพิธีไห่วักรู โจน ละคร ย่อมรวมถึงพิธีครอบด้วย การครอบผู้ประกอบพิธีจะนำ
 ศีรษะครู หรือหัวโจนสำคัญ ครอบลงบนศีรษะศิษย์ เป็นสัญลักษณ์ที่แสดงความหมายว่า

- 1) เป็นการยอมรับเข้าสู่ภาวะเป็นศิลปิน
- 2) เป็นการอนุญาต เช่น เรียนเพลงหน้าพาทย์ที่สำคัญ การอนุญาตให้เป็นครูสอน

ผู้อื่นได้ ซึ่งเรียกว่า รัมมอบ ๙ เป็นต้น

ประมุข นุณยะชัย (2542: 114) อธิบายขั้นตอนการไหว้ครู โขนละคร โดยแบ่งออกได้ 5 ขั้นตอน พอสังเขป ดังนี้

ขั้นที่ 1 ไหว้ครูเมื่อเริ่มเรียน เรียกว่า คำนำบครู

ขั้นที่ 2 ไหว้ครูและครอบเพื่อเป็นการยอมรับว่าได้ก้าวสู่ภาวะความเป็นศิลปินหรือเข้ามาเป็นเครื่องนาฏศิลป์ สามารถแสดงออกได้

ขั้นที่ 3 ไหว้ครูและครอบ ที่เรียกว่า รัมมอบ เพื่อเป็นการอนุญาตให้ไปเป็นครูถ่ายทอดความรู้ทางด้านนาฏศิลป์ให้แก่ลูกศิษย์ต่อไปครูฝึกสอนศิษย์ เมื่อครูมีความรู้ที่จะถ่ายทอดแก่ศิษย์

ขั้นที่ 4 ไหว้ครูและครอบเพื่อต่อทำรำน้าพาทย์สูงสุด คือ องค์พระพิราพ

ขั้นที่ 5 ไหว้ครูและครอบเพื่อเป็นผู้ประกอบพิธีไหว้ครูท่านต่อไป”

ภาพที่ 3.2 พิธีครอบนาฏศิลป์ไทยโดยใช้เทริคมโนราห์¹

(วิทยาลัยนาฏศิลป์ลพบุรี พ.ศ. 2549)

พิธีไหว้ครูทั้ง 2 ฝ่ายที่กล่าวมาข้างต้น การวางเครื่องสังเวชนูชากระยาบวช จะวางอาหารประเภทเครื่องสุกไว้ด้านขวามือ(ฝ่ายมนุญย์) ส่วนเครื่องคิบจัดวางด้านซ้ายมือ(ฝ่ายยักษ์) ส่วนข้อแตกต่างที่เด่นชัด คือ ฝ่ายคนตรีไทยจะจัดวางเครื่องสังเวชโดยหันหัวของหัวหมู เป็ด ไก่ ฯลฯ เข้าหาศีรษะเทพเจ้าและครูอาจารย์ซึ่งพร้อมถวายเมื่อเริ่มพิธี แต่ฝ่ายนาฏศิลป์จะวางโดยหันส่วนหัว

¹ เทริคมโนราห์ (อ้างในวิมล คียมเกษม 2546: 68) เป็นเครื่องประดับศีรษะที่ใช้ได้ทั้งตัวพระและนาง การครอบด้วยเทริคจึงหมายถึงการได้รับการครอบให้รับบทบาททั้งตัวพระและตัวนาง และเป็นสัญลักษณ์แทนการละคร

ออกม้านอกก่อน กล่าวคือ หันมาทางด้านหน้าผู้ร่วมพิธีนั่นเองและจะกลับหันหน้าเครื่องสังเวย
เหล่านั้นเข้าหาหน้าศีรษะเทพเจ้า และครูก็ต่อเมื่อกล่าวคำถวายเครื่องสังเวย และบรรดาผู้เข้าร่วมพิธี
จะนำมาถือไว้คนละอย่างเพื่อรำถวายในขั้นตอนการไหว้ครูแล้วนั่นเอง

เพลงหน้าพาทย์ในพิธี

เพลงหน้าพาทย์ ตามความหมายของศัพท์สังคีตคั้งที่ สิริชัยชาญ พิภพจำรูญ (2546: 174) อธิบายไว้คือ “เพลงที่ใช้บรรเลงประกอบอากัปกิริยาของตัว โขนละคร หรือใช้สำหรับอัญเชิญพระเป็นเจ้า ฤาษี เทวดา และ ครูบาอาจารย์ทั้งหลายให้มาร่วมสโมสรมสนิบัติในพิธีไหว้ครูและพิธีที่เป็นมงคลต่างๆ”

ในพิธีไหว้ครู ผู้ร่วมพิธีสามารถทราบได้ว่าผู้ทำพิธีกล่าวอัญเชิญเทพเจ้าองค์ใดหรือเชิญครุฑท่านใดมาในพิธีบ้าง โดยฟังจากการเรียกชื่อเพลงหน้าพาทย์เป็นระยะในขณะที่การอ่าน โองการประกอบพิธีด้วย จากนั้นวงปี่พาทย์จะบรรเลงเพลงหน้าพาทย์ที่ผู้ประกอบพิธีเรียกแทนสัญลักษณ์การมาของครูเทพเจ้าแต่ละองค์ ผู้วิจัยขอยกมาเป็นตัวอย่างแต่พอสังเขป ดังนี้

เพลงสาธุการ	หมายถึง	เป็นการนมัสการพระรัตนตรัย
เพลงสาธุการกลอง	หมายถึง	นมัสการพระรัตนตรัยและขอพร ขอความสำเร็จ
ตระสันนิบาต	หมายถึง	เทพเจ้าทุกองค์มาประชุมพร้อมกัน
เพลงโหมโรง	หมายถึง	เพื่อบูชาพระรัตนตรัย บูชากาฬิ อุปชาตย์ อาจารย์ และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลาย
ตระนารายณ์บรรทมสินธุ์	หมายถึง	อัญเชิญพระนารายณ์
โคมเวียน	หมายถึง	อัญเชิญ เทวดา ครู อาจารย์
ตระพระปรคนธรรพ	หมายถึง	อัญเชิญเทพเจ้าแห่งดนตรีทั้งสามพระองค์ คือ พระปรคนธรรพ พระวิสสุกรรมม พระปัญจสีขร
เพลงเสมอเถร	หมายถึง	เชิญพระครุฑาษี
เพลงพระพิราพเต็มองค์	หมายถึง	อัญเชิญองค์พระพิราพ
เพลงนั่งกิน เช่นเหต๋า	หมายถึง	ประกอบกิริยาสมมติ(เสวย กิน ดื่ม)
เพลงโปรยข้าวตอก	หมายถึง	ประกอบกิริยาโปรยข้าวตอก เพื่อความเป็นสิริมงคล
เพลงเสมอเข้าที่	หมายถึง	อัญเชิญประทับบนที่นั่งจัดถวายและที่อันสมควร
กราวรำ	หมายถึง	แสดงความปลื้มปิติยินดีที่พิธีสำเร็จด้วยดี

ส่วนเพลงที่มีการใช้ในพิธีและให้ความหมายแตกต่างกัน ดังเช่น

พราหมณ์เข้า - ฝ่ายดนตรี ใช้เพื่อบูชาครุฑด้วยดอกไม้ ธูป เทียน ของหอมต่างๆ

- เพลงพราหมณ์ออก
- ฝ่ายนาฏศิลป์ ใช้บรรเลงเพื่อผู้ประกอบพิธีรำเพื่อเข้าสู่พิธี
 - ฝ่ายดนตรีใช้ตาเครื่องสังเวท
 - ฝ่ายนาฏศิลป์ ใช้รำออกจากพิธี เป็นต้น

การบรรเลงเพลงหน้าพาทย์ประกอบพิธีไหว้ครูของทั้ง 2 พิธีนี้ มีความแตกต่างกัน ในกระบวนการของแต่ละพิธีกล่าวคือ ฝ่ายดนตรีไทยจะเรียกเพลงหน้าพาทย์จำนวนน้อยกว่าทาง นาฏศิลป์ไทยที่มีเพลงหน้าพาทย์ตลอดพิธีที่มีขั้นตอนมาก และระยะเวลาานกว่า ซึ่งมีรายละเอียด หลายประการ เช่น เพลงประกอบการรำของผู้ประกอบพิธี การรำถวายเครื่องสังเวท เพลงหน้าพาทย์ ประกอบการเชิญครูทางนาฏศิลป์ เช่น ครูพระ ครูนาง ครูถึง ครูยักษ์ฯ และในขั้นตอนของการสงฆ์ น้ำเตารูป เป็นต้น

สรุปว่า การประกอบพิธีไหว้ครูของวิทยาลัยนาฏศิลป์ลพบุรี มีรูปแบบและขั้นตอน การปฏิบัติแบบเดียวกับวิทยาลัยนาฏศิลป์อื่นๆ เนื่องจากมีข้อกำหนดเป็นมาตรฐานยึดถือมาช้านาน กล่าวคือ แบ่งพิธีออกเป็น 2 แบบคือ การไหว้ครูสามัญ และไหว้ครูด้านดนตรีนาฏศิลป์ไทยซึ่งพิธี ไหว้ครูสามัญจะปฏิบัติเหมือนสถานศึกษาทั่วไป แต่อาจแตกต่างกันในวิธีดำเนินการหลังเสร็จสิ้น พิธี เช่น พิธีมอบทุน การประกาศเกียรติคุณที่มีผลในด้านจิตใจที่สามารถกระตุ้นให้นักเรียนที่เข้า พิธีไหว้ครู เกิดความรู้สึกมุ่งมั่นและพากเพียร ในการเรียนเพิ่มมากขึ้นส่วนพิธีไหว้ครูดนตรีนาฏศิลป์ จะเริ่มพิธีหลังจากเสร็จสิ้นการไหว้ครูสามัญ โดยนักเรียนจะแยกกันไปเข้าพิธีตามสาขาวิชาที่เรียน คือ สาขาดุริยางค์ไทย(ดนตรี)และสาขานาฏศิลป์ไทย(พระ นาง ยักษ์ ลิง) ส่วนผู้ประกอบพิธีไหว้ครู ทั้ง 2 ฝ่าย จะเป็นผู้มีคุณสมบัติตามข้อกำหนดเฉพาะที่สืบทอดกันมาช้านาน สิ่งที่นิยมปฏิบัติก่อนวัน ไหว้ครูอีกประการหนึ่ง คือ การร่วมพิธีเจริญพระพุทธมนต์เห็น ผู้ที่จะเข้าร่วมพิธีไหว้ครูในวันจริง ควรเข้าร่วมพิธีนี้ ในช่วงเวลาเย็นของวันพุธ(วันสุกดิบ) และเข้าพิธีสงฆ์ในตอนเช้าวันพฤหัสบดีของ วันไหว้ครูจริง ที่นอกจากจะเป็นสิริมงคลแก่ตนแล้ว ยังเป็นการทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้แก่ครู อาจารย์ผู้ล่วงลับไปแล้วตามประเพณีทางพุทธศาสนา

เรื่องความแตกต่างของพิธีไหว้ครูดนตรีและนาฏศิลป์ จะต่างกันขั้นตอนของการ อ่านโองการเพียงบางประการเท่านั้น แต่เรื่องที่แตกต่างกันอย่างชัดเจน คือการจัดวางเครื่องสังเวทของ พิธีดนตรีซึ่งจะจัดวางโดยหันหน้าเข้าหาศีรษะเทพเจ้าและภาพครูอาจารย์ ตั้งแต่เริ่มจนกระทั่งจบ พิธี ส่วนนาฏศิลป์จะวางเครื่องสังเวทโดยหันหน้าออกด้านนอกก่อน และจะหันกลับเข้าหาแท่น พิธีเมื่อผ่านการรำถวายเครื่องสังเวทแล้ว

กล่าวโดยรวม การประกอบพิธีไหว้ครูดนตรี นาฏศิลป์ จัดขึ้นเพื่อแสดงความกตัญญู ต่อผู้ที่มีพระคุณ เป็นการบูชาสักการะครูเทพเจ้าและไหว้ครูผู้ล่วงลับไปแล้ว อีกทั้งเป็นการขอพร จากครูให้ปกป้องคุ้มครองตน และเพื่อสร้างความมั่นใจแก่ผู้เข้าร่วมพิธีตระหนักว่าตนเป็นศิษย์มีครู

การไหว้ครูของวิทยาลัยนาฏศิลป์ปทุมธานี จะมีกระบวนการแบบเดียวกับ สถานศึกษาในสังกัดสถาบัน บัณฑิตพัฒนศิลป์ กระทรวงวัฒนธรรม ฉะนั้น พิธีไหว้ครูจึงถือเป็นเรื่องความเชื่อของกลุ่มคนใน สังคมหนึ่งๆ ที่มีต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ และเป็นการเสริมสิริมงคลแก่ตนเอง ให้มีความเจริญรุ่งเรืองและ เกิดความก้าวหน้าในชีวิตการทำงานได้อย่างมั่นใจ

ความเชื่อเรื่องการไหว้ครูคนตรีและนาฏศิลป์ไทยตามทัศนะของผู้รู้และบุคคลที่เข้าพิธีไหว้ครู ของวิทยาลัยนาฏศิลป์ปทุมธานี

ความเชื่อในเรื่องของการไหว้ครูคนตรีและนาฏศิลป์ที่มีมาช้านานแล้วนั้น มีผู้รู้ แสดงทัศนะ ไว้เช่น

พระราชครูวามเทพมุนี กล่าวว่า “มีการไหว้ครูในพิธีพราหมณ์ เพื่อเป็นการระลึกถึง คุณงามความดีของครูอาจารย์ที่ได้รับการถ่ายทอดวิชาความรู้มาให้การ ไหว้ครูเป็นการระลึกถึงความดี เราขอการเริ่มต้นการสอนด้วยการระลึกถึงความดีของท่านก่อนด้วยการตั้งเครื่องสักการบูชากล่าว นมัสการความดีแล้วจึงครอบครู ถือว่าเริ่มตั้งงานสอนของครู เด็กก็เท่ากับเริ่มตั้งการเรียนเริ่ม ด้วยการบูชาพระพิฆเนศวร แล้วจึงจะแตกวิชาออกไปว่าจะไปสาขาใดต่อไป การไหว้ครูทางพราหมณ์ ไม่จำเป็นต้องตั้งศีระพระคเณศ ซึ่งถือว่าเป็นเรื่องของรูปธรรมตามด้านวิชาการของ โขน ละคร แต่ถ้าวเป็นวิชาการอื่นๆ เพียงแต่กล่าวถึงท่านก็ถือว่าเป็นการเริ่มต้นบูชาแล้ว”

(พระราชครูวามเทพมุนี หัวหน้าคณะพราหมณ์ สัมภาษณ์วันที่ 20 พฤษภาคม 2551)

การไหว้ครูคนตรีและนาฏศิลป์ไทยในทัศนะของบุคลากรที่วิทยาลัยนาฏศิลป์ปทุมธานี มีความเชื่อที่หลากหลาย ผลจากการสัมภาษณ์ขอแบ่งเป็น 2 กลุ่ม คือ 1) ได้แก่ ผู้รู้ ผู้ประกอบพิธี (ผู้อ่าน โองการ) และผู้จัดเตรียมเครื่องสังเวย 2) กลุ่มผู้เข้าพิธี ได้แก่ นักเรียน นักศึกษา และผู้เข้า ร่วมพิธีไหว้ครูที่วิทยาลัยนาฏศิลป์ปทุมธานี

กลุ่มประกอบพิธี แสดงแนวคิดเรื่องความเชื่อแตกต่างกัน คือ

“ในหลักการ การไหว้ครูคนตรี – นาฏศิลป์ เป็นการบูชาครูด้วยความอุดม สมบูรณ์ในสภาพนั้นๆ ที่ใครมีความเป็นอยู่อย่างไรก็ทำตามความเหมาะสม” (บุญช่วย โสวัตร ผู้ประกอบพิธีไหว้ครูฝ่ายคนตรีไทย สัมภาษณ์วันที่ 20 พฤษภาคม 51)

“การไหว้ครูทำเพื่อแสดงความเคารพ แสดงความกตัญญู และยังเป็นการปลุกฝัง ความศรัทธา เสื่อมใสต่อไปให้แก่คนรุ่นหลัง ครูว่าเป็นสิ่งที่สามารถทำให้เด็กเกิดการเปลี่ยนแปลง ในทางที่ดี เมื่อเวลาที่ผ่านการเข้าพิธีแล้วจะมีความเรียบร้อยขึ้น” (ธงชัย ถาวร ผู้ประกอบพิธีไหว้ครู ฝ่ายคนตรีไทย สัมภาษณ์วันที่ 7 พฤษภาคม 2551)

เช่นเดียวกับ ไพฑูรย์ เข้มแข็ง ที่กล่าวว่า “ไหว้ครูเพื่อเป็นการแสดงความกตัญญู ไหว้ครูด้วยธรรมเนียมเหมือนกับที่คนไทยชอบพูดว่า 'ไหว้เขาซูลูก' ครู อาจารย์ ถือว่าเป็นที่เคารพ

สูงสุด แสดงความกตัญญูต่อผู้ที่สั่งสอนมาเราไหว้สืบทอดกันมาตามประเพณีไทยแต่โบราณ”
(ไพฑูริย์ เข้มแข็ง ผู้ประกอบพิธีไหว้ครูฝ่ายนาฏศิลป์ไทย สัมภาษณ์วันที่ 20 พฤษภาคม 2551)

ส่วนกลุ่มผู้เข้าร่วมพิธีซึ่งมีผู้ประกอบอาชีพต่างๆ ให้ทัศนะเรื่องความเชื่อของการไหว้ครูที่สอดคล้องกัน ดังนี้

ปิยะพันธ์ ปิงเมือง ให้ทัศนะส่วนตัวเองว่า “มีความเชื่อในเรื่องการไหว้ครูมาก เพราะเมื่อตอนเด็กๆ อยู่ในต่างจังหวัดเคยเข้าร่วมเล่นดนตรีกับครูที่โรงเรียนเก่า เป็นแตรวงวงเล็กๆ ที่รับจ้างบรรเลงไปตามงานมงคลและงานศพต่างๆ เสมอก่อนที่จะเริ่มบรรเลงครูจะนำ ให้ไหว้ครู ด้วยการยกถาดที่วางดอกไม้ รูป เทียน ผ้าขาว 1 ผืนและเหล้า 1 ขวดให้ทุกคนในวงยกจรดหน้าผากเพื่ออธิษฐานก่อนการแสดง หากใครทำเหล้าหกถือว่าเป็นกลางไม่ดีทำให้การบรรเลงในวันนั้นล้มได้ทันที ในส่วนตัวมีความเชื่ออยู่แล้วเพราะอย่างน้อยมันเป็นการทำสมาธิ เพราะการเล่นดนตรีต้องมีสมาธิ การไหว้ครูจึงเป็นศูนย์รวมของจิตใจก่อให้เกิดความมั่นใจเกิดกำลังใจว่ามีครูอยู่กับเรา”

(พ.ค.อ. คร.ปิยะพันธ์ ปิงเมือง สัมภาษณ์วันที่ 7 กุมภาพันธ์ 2551)

พนม กล้าหาญ กล่าวว่า “ถึงผมจะเล่นเครื่องสากลเป็นอาชีพก็จริง แต่ผมก็เชื่อในเรื่องการไหว้ครู เพราะเคยเข้าร่วมพิธีของกองดุริยางค์ทั้ง 4 เหล่ามาหมดแล้วผมทั้งเชื่อมั่นและมีศรัทธาในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เป็นเทพ และครูบาอาจารย์ทางดนตรีของเรา”

(จำเอกพนม กล้าหาญ สัมภาษณ์วันที่ 9 มิถุนายน 2551)

วิวัฒน์ พัฒนวิโรจน์ “เป็นเรื่องของความเชื่อที่มีผลทางด้านจิตใจโดยเป็นส่วนหนึ่งหรือส่วนประกอบสำคัญที่ทำให้ส่งผลต่อการดำเนินกิจกรรม, ดำเนินชีวิตหรือจะทำอะไรก็ตามทำให้มีความมั่นใจหรือแม้แต่ความสุขใจทำให้เรารู้สึกว่าเป็นส่วนหนึ่งที่ผ่านขั้นตอนอย่างถูกต้องและเป็นศิษย์มีครู อีกอย่างหนึ่งคงเป็นเรื่องจะส่งผลคือชีวิตต่อไป”

(วิวัฒน์ พัฒนวิโรจน์ สัมภาษณ์วันที่ 9 มิถุนายน 2551)

สมศรี เอี้ยววงศ์เจริญ “เชื่อในเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์และมีความศรัทธาในเรื่องเร้นลับและความศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งส่งผลต่อเราเมื่อเข้าพิธีแล้ว”

(สมศรี เอี้ยววงศ์เจริญ สัมภาษณ์วันที่ 9 มิถุนายน 2551)

นักรบ นาคสุวรรณ “มีความเชื่อเพราะเป็นพิธีที่แสดงถึงความกตัญญู ซึ่งจะเกิดผลแก่ศิษย์ที่มาเข้าร่วมเหล่าครูก็จะร่วมกันให้พร”

(นักรบ นาคสุวรรณ สัมภาษณ์วันที่ 9 มิถุนายน 2551)

จากความเชื่อในเรื่องของการไหว้ครูข้างต้น แสดงให้เห็นแนวความคิดและความเชื่อในแง่ของการแสดงความกตัญญูต่อครู อาจารย์ ทั้งที่เป็นครูในปัจจุบันและแม้กระทั่งครูที่ไม่ปรากฏ

ตัวตน เช่น เทพเจ้าผู้ประสิทธิวิธานแห่งศาสตร์ต่างๆ หรือรวมทั้งครูที่ล่วงลับไปแล้ว อีกแง่หนึ่ง คือ ผลทางด้านจิตใจที่จะส่งผลถึงการดำรงชีวิตประจำวันในการประกอบอาชีพได้อย่างมั่นใจ การจัดพิธีไหว้ครูเป็นเรื่องที่ผู้เป็นศิษย์ทุกคนกระทำ เพื่อแสดงความรู้สึกที่เป็นวัฒนธรรมและประเพณี จึงถือเป็นธรรมเนียมที่คนไทยปฏิบัติกันตั้งแต่โบราณมาจนถึงปัจจุบัน เพราะทุกคนเป็นศิษย์มีครู การไหว้ครู ยังเป็น โอกาสที่เราจะได้แสดงออกถึงความเคารพต่อครูด้วยความอ่อนน้อมถ่อมตนและ เป็นสิ่งที่คนโบราณพยายามที่จะสอดแทรกความรู้สึกนึกคิดสาระในแง่ต่างๆ เพื่อให้เกิดจิตสำนึก โดยการปลูกฝังให้เยาวชนรุ่นต่อไปได้มีแนวทางในการปฏิบัติต่อผู้มีพระคุณ นอกจากนี้ยังต้องการ ที่จะสอนให้รู้ถึงคุณค่าของบุคคลที่เป็นผู้มอบความรู้ให้แก่เรา อีกทั้งเป็นเรื่องของการยกย่องและ เสริมเกียรติคุณให้ศาสตร์แห่งศิลปะด้านนี้ เพื่อให้เห็นคุณค่าที่สูงส่งของวิชาที่ตนร่ำเรียนที่สามารถ ส่งผลทั้งด้านการกระทำที่ก่อให้เกิดความเชื่อมั่นศรัทธาต่อวิชาชีพ และผลทางด้านจิตใจที่เมื่อเกิด ศรัทธาเชื่อมั่นแล้วเราจะมี ความภูมิใจ มั่นใจในการนำไปใช้เป็นวิชาชีพที่มีรากฐานของความเชื่อ และความมั่นใจอย่างเต็มเปี่ยม พร้อมทั้งมั่นใจว่าตนมีครูปกป้องคุ้มครองอยู่เสมอ

3. เครื่องสังเวทบูชากระยาบวชในพิธีไหว้ครูที่วิทยาลัยนาฏศิลปพบุรี

การประกอบพิธีไหว้ครูดนตรีและนาฏศิลป์ไทย มีส่วนประกอบที่สำคัญ คือ เครื่องสังเวทบูชากระยาบวช และอุปกรณ์ต่างๆ ซึ่งใช้ในการบวงสรวงเช่นไหว้ในพิธีกรรม

เครื่องสังเวท(สุกัญญา สุธงษา 2551: 9) “คืออาหารคาวหวานที่ใช้บวงสรวง เช่น ไหว้ครูอาจารย์ เครื่องสังเวทเป็นคำไทยที่มาจากเครื่องเสวยแปลว่า ของกินเจ้านาย ประกอบด้วยอาหารทั้งคาวและหวาน ที่เรียกว่า มัจฉมังสาหาร ได้แก่ อาหารประเภทเนื้อ เช่น หัวหมู หรือหมูนอตอง เป็ด ไก่ ปลา กุ้ง ปู ที่มีทั้งเครื่องคิบและเครื่องสุก บูชา หมายถึง แสดงความเคารพบุคคลหรือสิ่งที่มีค่าด้วยเครื่องสักการะ ได้แก่ดอกไม้ ธูป เทียน เป็นต้น เช่น บูชาพระ บูชาเทวดา บูชาไฟ”

เครื่องกระยาบวช พจนานุกรมไทยฉบับราชบัณฑิตยสถาน (2542: 63) ให้ความหมายว่า “คือ อาหารที่ไม่ปรุงเจือด้วยของสดของคาวต่างๆ ใช้ในการบวงสรวงเทพยดาในระดับเทพและฤๅษี เช่น ขนมคัมแดง ขนมคัมขาว ขนมเล็บมือนาง เป็นต้น”

สุกัญญา สุธงษา(2551: 9) อธิบายว่า “การบูชาด้วยเครื่องกระยาบวชนี้ ไทยเราได้รับอิทธิพลมาจากศาสนาพราหมณ์ ซึ่งประกอบด้วยกล้วย มะพร้าว นม เนย และข้าวตอก เครื่องบูชาเหล่านี้เป็นเรื่องที่สังคมไทยปัจจุบันยังนิยมปฏิบัติ การตั้งเครื่องสังเวท และเครื่องกระยาบวชในพิธีก็เพื่อให้เกิดกำลังใจ ความมั่นใจ และเป็นการขอพรจากครูอาจารย์ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ สิ่งลี้ลับอีกทั้งยังเป็น การขออนุญาตต่อสิ่งที่ไม่มีความที่ถือว่าเป็นบุคคลสำคัญต่อพิธีกรรมนั้นๆ โดยตรงด้วยการจัดพิธีบวงสรวงพิธีกรรม เช่น และไหว้ เพื่อเป็นสิริมงคลแก่ตนและผู้เกี่ยวข้อง”

เครื่องสังเวทบูชากระยาบวทุกพิธีกรรมของคนไทยทุกชนชั้นในสังคมไทย ตั้งแต่อดีตจนปัจจุบัน หากจะแบ่งให้เห็นเป็นรูปธรรมตามจุดประสงค์ของงานวิจัยครั้งนี้ ขอแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ

1. พิธีหลวง(พระราชพิธี)
2. พิธีราษฎร์

ทั้ง 2 พิธี นี้ต่างก็มีวัตถุประสงค์ในการประกอบพิธีเป็นไปในทำนองเดียวกัน คือ เพื่อบูชาตั้งศักดิ์สิทธิ์ที่คนเชื่อถือเป็นหลัก ในพิธีกรรมจะมีอุปกรณ์ที่ใช้ในกระบวนการคล้ายกัน อาจแตกต่างกันในเรื่องรูปแบบของการจัดวางหรือของใช้บางประการเท่านั้น สำหรับการศึกษาครั้งนี้ จะยกตัวอย่างพิธีหลวงและพิธีราษฎร์ ตามที่ได้สังเกตด้วยตนเองเมื่อ วันที่ 5 กุมภาพันธ์ 2551 ดังนี้

1. เครื่องสังเวทในพิธีหลวง

ตัวอย่างเครื่องสังเวทในพิธีหลวง คือ พระราชพิธีบวงสรวงสมเด็จพระบูรพมหากษัตริยาธิราช เนื่องในพระราชพิธีเฉลิมฉลองสิริราชสมบัติครบ 60 ปี และงานพิธีบวงสรวงราชรถก่อนการซ่อมบูรณะราชรถพระยานมาศ และเครื่องประกอบในการพระราชพิธีพระราชทานเพลิงพระศพ สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอเจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์

1.1 พระราชพิธีบวงสรวงสมเด็จพระบูรพมหากษัตริยาธิราช เนื่องในพระราชพิธีเฉลิมฉลองสิริราชสมบัติครบ 60 ปี ณ พระที่นั่งอนันตสมาคม กรุงเทพมหานคร วันที่ 9 มิถุนายน 2549 มีเครื่องสังเวท ดังนี้ เครื่องควา ได้แก่ สิริขันธ์สุกรสุก เป็ดสุก ไก่สุก กุ้งสุก ปูสุก ปลาสุก ไข่ต้มสุก เครื่องกระยาบว ได้แก่ มะพร้าวอ่อน กล้วย อ้อย ขนมหวาน และผลไม้ พานบายศรีปากชาม และบายศรีดิน 9 ชั้น(ใช้เฉพาะ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ และสมเด็จพระบรมราชินีนาถฯ)

ภาพที่ 3.3 พระราชพิธีบวงสรวงสมเด็จพระบูรพมหากษัตริยาธิราช วันที่ 9 มิถุนายน 2549

1.2 งานพิธีบวงสรวงราชรถก่อนการขอมบูรณะราชรถพระยานมาศ และเครื่องประกอบ ในการพระราชพิธีพระราชทานเพลิงพระศพ สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอเจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์

บางครั้งพิธีบวงสรวงตามโบราณราชประเพณี การถวายเครื่องสังเวทอาจแตกต่างกันไป เนื่องจากมีจุดประสงค์ของพิธีกรรมต่างกัน เช่น พิธีบวงสรวงราชรถก่อนการขอมบูรณะราชรถพระยานมาศและเครื่องประกอบ ในการพระราชพิธีพระราชทานเพลิงพระศพ สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอเจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์วันที่ 5 กุมภาพันธ์ 2551 ณ บริเวณโรงเก็บราชรถ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร กรุงเทพมหานคร ซึ่งประกอบพิธีโดยพระราชครูวามเทพมุนี การจัดเครื่องบูชาในพิธีใช้เฉพาะเครื่องกระยาบวช และเครื่องบัตร์พลีต่างๆ ดังนี้

ประเภทผลไม้และผัก ได้แก่ มะพร้าวอ่อน กล้วยไข่ กล้วยน้ำว้า ถั่วเขียว งาขาว งาคั่ว ข้าวตอก ข้าวเม่า ส้ม(สีทอง) แอปเปิ้ล สาลี่ แคนตาลูป แก้วมังกร และแตงกวา

ประเภทขนม ได้แก่ ขนมต้มขาว ขนมต้มแดง ขนมชั้น ขนมจันอับ ขนมอาลัว วนักรอบ ขนมเปี๊ยะ เผือกกวน กรอบเค็ม ขนมเทียน นม เนย น้ำเปล่า น้ำตาล โดนด หมาด พลุ น้ำชา และ น้ำนมสด

อุปกรณ์อื่นๆ เช่น บายศรีปากชาม เครื่องบัตร์พลี เทียนทอง เทียนเงิน กรวยใบตอง แก้วบรรจุน้ำเปล่า ผอบแป้งกระแจะ น้ำมัน และสังข์

เมื่อวิเคราะห์ความแตกต่างที่ปรากฏเด่นชัดของทั้งสองพิธี พบว่า พระราชพิธีบวงสรวงสมเด็จพระบูรพมหากษัตริยาธิราช เป็นพระราชพิธีที่มีพระมหากษัตริย์เสด็จพระราชดำเนินเป็นองค์ประธาน เป็นการประกอบพิธีบวงสรวงบูชาสมเด็จพระบูรพมหากษัตริยาธิราชที่เสด็จสวรรคตแล้ว การจัดเครื่องสังเวทจะมีทั้งเครื่องสังเวทและเครื่องกระยาบวช

ส่วนพิธีบวงสรวงราชรถก่อนการขอมบูรณะราชรถพระยานมาศ และเครื่องประกอบในการพระราชพิธีพระราชทานเพลิงพระศพ สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์มีบุคคลระดับสูงของรัฐบาลเป็นประธาน พระราชครูวามเทพมุนีเป็นผู้ประกอบพิธี ซึ่งมีความแตกต่างในวัตถุประสงค์การประกอบพิธี คือพิธีแรก เป็นการบวงสรวงบุคคลระดับสูงที่เป็นสมมุติเทพเช่นเดียวกับไหว้ครูคนตรี นาฏศิลป์ไทย ที่เป็นการสักการะเทพเจ้า และไหว้ครูอาจารย์ผู้ล่วงลับไปแล้ว สิ่งของที่ใช้นบูชามีทั้งเครื่องสังเวทและเครื่องกระยาบวช ส่วนพิธีบวงสรวงราชรถฯ เป็นการบวงสรวงเทพเจ้าแห่งศิลปะศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับสิ่งก่อสร้างทั้งหลายที่ประกอบขึ้นเป็นราชรถ เช่น พระวิศสุกรรม พระคณศ ฯลฯ จึงใช้เพียงเครื่องกระยาบวชในพิธีเท่านั้น เนื่องจากหลักปฏิบัติตามคติความเชื่อพิธีพราหมณ์ ใช้เครื่องกระยาบวชในการบวงสรวงเป็นหลัก สรุปว่า การจัดพระราชพิธีและพิธีที่เกี่ยวข้องกับราชสำนักแตกต่างกันที่วัตถุประสงค์ของการพิธี

2. เครื่องสังเวทในพิธีราชภัฏ

ตัวอย่างเครื่องสังเวทในพิธีราชภัฏ ของการศึกษาวิจัยฉบับนี้ คือ พิธียกศาลพระ
ภูมิและ พิธีไหว้ครูคนตรีนาฏศิลป์ไทย

2.1 พิธีตั้งศาลพระภูมิ

ความเชื่อของคนไทยในการทำพิธีตั้งศาลพระภูมิ มีสิ่งที่ใช้เป็นหลักใน
พิธีกรรมได้แก่ เครื่องสังเวท ที่สารานุกรมเยาวชนไทย(หน้า 1167) อธิบายว่า “พระภูมิเจ้าที่จัด
เป็นเหล่าเทพดาประเภทหนึ่งที่ต้องบวงสรวงบูชาด้วยเครื่องสังเวทกระยาบวชเป็นหลัก อีกทั้ง
ยังต้องมีเครื่องประดับศาลให้พร้อมสรรพจึงจะสมบูรณ์ในการจัดพิธีกรรม การตั้งเครื่องสังเวท
ในการยกศาลพระ-ภูมิคราวแรกสำหรับพระภูมิสถิตประจำบ้านเรือนแต่ละแห่ง” การจัดเครื่อง
สังเวท และกระยาบวช ดังนี้

เครื่องสังเวท ได้แก่ บายศรีปากชามขอดี หั่วหมู ไข่ เป็ด ปลาหนึ่ง ปู กุ้ง
เหล้า น้ำชา ข้าวสุกปากหม้อ(บางตำราใช้ข้าวรา) เครื่องพราหรือย่า ขนมัดแดง ขนมัดขาว
ขนมัดคันทลาว และขนมหูช้าง

เครื่องกระยาบวช ได้แก่ มะพร้าวอ่อน ถั่ว งาคั่ว นมสด เนยสด อ้อยควั่นเป็น
ท่อน(ยาว 1 คืบ 4 ท่อน)กล้วยน้ำ กล้วยไม้ หนากพลู บุหรี่ และน้ำดื่ม

2.2. พิธีไหว้ครู

พิธีไหว้ครูคนตรีและนาฏศิลป์ไทย มีเครื่องสังเวทและเครื่องกระยาบวช
ที่ใช้ในการถวายบูชาในพิธี ดังนี้

เครื่องสังเวท แบ่งเป็น 3 ประเภท คือ

อาหารคาว ได้แก่ หั่วหมู เป็ด ไข่ ปลาช่อน กุ้ง ปูทะเล ไข่

ของหวาน ได้แก่ ขนมทองหยิบ ทองหยอด ฝอยทอง ถั่วพู ขนมัดจันอับ
และขนมฟักทองแกงบวด

ผลไม้ ได้แก่ ผลไม้ 7 – 9 ชนิด ขนุน ทุเรียน เผือก มัน และผลไม้ป่า
ได้แก่ มะพลับและตะโก

เครื่องกระยาบวช ได้แก่ บายศรีปากชาม มะพร้าวอ่อน กล้วยน้ำไท อ้อย
ขนมัดแดง ขนมัดขาว ขนมหูช้าง ขนมัดคันทลาว ถั่วเขียว งาขาว งาคั่ว สุรา น้ำเปล่า หนากพลู
บุหรี่ใบตอง นม เนย โรตีสี่ มะตะบะ ขนมบั้ง กาแฟและน้ำชา

จะสังเกตได้ว่า การใช้เครื่องสังเวทมีเหมือนกับพิธีบวงสรวงทั่วไป และเครื่อง
สังเวทในพิธียกศาลพระภูมิ ยังคล้ายกับเครื่องสังเวทของพิธีไหว้ครูคนตรีนาฏศิลป์ไทย ที่มีขนม
คันทลาว ขนมหูช้าง แทรกอยู่ ดังที่ จุลทรรณ พยาจรานนท์ อธิบายไว้ว่า (2545: 1170)

“เครื่องสังเวทจำพวกของหวานต่างๆ เป็นต้นว่า ขนมต้มขาว ขนมต้มแดง มักจัดให้เป็นของหวานสำหรับสังเวทเทวดา ตามคติพราหมณ์ที่ของสังเวทเทวดาเป็นมังสวิรัต”

ฉะนั้น การใช้เครื่องสังเวทในพิธีกรรมต่างๆ จะแตกต่างกันไปอย่างไรนั้นขึ้นอยู่กับจุดประสงค์ของการประกอบพิธีกรรม ที่ส่วนใหญ่มีแนวปฏิบัติสืบเนื่องมาจากการทำพิธีกรรมทางพุทธศาสนาผสมผสานกับคติความเชื่อในศาสนาพราหมณ์ ที่คนไทยยึดถือและปฏิบัติสืบต่อกันมานาน คือ หากเป็นการบวงสรวงเทพเทวดาจะใช้เครื่องกระยาบวชและส่วนประกอบอื่นๆ เป็นเครื่องบูชา ส่วนพิธีกรรมที่จัดขึ้นเพื่อบวงสรวงสักการบูชาบุคคลสำคัญ รวมทั้งการบูชา เช่น ไหว้ดวงวิญญาณบุคคลที่ล่วงลับไปแล้ว มักจะตั้งเครื่องสังเวทและเครื่องกระยาบวชร่วมกับอาหารประเภทอื่นๆ ในพิธีอย่างครบถ้วน ดังตารางที่แสดงการเปรียบเทียบ ดังนี้

พิธีบวงสรวง สมเด็จพระบูรพมหากษัตริยาธิราช	พิธีบวงสรวงราชรถ	พิธีไหว้ครูดนตรี นาฏศิลป์ไทย	พิธียกศาลพระภูมิ
อาหารคาว ศิระษะตุกรตุก เป็ดตุก ไก่ตุก กึ่งตุก ปูตุก ปลาตุก ไข่	-	อาหารคาว ศิระษะตุกรตุก- คิบ เป็ดคิบ - ตุก ไก่คิบ - ตุก ปลาช่อนคิบ - ตุก กึ่งคิบ - ตุก ปูทะเลคิบ - ตุก ไข่คิบ- ตุก	อาหารคาว ศิระษะตุกรตุก เป็ด ไก่ ปลาตุก กึ่ง ปู ข้าวตุกปากหม้อ เครื่องพราหรือย่า
เครื่องกระยาบวช มะพร้าวอ่อน กล้วย อ้อย ขนมหวาน ผลไม้ (7 หรือ 9 ชนิด) บายศรีปากชาม บายศรีดิน 9 ชั้น	เครื่องกระยาบวช มะพร้าวอ่อน กล้วยน้ำว้า อ้อย ขนมต้มขาว-ต้มแดง ขนมจันอับ ขนมอาลัว ขนมชั้น วนักรอบ ขนมเปี๊ยะ เผือกกวน กรอบเค็ม ขนมเทียน น้ำตาลโตนด น้ำมันสด ผลไม้ (ส้มสีทอง แอปเปิ้ล แคนตาลูป สาลี่ แก้วมังกร) ถั่วเขียว งาขาว หมาก พลุ น้ำเปล่า น้ำขานม เนย บายศรีปากชาม	เครื่องกระยาบวช มะพร้าวอ่อน กล้วยน้ำไท อ้อย ขนมต้มขาว-ต้มแดง ขนมคันทลาว ขนมหูช้าง ขนมทองหยิบ ทองหยอด ฝอยทอง ถั่วพู ขนมจันอับ ผลไม้ 7 - 9 ชนิด เผือก มัน ขานูน ทุเรียน มะพลับ ตะโก ถั่วเขียว งาขาวงาคั่ว หมากพลุ บุหรี่ สุรา น้ำเปล่า กาแฟ น้ำชา ขนมปัง นมเนย โรตีส มะตะบะ บายศรีปากชาม	เครื่องกระยาบวช มะพร้าวอ่อน กล้วย อ้อย ขนมต้มขาว-ต้มแดง ขนมคันทลาว ขนมหูช้าง ผลไม้ ถั่ว งาคั่ว หมากพลุ บุหรี่ สุรา น้ำชา น้ำเปล่า นมสด เนยสด บายศรีปากชาม

ตาราง 3.1 แสดงเครื่องสังเวยและเครื่องกระยาบวชของพิธีกรรม 4 ประเภท

จากการศึกษาความแตกต่างของพิธีกรรม ทั้งพิธีหลวงและพิธีราษฎร์ที่กล่าวมาข้างต้น มีการใช้เครื่องสังเวทและเครื่องกระยาบวชในพิธีกรรมทั้ง 3 พิธี คือ พิธีบวงสรวงสมเด็จพระนารายณ์มหาราช พิธีไหว้ครูคนตรีนาฏศิลป์และพิธียกศาลพระภูมิ ส่วนพิธีบวงสรวงราชรถฯ มีเพียงเครื่องกระยาบวชเท่านั้น เนื่องจากมีความมุ่งหมายของการบวงสรวงที่ต่างกัน คือ พิธีแรกเป็นการบวงสรวงบุคคลระดับพระมหากษัตริย์ที่เสด็จสวรรคตแล้ว พิธีไหว้ครูและพิธียกศาลพระภูมิ ก็เป็นการบูชาสักการะเทพเจ้า เทพยาคาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ไม่ปรากฏตัวตน และครูอาจารย์ที่ล่วงลับไปแล้ว ส่วนพิธีบวงสรวงราชรถก่อนการซ่อมบูรณะราชรถพระยานมาศ และเครื่องประกอบ ในการพระราชพิธีพระราชทานเพลิงพระศพ สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอเจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ เป็นพิธีที่กระทำเพื่อบวงสรวงเทพเจ้าชั้นสูง เช่น พระวิษณุกรรม พระคนธเสวีฯ ซึ่งเป็นเทพที่เหล่าวิศวกรช่างนับถือและสักการบูชา จึงใช้เพียงเครื่องกระยาบวชในการบวงสรวงตามคติความเชื่อของพิธีพราหมณ์ ที่จะใช้เครื่องกระยาบวชเพื่อถวายเฉพาะเทพคาถาณี นักบวช ฯ

การจัดเครื่องสังเวทในพิธีไหว้ครูคนตรีและนาฏศิลป์ไทย ของวิทยาลัยนาฏศิลป์ปทุมธานี

การจัดเครื่องสังเวทในพิธีไหว้ครูคนตรีและนาฏศิลป์ไทย ตามแบบแผน โบราณที่ยึดถือและปฏิบัติสืบทอดมาจนถึงปัจจุบันนั้น วิทยาลัยนาฏศิลป์ปทุมธานีจัดตามรายการที่กำหนด โดยกรมศิลปากร ที่จะกำหนดวันจัดพิธีไหว้ครูให้ทุกหน่วยงานที่อยู่ในความดูแล พร้อมทั้งแนบรายการเครื่องสังเวทมาเป็นตัวอย่างในการจัด เมื่อสมัยที่เปิดทำการเรียนการสอนใหม่ๆ ช่วงปีแรกเท่านั้น ดังมีรายละเอียดและรูปแบบ ดังนี้

(หมายเหตุ รายการนี้ใช้ไหว้ครูของวิทยาลัยนาฏศิลป์ปทุมธานี ฝ่ายคนตรี นาฏศิลป์ไทย ฝ่ายละ 1 ชุด)

รายการเครื่องสังเวท (1 ชุด)

1. หัวหมุดิบ พร้อมขาหางและถิ้น	จำนวน	1	ตัว
2. หัวหมุดูก พร้อม ขา หาง และถิ้น	จำนวน	1	ตัว
3. เบ็ดคิบ	จำนวน	1	ตัว
4. เบ็ดสุก	จำนวน	1	ตัว
5. ไก่คิบ	จำนวน	1	ตัว
6. ไก่สุก	จำนวน	1	ตัว
7. ปลาช่อนคิบ	จำนวน	1	ตัว
8. ปลาช่อนสุก	จำนวน	1	ตัว

9. ปูทะเลดิบ	จำนวน	1	ที่
10. ปูทะเลสุก	จำนวน	1	ที่
11. กุ้งดิบ	จำนวน	1	ที่
12. กุ้งสุก	จำนวน	1	ที่
13. ไข่ดิบ (9 ฟอง)	จำนวน	1	ที่
14. หมูนอนตองดิบ	จำนวน	1	ที่
15. หมูนอนตองต้มสุก	จำนวน	1	ที่
16. ไข่ต้มสุก(9 ฟอง)	จำนวน	1	ที่
17. บายศรีปากชาม	จำนวน	3	ที่
18. เครื่องน้ำจิ้มอาหารคาว, น้ำพริกเผา	จำนวน	2	ที่
19. ขนมมงคล(ทองหยิบ, ทองหยอด, ฝอยทอง)	จำนวน	2	ที่
20. ขนมหม้อแกง(เป็นขนมที่เพิ่มจากรายการเดิม)	จำนวน	2	ที่
21. ขนมฟักทองแกลงบวด	จำนวน	2	ที่
22. ขนมต้มแดง, ข้าว, ขนมहुช้าง, คันหลาว	จำนวน	2	ที่
23. ขนมถ้วยฟู	จำนวน	2	ที่
24. ขนมจันอับ	จำนวน	2	ที่
25. โรตีสี	จำนวน	2	ที่
26. นมข้นหวาน, นมบั้ง เนยสด	จำนวน	2	ที่
27. น้ำชา กาแฟ น้ำเปล่า	จำนวน	2	ที่
28. เหล้าขาว	จำนวน	2	ที่
29. ผลไม้ตามฤดูกาล 5 – 7 ชนิด (ห้ามใช้ผลไม้ที่ซื้อไม่เป็นมงคล)	จำนวน	2	ที่
30. ผลมะพลับ, ตะโก	จำนวน	2	ที่
31. กล้วยน้ำ	จำนวน	2	ที่
32. อ้อย(ท่อนเล็ก)	จำนวน	2	ที่
33. มะพร้าวอ่อน	จำนวน	2	ที่
34. ขนุน	จำนวน	2	ที่
35. ทุเรียน	จำนวน	2	ที่
36. เผือก มัน	จำนวน	2	ที่
37. ใบกัญชาแห้ง	จำนวน	2	ที่
38. หมาก พลู บุหรี่มวนยาเส้น	จำนวน	2	ที่

อุปกรณ์เครื่องใช้ในการประกอบพิธี

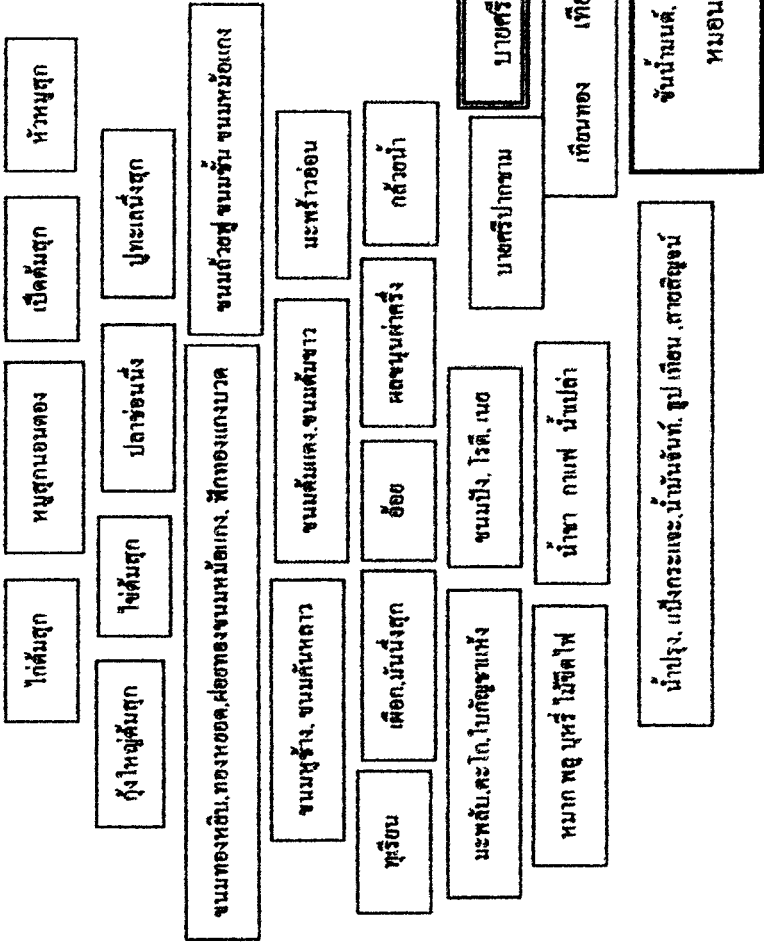
1. ชั้นน้ำมันต์ (วางพร้อมหญาคาแห่งกำเป็นมัดสำหรับปะพรม)	1	ที่
2. ผลมะกรูด (ผ่าครึ่งซีก)	จำนวน	3 ผล
3. ฟักส้มป่อย	จำนวน	9 ฟัก
4. ใบเงิน ใบทอง ใบนาค ใบมะตูม (อย่างละ 9 ใบ)	จำนวน	1 ชุด
5. ใบไม้มงคล (ใบเงิน ใบทอง ใบนาค ใบมะตูม หญาแพรก ดอกมะเขือ)		
ใช้ทำเป็น "ใบไม้ทักหู" จัดเตรียมให้มีจำนวนเท่ากับผู้เข้าร่วมพิธี		
	จำนวน	1 พาน
6. เทียนน้ำมันต์ หนัก 1 บาท	จำนวน	1 เล่ม
7. เทียนทอง เทียนเงิน น้ำหนัก 6 บาท	จำนวน(อย่างละ)	1 เล่ม
8. เทียนชัย น้ำหนัก 9 บาท	จำนวน	1 เล่ม
9. ชั้นข้าวตอกดอกไม้ (ผสมกลีบกุหลาบและดอกมะลิ)	1	ชั้น
10. สังข์ สำหรับสรงน้ำเทวรูปในพิธีของฝ่ายนาฏศิลป์	1	สังข์
11. โถแป้งกระแจะ (คินสอพองใช้ทำแป้งเจิม) น้ำปรุง น้ำมันจันทน์ และ ฐูป(สำหรับปักเครื่องสังเวทตามจำนวนของเครื่องสังเวท)		
	จำนวน	1 ชุด

หมายเหตุ ลำดับที่ 2 – 4 ใช้สำหรับทำน้ำมันต์

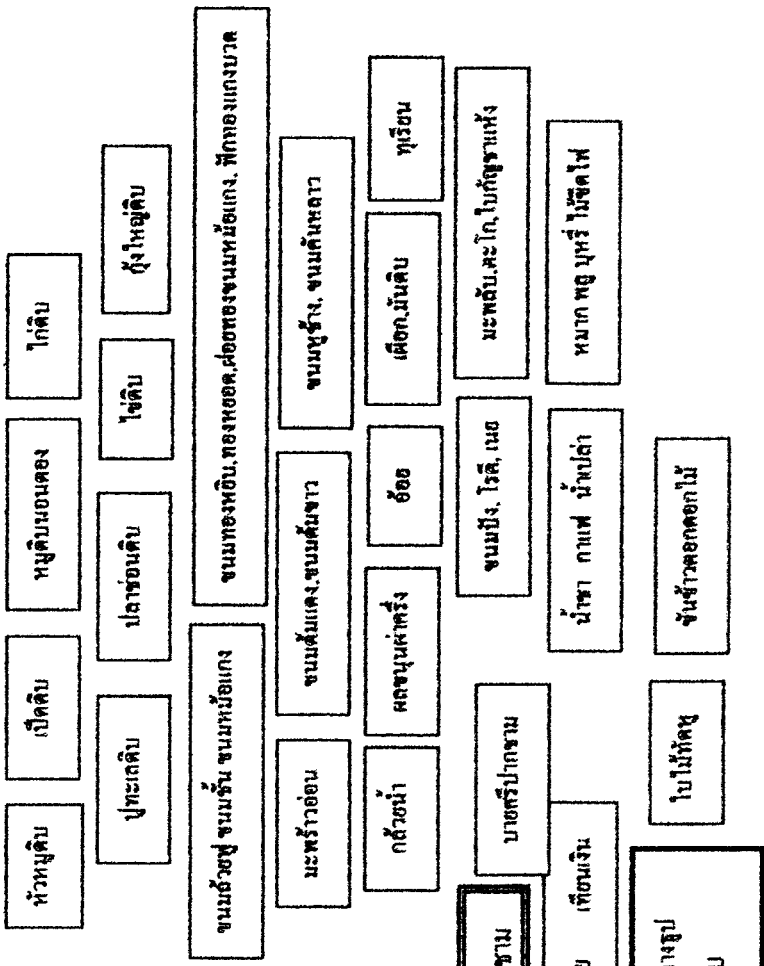
เครื่องสังเวทและสิ่งที่กล่าวไว้ข้างต้น เป็นของที่ใช้ในพิธีไหว้ครูที่อาจแตกต่างกันที่จำนวนของเครื่องสังเวทที่อาจจัดแบบเครื่องเดี่ยวหรือเครื่องคู่ก็ได้ตามความเหมาะสม รูปแบบของการจัดวางเครื่องสังเวทบูชากระยาบวชต่างๆ ในแท่นพิธีโดยวางเครื่องสังเวทอาหารคาวไว้ด้านหน้า ความด้วยขนมชนิดต่างๆ และขนมประเภทกระยาบวช ช่องว่างตรงกลางแท่นพิธี(หน้าผู้ประกอบพิธี) วางบายศรีปากชาม และเครื่องกระยาบวช อุปกรณ์ต่างๆ ที่ใช้ทั้งหมดจะจัดวางไว้บริเวณด้านนอกให้ดูสวยงามและเหมาะสมกับเนื้อที่ ดังตัวอย่างแผนผังการตั้งเครื่องสังเวทบูชากระยาบวชที่วิทยาลัยนาฏศิลป์ลพบุรีที่จัดในปี พ.ศ. 2549 – 2550 ดังนี้

ขั้นตั้งศีรษะเทพเจ้า
ขั้นจัดตั้งเครื่องดนตรีประเภทต่างๆ

เครื่องสังฆดุข

เครื่องสังฆดุข

ตั้งตำหรับนั่งของผู้ประกอบพิธี

แผนผังการจัดเครื่องสังฆดุขฝ่ายคนตรีไทย ทิวาทยาลัยมกุฎศิลปपुरิ พ.ศ. 2549 - 2550

เพื่อให้เห็นความแตกต่างชัดเจนยิ่งขึ้น ลักษณะการวางเครื่องสังเวยตามแผนผังของวิทยาลัยนาฏศิลป์ปทุมธานี ขอสรุปพอเป็นสังเขป ดังนี้

1. การใช้เครื่องสังเวย เครื่องกระยาบวชและอุปกรณ์ต่างๆ ใช้แบบเดียวกันทั้งหมด
2. สิ่งที่น่ามาบวงสรวงเพื่อเป็นสัญลักษณ์แทนเทพเจ้า ครูเทพ ครูมนุษย์ ได้แก่ สัญลักษณ์แทนครูของฝ่ายดนตรีไทย คือ เครื่องดนตรีไทยทุกชนิด(เครื่องดีด เช่น จะเข้ ซึ่งกระจำปี เครื่องดี เช่น ระนาด กลองต่างๆและเครื่องเป่า เช่น ปี่ และขลุ่ย ส่วนเครื่องสี ได้แก่ ซอต่างๆ เป็นต้น)ส่วนศิระมหาทพทั้ง 9 คือพระอิศวร พระนารายณ์ พระพรหม พระปญฺจสีขร พระวิศสุกรรม พระปรคนธรรพ พระพิณเณศวร พระภรตฤาณี และพระพิราพ ภาพครูอาจารย์ทางดุริยางค์ไทยทั้ง 3 สาขา ที่ล่วงลับไปแล้ว ส่วนครูฝ่ายนาฏศิลป์ที่เชิญมาตั้งในพิธีประกอบด้วย ศิระมหาทพ 9 องค์ เช่นเดียวกันกับฝ่ายดนตรีไทย ศิระครูเทพทั้งฝ่ายมนุษย์ อสูร วานร มงกุฎ ขฎาฤาณี ศิระสัตว์ในการแสดง ศิระตัวเอกในละคร เช่น ศิระเจ้าเงาะ หัวนางแมว หัวกวางฯ รวมทั้งเครื่องละครและอุปกรณ์การแสดงต่างๆ
3. อุปกรณ์บางชิ้นของฝ่ายนาฏศิลป์ที่ใช้เพิ่มจากเดิม ที่มีใช้ในพิธีของคนตรี ได้แก่ เทวรูป(สำหรับนำมาสรงน้ำในพิธี) และสังข์(ใช้สำหรับบรรจุน้ำเพื่อสรงเทวรูป)
4. การวางเครื่องสังเวยจะแบ่งเป็น 2 ผัง คือ ของปรุงสุกวางด้านซ้ายมือของแท่นพิธี ส่วนของดิบวางด้านขวามือของแท่นพิธี(อธิบายจากการหันหน้าเข้าหาพิธี)มีส่วนต่างกันระหว่าง 2 พิธี คือ พิธีฝ่ายคนตรีไทยจะวางเครื่องสังเวยโดยหันส่วนหัว(ของสัตว์ที่ถวายเป็นเครื่องสังเวย)เข้าหาศิระเทพเจ้าที่ตั้งบนแท่น เป็นสัญลักษณ์ที่หมายถึง การพร้อมถวายเมื่อเริ่มพิธี ส่วนฝ่ายนาฏศิลป์ไทยวางแหงหันหัวออกก่อนเริ่มพิธี และจะวางกลับที่เดิมแบบหันหัวเข้าสู่แท่นพิธีเมื่อทำพิธีรำถวายเครื่องสังเวยเรียบร้อยแล้ว

สรุปว่า การจัดพิธีไหว้ครูของวิทยาลัยนาฏศิลป์ปทุมธานีที่จัดขึ้นปีละ 1 ครั้ง เพื่อให้ให้นักเรียนประกอบพิธีไหว้ครู 2 ประเภท คือ ไหว้ครูสามัญที่มีรูปแบบเช่นเดียวกับสถานศึกษาทั่วไปและไหว้ครูศิลปะที่มีกระบวนการแตกต่างไปอย่างเด่นชัด เนื่องจากเป็นการบวงสรวงบูชาครูที่เป็นเทพเจ้า ครูเทวดา และครูมนุษย์ที่เสียชีวิตแล้ว ตามอิทธิพลความเชื่อจากลัทธิพราหมณ์ผสมผสานกับพิธีกรรมทางศาสนาพุทธ ด้วยการนำเครื่องสังเวยบูชากระยาบวชมาใช้ในการไหว้รูปแบบการจัดตั้งเครื่องสังเวย เครื่องกระยาบวช และอุปกรณ์ในพิธีมีมาตรฐานกำหนดไว้ตามพระราชพิธีโบราณพิธีไหว้ครูของสาขาคดนตรีจะแตกต่างกับฝ่ายนาฏศิลป์ในบางขั้นตอน แต่เมื่อผ่านการเข้าพิธีแล้ว นักเรียนและผู้ร่วมพิธีส่วนใหญ่เกิดความเลื่อมใสศรัทธาในสิ่งศักดิ์สิทธิ์และเชื่อว่า ได้รับความเป็นสิริมงคลทำให้มีกำลังใจในการศึกษาเล่าเรียนและดำเนินชีวิตอย่างมั่นใจ

บทที่ 4

ความหมายเชิงสัญลักษณ์ของเครื่องสังเวทบูชากระยาบวช ในพิธีไหว้ครูวิทยาลัยนาฏศิลป์ลพบุรี

การถวายเครื่องสังเวทในพิธีไหว้ครูคนตรีและนาฏศิลป์ไทย เป็นการแสดงความเคารพครูอาจารย์ผู้มีพระคุณด้วยการบวงสรวงสังเวทด้วยของต่างๆ ในศาสนาพราหมณ์เรียกการบวงสรวงสังเวทนี้ว่า“ยัญ” หมายถึง สิ่งของที่อุทิศถวายแต่เทวดา (ม.จ.สุภัทรดิศ ดิศกุล 2516: 112)ซึ่งในคัมภีร์“ภควัทคีตา สัปตสกถา” โสลกที่ 7 -10 (อินทราวุธ, ผู้แปล 2536: 137) กล่าวสรุปถึง “การประกอบยัญ” ว่า แบ่งเป็น 3 กลุ่ม ดังนี้

1. เทวดา จะบูชาด้วยอาหารสะอาด ประณีต ของหอม
2. ยักษ์ จะบูชาด้วย อาหารใหม่ รสจัด ของมีนเมา
3. เปรต(ภูคหีปีศาจ วิญญาณของผู้ที่ล่วงลับ) จะบูชาด้วยของบูดเน่า ของเหม็น

เมื่อพิจารณาเครื่องบูชากระยาบวชสังเวทในพิธีไหว้ครู ตามหลักการประกอบยัญในคัมภีร์ภควัทคีตาของศาสนาพราหมณ์ พบว่าตรงตามคติความเชื่อของศาสนาพราหมณ์ทั้งสิ้น และมีการแบ่งเครื่องบูชาออกเป็น 3 กลุ่ม เช่นกัน อาจเป็นเพราะการแสดงนาฏศิลป์ไทยรับอิทธิพลจากวรรณคดีอินเดียเรื่องรามายณะ ซึ่งมีการแบ่งประเภทตัวละคร 3 พวก คือ เทพเจ้า กษัตริย์นักรบและยักษ์อสูร” เครื่องบูชากระยาบวชสังเวทในพิธีไหว้ครูคนตรีและนาฏศิลป์ไทยจึงแบ่งตามกลุ่มข้างต้น โดยใช้เครื่องสังเวทคิบบูชายักษ์แทนการบูชาเปรตตามหลักของการประกอบยัญนั่นเองซึ่งมีปรากฏในตำราไหว้ครู โชนละคร ฉบับครูทองสุข ทองหลิม (อ้างในวีรพล ดิชเกษม 2546: 26) “มีการจัดอาหารทั้ง 3 ประเภท ได้แก่

1. เครื่องกระยาบวช เป็นอาหารสะอาด ประณีต ของหอม ใช้บูชาเทพเจ้า เทวดา และผู้ทรงศีล
2. เครื่องสังเวทสุก เป็นอาหารคาวปรุงสุก ใช้บูชาครูที่อยู่ฝ่ายลับพลา(อธรรมะ) และบูชากรรมมนุษย์ที่ล่วงลับไปแล้ว
3. เครื่องสังเวทคิบ เป็นอาหารของสกคาวที่ยังไม่ปรุงสุก ใช้บูชาครูที่เป็นเทพอสูรฝ่ายลงกา(อธรรม)”

ศรัทธา จันทรมณี โขติ (2546-2547: 66) กล่าวไว้ในบทความ เรื่องภูมิปัญญาความเชื่อเรื่องอาหารที่นำมาจัดเป็นเครื่องสังเวทในพิธีไหว้ครูคนตรีไทย ว่าความเชื่อต่างๆ ในอาหารแต่ละชนิดที่นำมาจัดเป็นเครื่องสังเวทนั้น เป็นความเชื่อที่มีมานานแล้วซึ่งแสดงให้เห็นถึงภูมิปัญญาของ

คนไทยโบราณมากมาย ที่ได้พยายามสอดแทรกสาระบางอย่างในทุกองค์ประกอบและทุกขั้นตอนของพิธีไหว้ครูคนตรีไทย ซึ่งความเชื่อในเรื่องการนำอาหารมาจัดเป็นเครื่องสังเวย ก็เป็นส่วนหนึ่งของภูมิปัญญาไทยในการสอดแทรกสาระเอาไว้เช่นกัน ที่เห็นได้ชัด คือ การรู้จักนำอาหารที่มีชื่อเป็นมงคลหรือมีความหมายสนับสนุนไปในทางที่ดี มาสอดแทรกสาระและความเชื่อลงไป เพื่อแฝงไว้ซึ่งคำสอนหรือเตือนสติอะไรบางอย่างแก่ศิษย์และผู้ร่วมพิธีทุกคน รวมถึงยังสอดแทรกคำอวยพรเพื่อความเป็นสิริมงคลของผู้ร่วมงานไหว้ครู

เครื่องสังเวย เครื่องกระยาบวชและอุปกรณ์เครื่องใช้ในพิธีไหว้ครู กับความหมายเชิงสัญลักษณ์

อาหารที่เป็นเครื่องสังเวยแก่เทพเจ้า ฤาษี เทพฝ่ายอสูร เทพฝ่ายมนุษย์ ฝ่ายยักษ์ วานร และครูอาจารย์ในพิธีไหว้ครูคนตรี นาฏศิลป์ไทย ได้แฝงความเชื่อที่คนไทยโบราณแสดงภูมิปัญญาสอดแทรกสาระไว้ทุกองค์ประกอบ อีกทั้งยังมีคำสอนเตือนสติบางประการแทรกอยู่ การวิเคราะห์ความหมายเชิงสัญลักษณ์ของอาหารในพิธีไหว้ครู ผู้ศึกษาแบ่งออกเป็น 3 หมวด ดังนี้

1. หมวดเครื่องสังเวย อาหารใช้ถวายเทพเจ้าทางฝ่ายอสูร(ยักษ์) และ ครูอาจารย์ แบ่งเป็น 3 ประเภท ได้แก่

1.1 เนื้อสัตว์(เครื่องของคาว)ได้แก่ หัวสุกร ไก่ เป็ด กุ้ง ปูทะเล ปลาช่อน ไข่ และ หมูนอนตอง แบ่งออกเป็นเครื่องสังเวยสุกและเครื่องสังเวยดิบ ที่อาจมีการเรียกชื่อแตกต่างกันไปบ้าง ดังที่ เจตติยา สุวรรณสุนทร (2543: 74) กล่าวว่า “เครื่องสังเวยสุกเรียกว่า เครื่องมัจฉมังสาหาร มีรายการอาหารสุกชนิดต่างๆ จัดถวายเช่น ไหว้ครูเทวดาและครูมนุษย์ผู้ล่วงลับ ส่วนเครื่องสังเวยดิบเรียกว่า‘ที่พระพิราพ’..”

1.2 ขนม (เครื่องของหวาน)ได้แก่ ขนมหวานประเภทที่มีชื่อเป็นมงคล เช่น ขนมทองหยอด ขนมทองหยิบ ขนมฝอยทอง ขนมพื้ทองแกงบวช ขนมจันอับ ขนมชั้น ขนมถ้วยฟู และ ขนมหม้อแกง

1.3 ผลไม้ เป็นผลไม้ที่มีผลผลิตตามฤดูกาล และควรมีชื่อที่สื่อถึงความ เป็นมงคล 7-9 ชนิด เช่น ส้ม สับปะรด แอปเปิ้ล ส้มโอ กล้วยหอม มะม่วง ขนุน และทุเรียน

2. หมวดเครื่องกระยาบวช ใช้ถวายแก่เทพเจ้าทุกองค์ พระภคฤาษีและครูอาจารย์ ได้แก่ บายศรีปากชาม กล้วยน้ำโทหรือกล้วยน้ำว้า อ้อย มะพร้าวอ่อน หมาก พลู นูหรี่ ใบกัญชาแห้ง ผลไม้ป่า เช่น เผือก มัน มะพลับ ตะโก และขนมที่จัดอยู่ในประเภทเครื่องกระยาบวช ได้แก่ ขนมต้มขาว ขนมต้มแดง ขนมหูช้าง ขนมกั้นหลาว โรตีสีนม น้ำชา กาแฟ สุราน้ำเปล่า และถั่ว งา

3. อุปกรณ์เครื่องใช้ในพิธี คือ ของใช้ต่างๆ ที่ใช้ในกระบวนการของการประกอบพิธีไหว้ครุคนตรีและนาฏศิลป์ ได้แก่ โต๊ะหมู่บูชา ศิระเทพเจ้าและศุภเทษ ภาพถ่ายครูอาจารย์ (ผู้ถึงแก่ชีวิตแล้ว) สายสัญญาณ ขันน้ำมนต์(บรรจุน้ำสะอาดใบเงิน ใบทอง ใบนาค และใบมะขามชนิดละ 9 ใบ ผลมะกรูดผ่าครึ่ง 3 ผล ฝักส้มป่อย 9 ฝัก) สังข์(ใช้ทรงน้ำเตารูป) ขันก้านล (สำหรับผู้ทำพิธี 1 ชุด และผู้บรรเลงปี่พาทย์พิธี 7 ชุด) เทียนชัย เทียนทอง เทียนเงิน รูป ใบไม้ศักดิ์สิทธิ์ เบื้องกระแจะ (คินสอพอง) น้ำมันจันทร์ น้ำปรุง เทียนไข(ขี้ผึ้งแท้) และขันใส่ข้าวตอก (ผสมดอกมะติและกลีบดอกกุหลาบ)

ความหมายของสัญลักษณ์หมวดเครื่องสังเวทประเภทเนื้อสัตว์ ผลไม้และขนมหวาน

สัญลักษณ์ที่ใช้ในพิธีไหว้ครุคนตรีนาฏศิลป์ไทย นอกจากเป็นเครื่องบูชาที่ผู้ไหว้ตั้งใจมอบเพื่อเป็นการสักการบูชา แสดงการกตัญญูต่อผู้ให้ความรู้ผู้เป็นครูอาจารย์และแด่เทพเจ้าแล้ว ยังใช้เป็นสื่อถึงความหมายต่างๆ ในทางมงคลแก่ผู้เข้าพิธีตามความเชื่อที่คนไทยในสมัยโบราณได้แสดงภูมิรู้ พยายามสอดแทรกสาระเป็นนัยไว้ในทุกองค์ประกอบพร้อมทั้งแฝงคติคำสอนในการเตือนสติบางประการให้แก่ศิษย์และผู้เข้าร่วมพิธีในทุกขั้นตอน ซึ่งจะสื่อความหมายอย่างไรนั้นจากการค้นคว้าเอกสารและการสัมภาษณ์ผู้รู้ ผู้ประกอบพิธี ผู้จัดเตรียมเครื่องสังเวท นักเรียนนักศึกษาและผู้เข้าร่วมพิธีไหว้ครุ ที่วิทยาลัยนาฏศิลป์ลพบุรีในปี พ.ศ. 2549 - 2550 เกี่ยวกับความหมายเชิงสัญลักษณ์ของเครื่องสังเวทบูชากระชายวช รวมทั้งอุปกรณ์ที่ใช้ในพิธีไหว้ครุคนตรี และนาฏศิลป์พอจะสรุปผลได้ ดังนี้

1. หมวดเครื่องสังเวท

1.1 เนื้อสัตว์ (เครื่องของคาว)

1.1.1 หัวหมู และหมูนอตอง

หมู (สุกร) เป็นอาหารของคนไทยมาช้านาน ในสมัยสุโขทัยมีหลักฐานความเป็นมาที่พบจากหลักฐานจารึกของพ่อขุนรามคำแหงมหาราช บันทึกว่า “ในน้ำมีปลา ในนามีข้าว” ซึ่งหากนำมาตีความจะมีสองลักษณะ คือ ประการแรกบ่งบอกว่าอาหารหลักของคนไทยสมัยนั้นคือ ข้าวกับปลา ส่วนเนื้อสัตว์อื่นๆ และพืชผักต่างๆ อาจได้จากการหาตามป่าและการแลกเปลี่ยนอาหารกันมากกว่าการซื้อขาย และประการที่สองเมืองไทยมีความอุดมสมบูรณ์ในเรื่องอาหารการกินเป็นอย่างมากจนถึงสมัยอยุธยา ก็มีหลักฐานยืนยันชัดเจนในด้านการค้าขายและสินค้าส่งออกในอดีต จากจดหมายเหตุของ โยส เซาเต็น ผู้จัดการบริษัทการค้าฮอลันดาประจำกรุงศรีอยุธยา ในสมัยพระเจ้าทรงธรรม และพระเจ้าปราสาททอง ดังที่ เทพขุ ทับทอง(2546: 153) ได้กล่าวถึงการค้าขายและการเลี้ยงชีพของ

คนไทยสมัยนั้นว่า “ชาวสยามทำนาปลูกข้าวทั่วไป ทำสวนมะพร้าว เงาะ เลี้ยง เป็ด ไก่ ห่าน นกพิราบ หมู วัว แพะ ม้า มีอาหารบริโภคสมบูรณ์ ราคาถูกมาก และยังมีเหลือส่งขายประเทศ ใกล้เคียงด้วย”

จากข้อความดังกล่าว สอดคล้องกับที่ ส. พลายน้อย (2532: 43) เขียนเล่าในหนังสือ เรื่อง “ตลาดเรือ-ตลาดน้ำ” ไว้ว่า “การกินเนื้อสัตว์ของคนไทยสมัยอยุธยา เท่าที่พบหลักฐานมีพวก ปลา หมู และ ไก่ การกินเนื้อสัตว์พวกเนื้อวัวเนื้อควายไม่พบหลักฐาน ตลาดที่ขายเนื้อสัตว์ที่เรียกว่าตลาดขายของควาก็กล่าวว่ามีปลาสด บางแห่งก็ว่ามีสุกรและปลาอยู่ด้วยกัน”

ในยุคต่อมา นฤต ชมพูนิช (2533: 13) ได้ศึกษาเรื่อง เครื่องใช้ในครัวแบบดั้งเดิม ของคนไทยชนบทภาคกลาง กล่าวว่า “อาหารประเภทเนื้อ ไก่และหมูแต่ก่อนนับว่าเป็นอาหารพิเศษ สำหรับเลี้ยงกัน ในคราวมีงานหรือเทศกาล และระยะต่อมาเมื่อประชากรเพิ่มขึ้น การเลี้ยงหมูจึงกลายเป็นอุตสาหกรรม” จากหลักฐานดังกล่าว จะพบว่าคนไทยมีการเลี้ยงสัตว์เพื่อขายและกินเป็นอาหาร ในชีวิตประจำวัน ซึ่งบ่งชี้ว่าหมูที่นำมาใช้สังเวทในพิธีกรรมบวงสรวงและเซ่นไหว้ ซึ่งเป็นความเชื่อ ทั้งทางพุทธศาสนาและพิธีพราหมณ์ที่มักแทรกอยู่เสมอ แสดงความอุดมสมบูรณ์ในท้องถิ่นและ ใช้เวลาในงานหรือเทศกาล การนำหัวหมูและบายศรีมาเป็นเครื่องบูชา คือสิ่งพิเศษที่ เสถียร โกเศศ (2515: 27) สันนิษฐานไว้ในเรื่องการเทศน์มหาชาติว่า “งานการอะไรที่จะกระทำซึ่งต้องการความ สะดวกและความสำเร็จ ก็เป็นธรรมดาจะต้องให้สิทธิพิเศษบูชาผู้ซึ่งเป็นเจ้าของท้องที่หรือสถานที่ ก่อน”

นอกจากแนวการดำเนินชีวิตของผู้คนสมัยก่อนและการค้าขายในสมัยอยุธยา ดังที่ กล่าวมาแล้ว อาจเป็นแนวคิดที่สมเหตุสมผลแต่หลักฐานอีกประการหนึ่งที่สนับสนุนความเห็นข้างต้น ถึงเรื่องความเป็นไปได้ ในเรื่องของการนำสิ่งของต่างๆ มาใช้ในพิธีกรรม ดังที่ ส. พลายน้อย (2516: 331-334) กล่าวว่า

“เวลาไหว้ครูอะไรต่างๆ ทำไมจึงต้องมีหัวหมู เรื่องนี้ ถ้าพูดตามเกจิอาจารย์ก็ว่าเป็นของมีเพิ่มเติมขึ้นในเมืองไทยเราเอง แบบดั้งเดิมของอินเดียคงไม่มี บางทีพวกจีนอาจเอามาเพิ่มเข้าไปก็ได้ เพราะเวลาไหว้เจ้าเขาก็มี หมู เห็ด เป็ด ไก่ การไหว้ครูนั้นมีข้อแตกต่างกันอยู่บ้างถ้าไหว้ครูยักษ์ต้องมีหัวหมูดิบด้วย นี่เป็นเพราะ ยักษ์ชอบกินของดิบ เครื่องเซ่นสังเวทในปัจจุบันนี้ได้เปลี่ยนแปลง ไปมาก ตามปกติเครื่องเซ่นสังเวทถือตามแบบโบราณ หมายความว่า ครูหรือเทวดาองค์ไหนชอบอะไรก็จัดไปตามนั้นอย่างหนึ่งและ คนที่เซ่นสังเวทชอบกินอะไร ก็หาสิ่งนั้นมาเพื่อที่ตนจะได้กินด้วย”

พระราชครูพรหมณ์วามเทพมุนี อธิบายถึงเรื่องเครื่องสังเวทว่า“เรื่องนี้เป็นวัฒนธรรมที่ถ่ายทอดผสมผสานจากวัฒนธรรมจีน คือมีการไหว้เจ้าด้วยหัวหมู เบ็ด ไก่ ก็เพราะของอย่างที่ดินของคนมี แต่เราไม่ทราบว่ามันชอบอะไรก็จัดให้เห็นว่าถวาย น่าจะให้อู่ว่าครูที่เคยสอนเราที่เคยมีชีวิตอยู่ เคยอย่างไรเมื่อตายไปก็ถวายอย่างนั้น การไหว้เจ้าด้วย หมู เบ็ด ไก่ ก็เพราะเป็นของที่มีในถิ่น ซึ่งอาหารประเภทหมู เบ็ด ไก่มักจะเป็นสัตว์เลี้ยงในแถบเอเชียหรือแถบอินโดจีนเท่านั้นที่นิยมเลี้ยงสัตว์เหล่านี้ รวมถึงปลา กุ้ง และปู ที่มีมากมายหาง่ายในบ้านเรา” (สัมภาษณ์วันที่ 20 พฤษภาคม 2551)

“หมูนอคนอง” คือ เครื่องสังเวทอีกชนิดหนึ่ง มีลักษณะเป็นเนื้อหมูสามชั้นที่แล้ให้มีขนาดใหญ่พิเศษ มีน้ำหนักค่อนหนึ่งจีนที่แล้แล้วประมาณครึ่งกิโลกรัมขึ้นไป มีวิธีการต้มโดยต้องนำหมูที่แล้แล้วตามขนาดที่ต้องการลงต้มทั้งชิ้น โดยเสียบไม้ครึ่งชิ้นเนื้อหมูไว้เพื่อไม่ให้งอในขณะที่ต้ม แล้วนำหมูทั้งคืบและสุกจัดวางบนจานที่รองด้วยใบตองอย่างละจาน ซึ่งเมื่อวางลงบนจานต้องพอดีและดูสวยงาม ส่วนสาเหตุที่เรียกว่า หมูนอคนอง เนื่องจากวัฒนธรรมการกินของคนไทยในอดีต มีการนำใบไม้มาต้มมาใช้บรรจุอาหารและสิ่งของต่างๆซึ่งถือเป็นภูมิปัญญาของคนโบราณที่นำสิ่งของจากธรรมชาติมาใช้ เช่น ใบตองที่นิยมนำมาใช้ห่อหุ้มสิ่งต่างๆ ในตัวของใบตองมีความชื้นที่สามารถรักษาความสดของอาหาร ได้ดี และมีกลิ่นหอมอยู่ในเนื้อใบตอง เมื่อนำมาห่อหุ้มอาหารแล้วนำไปย่าง หมก หรือเผา ความร้อนจะทำให้ความหอมของใบตองติดไปกับสิ่งนั้น นับว่าได้ประโยชน์ทั้งทางตรงและทางอ้อม

หลักฐานการนำใบตองมาใช้รองเครื่องสังเวทในพิธีกรรมนั้น เสฐียร โกเศศ(2515: 209) อธิบายไว้ในเรื่องการจัดศาลพระภูมินา ว่า “การจัดเครื่องสังเวทเหล่านี้จะจัดใส่เป็นกระทงหรือที่สุดจะวางบนใบตองแบไว้ก็ได้ ภาชนะสำหรับใส่เครื่องพลีเครื่องสังเวท ต้องใส่กระทงหรือใบตอง แม้จะพลีเทวดาก็ใช้เช่นเดียวกันเห็นจะคิดมาจากอินเดียเพราะชาวอินเดียกลางพวกที่มีชาติชั้น วรรณะสูง นิยมกินข้าวใส่ใบตอง ว่าสะอาดบริสุทธิ์ดีกว่าภาชนะอย่างอื่น” จึงเป็นข้อสรุปเรื่องของใบตองที่นำมาใช้รองเนื้อหมูในพิธีไหว้ครู อีกทั้งยังเป็นที่มาของชื่อ“หมูนอคนอง”ได้อย่างดี

เครื่องสังเวทในพิธีไหว้ครูของวิทยาลัยนาฏศิลป์ลพบุรี จะจัดถวายทั้งหัวหมู และหมูนอคนอง โดยจัดเป็นหัวหมูคืบและตุก หมูนอคนองคืบและตุก อย่างละ 1 ที่ จำนวนฝ่ายละ 2 ชุด

ความหมายเชิงสัญลักษณ์

ด้วยเหตุที่หมูมีรูปลักษณะที่สามารถสื่อสัญลักษณ์เป็นมงคล เพราะรูปร่างอ้วนท้วน แสดงถึงความอุดมสมบูรณ์ ที่มีความหมายว่า ร่ำรวย มีอันจะกิน สะท้อนถึงความกินคืออยู่ดีและด้วยคุณลักษณะที่มีเนื้ออร่อย การเลี้ยงดูง่ายจึงเป็นสัตว์ที่คนทั่วโลกนิยมนำมาประกอบอาหารจึงเชื่อว่าหมู เป็นสัญลักษณ์ของความแข็งแรงสมบูรณ์และมีความสุข หรืออีกนัยหนึ่ง คือ สัญลักษณ์แห่ง

ความร่ำรวย ลำำ และความสุขสบาย จึงสอดคล้องกับเจคียา สุวรรณสุนทร (2543: 73) ที่อธิบายว่า “พิธีกรรม เป็นอาหารที่จัดเช่น ไหว้สังเวทในพิธีกรรมต่างๆ น่าจะเนื่องจากสุกรเป็นอาหารในชีวิตประจำวันของชาวไทยส่วนใหญ่ และเป็นสัตว์ที่จัดหาได้สะดวก การจัดเครื่องสังเวทต้องนำเครื่องในพร้อมหางของสุกรจัดวางในถาด เสมือนการถวายสุกรครบสมบูรณ์เพื่อ สื่อความหมาย ถึง ความสมบูรณ์”

สอดคล้องกับ นุจรี สงวนศักดิ์(2539: 22)กล่าวว่า “การเช่น ไหว้หัวหมูในพิธีกรรมจะต้องมีหางหมูด้วยทุกครั้ง เพราะเชื่อว่าเป็นการเช่น ไหว้หมูที่สมบูรณ์ต้องครบทั้งตัวตั้งแต่หัว ถึงหาง จึงนับเป็นสัญลักษณ์แทนหมูทั้งตัว” ในเรื่องนี้ กัลยา ชันรัต โนกร (อ้างในนุจรี สงวนศักดิ์ 2539: 22) เห็นสอดคล้องว่า “หมูมีขนาดตัวที่ใหญ่เกินไป จึงนิยมใช้หัวและหางเป็นสัญลักษณ์แทนหมูทั้งตัวในการเช่น ไหว้” คนไทยเห็นว่าหมูนอนตองนิยมใช้ในขบวนแห่ขันหมากของชาวจีน เพราะเชื่อว่าหมูเป็นสัญลักษณ์แห่งความร่ำรวย ลำำ สุข แต่เหตุที่เรียกวันนอนตอง อาจเนื่องจากการนำเนื้อหมูมาวางบนใบตอง จึงเรียกวานนอนตองและมีความหมายเชิงสัญลักษณ์เช่นเดียวกับการใช้หัวหมู ดังนั้น ในพิธีไหว้ครูคนตรีและนาฏศิลป์ไทยจึงใช้หัวหมูเป็นเครื่องสังเวทสำคัญ โดยใช้หัวหมูที่มีเนื้อแถมเต็มทั้ง 2 ข้าง มีลิ้น หู 2 ข้าง ขาทั้ง 4 ข้าง และมีหางของตัวเดียวกันครบถ้วน”

ฉะนั้น แนวความเชื่อในเรื่องของการนำหมูมาใช้ในพิธีกรรมต่างๆ เนื่องจากหมูเป็นอาหารพิเศษที่ใช้ในงาน และเทศกาลพิเศษมาแต่โบราณ แสดงว่าหมูมีสัญลักษณ์ที่น่าจะสื่อถึงความอุดมสมบูรณ์ มั่งคั่ง กินคืออยู่ดี เพราะมีลักษณะรูปร่างที่อ้วนท้วนสมบูรณ์ การนำมาจัดเป็นเครื่องสังเวทในพิธีกรรมต่างๆ จะนำอวัยวะที่สำคัญมาจัดวางให้ครบเป็นลักษณะแทนตัวหมูทั้งตัว

1.1.2 ไก่ เป็ดและไข่

ไก่ เป็ดและไข่ เป็นอาหารที่สำคัญในวิถีชีวิตคนไทย ดังที่ ศ. พลานน้อย(2532: 43) กล่าวว่า “การกินเนื้อสัตว์ของคนไทยสมัยอยุธยา เท่าที่พบหลักฐานมีพวก ปลา หมู และ ไก่” เช่นเดียวกับที่นุกูล ชมชื่นิช (2533: 13) อธิบายว่า “อาหารประเภท เนื้อ ไก่ และหมู แต่ก่อนนับว่าเป็นอาหารพิเศษสำหรับเลี้ยงกันในคราวมีงานหรือเทศกาลเท่านั้น”

ในพิธีทำขวัญเดือนตามปะเพณีไทย หม่อมเจ้าหญิงพูนพิศมัย ดิสกุล (2517: 11) ได้อธิบายถึงสิ่งของที่ใช้ในพิธี โดยกล่าวถึงเปิดว่า “เปิดปิ่นด้วยแป้ง ทาสีเหลือง 1 ตัว สีขาว 1 ตัว หมายถึง ทอง 1 เงิน 1 ไส่บนจานเชิง” แสดงว่า เปิด เป็นส่วนสำคัญในพิธีกรรมของไทยมาช้านาน ส่วนไข่ มีคุณลักษณะที่มีเปลือกห่อหุ้มมิดชิด จึงทำให้เนื้อภายในฟองไข่ สะอาดอยู่ตลอดเวลา การใช้ไข่ในพิธีไหว้ครูสามารถใช้ไข่ได้ทั้ง 2 ประเภทตามต้องการทั้ง ไข่ต้มสุกและไข่ดิบอย่างละ 1 จาน

ไก่และเปิดที่ใช้ในพิธี ไหว้ครูของวิทยาลัยนาฏศิลป์ลพบุรีจะเลือกตัวที่สมบูรณ์ ที่มี

ขนาดตัวกำลังพอเหมาะ ซึ่งส่วนใหญ่จะใช้ไก่พันธุ์ที่มีวางขายทั่วไปโดยเน้นความสดใหม่ที่ปัจจุบัน
ผู้ขายจะล้างทำความสะอาด แล้วพับคอกไปไว้ค้ำหลังพร้อมกับสอดไว้ใต้ปีกข้างใดก็ได้ที่ไข่ไว้ทับ
กันไว้แล้วอย่างสวยงาม นำไปค้ำให้สุกพอดีโดยใช้ไก่สุกและคิบอย่างละ 1 ตัว ส่วนไข่ จะใช้ได้ทั้ง
ไข่เปิดและไข่ไก่ จัดแบ่งเป็น ไข่คิบและไข่สุกอย่างละ 1 จาน ทั้ง 2 ฝ่าย

ความหมายเชิงสัญลักษณ์

คนไทยมีความเชื่อว่า ไก่ มักจะขันตรงเวลาทุกๆ เช้า จึงสะท้อนถึงการรู้งานและมีความ
ขยันขันแข็ง จึงน่าจะสื่อสัญลักษณ์ในเรื่องของความขยันทำมาหากิน ส่วนเปิดซึ่งก็เป็นสัตว์ที่
นิยมเลี้ยงทั่วไปในท้องถิ่นชนบทของเมืองไทยแสดงถึงความอุดมสมบูรณ์ของสภาพพื้นที่ ที่เอื้อต่อ
การทำเกษตรและการเลี้ยงสัตว์ได้เป็นอย่างดี

ส่วน “ไข่ค้ำ หมายถึง ที่อยู่ของทวด ถือเป็นสัตว์ศักดิ์สิทธิ์” (พระราชครูวามเทพ
มุนี สัมภาษณ์วันที่ 20 พฤษภาคม 2551) ตฤทธาธิกุล กาญจนภรังกูร (2544: 45-53) กล่าวว่า ความ
เชื่อในศาสนาคริสต์มองว่า “ไข่ เป็นสัญลักษณ์ของการกำเนิดการให้ชีวิตใหม่ การกำเนิดของพระ
เยซูเจ้า ก็มาจากไข่ ส่วนคติพราหมณ์เชื่อว่า ไข่เป็นต้นกำเนิดแห่งจักรวาลทั้งมวล พระพรหมทรง
สถิตอยู่ในไข่เป็นเวลาหมื่นกัลป์จึงบันดาลให้ไข่แตกเป็นสองซีก ซีกบนเป็นแผ่นฟ้าโลกสวรรค์
ซีกล่างเป็น โลกมนุษย์พร้อมกับสร้างและลิขิตสรรพสิ่งขึ้น”

ไข่ จึงน่าจะสื่อถึง ความบริสุทธิ์สะอาด ความมีสติปัญญาฉลาดและเจริญรุ่งเรือง
การมีกำเนิดใหม่แห่งชีวิต

คนไทยมีการนำไก่ เปิดและไข่ มาเป็นเครื่องบวงสรวงสังเวยในพิธีกรรมต่างๆ
มานาน เนื่องจากเป็นอาหารท้องถิ่นที่มีไข่ในชีวิตประจำวันมาทุกยุคสมัยทั้งยังมีสัญลักษณ์ที่สื่อ
ได้ตามวิสัยธรรมชาติ อย่างไรก็ตามสัตว์ทั้ง 2 ชนิดก็มีคุณค่าทางอาหารอย่างมาก และนิยมนำมา
ใช้บูชาและเซ่นไหว้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ตามที่คนเชื่อดี

1.1.3 ปลาช่อน

คนไทยมีอาหารการกินสมบูรณ์ ปลาช่อนจัดเป็นอาหารที่หาง่ายให้คุณค่าทางอาหาร
ค่อนข้างสูง ในพิธีกรรมต่างๆ จึงมักมีปลาช่อนเป็นเครื่องบูชาบวงสรวงเช่นไหว้สวดแพรกอยู่เสมอ ดังมี
หลักฐานจากที่ ศ. พลายน้อย (2532: 34) ที่อธิบายว่า “คนไทยในสมัยกรุงศรีอยุธยา นั้น มีอาหารการ
กินสมบูรณ์ แม้แต่ ปลา ของทะเลพวก ปู หอย ก็มีเรือบรรทุกมาขาย” อีกทั้งปลาก็ยังมีโปรตีนที่มี
คุณภาพย่อยง่ายและไขมันต่ำ

ปลาช่อน เป็นสัตว์ประเภทน้ำจืดที่มีวิถีชีวิตอยู่ในแม่น้ำลำคลอง ที่ประเทศไทย
เป็นเมืองที่มีแม่น้ำลำคลองอยู่ทั่วไป การตั้งบ้านเรือนที่อยู่อาศัยในสมัยก่อนส่วนใหญ่จะตั้งแถว
ชายฝั่งแม่น้ำลำคลอง และมักหันหน้าบ้านออกสู่แหล่งน้ำเสมอ อาชีพทั่วไป คือ การทำไร่ ทำนา

ทำสวน อาหารประจำวันส่วนใหญ่จึงเป็นข้าวและปลา ที่มีคำพูดติดปากกันว่า“กินข้าวกินปลา” และ“ข้าวปลาอาหาร” ซึ่งเป็นสิ่งที่อินฮัน ได้ถึงแนวความคิดนำปลามาเป็นเครื่องสังเวทในพิธีกรรม หลักฐานอีกประการหนึ่งที่บ่งบอกถึงความเป็นอยู่ของคนไทยโบราณ เกี่ยวกับอาหารประเภทปลา ดังที่ นฤต ชมพูนุช (2533: 13) กล่าวว่า“นับได้ว่าปลา เป็นอาหารที่คู่กับข้าวของคนไทยอย่างแท้จริง หลักฐานอีกประการหนึ่งที่ปรากฏในหลักศิลาจารึกสมัยอยุธยาตอนหนึ่ง กล่าวถึงวิถีชีวิตในเรื่อง ข้าวกับปลาของคนไทยที่กล่าวว่า ‘ในน้ำมีปลา ในนามีข้าว’ แสดงถึง ความอุดมสมบูรณ์ของอาหาร ในการดำรงชีวิตของคนไทยโบราณ”

มีเรื่องเล่าถึงความนิยมบริโภคปลาช่อนของคนไทยสมัยก่อน ปรากฏในหนังสือ “เกิดกลางกรุง” ที่เขียนโดยเฉลิมศักดิ์ ราม โกมุท (2536: 50) ว่า “สมัยก่อนปลาทะเลไม่ค่อยมีคนนิยม เห็นจะเป็นด้วยการประมงและผู้บริโภคยังไม่เจริญเติบโต ปลาน้ำจืดที่นิยมบริโภคและหาง่าย คือ ปลาช่อน ปลาตุก ปลาหมอบ และปลาไหล ปลาช่อนเป็นปลาที่เจริญเติบโตเร็ว” และจากคำกล่าวของ เทพขุ ทับทอง (2546: 188) ที่เขียนไว้ในเรื่อง โรงฉ้อทานและขนมจีนน้ำยา ได้เล่าเรื่อง การทำน้ำยาปลาช่อนว่า “ส่วนปลาที่ใช้คำ สมัยโบราณนิยมใช้ปลาช่อน เพราะปลาช่อนเป็นปลาที่มีรสดี ตัวใหญ่ ก้างน้อย และมีมาก หาได้ง่ายราคาถูก” ดังนั้น จะพบว่ามีความเห็นที่สอดคล้องกันจึงเชื่อได้ว่าปลาช่อนจึงเป็นอาหารที่คนไทยสมัยก่อนนิยมนำมาเป็นเครื่องสังเวทในพิธีกรรมต่างๆ รวมทั้งในพิธีไหว้ครู

วิธีการเลือกปลาช่อนของวิทยาลัยนาฏศิลป์ลพบุรี จะเลือกปลาที่มีขนาดค่อนข้างใหญ่ ที่มีน้ำหนักประมาณ 1-2 กิโลกรัมขึ้นไป หรือมีขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางลำตัวประมาณ 3-4 นิ้ว ไม่ต้องขอเคล็ดแล้วหนึ่งให้สุกแล้วจัดเป็นคู่ คือปลาช่อนหนึ่งคู่และปลาเค็มอย่างละ 1 ตัว

ความหมายเชิงสัญลักษณ์

ลักษณะของปลาที่มีเมือกทำให้ตัวปลาลื่น อาจเป็นสัญลักษณ์ที่สื่อได้ถึง ให้เกิดความลื่นไหลไม่ติดขัด หรือการทำงานได้สะดวก

ฉะนั้น เนื่องจากความเป็นอยู่ที่อุดมสมบูรณ์ในทุกท้องถิ่นของไทย อีกทั้งปลา ก็เป็นสัตว์น้ำที่หาได้ง่าย สามารถนำมาปรุงอาหารได้หลายชนิด จึงมีผู้นำปลาช่อนมาเป็นเครื่อง เช่นสังเวทในพิธีกรรมต่างๆ ทั้งยังให้ความหมายดีที่มีนัยให้ผู้ถวายทำสิ่งใดก็จะสำเร็จราบรื่น

1.1.4 กุ้ง

อาหารประเภทสัตว์น้ำจืดนอกจากปลาแล้ว ยังมีกุ้งซึ่งเป็นสัตว์น้ำชนิดหนึ่งที่หายาก ด้วยเหตุนี้อย่างที่กล่าวไว้ในแหล่งน้ำจืด โดยเฉพาะแม่น้ำลำคลองที่มีน้ำถ่ายเทเสมอ และอยู่ได้ในน้ำเค็มเช่นกัน เมืองไทยสมัยก่อนมีหลักฐานว่าสามารถหากุ้งมาใช้เป็นอาหารได้สะดวก ซึ่ง นฤต ชมพูนุช (2533: 13) เขียนบันทึกว่า “กุ้งขนาดใหญ่ที่เรียกว่ากุ้งก้ามกราม กุ้งขนาดเล็ก คือกุ้งตะเข็บ

และกุ้งหัวแข็ง ซึ่งมีทุกซุ่มทั่วไปในสมัยก่อนประมาณ พ.ศ. 2500 ขึ้นไป การหากุ้งและปลานั้น เป็นเรื่องที่ยาก และใช้เวลาไม่นานเพื่อหาตัวลงไปซ่อนในน้ำคั้นๆ ไม่ก็แห้งก็ได้กุ้งแล้ว” จากคำกล่าวนี้ สอดคล้องกับคำอ้างถึงความเปลี่ยนแปลงในปัจจุบันที่กุ้งเคยเป็นอาหารพื้นบ้านของคนไทยที่มีกินอย่างเหลือเฟือเพื่อกลับกลายมาเป็นอาหารที่มีราคาสูง นฤต ชมพูนิช (2533: 13) บันทึกเพิ่มเติมว่า “ในระยะ 20 ปี ที่ผ่านมานี้ การขยายตัวของโรงงานอุตสาหกรรมและสารเคมี จากข่าแมลงและจากโรงงาน ทำให้น้ำในแม่น้ำลำคลองเสีย เป็นอันตรายต่อการขยายพันธุ์ของ กุ้งและปลา เป็นเหตุให้จำนวนสัตว์น้ำ ทุกชนิดลดน้อยลงและแทบจะสูญพันธุ์ จึงทำให้กุ้งและปลา มีราคาแพงขึ้น มากจนคนในฐานะปานกลางไม่สามารถซื้อกุ้งก้ามกรามมารับประทานเป็นอาหาร ประจำวัน ได้เหมือนดังแต่ก่อน”

จากหลักฐานข้างต้น จึงน่าจะสันนิษฐานได้ว่ามีความนิยมนำกุ้งก้ามกราม มาใช้ สังกะในพิธีกรรมต่างๆ ส่วนพิธีไหว้ครูวิทยาลัยนาฏศิลป์ลพบุรีจะเลือกกุ้งที่มีเปลือกสีเขียวอมฟ้า หรือสีม่วง มีก้ามขาว เพราะจะมีเนื้อมาก แน่นและมัน โดยจะจัดกุ้งต้มสุกและกุ้งคิบอย่างละ 1 งาน

ความหมายเชิงสัญลักษณ์

กุ้งก้ามกราม เป็นสัตว์น้ำที่มีขนาดตัวค่อนข้างใหญ่ รูปลักษณะที่มีหัวใหญ่มีก้ามที่ ทำให้รู้สึกถึงความมีอำนาจ ซึ่งหากเปรียบเทียบความคิดของคนไทยที่มีคำพูดอุปมาอุปมัยสื่อถึงคนที่ชอบวางอำนาจแบบนักเลง มักจะแสดงอาการ “วางกล้ำ” ด้วยลักษณะการเกร็งกล้ำเนื้อแขนให้ กล้ามขึ้นเป็นมัดให้เห็นว่าคนมีพลังกำลังมากสอดคล้องกับความเชื่อชาวจีนที่ จิตรา ก่อเน้นทเกียรติ (2547: 34) เห็นว่า “กุ้งมังกรมีรูปลักษณะ แสดงถึงความมีอำนาจวาสนา”

กุ้ง จึงเป็นสัตว์ที่สะท้อนให้เห็นถึงความอุดมสมบูรณ์ ด้านสภาพแวดล้อมของน้ำ ในเมืองไทยและต้องเลือกกุ้งที่ดีที่สุดมาใช้ในพิธีไหว้ครู และสมัยก่อนอาจเป็นอาหารที่หาได้ง่าย ตัวกุ้งมีสัญลักษณ์ที่อาจสื่อให้เห็นถึงความฉลาดหลักแหลมเพราะมีกรีที่แหลมคม

1.1.5 ปูทะเล

“ปูทะเล เป็นสัตว์น้ำเค็มรูปร่างลักษณะทั่วไปมีก้ามขาวเรียวยาว ทั้งปูทะเลและปูม้า จะมีก้ามอันสุดท้ายขนาดใหญ่และยาวที่สุด กระจงแบนกว้าง ตัวผู้มีก้ามขาวสีฟ้าอ่อนและเรียวยาวกว่าตัวเมีย มีจุดขาวดกกระจงทั่วไปบนกระจง ตัวเมียจะมีก้ามสั้นกว่ากระจง และก้ามมีสีฟ้าอ่อนน้ำตาลอ่อน ถิ่นอาศัยจะอยู่ตามปากแม่น้ำหรือบริเวณชายฝั่งทะเล ชอบกินซากพืชและสัตว์ ที่ตายแล้วเป็นอาหาร(กรมประมง: 2535) เนื้อของปูจะขาวแน่น เนื้อหวานตามธรรมชาตินิยมนำ มาเป็นอาหาร ปัจจุบันมีราคาสูงมากเนื่องจากมีปริมาณลดลง

ข้อสงสัยที่ว่า เหตุใดจึงมีปูทะเลเป็นเครื่องสังเวยในพิธีไหว้ครู ซึ่งเป็นประเพณีเก่าแก่ จากการสืบค้นได้พบหลักฐานที่แสดงให้เห็นถึงที่มาของอาหารต่างๆ ในวิถีชีวิตคนไทย

ตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา ส. พลายน้อย(2532 : 43) บันทึกไว้ในหนังสือเรื่อง“ตลาดเรือตลาดน้ำ”ว่า “ในสมัยกรุงศรีอยุธยานั้น อาหารการกินสมบูรณ์ แม้แต่ของทะเลพวกปลา ปู หอย ก็มีบรรทุกเรือมาขาย และที่ทำประดู่ทำหอย มีเรือลูกค้าชาวทะเลมาจอดขายหอยแมลงภู่ หอยกะพง ปูทะเล แมงดา ปลาทะเลอย่างและสด ฉะนั้น ใครจะกินของทะเลก็ต้องมาซื้อที่ตลาดดังกล่าว” จะเห็นได้ว่าการซื้อขายอาหารทะเลมีมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา จึงน่าจะมีความเป็นไปได้ว่า มีการนำปูทะเลมาเป็นของสังเวทในพิธีกรรมมาจนปัจจุบัน การเลือกปูทะเลใช้ในพิธีไหว้ครูของวิทยาลัยนาฏศิลป์ลพบุรี จะใช้ทั้งชนิดที่ยังมีชีวิตและปูหนึ่งสุก อย่างละ 1 งาน

ความหมายเชิงสัญลักษณ์

ปู จึงเป็นสัญลักษณ์ที่น่าจะสื่อความหมายถึงความรอบรู้ ความแข็งแรง อดทนและความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติ ส่วนการนำปูทะเลมาใช้เช่นสังเวทในพิธีไหว้ครูเนื่องจากมีความอุดมสมบูรณ์ในสภาพท้องถิ่น และมีให้รับประทานมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา

กล่าวโดยสรุป เครื่องสังเวทประเภทเนื้อสัตว์ทั้งเครื่องสุกและเครื่องดิบเป็นอาหารในท้องถิ่นที่มีใช้ในวิถีชีวิตประจำวันและหาซื้อได้ง่าย โดยจะเลือกของที่ดีมาใช้ในพิธีและมีความหมายเชิงสัญลักษณ์ สื่อถึงความอุดมสมบูรณ์พูนสุข เป็นมงคลแก่ชีวิต พระราชครูวามเทพมุนี ได้กล่าวเสริมในเรื่องนี้ว่า “การตั้งเครื่องบูชาเทพเทวา ครูอาจารย์ และบรรพบุรุษมีวิถีตามท้องถิ่นนั้นเมื่อระลึกถึงครู เพื่อให้เกิดความเป็นมงคลก็จัดสิ่งที่ตนเองนั้นกินและเห็นว่าดีที่สุดแล้วจัดถวาย เพราะหากอยู่ในอินเดียก็จะไม่มีเนื้อสัตว์ ถ้าในเชิงสัญลักษณ์จะแบ่งเป็น 2 ส่วนคือ ของคาวและของหอมเรามีเทวดาที่แบ่งเป็น 3 กลุ่ม คือ กลุ่มวิญญูณเทวดา กลุ่มแรกเราเรียกว่า เปรตที่มีอหิชาศัยชอบของบูคน้ำมัน กลุ่ม 2 คือยักษ์ชอบของรสจัดของไหม้ และกลุ่มที่ 3 เทวดาชอบของหอม เมื่อวิเคราะห์เรื่องของไหว้ครู จะพบว่าของคาวแบบดิบก็เป็นของยักษ์และเปรต ของสุกสำหรับครูอาจารย์ ส่วนที่ 2 ขนมน คือ เทวดา เพราะเรื่องของ โขน-ละครจะตั้งเครื่องให้ถูกอหิชาศัยกับเรื่องของการแสดง การไหว้ครูจะจัดให้ทั้ง 3 ภาท คือ เทพ มนุษย์และวิญญูณ เราไหว้ครูก็ไม่ได้หมายความว่าครูเราคอยาก แต่เป็นการแสดงถึงความสมบูรณ์พร้อม”

1.2 ขนมน

ขนมหวานในที่นี้ หมายถึง ขนมนชนิดต่างๆ ที่มีชื่อเป็นมงคลนิยมใช้ในพิธีกรรมต่างๆ ของประเพณี วัฒนธรรมไทย และไม่ใช่นิยมที่อยู่ในประเภทของเครื่องกระยาบวช

วัฒนธรรมและประเพณีไทยมักมีขนมนไทยๆ เข้ามามีบทบาทในงานบุญตั้งแต่อดีตซึ่งคนไทยนิยมทำขนมนบางชนิดเป็นพิเศษในงานบุญที่จัดให้มีปีละครั้งเท่านั้น โดยการร่วมมือและ

ร่วมใจ ร่วมแรงกายของคนหมู่มากในชุมชน ขนมจึงเป็นสิ่งที่หนึ่งที่เป็นจุดศูนย์รวมการปฏิสัมพันธ์ ในชุมชนอีกรูปแบบหนึ่งของไทย ที่สามารถบ่งบอกถึงเอกลักษณ์ทางสังคมวัฒนธรรมที่ผ่านการ สืบสานวิวัฒนาการมาอย่างเป็นระบบ

ในงานมงคลต่างๆ ของไทย จะใช้ขนมที่เรียกกันว่า“ขนมมงคล” หมายถึง ขนมหวานในตระกูลที่มีชื่อขึ้นต้นว่า“ทอง” อาทิ ทองหยิบ ทองหยอด ฝอยทอง ทองเอก และขนมที่มีชื่ออื่นเป็นมงคลแบบอื่นๆ อีก เช่น ขนมถ้วยฟู ขนมชั้นฯ”(http://th.wikipedia.org) ขนมเหล่านี้ก็เป็นสิ่งสำคัญและขาดไม่ได้เช่นกันสำหรับพิธีไหว้ครูคนตรีนาฏศิลป์ไทย

1.2.1 ทองหยอด ทองหยิบ ฝอยทอง

ขนมที่นำมาไหว้ครูจะเป็นขนมที่จัดทำเป็นพิเศษไม่ใช่ขนมที่รับประทานกันทั่วไป ศ. พลายน้อย (2516: 307)กล่าวว่า “ขนมชั้นดี ที่เขาจัดเข้าสำหรับสำหรับเลี้ยงพระหรือเลี้ยงแขกนั้น เขาจัดไว้อีกพวกหนึ่งไม่เหมือนขนมสำหรับชั้นหมากหรือกัณฑ์เทศน์ ขนมเหล่านี้ ได้แก่ ขนมเทียนแก้ว ขนมสำปันนีอ่อน ขนมทองเอก ขนมกระจิง ขนมซ่อม่วง ขนมมะเขือเทศ เม็ดขนุน สังขยา ทองหยิบทองหยอด ฝอยทอง ขนมเหล่านี้ถือกันว่าเป็นยอดของขนมในสมัยโบราณ” จากคำกล่าวนี้ ยังมีความเชื่อที่สืบทอดกันมาอีกว่า “ขนมหวานเป็นอาหารพิเศษสำหรับผู้มีบุญ ความหวานจะช่วยสร้างมิตรภาพและความรัก คนไทยจึงนิยมทำขนมขึ้นเพื่อใช้ทำบุญเลี้ยงพระในงานมงคล ได้แก่ ขนมตระกูลทอง อาทิ ทองหยิบ ทองหยอด ฝอยทอง ทองเอก ฯ (http://www.kanomthai.com)

ในพิธีไหว้ครูคนตรีนาฏศิลป์ไทย มีขนมที่ถูกกำหนดไว้เป็นแบบแผนในเรื่องของเครื่องสังเวช 5 ชนิด ได้แก่ ทองหยิบ ทองหยอด ฝอยทอง ขนมถ้วยฟู และเครื่องจันอับ ซึ่งถือเป็นมาตรฐานในการจัดหาเตรียม แต่หากว่าผู้จัดพิธีมีความประสงค์จะเพิ่มเติมชนิดอื่นใดก็สามารถทำได้ หลักฐานที่มาของขนมเหล่านี้มีผู้กล่าวไว้หลายท่าน ดังที่ ศ. พลายน้อย(2516: 301) กล่าวไว้ว่า “พอมาถึงสมัยกรุงศรีอยุธยา ที่มีการติดต่อกับฝรั่งต่างประเทศมากขึ้นขนมก็คงจะเปลี่ยนแปลงไปตามกาลและในชั้นนี้ขนมก็คงจะมีไข่ผสมแทรกเข้าไปด้วย อย่างเช่น ทองหยิบ ฝอยทอง สังขยา ซึ่งกล่าวกันว่า เริ่มมีสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช โดยท่านผู้หญิงเคอ ก็มา ผู้เป็นภริยาท่านเจ้าพระยาวิชาเยนทร์เป็นผู้ประดิษฐ์” ขนมทองทั้ง 3 ชนิดนี้ เกิดขึ้นเป็นครั้งแรกในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ที่ถือได้ว่าเป็นยุคทองของการทำขนมไทย ดังที่จดหมายเหตุฝรั่งโบราณ ได้มีการบันทึกไว้ว่า “การทำขนมในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชนั้นเจริญรุ่งเรืองมาก โดยเฉพาะท่านผู้หญิงวิชาเยนทร์ หรือได้รับบรรดาศักดิ์ว่าท้าวทองกิมม้าผู้เป็นต้นเครื่องขนมหรือของหวานในวังได้สอนให้สาวชาววังทำของหวานต่าง ๆ โดยเฉพาะได้นำไข่ขาวและไข่แดงมาเป็นส่วนผสมสำคัญ อย่างที่โปรตุเกสทำกันเหมือนขนมที่ท้าวทองกิมม้าทำขึ้น และยังเป็นที่ยินยอมจนถึง

ปัจจุบันก็ได้แก่ **ขนมทองหยิบ ทองหยอด ฝอยทอง ขนมหม้อแกง** และรวมไปถึงขนมทองโปร่ง ขนมทองพลุ ขนมลำปำนี้ ขนมไข่เต่า ฯลฯ” (บทความ: 2551) จนกระทั่งเป็นที่นิยมสืบทอดต่อกันมาถึงปัจจุบันและนิยมในทุกภาคของไทย ต่อการประกอบพิธีการของประเพณีต่างๆ เนื่องจากชื่อขนมและลักษณะสีอันเป็นสิริมงคล อีกทั้งยังต้องใช้ความละเอียดประณีตบรรจงในการทำที่ต้องใช้ความอดทน พยายาม และทักษะของผู้ทำด้วยกระบวนการทำที่ยุ่งยาก จึงทำให้ขนมชนิดนี้ได้รับยกย่องว่าเป็นของดีมีคุณค่ามากในความรู้สึก จึงเหมาะกับพิธีการมงคลต่างๆ ที่ส่งผลด้านจิตใจ

มีหลักฐานการใช้ขนมทั้ง 3 ชนิดนี้ (2548: 59) ในการจัดเครื่องสังเวยในพิธีที่เป็นกำหนดการพระราชพิธีจากราชสำนัก ถึงเรื่องการวางเครื่องขนมหวานในพิธีไหว้ครุคุณครีนาฏศิลป์ไทย ว่าเป็นขนมที่ขาดไม่ได้เลยในพิธี คือ การจัดพระราชพิธีพระราชทานครอบประธานประกอบพิธี ต่อทำรำเพลงหน้าพาทย์องค์พระพิราพ ณ ศาลาศิวลาลัย สวนจิตรลดา ที่อธิบายรายละเอียดของการตั้งเครื่องสังเวย หน้าองค์พระคเณศไว้ว่า

“หน้าพระคเณศ ตั้ง โต๊ะปัดทองปูผ้าขาวคั้งพานพุ่มดอกไม้

7 สี เทียนทอง(หนัก 8 บาท)เทียนชัย(หนัก 10 บาท)อย่างละ 1 เล่ม
 ทอดพระแท่นทรงกราบ เบื้องขวาประดิษฐานเศียรพระคเณศตั้ง โต๊ะ
 สลักปัดทองตั้งเครื่องกระชาบวชสังเวยพระคเณศ ประกอบด้วยอ้อย
 ปอกเปลือกคัดเป็นท่อนเล็ก ทองหยิบ ฝอยทอง ขนมคัมแดง ขนมคัม
 ขาว ขนมเล็บมือนาง ขนมหูช้าง นม เนย ถั่วเขียวเลาะเปลือก งาขาว
 ข้าวตอก มะพร้าวอ่อนและพานผลไม้ 7 สิ่ง กล้วยหอม ชมพู่มาเหมี่ยว
 ทับทิม เงาะ ส้มเขียวหวาน องุ่น มะละกอ”

ที่มาของชื่อขนมทองหยิบ ทองหยอดและฝอยทองนี้ จะเรียกตามลักษณะของขนมที่มีหลักฐานจากข้อเขียนของ ส.พลายน้อย(2516: 301)ว่า “ชื่อขนมทองหยิบ ฝอยทองนี้ ได้ชื่อตามลักษณะของขนม คือ **ขนมทองหยิบต้องหยิบเป็นกลีบ ฝอยทองนั้นเป็นเส้นฝอย** (ได้ยินฝรั่งเรียกฝอยทองว่า โกลเดนแฮร์ คือ หมทอง) และ**ขนมทองหยอดก็ใช้หยอด** สีของขนมเหล่านี้เป็นสีเหลืองทอง จึงเรียกทองป่นเข้าไป”

ความหมายเชิงสัญลักษณ์

ศรัทธา จันทมณีโชติ (2547: 67) กล่าวว่า “สาเหตุที่คนไทยใช้ขนมที่มีชื่อ “ทอง” ในงานมงคลต่างๆ เนื่องจากชื่ออันเป็นมงคลและเชื่อว่าทองเป็นของสูงค่าเป็นของดีมีมงคล” ด้วยลักษณะสีของเนื้อขนมที่มีสีเหลืองทอง และชื่อมีคำว่าทองผสมอยู่จึงสื่อความหมายเปรียบเสมือนเป็นทองคำที่เป็นสิ่งแสดงถึงสถานะทางสังคม หมายถึง ความรุ่งเรือง ร่ำรวย

ดังนั้น ขนมทั้ง 3 ชนิดนี้จึงเป็นส่วนประกอบสำคัญในพิธีกรรมต่างๆ ในสังคมไทย

ตั้งแต่ระคับพระราชพิธีจนถึงพิธีของราษฎรมาจนถึงปัจจุบัน ก็เนื่องจากชื่อที่เป็นมงคลและลักษณะ สีที่สวยงาม ขนมหั้ง 3 ชนิดนี้ มีส่วนผสมจากแป้ง ไข่เป็ด น้ำตาลทรายเป็นหลัก ซึ่งมีวิธีการที่ค่อนข้าง ยุ่งยากต้องใช้ความละเอียดประณีตบรรจงและเนื่องจากวิธีการที่พิถีพิถันนี้ จึงทำให้ปัจจุบันไม่นิยม ทำเหมือนเมื่อสมัยโบราณ ส่วนใหญ่จะมีให้เลือกซื้อหาได้ทั่วไปเพราะเป็นขนมที่รสชาติอร่อย ผู้คน นิยมรับประทานและนำมาใช้ในพิธีกรรมทางศาสนา งานประเพณีไทยตลอดปีเพื่อเป็นสัญลักษณ์ที่ สื่อถึงความ ร่ำรวย สมบูรณ์พูนสุข มีบุญกุศล มีเงินทอง

1.2.2 ขนมห้วยฟู

ขนมห้วยฟู จัดเป็นขนมที่ใช้ในพิธีกรรมเนื่องจากทั้งลักษณะของขนมที่ “ทำจาก แป้งข้าวเจ้าผสมน้ำตาลทราย น้ำดอกไม้สด ผงฟู และสีผสมอาหาร นำไปนึ่งจนสุกและให้หน้า ของขนมปริแตกจึงจะถือว่าสวยและเข้าเคล็ดว่าฟูมากจนล้นหลามออกมา คนจีนแต่จิวเรียก ขนมห้วยฟู ว่า ฮวก ก้วย ก้วย แปลว่า งอกงาม” (สารานุกรมไทย: 2416) จึงนิยมนำมาใช้ในโอกาสงาน ประเพณีไทยต่างๆ ด้วยมีความเชื่อกันว่า เพื่อให้เกิดความเฟื่องฟู รุ่งเรือง

พิธีไหว้ครูของวิทยาลัยนาฏศิลป์ลพบุรี จัดขนมชนิดนี้ จำนวนฝ่ายละ 2 งาน

ความหมายเชิงสัญลักษณ์

นุจรี สงวนศักดิ์(2539: 83) กล่าวว่า “คนจีนนิยมใช้ขนมห้วยฟู ที่มีสีแดง ขนาด ถูกใหญ่ของฟูจนปริ สื่อความหมายถึง การเพิ่มพูนความสุขให้มากขึ้นเรื่อยๆ มีความเจริญร่ำรวย เพิ่มมากขึ้นทุกๆ ปี ส่วนความหมายของสีแดง เชื่อว่าทำให้ครอบครัวประสบความผาสุก ความมี โชคดี และความมีเกียรติยศชื่อเสียง” เช่นเดียวกับ จิตรา ก่อมนันทเกียรติ (2547: 34-35) ที่อธิบายไว้ ในเรื่องมงคลอาหารไหว้ว่า “ขนมห้วยฟู ใช้ไหว้เพื่อให้เฟื่องฟู งอกงาม”

คนไทยนิยมใช้ขนมห้วยฟูที่มีสีขามเป็นส่วนใหญ่อาจมีสีชมพูอ่อนหรือสีเขียวยอ่อน ประปนอยู่เพียงเล็กน้อย แต่ส่วนใหญ่จะใช้สีขาวในพิธีการไหว้ครู เพราะเชื่อว่าสีขาวเป็นสีของความ บริสุทธิ์สะอาดเพื่อถวายแด่เทพยดาและครูอาจารย์ หมายถึง ความเจริญเฟื่องฟูทั้งชื่อเสียง ลาภยศ มีสติปัญญาฟูเฟื่อง แดกฉาน งอกงาม ถือได้ว่าเป็นสิริมงคลที่การออกเสียงของคำว่า “ฟู” นั้นเอง

1.2.3 ขนมหั้น

หลักฐานที่กล่าวถึงขนมหั้น ว่าเป็นขนมที่จัดเป็นประเภทขนมในพิธีกรรม ดังที่ ส. พลายน้อย(2516: 305) เขียนเรื่องนี้ไว้ว่า “ขนมที่ใช้ในพิธีขันหมาก หรือติดกัณฑ์เทศน์นั้นก็คือ ขนมนกเกวียน ขนมนามกลอย ขนมนมสาว ขนมหิง ขนมหิ้ง ขนมหุ้ง ขนมหองเหี้ย ขนมหองนุก ขนมหองคราบสุกร ขนมโฆรารส ขนมเล็บมือนาง ขนมหัวผักกาด ขนมหั้น ทองหยิบ ผ้อยทอง ฯลฯ ขนมหเหล่านี้นิยมจัดในพิธีขันหมากหรือกัณฑ์เทศน์มาแต่โบราณ ชื่อของขนมบางชนิดบางที่ไม่เคย ได้ยินชื่อก่อนเลยก็มี”

“ขนมชั้นจึงเป็นขนมอีกชนิดหนึ่ง ที่นิยมมอบให้แก่กันเพื่อส่งมอบเป็นของขวัญให้แก่ผู้ที่ได้รับการเลื่อนขั้นเลื่อนตำแหน่ง เลื่อนยศถาบรรดาศักดิ์ เพื่อสื่อความหมายต่าง ๆ กันไป ซึ่งล้วนแล้วแต่เป็นไปในทางที่ดีมีมงคลทั้งสิ้น นับว่าแสดงถึงความเจริญเป็นขั้นที่สูงขึ้นๆ ที่สื่อโดยวิธีการทอดชั้นของขนมให้ได้ 9 ชั้นขึ้นไป บางครั้งอาจเรียกว่าขนมชั้นฟ้า” (บทความ: 2551) ส่วนผสมของขนม ได้แก่ กะทิ แป้ง 4 ชนิดและน้ำตาล ซึ่งการใช้ส่วนผสมแล้วแต่ความต้องการของผู้ทำ เพราะเนื่องจากแป้งแต่ละชนิดจะมีคุณสมบัติทำให้ขนมมีเนื้อแตกต่างกัน ผู้ทำขนมชั้นขายปัจจุบันมักัดขนมเป็นลักษณะสี่เหลี่ยมจัตุรัสและ ปั้นเป็นรูปดอกกุหลาบ เป็นต้น(<http://www.Sakulthai.com>)จึงสามารถจัดวางลงบนจานกลมกันดินได้เหมาะสม หรืออาจวางซ้อนขึ้นเป็นชั้นๆ ให้สูงขึ้นตามความสวยงามและเหมาะสมของภาชนะ ในพิธีไหว้ครูจะใช้จำนวนฝ่ายละ 2 ที่

ความหมายเชิงสัญลักษณ์

ศรัทธา จันทมณี โชติ (2547: 67) อธิบายว่า “ลักษณะของขนมที่วางมาเป็นชั้นของเนื้อแป้ง สื่อถึงความให้มีความเจริญรุ่งเรืองไปเป็นขั้นๆ จนถึงชั้นลูกหลาน”

ส่วนชาวจีนมีความเชื่อในเรื่องการจัดขนมไหว้เข้าว่า “ขนมเต่า ขนมชั้น และขนมโก๋ มีลักษณะที่เป็นมงคลเพราะมีลักษณะเหมือนรูปร่างของเต่า ซึ่งหมายถึง การมีชีวิตที่ยืนยาวเหมือนอายุของเต่า” (นุริ สวงศักดิ์ 2538: 88)

ดังนั้น การใช้ขนมชั้นในงานพิธีของไทยก็เพื่อสื่อถึงการอวยพรให้มีเกียรติยศชื่อเสียง เจริญยิ่งขึ้น และอายุยืน

1.2.4 ขนมฟักทองแกงบวด

วิทยาลัยนาฏศิลป์ลพบุรี จัดขนมชนิดนี้เข้าเป็นหนึ่งในจำนวนของขนมหวานที่เพิ่มเติมขึ้นจากที่มีกำหนดประเภทของขนมไว้แต่เดิม ส. พลายน้อย(2516: 308) ผู้อธิบายถึงที่มาของชื่อขนมชนิดนี้ว่า “ชื่อขนมบางอย่างก็เป็นเรื่องน่าขันอย่างเช่น ขนมประเภทแกงบวดต่างๆ ฟังแต่ชื่อก็เป็นของควาคือแคง แต่ความจริงโพล่เป็นขนมไปเสีย เหตุที่จะเรียกว่าแกงบวดนั้นจะมีมาอย่างไร ยังนึกไม่ออก แต่คาดว่าคงจะเป็นเพราะใช้น้ำกะทิแกงนั่นเอง คือแทนที่จะเอากะทิไปแกงกับเอามาทำขนมเสียเรียกว่า บวด คือแปลงเปลี่ยนไปจากเดิม นี่เป็นเรื่องคิดไปไม่มีหลักฐาน” ส่วน วันดี ฤ สงขลา(2542: 455) อธิบายว่า “แกงบวดเป็นคำที่ใช้เรียกการปรุงประเภทที่ใช้วัตถุดิบหลักเป็นผลไม้หรือผักประเภทหัว เช่น ถั่วเขียว ถั่ว มันเทศ ฟักทอง จึงเป็นผักที่นิยมนำมาทำขนมด้วยวิธีการบวด เนื่องจากเนื้อฟักทองมีรสอร่อยหวาน มัน นุ่มเหนียว อีกทั้งให้คุณค่าทางโภชนาการสูง” ในพิธีไหว้ครูจะใช้ฝ่ายละ 2 ซาม

ความหมายเชิงสัญลักษณ์

ฟักทอง มีชื่อที่สื่อถึงความเป็นมงคลทั้ง 2 พยางค์ ความหมายตามที่พจนานุกรม

ฉบับราชบัณฑิตยสถาน(2544) ให้ความหมายคำว่า “ ฟัก หมายถึง (ก.) กกไข่ กิริยาทำให้ไข่อบอุ่น เพื่อให้ออกเป็นคั่ว(สำหรับ นก เป็ด ไก่) และทอง (น.) ธาตุแท้ชนิดหนึ่ง เนื้อแน่นมาก สีเหลืองสุกปลั่ง เป็นโลหะมีค่า เช่น บ่อทอง เกร็ดทอง ทองแท่ง ทองลิ่ม เรียกเต็มว่าทองคำ รวมอ่านว่า ฟักทอง คนไทยจึงนำมาใช้สื่อถึงการอวยพรให้มีเงินทองมากมายเพิ่มขึ้น” มีมุมมองความเชื่อในความหมายของฟักทองอีกแห่งหนึ่ง ที่นุจรี สงวนศักดิ์ (2539: 84) อธิบายว่า“ลักษณะที่เป็นมงคลของฟักทองอีกด้านหนึ่ง คือ มีเนื้อสีเหลืองเหมือนเนื้อทองคำซึ่งหมายถึง ความร่ำรวย”

สรุปว่า ความเชื่อส่วนใหญ่ของคนไทย เชื่อว่าฟักทองมีชื่อเป็นมงคล สื่อถึงความร่ำรวย มีเงินทอง

1.2.5 ขนมหันอับ

ขนมหันอับ คือ “ขนมที่ทั้งชาวจีนและชาวไทยนิยมใช้ในงานมงคลต่างๆ เนื่องจากทั้งสองชนชาติอาศัยร่วมกันมาช้านาน จนวัฒนธรรมผสมกลมกลืนจนเป็นประเพณีที่ยอมรับในสังคมไทยงานที่นิยมคือ งานแต่งงาน งานหมั้นจรรยาทั้งนิยมใช้เช่น ไข่เทพเจ้าที่เคาเรพ ขนมหันอับประกอบด้วย ฟักเชื่อม ข้าวพอง ถั่วคั่ว งาคั่ว และถั่วลิสงชุบน้ำตาล ซึ่งโคจรรวมของการประกอบขนมหันอับ ทั้ง 5 อย่าง ที่กล่าวมา คือ แป้งสาลี ถั่ว งา น้ำตาล น้ำมัน และเบะแซ รสชาติจะออกหวานมันและนิยมใส่สีแสดลงผสมในข้าวพองและน้ำตาลที่จะเคลือบถั่วลิสงด้วยเพื่อความมีสีสัน ขนมหันอับประกอบด้วยขนม 5 ชนิดใน 1 ชุด การจัดจึงต้องใช้ภาชนะค่อนข้างใหญ่ เพื่อให้เกิดความสวยงาม” (วารสาร จิวชัยศักดิ์ 2542: 1432)

เช่นเดียวกับ พืชวรรณ รัตนพันธุ์ (2543: 109) ที่ศึกษาพิธีกรรมเครื่องเซ่นไหว้ และความเชื่อทางศาสนา กล่าวว่า “เป็นขนมมงคลของชาวจีน มีชื่อตามภาษาจีนว่า ขนมหันอับ หรือ แค้เหลียง แปลว่าขนม 5 สี ประกอบด้วยถั่วคั่ว งาคั่ว ถั่วเคลือบ ฟักเชื่อม และข้าวพอง ใช้ไหว้เทพได้ทุกองค์ หรือ ไหว้บรรพบุรุษก็ได้และใช้ในงานมงคลทุกงานรวมทั้งพิธีแต่งงานเมื่อ 80 ปีที่ผ่านมา มีหลักฐานกล่าวไว้ว่า ชาวจีนใช้ขนมชนิดนี้เป็นของแลกซื้อชวคเก่าซึ่งเขียน โดย เฉลิมศักดิ์ รม โภมท (2536) กล่าวว่า “ข้าวพอง เป็นขนมหวานคนจีนใช้ประกอบประเพณีมงคลหลายอย่างที่สำคัญ คือ การแต่งงาน ข้าวพองเป็นเมล็ดข้าวที่ถูกความร้อนจนเม็ดพอง มีความกรอบนุ่มด้วยน้ำตาลอัดเป็นแท่งหั่นออกเป็นชิ้นผสมสีแสดเต็มประปรายอันเป็นสัญลักษณ์แห่งความมงคล ข้าวพองเป็นชิ้นปนถั่วคั่วเคลือบน้ำตาล เรียกว่า ถั่วคั่ว เมล็ดงาผสมน้ำตาลอัดเป็นแท่งเป็นก้อน เรียกว่างาคั่วแล้วจะมีฟักเคลือบน้ำตาลรวมอยู่ด้วย สิ่งเหล่านี้รวมเรียกว่า หันอับ” ฉะนั้น ชาวจีนจึงบรรจุขนมหันอับครบทั้งชุด (5 ชนิด) โดยห่อกระดาษสีชมพูแล้วนำไปใส่ลงในกล่องสีแสด ที่ถือว่าเป็นสีของ โชคลาภ

ความหมายเชิงสัญลักษณ์

ความเชื่อของคนไทย ไม่อาจสรุปได้ว่าเชื่ออย่างไร แต่สันนิษฐานจากหลักฐาน

ที่กล่าวมาอาจกล่าวได้ว่า น่าจะมาจากการที่คนไทยและจีนมีวิถีชีวิตใกล้ชิดกัน มีวัฒนธรรม ประเพณีต่างๆ ที่ต้องปฏิบัติร่วมกัน บางครั้งอาจซึมซับ โดยไม่รู้ตัวจึงเชื่อเหมือนที่ชาวจีนเชื่อก็คือเป็นได้ เพราะการที่คนไทยนำขนมจันอับมาใช้ส่วนใหญ่ก็จะเป็นพิธีกรรมคล้ายกับชาวจีน จิตรา ก่อนนันทเกียรติ (2547: 34-35) อธิบายไว้ว่า “ชาวจีน นำธัญพืชหลายอย่างมาทำขนมชนิดนี้ ได้แก่ ข้าว ถั่ว งา พักเขียว ซึ่งชาวจีนแต่จิว เรียกว่า เจิ้งจี้ ธัญก็คี่ เจิ้งก็คี่ ล้วนมีความหมายว่า งอกงาม ปลูกแล้วออกง่ายขอให้ชีวิตได้เจริญก้าวหน้าเหมือนธัญพืชที่งอกงามง่าย(ธัญธู แปลว่า งอกงาม) ส่วนพักเชื่อม คือการพักความหวานของชีวิต และ การพักเงิน พักทอง

“จันอับ” จึงเป็นขนมมงคลที่ทำจากธัญพืชหลายชนิดที่ให้คุณค่าทางโภชนาการสูง ชาวจีนเชื่อว่าจะเสริมให้ชีวิตเกิดความเจริญ ซึ่งในสังคมไทยก็ธัญพืชต่างๆ มากมายซึ่งเราก็นิยมนำมาแปรรูปเป็นขนมเช่นกัน และอาจมีแนวคิดความเชื่อเช่นเดียวกันจึงนิยมนำมาใช้ในงานมงคล

1.2.6 ขนมหม้อแกง

ขนมหม้อแกง ทำจากไข่ไก่หรือไข่เป็ด (เลือกเฉพาะไข่ขาว) มะพร้าวคั้นแต่หัวกะทิ น้ำตาลปึก(น้ำตาลโตนด) ถั่วเขียว เผือก ซึ่งเป็นขนมที่เพิ่มเข้ามาในรายชื่อของขนมในพิธีไหว้ครู ที่มีได้มีแต่เดิม แต่พบว่ามีการใช้ขนมชนิดนี้ในพิธีไหว้ครูของวิทยาลัยนาฏศิลปชลบุรี ตั้งแต่เริ่มเปิดทำการเรียนการสอน จากการสืบถามก็ไม่ได้รับคำตอบถึงที่มาอย่างไร นอกจากตอบว่าเป็นของที่เพิ่มเติมขึ้นมา

เรื่องเล่าที่สันนิษฐานถึงที่มาของชื่อขนมชนิดนี้ ศ. พลายน้อย(2516: 309) กล่าวว่า “ขนมชื่อแปลกที่นึกเค้าหน้าไม่ออกอีกอย่างหนึ่งก็คือ ขนมแข่งมาหรือแจ่งม้า ขนมนี้ไม่เคยมีใครรู้จัก แต่ได้ยินในบทกล่อมเค็กล่าว

โถละเห่โถละฮัก ลูกขึ้นแต่คึกทำขนมแจ่งม้า
ฟัวตีเมียก็ค่า ขนมแจ่งม้าก็ค้ำหม้อแกง

บางคำรากล่าวว่า ขนมแข่งมานี้ก็คือขนมหม้อแกงเราคึกๆ นี้เอง ทั้งนี้ เพราะขนมแข่งมานั้น ทำในหม้อแกงครั้งเกิดทะเลาะถึงกับตีค้ำกันเกรียวกราวกลางคึกเช่นนั้นคนก็คงจะเปลี่ยนจากชื่อแข่งมาของเดิมมาเป็นขนมหม้อแกง ตามเหตุการณ์เสีย”

แต่อีกหลักฐานหนึ่งสันนิษฐานไว้ว่า “เดิมมีชื่อเรียกว่า ‘ขนมกุมภมาส’ เนื่องจากเกิดขึ้นในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ซึ่งในยุคนั้นมีคณะทูตและบาทหลวงจากประเทศต่างๆ เข้ามาเจริญสัมพันธไมตรี ท้าวทองกีบม้า ผู้เป็นภรรยาเจ้าพระยาวิไชยเณทร์ ซึ่งได้ชื่อว่ามีฝีมือการทำอาหารคาวหวานอย่างยอดเยี่ยม ได้ทำขนมหวานหลายชนิด ได้แก่ ขนมทองหยิบ ขนมทองหยอด ฝอยทอง ขนมโปร่ง ขนมผิง ขนมไข่เต่า ขนมทองม้วน ขนมสั้บปี่นึ และ ขนมหม้อแกง ซึ่งนำไข่มาเป็นส่วนประกอบหลัก และสอนให้ชาวสยามทำอาหารต่างๆ จนเป็นความรู้

คิดค้น ด้วยมिरสชาติของไข่และน้ำตาลเป็นส่วนประกอบ ทำให้ขนมต่างๆ โดยเฉพาะขนมหม้อแกง ได้รับความนิยมนิยมและชื่นชอบจากเจ้านายชั้นสูงในวัง จึงได้รับการขนานนามใหม่ว่า “ขนมกุมภมาศ” เผยแพร่ต่อมาเป็นที่นิยมอย่างแพร่หลาย (<http://gold.pbru.ac.th>)

ความหมายเชิงสัญลักษณ์

จากข้อสันนิษฐานดังกล่าวแล้ว และพิจารณาจากลักษณะขนมที่เป็นขนมที่มีความหอมหวานและกลมกล่อมเป็นที่นิยมมาตั้งแต่สมัยสมเด็จพระนารายณ์ จึงน่าจะยืนยันได้ว่าคนไทย ถือว่าเป็นของดี เพราะมีกำเนิดจากวังหลวง จึงนำเข้ามาใช้เป็นเครื่องสังเวยในพิธีกรรมต่างๆ โดยมีความตั้งใจหลักของผู้ถวายที่ต่างก็นำแต่สิ่งดีที่สุกมาใช้ก็เป็นได้

กล่าวโดยสรุปว่า ในพิธีไหว้ครูดนตรีและนาฏศิลป์ไทยจะใช้ขนมที่มีรสหวาน เป็นส่วนใหญ่ มีวิธีการทำที่ประณีตและประคองประคอง ซึ่งไม่ใช่ขนมที่ทำขายกันอย่างแพร่หลาย ราคาถูก ที่มีรับประทานในชีวิตประจำวัน เช่น ขนมใส่ไส้ ขนมตาล เป็นต้น นอกจากนี้ยังนิยมขนมที่มีชื่อมงคล เช่น ขนมที่มีคำว่าทองผสมอยู่ในชื่อ เนื่องจากเรามีการปลูกพืชหลายชนิดที่นำมาแปรรูปเป็นน้ำตาลได้หลายอย่าง เช่น อ้อย ตาล โคนคฯ ซึ่งมีอยู่มากและเป็นความอุดมสมบูรณ์ทางธรรมชาติที่สามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้มากมาย การนำธัญพืชและพืชไร่เหล่านี้มาใช้ในพิธีกรรมนั้นอาจสื่อถึงความเจริญ บริบูรณ์พูนสุข เช่น ขนมถ้วยฟู ขนมทองหยอด ทองหยิบ ขนมจัน ขนมจันอับ

สรุปว่า ความนิยมของคนไทยในงานมงคลต่าง ๆ เช่น งานแต่งงาน งานทำบุญอายุ ขึ้นบ้านใหม่ หรือ งานบวช ๆ จะมีขนมไทยเข้าไปมีบทบาทเป็นองค์ประกอบสำคัญในสำหรับอาหารหวานเพื่อใช้เลี้ยงพระ และมีในสำหรับอาหารหวานสำหรับเลี้ยงแขกหรือมาช้านานแล้ว เนื่องจากความเชื่อที่สืบทอดต่อกันมาว่าขนมหวานเป็นอาหารพิเศษ ที่สื่อความหมายในทางมงคลให้ร่ำรวยอายุยืน การงานรุ่งเรือง ส่วนความหวานช่วยสร้างสรรค์มิตรภาพและความรัก ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่า สำหรับสังคมไทยแล้วขนมหวานของไทยมีความหมายเกี่ยวข้องกับบุญกุศล ความรัก ความสุข และความสามัคคี

1.3 ผลไม้

“ผลไม้ นานาชนิด เป็นอาหารที่มีคุณประโยชน์สูงด้านคาร์โบไฮเดรต เนื่องจากส่วนประกอบ มีทั้งน้ำตาลและแป้งในปริมาณค่อนข้างสูงมากกว่าอาหารประเภทผัก อีกทั้งยังเป็นแหล่งของแร่ธาตุและวิตามินต่างๆ มากมายและยังมีกากใยอาหารมาก เมืองไทยเป็นประเทศที่ตั้งอยู่ในเขตร้อนชื้น สภาพดินและภูมิอากาศที่เอื้ออำนวยให้สามารถปลูกผลไม้ได้จึงมีผลผลิตเป็น

สุดยอดผลไม้ของโลก” (พระราชพิธีกรกิจ: 2551)

ความเชื่อของคนในสังคมไทย หรือแม้แต่ประเทศในแถบเอเชียที่มีวัฒนธรรม ประเพณีในเรื่องการบูชาเทพเจ้าสิ่งศักดิ์สิทธิ์ไม่มีตัวคนนั้น สิ่งของที่นำมาบวงสรวงบูชา เช่น ไหว้ จะมีผลไม้เป็นส่วนประกอบด้วยเสมอ ส. พลายน้อย(2516: 302) บันทึกเรื่องราวของผลไม้ไว้ว่า “ของหวานประเภทผลไม้ เห็นจะเป็นของไทยแท้ก็อีกขนานหนึ่ง เพราะผลไม้ในเมืองไทยมีอุดม สมบูรณ์ตลอดทั้งปี และบางทีจะกินไม่หมดเสียด้วยซ้ำ เมื่อผลไม้มีมากเหลือกินเช่นนี้ จึงเป็น เหตุให้เกิดความคิดประดิษฐ์ของหวานแปลกๆ ออกไปอีก” ในพิธีไหว้ครูคนตรีนาฏศิลป์ไทยจะ ใช้ผลไม้เพื่อการบูชาจำนวนฝ่ายละ 2 ที่

รูปแบบการจัดผลไม้พิธีไหว้ครูวิทยาลัยนาฏศิลป์ปทุมธานีแบ่งเป็น 2 ประเภท คือ

1. ผลไม้ที่ต้องมีในพิธี ได้แก่ ขนุน และทุเรียน มะพลับ ตะโก เผือกและมัน
2. ผลไม้ตามฤดูกาลที่นิยมใช้ในพิธีไหว้ครู ได้แก่ มะม่วง ส้มเขียวหวานหรือ ส้มที่มีสีทอง ส้มโอ สับปะรด กล้วยหอม แอปเปิ้ล

1. ผลไม้ที่ต้องมีในพิธี

ผลไม้ที่ต้องใช้จัดในพิธีไหว้ครูคนตรีและนาฏศิลป์ไทย มี ดังนี้

1. ขนุน “เป็นไม้อันดีน เนื้อในเป็นฮางมีรสหวานหอม นิยมปลูกไว้ใน บ้านเรือนของชาวไทยมาตั้งแต่โบราณ ที่เชื่อว่าหากปลูกไว้ในบ้านเชื่อว่าจะมีคนสนับสนุนหรือ อุดหนุนจนเจือ” (สุนทร ปุณ โฉมทก 2529: 656-657) บางตำราเชื่อว่าขนุน หมายถึง การหนุนเนื่อง กันขึ้นไป สร้างเสริมให้เจริญขึ้น ส่วนการจัดวางควรผ่ากลางแบ่งออกเป็น 2 ส่วน ตามความยาว ของผลซึ่งก็แล้วแต่ขนาดที่ผู้จัดเลือกใช้ตามความเหมาะสม ควรเลือกผลที่จวนสุกหรือสุกกำลังดี ไม่มีกลิ่นฉุน ผิวสวย ไม่มีจุดเน่าใช้ในพิธีฝ่ายละ 2 ที่ (1 ลูกผ่าแบ่งครึ่ง)

2. ทุเรียน ไม้อันดีนขนาดกลางที่ปลูกทั้งภาคกลางในทางจังหวัด และภาค ตะวันออกของไทย เนื่องจากมีสภาพดินและภูมิอากาศเหมาะสม ทุเรียนจึงได้ชื่อว่าเป็น “ราชานแห่ง ผลไม้” เป็นผลไม้ที่ต้องเลือกที่ปลูกในสภาพที่เหมาะสม พื้นที่ที่เป็นดินเค็ม น้ำกร่อย และมีความชื้น ในอากาศน้อยจะไม่เหมาะสมกับการปลูกทุเรียน (พระราชพิธีกรกิจ 2551: 3)

การเลือกซื้อทุเรียนต้องสังเกตว่าทุเรียนสุกหรือไม่ ต้องดูลักษณะ ดังนี้

- มีเม็ดสีน้ำตาลขึ้นที่ก้านของผลและลาม ไปถึงหนามของผล
- กิ่งกลางของพุ่มสีน้ำตาลเด่นชัด
- หนามของทุเรียนห่าง แข็ง ปลายยอดสีน้ำตาล
- เคาะดูแล้ว โปรงเหมือนมีลมอยู่ภายใน

หากเป็นช่วงฤดูฝนไม่ควรซื้อทุเรียนพันธุ์ก้านยาวและพันธุ์ชะนี เพราะทั้ง 2 พันธุ์นี้ จะเกิดการ ไล่ชิมได้ง่ายเมื่อเจอฝน ส่วนพันธุ์ยอดนิยมนะ และไม่มีปัญหาคือ พันธุ์หอมทองเพราะมีลักษณะผลสวยและรสชาติกลมกล่อมหวานมัน ไม่หวานแหลมและกลิ่นหอมน่ารับประทาน

การวางทุเรียนในพีธีไหว้ครู ให้ใช้จานเปลหรือถาดขนาดพอดีกับผลทุเรียนที่ใช้ กรีดเปลือกทุเรียนเพื่อเปิดให้เห็นเนื้อตามแนวยาวของพูเพียง 1 ช่องให้สวยงามเห็นชัดเจน ใช้พีธี ฝ่ายละ 2 ลูก

ความหมายเชิงสัญลักษณ์

เนื่องจากทุเรียน มีเปลือกที่มีหนามแหลมรอบผล ใช้สื่อสัญลักษณ์แทนการมีสติ ปัญญาที่แหลมคม เป็นคุณสมบัติของคนฉลาดจึงเหมาะที่จะใช้สื่อในพีธีไหว้ครูว่าให้นักเรียนมีสติ ปัญญาเฉียบแหลม เรียนดี และมีชื่อเสียงเป็นที่ปรากฏทั่วไปเหมือนราชาแห่งผลไม้

ทุเรียนจึงมีคุณสมบัติเหมาะสมกับการนำมาใช้ในพีธีไหว้ครู เนื่องจากคุณสมบัติ ที่อุดมไปด้วยความหอมหวาน รสชาติอร่อยจนได้ชื่อว่าเป็นราชาแห่งผลไม้และมีราคาสูง

3. มะพลับ (2529: 648) “จัดอยู่ในประเภทไม้ยืนต้นขนาดกลางผลกลมคล้ายผลมังคุด ขึ้นตามป่าแดงป่าเบญจพรรณทุกภาค ผลสุกมีรสฝาดหวานรับประทานเป็นอาหาร ได้ ผลสีน้ำตาล ประโยชน์ทางยาใช้รับประทานแก้ท้องร่วงบิด แก้ลงแดง ปวดเกร็งส่วนเปลือก นำไปย่างให้เหลืองกรอบ ต้มน้ำแล้วนำมารับประทานแก้กามตายดั้นได้ โบราณถือว่าเป็นยาบำรุง กำหนด” ในพีธีไหว้ครูจะแยกมะพลับเป็นผลไม้ป่าที่ใช้ถวายสำหรับเทพฝ่ายอสูรเพียงองค์เดียว คือ พระพิราพ ผู้เป็นเทพสูงสุดเนื่องจากเป็นยักษ์ที่ขอบออกประสาทป่าเพื่อแสวงหาอาหารการถวาย มักจะถวายคู่กับตะโกที่ถือว่าเป็นผลไม้ป่าเช่นกัน

4. ตะโก (2529: 649) ไม้ยืนต้นขนาดกลาง ใบโคยาวสีเขียวสด ผลคล้ายมะพลับต่างกันที่ตัวของผลจะมีจานรองรับเปลือกดำมีรสฝาดเผื่อน แต่ถ้าสุกรับประทานได้ มีคุณประโยชน์ทางยา คือ ใช้แก้ท้องร่วง แก้อาการตกโลหิต แก้ผื่นแพ้พิษ อีกทั้งเป็นยาบำรุงกำลัง

ผลมะพลับและตะโก มีขนาดผลขนาดเท่าลูกปิงปอง และการปลิดลงจากต้นมักจะปลิดเป็นพวงใหญ่ จึงสามารถจัดวางลงในภาชนะที่เป็นจานที่ก้นลึกหรือถาดให้ดูสวยงาม ในพีธีไหว้ครูวิทยาลัยนาฏศิลป์พลพบุรี จะจัดผลไม้ป่าทั้ง 2 ชนิดนี้ไว้คู่กันฝ่ายละ 1 ที่

ความหมายเชิงสัญลักษณ์

ทั้งตะโกและมะพลับ เป็นต้นไม้อายุยืนทนทานต่อความแห้งแล้ง และมีสรรพคุณทางยา เชื่อว่าบรรพบุรุษคงเห็นว่าพีธีทั้ง 2 ชนิดนี้มีคุณมากกว่าโทษจึงนำมาปลูกไว้ ใช้ประโยชน์ส่วนความเชื่อทางคนตรี นาฏศิลป์ คงมาจากเทพสูงสุดที่ชื่อ “พระพิราพ” ผู้เป็นอวตารปางหนึ่งของพระอิศวร ได้รับประทานพรกิ่งไม้ทองและหอกเป็นอาวุธแล้วให้ไปครองเขตแคว้น

แคนวิศกรรมในสวนพวาทอง ซึ่งเป็นป่าที่เป็นที่หวงห้ามจึงอาจเป็นเหตุผลให้เชื่อว่าพระพิราพโปรดผลไม้ป่า

ดังนั้น ผลตะโกและมะพลับจึงเป็นสิ่งที่สื่อแสดงถึงความทนทานที่เลือกใช้ในพิธีเพื่อต้องการให้เห็นคุณค่าของผลไม้ป่าและมุ่งมานะมีความพยายามในการเรียน

5. **เผือก – มัน** เมืองไทยมีความอุดมสมบูรณ์ทั้งพืชพันธุ์ธัญญาหารมากมาย “เผือก และ มันพืชหัวที่ฝังตัวอยู่ในดินมีสารอาหารที่เป็นประโยชน์ต่อมนุษย์อย่างมหาศาล เพราะมีคาร์โบไฮเดรตที่ให้พลังงานแก่ร่างกาย ยังมีโปรตีน แร่ธาตุและวิตามินอยู่เกือบครบทุกชนิด เผือกจึงเป็นอาหารที่เพิ่มพลังงานและบำรุงสุขภาพไปพร้อมกันส่วนต่างๆของเผือกใช้เป็นยาได้แต่อาจมีพิษเล็กน้อยเมื่อหากนำไปต้มจนสุกพิษจะสลายไป เผือกมีสรรพคุณทางยาแทบทุกส่วน คือ รักษาโรคผิวหนังที่มีอาการแรกเริ่มและใช้เป็นยาขับพยาธิ ลำต้นนำมาตำพอกแผล ส่วนหัวนำมาใช้เป็นยาขับปัสสาวะเป็นยาระบาย และช่วยขับน้ำนมในสตรีที่เพิ่งคลอดบุตร ส่วนน้ำจากก้านใบ นำมาคั้นใช้ห้ามเลือด” (<http://www.yourhealthyguide.com>)

ส่วนมันเทศ(เอกสารเผยแพร่: 2551) พืชหัวที่คนไทยคุ้นเคยมากที่สุด เพราะนิยมนำมาเป็นอาหารทั้งของมนุษย์และสัตว์ ในหัวมันมีแป้งเป็นส่วนประกอบหลักที่ให้พลังงานสูงมีวิตามินซีและยังอุดมด้วยเบต้าแคโรทีน ซึ่งอาจช่วยป้องกัน โรคมะเร็งบางชนิดได้ และใช้เป็นอาหารสัตว์ได้

พืชทั้ง 2 ชนิดนี้ เป็นอาหารของมนุษย์ตั้งแต่ยังดำรงชีวิตอยู่ในป่าไม่มีบ้านเรือนเช่นปัจจุบัน ฉะนั้น อาจถือได้ว่าพืช 2 ชนิดนี้เป็นอาหารอย่างแรกของมนุษย์และสัตว์ก็ว่าได้หลักฐานจากการตั้งถิ่นฐานของชนเผ่าชาวกู ซึ่งเป็ชนเผ่าที่มีวิถีชีวิตอยู่ในป่าโดยสุรินทร์ ภูขจร และคณะ(2534: บทความ)ว่า “พวกนี้จะเลือกทำเลที่อยู่อาศัยในภูมิประเทศที่เป็นเนินสูงมักอยู่ตามป่าลึกมีลำธารหรือน้ำตกอยู่ใกล้ๆ มีสัตว์ป่าและมีอาหารที่มีอยู่ตามธรรมชาติ เผือก มัน อุดมสมบูรณ์ เมื่อแหล่งอาหารคือเผือกมันในบริเวณที่อยู่อาศัยหมดลงก็ต้องย้ายไปหาที่อยู่แห่งใหม่ที่อุดมสมบูรณ์กว่า” (<http://www3.sac.or.th/ethnic/Content/Information/sakai.html>) ซึ่งยืนยันได้ว่า เผือกมันเป็นอาหารที่สำคัญของคนมาตั้งแต่ยุคดึกดำบรรพ์ที่อาจเป็นแนวความเชื่อของคนในยุคต่อมาจึงนำมาใช้ในพิธีกรรมต่างๆ ของมนุษย์ก็เป็นได้และอาจด้วยสาเหตุนี้เช่นกันคนในยุคปัจจุบันถือว่าเป็นผลไม้ป่า เป็นอาหารของคนที่ดำรงชีพอยู่ในป่า เช่น นักบวช ชนเผ่าต่างๆ ซึ่งศาสตร์ด้านศิลปดนตรี นาฏศิลป์ มีความเชื่อตามลัทธิฮินดูที่เชื่อว่าเผือกและมันเป็นอาหารของพระฤาษี และพระพิราพเพราะท่านอยู่ในป่า ในพิธีไหว้ครูจึงมีเผือกและมันจัดถวายอยู่ในประเภทของเครื่องกระยาบวช โดยจะจัดแบ่งเป็น 2 ประเภท คือ เผือก- มันต้มสุก และเผือกคิบมันคิบ ฝ่ายละ 2 งาน

ความหมายเชิงสัญลักษณ์

เผือกและมัน เป็นพืชที่มีอยู่ในป่าที่อุดมสมบูรณ์ เป็นอาหารของมนุษย์ มาช้านาน จึงถือว่าเป็นธัญหารที่มีคุณค่าจึงนำมาถวายเทพเจ้าสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ตนเชื่อถือ ดังที่ ศรัทธา จันทมณีโชติ (2547: 66) กล่าวว่า “บางคนเชื่อว่าเผือกสื่อถึงความเหนียวแน่น กลมเกลียวและหัวมัน หมายถึง การรวมตัว ความสามัคคี”

ในพิธีไหว้ครุคนตรีและนาฏศิลป์เผือกและมันจัดเป็นประเภทผลไม้ป่า ที่นำมาถวายแค่เทพอสูร ตามคติความเชื่อของฮินดู คือ องค์พระพิราพ และพระฤาษี นักบวชผู้อยู่อาศัยในป่าที่กินเผือกมันเป็นอาหารในการดำรงชีวิต

โดยภาพรวมแล้ว ผลไม้ที่ใช้ในพิธีไหว้ครุมีความหายสื่อในแง่ของความอดทน ในการศึกษา มีสติปัญญาแหลมคม มีผู้สนับสนุน เป็นค้ำ นอกจากนี้จะใช้ผลไม้ที่ออกผลผลิตตลอดฤดูกาลของไทย สามารถซื้อหาได้ง่ายและนิยมรับประทาน หากวิเคราะห์ถึงเหตุผลของการเลือกผลไม้เพื่อจัดเป็นสิ่งบูชา บวงสรวง เช่น ไข่ ส่วนใหญ่จะเป็นผลผลิตที่สรรหาได้ง่ายไม่มีข้อแม้ซับซ้อน

2. ผลไม้ตามฤดูกาลที่นิยมใช้ในพิธีไหว้ครุ

ผลไม้มงคลตามความเชื่อของชาวไทยส่วนใหญ่ มักจะพร้อมกับความเชื่อของชาวจีนที่นิยมใช้ในพิธีกรรมบวงสรวงเช่น ไข่เทพเจ้าในโอกาสต่างๆ ที่มีชื่อสื่อความหมายสนับสนุนไปในทางที่ดี ดังตัวอย่างต่อไปนี้

มะม่วง “เป็นผลไม้ที่มีให้รับประทานตลอดปีมีรสอร่อย มะม่วงนี้เป็นต้นไม้เก่าแก่ชนิดหนึ่งมีตั้งแต่ก่อนพุทธกาล ถิ่นกำเนิดอยู่ที่อินเดีย มีหลายพันธุ์นิยมปลูกทั่วไปสรรพคุณทางยาจะเป็นยาบำรุงกำลังและระบายอ่อนๆ ขับปัสสาวะ” (สุนทร ปุณ โนทก 2529: 633) ปัจจุบันมะม่วงบางพันธุ์มีผลผลิตให้ตลอดฤดูกาลสามารถซื้อหาได้ง่าย ราคาค่อนข้างถูก หากวิเคราะห์ถึงเหตุผลของการเลือกผลไม้เพื่อจัดเป็นของบวงสรวงเช่น ไข่ จะพบว่าส่วนใหญ่จะใช้ผลผลิตที่สรรหาได้ง่าย และหลีกเลี่ยงไม่ใช้ผลไม้ที่ซื้อไม่เป็นมงคล

ความหมายเชิงสัญลักษณ์

ผลไม้ที่นิยมนำมาจัดถวายในพิธีมงคลต่างๆ ส่วนมากมักจะยึดผลผลิตตามฤดูกาล เป็นช่วงที่มีผลไม้เหล่านั้นๆ ออกผลซึ่งขึ้นอยู่กับช่วงเวลาของการจัดงานนั้นๆ โดยพิจารณาจากผลไม้ที่มีชื่อสื่อไปในทางมงคล นิยมรับประทานและบางครั้งอาจใช้ผลไม้ที่มีราคาสูง มาณพ แก้วสนิท(2550: 92) เขียนบรรยายว่า “มีเคล็ดความเชื่อฯ คงเป็นการระลึกถึงสวนอัมพวัน เมื่อครั้งสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จไปเมื่อครั้งพุทธกาล”

พิธีไหว้ครู มักจะนำผลไม้ชื่อดีเป็นมงคล มาบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์เพื่อแทนความหมายในการไหว้สิ่งที่ตนเคารพบูชา ทั้งนี้ เพื่อผลทางด้านจิตใจที่ทำให้เกิดความรู้สึกในทางที่ดี

ส้ม มีลักษณะมงคล คือ มีสีเหลืองทองเหมือนเนื้อทองคำ ซึ่งหมายถึงความร่ำรวย โชคลาภ หากส้มผลใหญ่จะหมายถึงมหาโชค คนจีนแต่จิว เรียกแบบชาวบ้านว่า กา แต่ส้มมีอีกคำเรียกว่า ได้กิก ได้แปลว่าใหญ่ กิกแปลว่ามงคล“ได้กิก” จึงแปลว่า มหาสิริมงคล หากจะเปล่งง่าย ๆ แบบชาวบ้านก็คือ โชคดี” (<http://highlight.kapook.com/>) หากเป็นความเชื่อชาวไทยอาจมาจากสีของผลส้มที่เป็นสีทองสวยและเป็นผลไม้ที่มีรสหวานฉ่ำอมเปรี้ยวและมีรับประทานตลอดปี

ส้มโอ นุจรี สงวนศักดิ์ (2539: 64) กล่าวว่า “ส้มโอ มีชื่อภาษาจีนว่า อิว แปลว่า มี หมายถึง ความมั่งมีทรัพย์สินเงินทอง และเกียรติยศชื่อเสียง ลักษณะที่เป็นมงคลของส้มโอตามความเชื่อของชาวจีนคือเมื่อใช้ในพิธีกรรมไหว้ แล้วนำมาปอกเปลือกหากพบว่าเนื้อส้มโอแห้งจะหมายถึง นิमितหมาย พลังความ โชคดี คุณสมบัติอีกประการคือ หากนำเปลือกส้มโอมาอุทิศน้ำทำให้ผิวพรรณ ผุดผ่อง และเนื้อส้มโอรับประทานแล้วจะมีดวงตาเป็นประกายแจ่มใส”

ดังนั้น ความเชื่อในความหมายของส้ม จึงเนื่องจากเปลือกมีสีทองเหมือนทองคำ สื่อถึง ความร่ำรวย โชคดี ส่วนส้มโอ เชื่อว่าหากมีเนื้อที่แห้งสวยจะทำให้โชคดี

กล้วยหอม เป็นผลไม้ที่มีรสชาติอร่อยและมีความหอมอยู่ในตัว จัดเป็นผลไม้ที่เป็นอันดับหนึ่งที่นักกีฬาชั้นนำระดับโลกนิยมรับประทาน เพราะด้วยคุณประโยชน์มากมายของกล้วยนั้นเองชาวจีนแต่จิวออกเสียงว่า เก็ง-เจีย และจะเล่นเสียงที่เรียกชื่อว่า เก็ง-เจีย-เก็ง-ไล้ แปลว่า คิงโชคเข้ามา” (ชีวจิต: 10 พฤษภาคม 2547) กับอีกความหมายที่ว่า กล้วยเป็นผลไม้ที่มีผลมาก แฉม มีลักษณะเป็นเครือ สื่อถึงการให้ลูกหลานมากมาย มีวงศวานวานเครือสืบสกุล ความเชื่ออีกประการคือ คำว่าหอมจึงน่าจะมาจากชื่อที่สื่อถึงความมีชื่อเสียงในด้านดี คือ ความหอมพุ่งเลื่องลือระบือไปไกล(www.mcot.net Date: 2007-02-08 09:59:30)

กล้วย จึงเป็นสัญลักษณ์ที่สื่อถึง ความมีชื่อเสียง มีโชคดี และถวายพร ให้มีลูกหลานมากมายเพื่อสืบสกุล

สับปะรด ลักษณะที่ผลของสับปะรดมีตารอบผล และชื่อในภาษาจีน แปลว่า “ไหลมาเทมา” จึงสื่อความหมายถึง การมีเงินทองล้นไหลมาความร่ำรวย ส่วนลักษณะนามมงคลที่มีตามาก ชาวจีนถือว่าเป็นญาติพี่น้องที่ปรารถนาดีมาห้อมล้อม ระวังภัยเป็นหูเป็นตาและช่วยชี้แนะในสิ่งที่เป็นประโยชน์ ส่วนด้านความเชื่อของคนไทยแทนความหมายว่า มีความสามารถรอบด้านรู้รอบตัวคนจีนแต่จิวออกเสียงเรียกสับปะรดว่า อั้งไล้ แปลว่า เรียกสี่แดงมา สี่แดงเป็นสีของโชคจึงมีความหมายว่า เรียกโชคเข้ามา(นุจรี สงวนศักดิ์ 2539: 64)

ความหมายของสับประคจึงสื่อทางมงคลว่าให้มีความรอบรู้ อีกนัยหนึ่งเชื่อว่าเงินทองจะไหลมาเทมา และมีโชคดี

แอปเปิ้ล “เป็นผลไม้ต่างชาติที่เข้ามามีบทบาทและเป็นที่นิยมของชาวไทยมานาน ลักษณะมงคลที่ชาวจีนใช้สื่อความหมาย คือ ผิวที่เป็นมันเงาและมีสีแดง หมายถึง สีแห่งความโชคดี และที่สำคัญค่อนข้างมีราคาแพงเป็นผลไม้ของชนชั้นกลางถึงชั้นสูงที่จะซื้อหามารับประทาน”(นุจรี สงวนศักดิ์ 2539: 88) การใช้ผลไม้จากต่างประเทศชนิดนี้ในพิธีกรรมต่างๆ เริ่มมีความนิยมเมื่อครั้งที่แอปเปิ้ลเข้าสู่ตลาดเมืองไทยในระยะแรกจะมีราคาค่อนข้างสูง แต่ต่อมาราคาถูกลง จึงเป็นที่นิยมรับประทานกันทั่วไปและพบเห็นได้ในการเซ่นไหว้ต่างๆ อาจเนื่องมาจากสีของผิวที่สวยงามเป็นมันวาว เนื้อแน่นและหวานกรอบ

หลักฐานที่มาเรื่องของแอปเปิ้ล ว่ามีเข้ามาในประเทศไทยเมื่อสมัย รัชกาลที่ 5 ดังที่ ลาวัณย์ โชตามระ(2539: 234) บรรยายว่า “เมื่อสมเด็จพระปิยมหาราช เสด็จประพาสยุโรปครั้งแรก ในปี พ.ศ. 2440 นั้น ได้ทรงมีพระราชหัตถเลขาพระราชทานมายังสมเด็จพระอัครมเหสีที่ทรงเรียกว่า แม่เล็กอยู่เนืองๆ ในวันที่ 23 พฤษภาคม ทรงเล่าถึงผลไม้เมืองนอกที่ได้เสวยแล้ว ดังนี้

‘ลูกไม้ได้กินแล้ว คีย แซร์รี่ ลักษณะลูกพุ่มเรียง แต่ดีกว่าที่ไม่ติดปาก กินแล้วไม่ต้องอยากอีก ลูกพีชหวาน ซิดๆ รสชาติเป็นฝักขาวไม่อร่อยเลย คีแต่สตรอบรี่ๆ ก็ลูกเล็กกว่าที่ยาวาแต่รสคิกว่า ไม่เป็นแคงหนู สดอรบรี่บ้าน โดกว่าที่ยาวามาก เท่าลีนจี่ลูกใหญ่ๆ ลูกแอปเปิ้ล นี้ อ่านออกแล้วไม่ไซอะไรเลย คือ พุทราเรนี้เอง เป็นแต่มันโต เป็นลูกไม้ป่าหิมพานต์ ถ้าคิบๆ จิมน้ำตาล กับเกลือ เป็นพุทราเปรี้ยว’

ต่อมาแอปเปิ้ลจึงเป็นสินค้านำเข้ามาขายในเมืองไทยในช่วงสงครามโลก และมีราคาถูกลงมาก จนถือว่าเป็นผลไม้ระดับหาบเร่เลยที่เดียว จนกระทั่งสงครามสิ้นสุดลงก็กลับมามีราคาสูงมากถึงผลละ 15 บาท เพราะเป็นของนอกที่ใครมีกินถือว่าโก้หรูมาก ปัจจุบันราคาไม่สูงดังแต่ก่อนและนิยมนำมารับประทาน และใช้แอปเปิ้ลในการเซ่นไหว้หรือถวายสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เพราะคุณสมบัติที่มีสีแดงสวย สื่อถึงความโชคดีตามความเชื่อของชาวจีน”

การสื่อความหมายจากชื่อของผลไม้ มักจะสื่อความตรงๆ ตามชื่อสิ่งนั้นๆ เป็นส่วนใหญ่กล่าวคือ สื่อสัญลักษณ์แทนความมั่งมีเงินทอง ให้อยู่ดีกินดีมีชีวิตที่เป็นสุข(ผลไม้ที่ยกตัวอย่างข้างต้นเป็นผลไม้ที่วิทยาลัยนาฏศิลป์บูรณนิยมใช้จัดในพิธีไหว้ครู) ดังนั้น การนำผลไม้

ในพิธีต่างๆ ตามประเพณีนิยมของไทยจึงใช้ผลไม้ที่มีตามฤดูกาล ส่วนผลไม้ที่มีชื่อไม่ดี * จะไม่ใช้ในงานมงคล ซึ่งความเชื่อนี้อาจได้เรียนรู้จากการปฏิบัติของคนโบราณที่มีให้เห็นอยู่เนืองๆ จึงเชื่อและทำตามส่วนใหญ่ก็จะปฏิบัติโดยคำนึงถึงความหมายที่จะสื่อให้เป็นสิริมงคลแก่ผู้ถวาย

* ความเชื่ออีกแง่หนึ่งในเรื่องของผลไม้ที่ไม่นำมาไหว้ครูหรือใช้ในพิธีกรรมต่างๆ จากการค้นคว้าพบว่า มีผลไม้ที่มีชื่อสื่อไปในทางเป็นไม่เป็นมงคลและไม่ใช้ในพิธีไหว้ครูหลายชนิด ดังนี้

ละมุด อ่านออกเสียงว่า ละ - มุด ที่มีความหมายทั้งชื่อและการออกเสียงว่า ละ คือ การทิ้ง มุด หมายถึงอาการก้มตัวลงต่ำเพื่อเข้าไปในช่องที่แคบและอยู่ใต้ระดับพื้นดินส่วนความหมายโดยรวมของคำ หมายถึง ความไม่เจริญงอกงาม

มังคุด มีคำว่า มุด ประกอบอยู่ในชื่อผลไม้ชนิดนี้ ซึ่ง มุด หมายถึง ของใดสิ่งหนึ่งที่ไม่สามารถเจริญงอกงามออกมาจากฐาน เช่น ฟันคุด ซึ่งอาการนี้แสดงให้เห็นถึงความไม่เจริญและไม่พัฒนาจึงถือเป็นชื่อที่ไม่เป็นมงคล

พุทรา อ่านออกเสียงว่า พุด - ษา ซึ่งมีความหมายไปพ้องกับคำว่า ษา หรือ สว่างษา หมายถึงการเด็กลงไปอย่างช้าๆ ความไม่เจริญ จึงเป็นผลไม้ชนิดหนึ่งที่ห้ามใช้ในพิธีบูชาเค็ดขาด(นุจรี สงวนศักดิ์ 2539 : 87)

มะไฟ อ่านออกเสียงว่า มะ - ไฟ ซึ่งความหมายของไฟ หากมองในแง่ลบจะสื่อถึงความร้อนรอนจนทนไม่ได้ และผลไม้ชนิดนี้คนไทยไม่นิยมปลูกในบ้าน เพราะเชื่อว่าจะพาให้ไม่มีความเจริญ อาจส่งผลให้ผู้อาศัยในบ้านนั้นๆ มีแต่ความทุกข์ไม่มีความสุขสงบ

ลูกท้อ เป็นผลไม้ที่มีกำเนิดจากประเทศจีน ซึ่งชาวจีนถือว่าเป็นผลไม้มงคล แต่สำหรับชาวไทย เฝอญผลไม้ชนิดนี้ มีชื่อที่ออกเสียงไปพ้องกับคำว่า“ท้อหรือท้อแท้”หมายถึง อาการหมกมั่งก้าง ทั้งทางกายและทางใจ จนไม่สามารถกระทำการใดๆต่อไปได้ จึงถือว่าชื่อของผลไม้ชนิดนี้ไม่เป็นมงคล

ระกำ ชื่อของผลไม้ชนิดนี้มีความหมายตรงกับคำว่า “ระกำ” หมายความว่า ความลำบากความทุกข์ยาก ซึ่งมีความหมายไปในทางไม่เป็นมงคล (<http://www.vicharkan.com>)

สรุปว่า เครื่องสังเวद्य คือ อาหารถวายเทพเจ้าทางฝ่ายอสูร(ยักษ์)และครูอาจารย์ แบ่งออกเป็น 3 ประเภท คือ เนื้อสัตว์ ขนมห และผลไม้

เนื้อสัตว์ ได้แก่ หัวหมู ไก่ เป็ด กุ้ง ปูทะเล ปลาช่อน ไข่และหมูนอนตอง ที่จัด เป็น เครื่องสังเวद्यสุกและเครื่องสังเวद्यดิบ

ขนมห ได้แก่ ขนมหวานที่มีชื่อเป็นมงคล เช่น ขนมหองหยอด ขนมหองหีบ ขนมห้อยทอง ขนมหักทองแกงบวช ขนมหันฮับ ขนมหัน ขนมห้วยฟู และขนมห้อมแกง

ผลไม้ ตามฤดูกาล และควรมีชื่อที่สื่อถึงความเป็นมงคล 7 - 9 ชนิด เช่น ส้ม สับปะรด แอปเปิ้ล ส้มโอ กล้วยหอม มะม่วง ขนุน และทุเรียน

เครื่องสังเวद्यทั้งหมดที่ใช้ในการสังเวद्यบูชา เป็นสัญลักษณ์มีความหมายที่สื่อ ถึงความเชื่อต่างๆ เช่น หัวหมู หมายถึง ความสมบูรณ์พูนสุข ความร่ำรวย กินคืออยู่ดี เป็ด ไก่ ไข่ แสดงถึงความอุดมสมบูรณ์ของท้องถิ่นสื่อแทนลักษณะของความขยัน ปลา กุ้ง ปู บอกถึงความ อุดมสมบูรณ์ทางสภาพแวดล้อมของน้ำ

ขนมหวาน หมายถึง ความเป็นมงคลด้วยลักษณะและสีที่เหมือนทองของขนมห ที่มีชื่อทองผสมอยู่ เช่น ทองหีบ ทองหยอดฯ สื่อถึงความ ร่ำรวยและถือว่าเป็นของดีที่คัดสรร มาพิเศษ

ผลไม้ ตามฤดูกาลที่มักจะเป็นผลไม้มีชื่อดี เช่น ขนุน ที่สื่อถึงความเกื้อหนุน ค่อกัน ทุเรียนที่ถือว่าเป็นราชาแห่งผลไม้เนื่องจากมีรสอร่อยและราคาสูง

ในด้านความเชื่อของพิธีกรรม สิ่งเหล่านี้จัดหามาเพื่อสังเวद्यบูชาเทพเจ้า และ เช่น ไหว้ครู อาจารย์ ด้วยสิ่งของที่มีมากมายในท้องถิ่น คัดสรรเป็นพิเศษเพื่อให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ ตนเคารพได้รับสิ่งที่ดีที่สุด ทำให้ผู้ไหว้ได้รับสิ่งดีกลับคืนมาเช่นกัน

2. หมวดเครื่องกระยาบวช

การบวงสรวงเทพเจ้าในพิธีไหว้ครูคนตรีนาฏศิลป์ไทย สิ่งสำคัญที่นำมาจัดเป็น เครื่องสังเวद्यอยู่เสมออีกประเภทหนึ่ง คือ เครื่องกระยาบวช ซึ่งจุดประสงค์เพื่อเป็นเครื่องบูชา แต่เทพเจ้าชั้นสูง เช่น พระพิฆเนศ ครูอาจารย์และวิญญาณผู้ทรงคุณธรรมที่ล่วงลับไปแล้วเพื่อ ให้เกิดความสิริมงคลเป็นการดูแลโทษในกิจการที่ได้กระทำผิดพลาดล่วงเกิน และเพื่อผลสำเร็จ ลุล่วงในภายหน้าต่อไป

การตั้งเครื่องกระยาบวชพิธีไหว้ครูคนตรีนาฏศิลป์ ได้กำหนดองค์ประกอบไว้ ดังนี้ บายศรีปากชาม มะพร้าวอ่อนกล้วยน้ำไทหรือกล้วยน้ำว้า อ้อยขนมหูช้าง,คันทลาว ขนมห้อม แกง,ขนมห้อมขาว โรตีส นม เนย ถั่ว งา สุรา น้ำ ชากาแฟ ขนมห้อม หมากพลู บุหรี่และใบกัญชาแห้ง

บายศรีปากชาม

ในการบวงสรวงเทพเจ้าในพิธีไหว้ครุคนครินาฏศิลป์ไทย ตามรูปแบบพิธีกรรมของศาสนาพราหมณ์ องค์ประกอบของเครื่องกระยาบวชก็คือ บายศรีปากชาม

ความสำคัญของการนำบายศรีมาใช้ในพิธีกรรมของไทยนั้นมีข้อสันนิษฐานในเรื่องนี้ว่า

“ถ้าจะสันนิษฐานว่า เหตุไรเทศน์มหาชาติกัณฑ์แรก จึงต้องเป็นสมภารเจ้าอาวาสเป็นผู้เทศน์ และทำไมต้องมีหัวหมอบายศรี เป็นเครื่องบูชาด้วย ก็พอจะสันนิษฐานได้ คืองานการอะไรที่จะทำเป็นงานใหญ่และสำคัญเป็นพิเศษไม่ใช่งานปรกติ ซึ่งต้องการความสะดวกและความสำเร็จ ก็เป็นธรรมดาจะต้องให้สิทธิพิเศษบูชา ผู้ซึ่งเป็นเจ้าของท้องที่หรือสถานที่เสียก่อน สถานที่หรือสิ่งต่างๆ ที่เห็นว่าสำคัญ มักถือว่าผีหรือเทพารักษ์สิงหรือพิทักษ์ดูแลเป็นอย่างดีเจ้าของหรือเจ้าที่เจ้าทาง เมื่อจะทำการอะไรเป็นพิเศษในที่ของท่าน จึงต้องพลีบูชาท่านเสียก่อนท่านจะได้ไม่ว่าอะไรและไม่ทำให้งานติดขัด”

บายศรี ได้คิดมาจากพราหมณ์ที่เชื่อว่าใบตองเป็นของบริสุทธิ์สะอาด ไม่มีมลทินของอาหารแปดเปื้อนเหมือนกล้วยชาม และความหมายของบายศรีที่ใช้ในพิธีกรรมของพราหมณ์ถือเป็นการจำลองเขาพระสุเมรุอันเป็นที่สถิตของพระอิศวร จึงเท่ากับเป็นการอัญเชิญพระอิศวรซึ่งเป็นเทพเจ้าสูงสุดของพราหมณ์มาเป็นประธานในพิธี เปรียบว่า พุ่มขนออกบายศรีเป็นวิมานของพระอิศวร ไม้ไผ่ขนบข้างเป็นบันไดเขาไกรลาสชั้นต่างๆ เป็นที่รวมของเทพยดา นอกจากนี้อาหารที่ประกอบในบายศรีก็ยังมี ความหมายตามคติพราหมณ์ทั้งสิ้น สุกัญญา สุกัญญา(2551: 5) ให้คำอธิบายในการสัมมนา เรื่องอาหารกับความเชื่อ ณ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ว่า “บายศรีตามความหมายของพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 ให้ความหมายว่า เครื่องเชิญขวัญหรือรับขวัญ ทำด้วยใบตองมีลักษณะคล้ายกระทงเป็นชั้นๆ มีขนาดใหญ่และเล็ก สอบขึ้นไปตามลำดับจาก 3 ชั้นถึง 9 ชั้น มีเสาปักตรงกลางเป็นแกนมีเครื่องสังเวทอยู่ในบายศรีและมีไข่ขวัญเสียบอยู่บนยอดของบายศรีมีหลายอย่าง เช่น บายศรีตอง บายศรีปากชาม บายศรีใหญ่”

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน(2542: 624) ให้ความหมายว่า

“บายศรีปากชาม คือ บายศรีตองที่จัดวางลงปากชาม”

ลักษณะของบายศรี บายศรี ทำด้วยใบตองตานีมีวนพับและเย็บประกอบเป็นแบบต่างๆ สาเหตุที่ใช้ใบตองตานีก็เนื่องจากมีคุณสมบัติใบอ่อนพับง่ายไม่แตก และใช้ทน ไม่เหี่ยวแห้ง

ง่าย บายศรี มี 2 ประเภท คือ บายศรีของหลวงและบายศรีของราษฎร

บายศรีของหลวง ได้แก่ บายศรีที่ใช้ในการพระราชพิธีต่างๆ อันเกี่ยวเนื่องกับ พระมหากษัตริย์หรือพระบรมวงศานุวงศ์ ทั้งที่เป็นพระราชพิธีที่จัดให้มีขึ้นเป็นประจำตามแบบแผน โบราณราชประเพณีและพระราชพิธีที่ทรงมีพระราชประสงค์ให้จัดทำขึ้น ในโอกาสพิเศษเฉพาะใน รัชกาลนั้น ๆ รวมทั้งรัฐพิธีที่รัฐบาลกำหนดขึ้น โดยเชิญเสด็จพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ เสด็จ พระราชดำเนินทรงเป็นประธานในการประกอบพิธี บายศรีพระราชพิธีต่างๆ ปัจจุบันมี 3 แบบ คือ

- บายศรีต้น
- บายศรีแก้ว ทอง เงิน
- บายศรีตองรองทองขาว

บายศรีของราษฎร ได้แก่ บายศรีที่จัดทำขึ้นเพื่อใช้ในพิธีกรรมต่างๆ ของราษฎร แบ่งออกเป็น 2 ชนิด คือ

- บายศรีปากชาม
- บายศรีใหญ่หรือบายศรีต้น

ในวิทยานิพนธ์นี้ จะขอกกล่าวถึงบายศรีปากชามเพียงชนิดเดียว ทั้งนี้ เนื่องจาก เป็นบายศรีที่ใช้ในการพิธีไหว้ครูคนตรีนาฏศิลป์ไทย

บายศรีปากชาม เป็นบายศรีที่มีขนาดเล็ก มีวิธีการทำโดยนำใบคองคานีมาม้วน ประคิษฐ์ให้มีรูปทรง สามแบบ คือ ทรงกรวยพับเป็นรูปพนม และกาบตัดใบตองเป็นรูปทรงกล้วย ใบไว้ห้อย ซึ่งทั้ง 3 สิ่งประคิษฐ์นี้เมื่อประกอบเข้าด้วยกันแล้วรวมเรียกว่าบายศรี แล้วจึงนำลงวาง ในภาชนะที่เรียกว่า ชามจึงเป็นสิ่งประคิษฐ์ที่เรียกว่า“บายศรีปากชาม”

สิ่งของที่ใช้ตกแต่งและใส่ลงในบายศรีปากชาม จะมีความหมายเป็นนัยตามความ เชื่อที่ผสมผสานกันทั้งทางพุทธศาสนาและคติพราหมณ์ ดังนี้

“บรรดาสิ่งของที่บรรจุและตกแต่งนั้นล้วนแต่เป็น ปุศุณาธรรมทั้งสิ้น อย่างเช่น ฟองไข่เป็ด หรือไข่ไก่กับเต่าสามตัว และกรวยข้าวสุกปากหม้อรวมทั้งกล้วยน้ำสามชิ้นนั้น ท่านก็เปรียบ ว่าสรรพสัตว์ทั้งหลายย่อมเอากำเนิดอยู่ในคติทั้งสิ้นคือ อันตะชะ1 สึงเสทะชะ1 สะสัมภูชะ1 อุประปาติกะ1 มีกรรมเป็นอาหาร กล่าว คือ กล้วยน้ำสามชิ้นนั้นแล้วนำไปเอากำเนิดวนเวียนอยู่ในสงสารวัฏ เกิดตายอยู่ในภพทั้งสามประคุดังเต่าดาบอดทั้งสามอันจมอยู่ในมหา สมุทรอันลึก คือ อวิชา ส่วนนมแมวทั้งสี่นมที่ติดอยู่กับยอดหนึ่งๆ นั้นเล่า ท่านก็เปรียบว่า ได้กับอริยสัจสี่ กล่าวคือ ทุกข สิ่งที่สัตว์

ได้รับความทนยาก ทุกขสมุทัยเหตุให้ผลเกิดขึ้นพร้อมแห่งทุกข์
ทุกขนิโรธ ธรรม เครื่องดับแห่งทุกข์ ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา
ความปฏิบัติไปสู่ธรรมเครื่องดับทุกข์หรือที่เรียกสั้นๆว่า ทุกข
สมุทัย นิโรธ และ มัคคะ” (ส. พลายน้อย 2500: 270-271)

ขั้นตอนการประดิษฐ์บายศรีปากชาม

1. การพับและเย็บตัวบายศรี

1.1 นำใบตองตานีที่เช็ดทำความสะอาดทั้ง 2 ด้าน มาฝึก เพื่อพับผ้านุ่งชายธง โดยฝึกให้มีความกว้าง 2.5 เซนติเมตร ความยาวประมาณ 7-9 เซนติเมตร และฝึกขนาดความกว้าง 6, 6.5, 7, 7.5, 8, 8.5 และ 9 เซนติเมตร ขนาดละ 3 ชั้นทั้งหมดจำนวน 21 ชั้น จับใบตองโดยวาง ด้านแข็งไว้ทางซ้ายมือของผู้ทำ แล้วม้วนใบตองเข้ามาให้มีลักษณะเป็นกรวยแหลมเรียว มองคล้าย เล็บมือนาง จากนั้นใช้ใบตองที่ฝึกเป็นผ้านุ่งชายธงนำมาพับริมซ้าย - ขวา เข้ามาข้างละเท่าๆ กันแล้ว ทาบด้านหลังของกรวยแหลมที่ม้วนไว้ให้วางต่ำกว่ายอดกรวยประมาณ 2-5 นิ้วแล้วพับใบตองมา ด้านหน้าโดยพับสันทบขวาไว้ข้างไปด้านซ้ายก่อนจึงพับทบด้านซ้ายไปทางขวา ถือว่าเสร็จพนม ชั้นที่ 1 จากนั้น ทำตัวต่อๆ ไป ด้วยวิธีการเดิม โดยไล่ระดับให้ปลายกลีบลดหลั่นเป็นเส้นโค้งให้ สวยงาม และใช้คิ้วหรือตัวเหล็กเย็บกระดาษเย็บครึ่งก็ได้จนครบ 5 หรือ 7 ชั้น ตามต้องการ จำนวน 3 อัน (ใบตองที่พับซ้อนนี้เรียกว่า นมแมว หรือ ปากจิบเจิม)

2. การติดตัวแมงดา

2.1 ฝึกใบตองกว้าง 3 นิ้ว จำนวน 3 ชั้น

2.2 จับใบตองพับทบตามยาว แล้วตัดตัวแมงดาให้ฐานเป็นรูปโค้งรีด้วยกรรไกร ความโค้งประมาณ 3 นิ้วโดยให้เหลือใบตองเป็นหางไว้ตามความยาวของใบตองที่ใช้ จากนั้น ขลิบ ใบตองด้านสันทบจากกลางลำตัวให้เป็นรู ประมาณ 0.5 เซนติเมตร จำนวน 3 รูส่วนปลายของ ใบตองใช้กรรไกรขลิบฝึกให้เหลือเป็นหางแมงดาที่กว้าง 1.5 เซนติเมตร (ขณะพับทบอยู่) แล้วตัด ปลายหางแมงดาให้แหลมและเมื่อกางออกจะปรากฏเป็นรูปแมงดา ทำจำนวน 3 ตัว

3. การม้วนกรวย

ฝึกใบตองกว้าง 10 นิ้ว จำนวน 2-3 แผ่น แล้ววางสลับทางใบตองจากนั้นจับมุม ตรงกลางม้วนใบตองเข้ารูปให้เป็นทรงกรวยจนสุดริมใบตอง แล้วเย็บครึ่งใบตองด้วยค้ายี่เขี้ยวเป็น รูปดอกจัน เพื่อไม่ให้กรวยคลายตัวออกจากกันแล้วตัดปากกรวยให้เสมอกันแล้วเย็บปากกรวยโดย รอบ ด้วยใบตองชั้นใหม่เพื่อไม่ให้ปากกรวยแตกตามแนวใบตองในขณะที่ขยักข้าวสวย

4. การจัดบายศรีลงชาม

การเลือกใช้ชาม อาจเป็นชามเบญจรงค์ ชามลายคราม หรือชามเซรามิคตาม

ความเหมาะสมจัดตัวบาศรี(นมแมว) 3 ตัว ลงวางในขามให้ฐานของบาศรีชนกันตรงกลางของกันขามจากนั้นนำกรวยที่ทำไว้มาขัดด้วยข้าวสวย(ข้าวปากหม้อ)ลงในกรวยใบตองจนเต็มและแน่นพอที่จะเป็นฐานที่มั่นคงได้ไม่ล้ม เมื่อเสียบไขดัมบนปลายยอดกรวยแล้ว จากนั้นนำลงวางตรงกลางขามระหว่างตัวนมแมวทั้ง 3 ตัว ที่ตั้งไว้ก่อนหน้าพร้อมทั้งวางตัวแมงคางทั้ง 3 ตัว สลับระหว่างช่องกับนมแมวทั้ง 3 นำกล้วยน้ำไทหรือกล้วยน้ำว้า และแดงกวาอย่างละ 1 ลูก มาตัดฝานตามยาวของผลให้ได้ 3 ชิ้น วางลงด้วยลักษณะพนม(พิง)กับกรวยข้าวตรงกลาง ตรงกับช่องที่วางตัวแมงคาง ส่วนปลายยอดของกรวยใบตอง ให้นำไขดัมสุกเปลือกเปลือกเสียบด้วยไม้ที่เหลาให้แหลมนำมาเสียบลงบนปลายกรวยให้ไขดัมตรงอยู่บนยอดกรวยใบตองพอดี แลดูสวยงามไม่บิดเบี้ยวเสียทรง

ความหมายของบาศรีในพิธีไหว้ครู

การไหว้ครูคนตรีนาฏศิลป์ไทยประจำปี เป็นพิธีสักการะสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่หมายรวมถึง เทพ เทวา เทวดาทุกชั้นพรหม รวมทั้งเพื่อบูชาครูอาจารย์ที่ล่วงลับ ผู้เป็นบรมครูในอดีต ด้วยการประกอบพิธีการบูชาเทวรูป สรงน้ำเทวรูป(พิธีฝ่ายนาฏศิลป์) อ่านโองการชุมนุมเทวดา อัญเชิญเทพเจ้า และครูอาจารย์มาร่วมรับการถวายเครื่องสักการะและเครื่องสังเวย และการทำพิธีครอบซึ่งเป็นพิธีการประกาศยอมรับความเป็นศิษย์และเพื่อเป็นโอกาสที่ศิษย์จะรับการฝึกหัดวิชาการในชั้นสูงขึ้นต่อไปตามลำดับ ซึ่งในการเรียนศิลปะคนตรีนาฏศิลป์ไทยนั้นเป็นสิ่งที่ต้องเรียนด้วยความมานะพยายาม อดทนในการฝึกฝนด้วยความปรารถนาดี ละเอียดอ่อน การที่จะทำให้การศึกษาสำเร็จลุล่วงได้จึงต้องหาที่พึ่งทางจิตใจ เพื่อส่งเสริมกำลังใจให้มั่นคง และปฏิบัติด้วยความศรัทธาเชื่อมั่นอย่างเหนียวแน่น เนื่องจากผู้เรียนต้องได้รับการถ่ายทอดจากง่ายไปสู่ยาก จากการเป็นผู้ไม่รู้จนเป็นผู้รู้ และนำความรู้นั้นไปประกอบอาชีพด้วยความมั่นใจ ทำให้มีความผูกพัน ให้ความสำคัญกับครูมาก ดังนั้นการไหว้ครูของเหล่าผู้ศึกษาคคนตรีนาฏศิลป์ไทย จึงเป็นการแสดงความกตัญญูคุณเวทีแก่ครูด้วยความศรัทธาและเคารพอย่างแท้จริง ซึ่งสิ่งที่เป็นรูปธรรมสามารถใช้เป็นสื่อแสดงสักการะครูอาจารย์นี้ได้ก็คือบาศรี “เป็นเครื่องสักการะเทพเจ้าสิ่งศักดิ์สิทธิ์ชั้นสูงและเพราะเนื่องมาจากทางคติพราหมณ์ ที่นำความคิดเรื่องของเขาพระสุเมรุ ใน ไตรภูมิมาเปรียบเทียบ โดยเชื่อว่ายอดสูงสุดของบาศรี คือ เขาพระสุเมรุที่รายล้อมด้วยสัตบริภัณฑ์ และเขาน้อยใหญ่ที่เป็นที่สถิตของพรหมเทพทั้งหลาย เมื่อมาสถิตรวมกัน ณ พิธีการไหว้ครูแล้วจะบังเกิดความศักดิ์สิทธิ์สิริมงคลและความสำเร็จแก่ผู้ร่วมประกอบพิธีสักการะนั้นเอง ส่วนเครื่องประกอบบาศรีที่นอกจากจะมีตัวบาศรีแล้ว ยังมีพวกสารับอาหาร ดอกไม้ ธูปเทียนและอื่นๆ ซึ่งประกอบด้วยสิ่งใดบ้างไม่ได้มีการกำหนดไว้ชัดเจนแน่นอนแต่ประการใด แต่ส่วนใหญ่จะประกอบอาหารง่ายๆ เช่น ข้าว ไข่ กล้วย และบางครั้งอาจมีอาหารคาวหวานผลไม้ แยกเป็นอีกสำหรับหนึ่งต่างหากด้วย”

(พระราชครูวามเทพมุนี วันที่ 20 พฤษภาคม 2551)

เบญจมาศ แพทอง(2542: 3376) เรียบเรียงเรื่องเครื่องประกอบบายศรี อธิบายว่า “สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ได้ทรงวินิจฉัยในเรื่องของสำรับคาวหวานที่แยกออกมาต่างหากจากบายศรีว่า ‘เป็นเพราะความไม่รู้และไม่มีที่วางพอที่จะวางสำรับเหล่านี้ได้’ และอีกหลักฐานหนึ่งจากพระราชนิพนธ์ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ทรงมีพระราชนิพนธ์ไว้ว่าพระองค์ทรงมีพระบรมราชวินิจฉัยเพิ่มเติมถึงการที่จัดสำรับคาวหวานเพิ่มขึ้นนั้นเป็นเพราะต้องการให้หรูหราเป็นงานใหญ่และเห็นเป็นรูปธรรมมากขึ้น”

อุมาวดี ทรัพย์สิน(2551: 20-21) อธิบายว่า “บายศรีของหลวง ได้แก่ บายศรีที่ใช้ในการพระราชพิธีต่างๆ อันเกี่ยวเนื่องกับพระมหากษัตริย์หรือพระบรมวงศานุวงศ์ ทั้งที่เป็นพระราชพิธี ที่จัดให้มีขึ้นเป็นประจำตามโบราณราชประเพณีและพระราชพิธีที่ทรงมีพระราชประสงค์ให้จัดทำขึ้น หรือในโอกาสพิเศษเฉพาะในรัชกาลนั้นๆ รวมทั้งรัฐพิธีที่รัฐบาลกำหนดขึ้น โดยเชิญเสด็จพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ เสด็จพระราชดำเนินทรงเป็นประธานในการประกอบพิธี บายศรีในพระราชพิธีต่างๆ ปัจจุบันมี 3 แบบ คือบายศรีคั้น บายศรีแก้ว ทองเงิน บายศรีตองรองทองขาว บายศรีของราษฎร ได้แก่ บายศรีที่จัดทำขึ้นเพื่อใช้ในพิธีกรรมต่างๆ ของราษฎรแบ่งเป็น 2 ชนิด คือ บายศรีปากชาม และบายศรีใหญ่”

ความหมายเชิงสัญลักษณ์

บายศรี เป็นสิ่งประคิษฐ์เพื่อใช้บวงสรวงบูชาเทพยดาที่ได้กตนิมิตจากพรหมณ์ เนื่องจากการจำลองเขาพระสุเมรุอันเป็นที่สถิตของพระอิศวรที่รวมของเทพยดา บายศรีจึงเป็นสิ่งที่สื่อสมมุติถึงความเป็นอยู่ของพระอิศวรเทพยดาทั้งหมด ที่อุดมสมบูรณ์ตามคติพรหมณ์ สอดคล้องกับที่ ส. พลายน้อย(2500: 276) อธิบายเรื่องบายศรีไว้ว่า “เครื่องประดับในบายศรีนั้น ได้มีผู้รู้อธิบายว่า

- 1) พุ่มดอกไม้บานยอดานศรีนั้น สมมุติว่าเป็นวิมานของพระอิศวรซึ่งอยู่บนเขาไกรลาสพรหมณ์ ถือว่าพระอิศวรเป็นเจ้าของภพทั้งสาม
- 2) บายศรีนั้นสมมุติว่าเป็นเขาไกรลาส
- 3) ไม้ไผ่สามซีกที่ระนาบบายศรีนั้นสมมุติว่าเป็นบันไดของผู้ที่อยู่ในภพทั้งสามขึ้นไปเฝ้าพระอิศวร”

สรุปได้ว่า บายศรีเป็นของสูงที่ผูกพันกับวัฒนธรรมและวิถีชีวิตของคนไทยมานานเพื่อบวงสรวงบูชาเทพเจ้า บายศรีมีกำเนิดขึ้นจากวงหลวงเป็นลำดับแรกและแพร่หลายมาสู่ประชาชน งานบายศรีเป็นงานที่มีความละเอียดอ่อนประณีตสะท้อนให้เห็นถึงความประณีตละเอียดอ่อนของบรรพชนไทย จุดประสงค์หลักของการใช้บายศรีก็เพื่อใช้เป็นเครื่องสักการบูชาต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในพิธีกรรม ทั้งที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนาและพิธีพรหมณ์ เช่น พิธีทำขวัญนาค

พิธีบวงสรวงสังเวทวารวณถึงพิธีไหว้ครุคนตรีนาฏศิลป์ไทย และประการสำคัญบายศรีเป็นสิ่งสำคัญที่จะขาดมิได้ในการประกอบพิธีไหว้ครุของวงการคนตรีและนาฏศิลป์ไทย

มะพร้าวอ่อน

มะพร้าว เป็น ไม้ยืนต้น สูงระลูด 7 – 10 เมตร เปลือกลำต้นแข็งใบออกเป็นใบรวม นิยมปลูกไว้ใช้ประโยชน์กันมานาน เพราะมะพร้าวมีประโยชน์ตั้งแต่ลำต้นจนถึงผล ความเชื่อเรื่องการใช้มะพร้าวในพิธีกรรมของไทยนี้หม่อมเจ้าหญิงพูนพิศมัย ดิสกุล (2517: 10) กล่าวในเรื่องการทำขวัญเดือนว่า “มะพร้าวอ่อนปอกเปลือกให้เกลี้ยงเกลตา เปิดฝาใส่บนจานเชิง มีช้อนเล็กๆ วางในจานเชิงนั้นด้วย 1 คัน สำหรับคักขวัญเด็กตามกิจของพราหมณ์และสมมติว่าให้เด็กกินน้ำบริสุทธิ์” ส่วนสุนทร ปุณ โนทก (2530: 642) กล่าวไว้ในเรื่องสมุนไพรในครัวเช่นกันว่า “ผลมะพร้าวเป็นสิ่งที่บริสุทธิ์สะอาดและหอม ไม่มีส่วนใดในผลแปดเปื้อนสิ่งสกปรกก่อนที่จะแกะออกมารับประทาน มะพร้าวจึงเป็นผลไม้ที่สมควร ใช้เป็นสิ่งบูชาแต่สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เราเคารพสักการะ ส่วนประโยชน์นั้นในน้ำมะพร้าวอ่อนมีฮอร์โมนที่หญิงมีครรภ์ดื่มแล้วช่วยให้เด็กในครรภ์แข็งแรง”

เนื่องจากประเทศไทย มีความอุดมสมบูรณ์ทั้งพืชสวนไร่นา คังที่กล่าวมาแล้ว ในเรื่องอื่นๆ ช้างต้น มะพร้าวจึงเข้ามาเป็นส่วนประกอบในพิธีกรรมของไทยเหมือนเช่นสิ่งอื่นๆ เช่น ประเพณีที่เกี่ยวกับพุทธศาสนาที่ เสฐียร โทศศ (2515: 13) กล่าวไว้ในเรื่อง เครื่องกัณฑ์เทศน์ต่างๆ ที่ใช้ในงานเทศน์มหาชาติว่า “เครื่องกัณฑ์เทศน์อย่างอื่นซึ่งเป็นอาหารแห้ง มีข้าวสารปลาแห้ง ปลาช่าง และเนื้อเค็ม เป็นต้น จะมีมากน้อยเท่าไรแล้วแต่ เรื่องผลไม้ก็มีกล้วยส้มและมะพร้าวอ่อน เป็นทะเลาๆ ไปตลอดจนอ้อยผูกเป็นมัดๆ จะเป็นจำนวนเท่าไรสุดแล้วแต่สมัครใจจะถวาย”

การประกอบพิธีไหว้ครุ มะพร้าวอ่อนจัดอยู่ในอาหารจำพวกผลาหารที่เป็นหมวดเครื่องสังเวยกระยาบวช การคักผลต้องคักขนาดกำลังเหมาะ เมื่อนำมาปอกเปลือกส่วนนอกออกแล้วให้เหลือเฉพาะเปลือกในสีขาว โดยเกลาบเปลือกให้เป็น 4 เหลี่ยมคางหมูเพื่อตั้งบนภาชนะที่ใช้รองได้โดยไม่ล้ม เมื่อถึงเวลาถวายในพิธีไหว้ครุให้แกะบริเวณหัวของมะพร้าวเพียงแต่บริเวณปากของผลเท่านั้น และเปิดบริเวณปาก ของลูกมะพร้าวออกให้เห็นน้ำและเนื้อ

ความหมายเชิงสัญลักษณ์

คติความเชื่อตามตำราการปลูกต้นไม้ตามทิศในตำราพรหมชาติฉบับหลวงกล่าวว่า มะพร้าวเป็นไม้มงคล และกำหนดปลูกไว้ทางทิศตะวันออก(บูรพา) ด้วยความเชื่อว่เมื่อปลูกไว้ในบริเวณบ้าน จะทำให้ไม่มีการเจ็บไข้และอยู่เย็นเป็นสุข (<http://www.panmai.com/Direction/Tree>)

มีความเชื่อบางตำราใช้มะพร้าวอกในพิธีการบวชพราหมณ์ ที่กำหนดให้ใช้เครื่องกระยาบวช ที่ประกอบด้วย ขนมัดขาว ขนมัดแดง มะพร้าวอ่อน กลั้วขนาน้ำว่า ขนมัดต่างๆ ผลไม้ น้ำสะอาด รูปเทียน ให้จัดทั้งหมดอย่างละ 3 ที่ ส่วนของครุที่บวชให้อีก 2 ที่ นอกจากนี้ต้องมีสื่อ

หมอน ชันล้างหน้า ผ้าเช็ดหน้าอย่างละหนึ่ง ผ้าห่มขาวหนึ่งสำหรับ เงินบูชา 6 บาท หมากพลู 6 คำ หมากงอกหนึ่งคืบ มะพร้าวงอกหนึ่งคืบ เมื่อบวชแล้วคองนำคืบไม้ทั้งสองไปปลูกและดูแลให้เจริญงอกงาม โดยตลอดชีวิตของพราหมณ์จะต้องรักษาคืบไม้นี้ไว้ให้ดีที่สุด (ไฮกลาส 2544 : 45 - 53)

อีกสาเหตุหนึ่ง ที่มะพร้าวอ่อนได้รับความนิยมจัดถวายเป็นเครื่องบูชามาตั้งแต่เดิม เนื่องจากเป็นอาหารเริ่มแรกที่มนุษย์รู้จักและถือว่าเป็นสิ่งบริสุทธิ์สะอาดปราศจากสิ่งเจือปนต่างๆ ส. พลายน้อย(2500: 277) บรรยายไว้ในหนังสือเรื่องแลไปข้างหลังว่า “มะพร้าวอ่อนนั้น ประสงค์จะเอาน้ำบริสุทธิ์ ซึ่งนับว่าเป็นมงคล” ทั้งยังเป็นผลไม้ที่หาง่ายไม่แพงมีทุกฤดูกาล ง่ายดาย ความเชื่ออีกมุมมองหนึ่ง คือ สื่อถึงความอ่อนหวาน รวมทั้งเชื่อว่า หมายถึง การขจัดสิ่งไม่บริสุทธิ์ทั้งหลาย และลบล้างความ โศคร้ายให้หมดไปได้

จึงถือได้ว่ามะพร้าว เป็นสิ่งบริสุทธิ์ สะอาด ปราศจากสิ่งเจือปนต่างๆ และเพราะน้ำมะพร้าวมีความหอมหวาน จึงสื่อถึงได้ว่าเป็นความอ่อนหวาน และเป็นผลไม้ที่หาซื้อได้ง่าย

กล้วย

กล้วย เป็นผลไม้ที่ทรงคุณประโยชน์นานัปการอีกชนิดหนึ่งซึ่งช่วยเสริมพลังงานให้แก่ร่างกายและป้องกัน โรคต่างๆ ได้ดี ด้วยคุณสมบัติที่ดีของกล้วยจึงนำมารับประทานกันในทุกท้องถิ่นและยังพบว่ามีการ ใช้กล้วยในพิธีกรรมต่าง ไทยมาช้านาน ในพิธีไหว้ครูที่ใช้กล้วยน้ำ ไทเป็นเครื่องกระยาบวชนั้น อาจเนื่องจากสมัยก่อนมีกล้วยมากและหาง่ายตามท้องถิ่นชนบทของไทย ดังที่ ลาวีณย์ โขดามระ(2539 : 130) เล่าถึงเรื่องพระนิพนธ์ ของสมเด็จพระบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงเล่าเมื่อเสด็จออกทรงผนวชพระ ที่วัดนิเวศน์ธรรมประวัติ บางปะอิน พ.ศ. 2526 ว่า “หลายๆ วันจึงมีเรือแจกมาขายหมู หรือเรือชาวกรุงเทพฯ บรรทุกของสวน เช่น มะพร้าวและกล้วย อ้อย ขึ้นไปขายที่บางปะอินสักครั้งหนึ่ง”

ในการเทศน์มหาชาติสมัยโบราณจัดตกแต่งมูรธาสนที่พระนั่งเทศน์ว่า “ผูกประดับด้วยต้นกล้วย ต้นอ้อย ต้นกล้วยนั้นจะเป็นกล้วยน้ำว้า กล้วยน้ำ กล้วยหอมหรือกล้วยอะไรก็ได้ แล้วแต่จะมี เลือกต้นที่ตกเครือถ้าได้กล้วยสุกคาเครือด้วยเป็นดี ถ้าไม่ได้ก็หาเครือกล้วยจากต้นอื่นเอามาผูกติดไว้แทนกันได้ ตามสถานศาลาการเปรียญผูกต้นกล้วยเช่นเดียวกันผูกมัดตลอดไว้ทุกเสา กล้วย อ้อยเหล่านี้ชาวบ้านจัดหามาถวาย ทายกจะจัดการเอง ต้นกล้วยที่เป็นหน่อเล็กหน่อน้อยคิดเป็นบริวารมากับต้นใหญ่พระท่านก็เอาไปปลูก”

พิธีไหว้ครูคนตรีและนาฏศิลป์ไทยอาจใช้กล้วยน้ำ ไทหรือกล้วยน้ำว้าชนิดใดก็ได้ เนื่องจากในปัจจุบันกล้วยน้ำ ไทค่อนข้างหายาก และความนิยมที่เปลี่ยนไปรับประทานกล้วยน้ำว้าเป็นส่วนใหญ่มิเพราะหาซื้อง่ายราคาถูก

ความหมายเชิงสัญลักษณ์

เป็นผลไม้ที่ทรงคุณประโยชน์นานับประการอีกชนิดหนึ่ง ซึ่งได้กล่าวไว้ในประเพณีของผลไม้ แต่การกำหนดว่าต้องใช้กล้วยน้ำไทเป็นเครื่องกระยาบวช อาจมาจากเหตุผลว่ากล้วยน้ำไท มีมากในท้องถิ่นชนบทสมัยก่อน และจากชื่อที่มีคำว่าไท ที่สื่อถึงความเป็นชนชาติ อีกแนวคิดหนึ่งคือ มีความหมายว่า ความเป็นอิสระ ไม่เป็นทาสใครซึ่งเป็นความหมายที่ดี และสื่อเป็นเคล็ดทำให้มีลูกคอกเหมือนผลของกล้วย

กล้วยจึงเป็นอาหารที่คนไทยรับประทานในชีวิตประจำวันและนำมาประกอบพิธีกรรมต่างๆ เกี่ยวกับวิถีชีวิตมาตั้งแต่โบราณเนื่องจากมีคุณค่าและประโยชน์มากมาย

อ้อย

อ้อย พืชอีกชนิดหนึ่งที่มีใช้ในพิธีกรรมต่างๆ ในประเพณีไทย เช่น งานแต่งงาน และการเช่นสรวงบวงพลิในวาระต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับพิธีพราหมณ์ ในพิธีไหว้ครูจัดเป็นประเภทของเครื่องกระยาบวชบวงสรวงแก่ครูเทพยดา นักบวช และองค์พระคเณศ การจัดใช้อ้อยที่พื้นเป็นท่อนความยาวประมาณ 5-8 นิ้วจัดวางในจานให้ดูสวยงามเหมาะสม จำนวนฝ่ายละ 2 จาน

ความหมายเชิงสัญลักษณ์

อ้อยเป็นพืชที่ให้ความหวาน นำมาแปรรูปเป็นน้ำตาลทรายใช้ในการปรุงอาหารของทุกชนชาติ ความเชื่อที่นำมาใช้พิธีกรรมต่างๆ อาจมาจากสังคมชนบทของไทยในสมัยก่อนมีการปลูกอ้อยไว้ในบ้าน จากประเพณีการลงเสาเอกบ้านใหม่จะใช้ดินไม้ 2 ชนิดนี้ในพิธีกรรมเมื่อเสร็จพิธีแล้วนิยมปลูกไว้ในบริเวณบ้าน งานมงคลของไทย เช่น งานแต่งงาน ก็จะใช้ดินกล้วยและอ้อยในพิธีแห่ขันหมาก

การนำอ้อยมาใช้ในพิธีกรรมจึงเป็นเคล็ดที่เชื่อกันว่าจะส่งผลให้ชีวิตมีแต่ความหวานชื่น และอ้อยสื่อสัญลักษณ์แทนความหวานชื่น

ขนมहुช้าง-ขนมคันหลาว

สารานุกรมฉบับเยาวชน อธิบายไว้ว่า “ขนมहुช้าง มีมาตั้งแต่โบราณ ทำจากแป้งข้าวเจ้า นวดแล้วปั้นจนกลม นำลูกแป้งมากดแผ่ให้เป็นแผ่นกลมแบนหนาพอสมควร ต้มจนสุกจึงนำมะพร้าวขูด เกลือ คลุกเคล้าให้มีรสออกเค็มปะแล่มๆ และมะพร้าวควรจับแป้งทั้งสองข้างให้ทั่วถึงพอควร ขนมชนิดนี้ได้รับการทำขึ้นสำหรับเข้าสำหรับเครื่องสังเวยสืบทอดกันมาในพิธีกรรมต่างๆ ตามประเพณีไทยเราจะขาดมิได้ เนื่องจากขนมชนิดนี้ มีลักษณะเป็นแผ่นแบน”

(จุลทรรศน์ พยาขรานนท์ (2542: 7207)

ขนมहुช้างในพิธีไหว้ครู ใช้เพื่อถวายแด่เทพเจ้า เฉพาะองค์พระคเณศวร์ควบคู่ไปกับขนมคัมขาวและคัมแดง ที่แปลงมาจากขนมมันทะกะของชาวทมิฬ มีหลักฐานอ้างอิงว่า

“เครื่องสังเวจเจ้าพวกของหวานต่างๆ เช่น ขนมต้มขาว ขนมต้มแดง มักจัดให้เป็นของหวานสำหรับสังเวจเทพยดา จึงทำจะเป็นเหตุผลสมควรที่จะเชื่อว่าขนมชนิดถวายแด่องค์พระคเณศวร์และเทพเจ้าดังมีหลักฐานจากการบูชาของชาวทมิฬ” (<http://th.wikipedia.org>) ซึ่งตรงกับที่ พระราชครูวามเทพมุนีก่อไว้ว่า “เครื่องกระยาบวชเป็นอาหารของนักบวชตามความเชื่อทางศาสนาพราหมณ์หมายถึงความอุดมสมบูรณ์ ส่วนขนมหวาน อาทิ ขนมถ้วยฟู ขนมชั้น ขนมหุซ้าง โดยเฉพาะขนมต้มแดงขนมต้มขาว ซึ่งเป็นพระกระยาหารที่องค์พระพิฆเนศวรทรงโปรด สื่อหมายถึง ความสุขและปัญญา”

ความหมายเชิงสัญลักษณ์

ซ้าง ถือเป็นสัตว์มงคลสำหรับความเชื่อของคนไทยที่มีลักษณะตัวใหญ่โตมีอำนาจและพลังกำลังเป็นที่น่าเกรงขามและมีใบหูที่ใหญ่สามารถรับฟังเสียงได้ไกลๆ ในพิธีไหว้ครูจะใช้ขนมหุซ้างถวายแด่เทพเจ้าเฉพาะองค์พระคเณศวร์ควบคู่ไปกับขนมต้มขาวขนมต้มแดงที่แปลงมาจากขนมมันทะกะของชาวทมิฬ (สมบัติ แก้วสุจริต วันที่ 8 สิงหาคม 2551) เพราะเชื่อว่าการสักการพระคเณศวร์ ผู้เป็นเทพแห่งความสำเร็จจะส่งผลให้ทำการทุกอย่างราบรื่นและสำเร็จลงได้ดี

ขนมคันทลาว

ขนมที่ทำจากแป้งอิกชนิดหนึ่ง มีลักษณะเป็นแป้งยาวๆ สีขาวคลุกด้วยมะพร้าวขูดคั่วขมนมเล็บบีอนาง ต่างกันตรงที่ขนมคันทลาวจะมีขนาดยาวกว่าเล็กน้อย และไม่ใส่ส่วนผสมอาหารให้มีหลากสีเหมือนเล็บบีอนาง ส่วนผสมของขนม ได้แก่ แป้งนวดปั้นเป็นรูปเรียวยาวคล้ายนิ้วที่เป็นลำตัวของผู้หญิง ต้มแป้งจนสุกนำขึ้นคลุกเคล้ากับน้ำเชื่อม มะพร้าวขูดขาวเป็นเส้นลักษณะของขนมค่อนข้างเป็นตัวยาว (จุลทรรศน์ พยาณรานนท์(2542: 7208)

ความหมายเชิงสัญลักษณ์

ด้วยลักษณะที่ยาวคล้ายของแหลมที่เป็นแท่ง มีความแหลมตรงปลาย จึงสื่อให้อุปมาว่า เพื่อให้เกิดสติปัญญาที่เฉียบแหลม

ผู้ประกอบพิธีท่านหนึ่งแสดงความเห็นว่า “จริงๆ แล้วคันทลาวเป็นเครื่องใช้ชนิดหนึ่ง คือ“หลาว” ที่ครุคิดว่ามันเหมือนเป็นสิ่งที่เป่าแท่งเป็นหลอด อาจถือว่าเป็นสิ่งหนึ่งที่ หมายถึงสัญลักษณ์พระคเณศ อาจเป็นอาวุธชนิดหนึ่งหรืออาจมาจากชื่อที่ฟังแล้วขลังก็เป็นได้”

(สมบัติ แก้วสุจริต วันที่ 8 สิงหาคม 2551)

ในสมัยที่ผู้วิจัยศึกษาที่วิทยาลัยนาฏศิลป์เชียงใหม่เคยเข้าใจว่าคันทลาวคือลำไม้ไผ่ขนาดความยาว 1 เมตร ที่ผูกปลายด้วยสายสร้อยคอทองคำและสายสิญจน์ ที่อาจารย์มนตรี ตรีโมทใช้คันทลาวนี้ นำไปแตะที่เครื่องดนตรีทุกชิ้นที่ตั้งบนแท่นในพิธีไหว้ในขั้นตอนหลังจากที่ท่านเจิมแป้งกระแจะที่เครื่องดนตรีทุกชิ้นแล้ว จึงเข้าใจว่าไม้คันทลาวนั้นคือคันทลาวนั่นเอง จึงสอบถามอาจารย์สิริรัชชาญ พักจำรูญ(ผู้ประกอบพิธีฝ่ายดนตรี)ท่านอธิบายว่า “อุปกรณ์ที่ อาจารย์มนตรี ตรีโมท

นำมาใช้โดยการนำไปและที่ศีรษะเทพเจ้าและเครื่องดนตรีบนแท่นพิธีแทนการเจิมด้วยนิ้วมือก็เนื่องจากบริเวณแท่นพิธีมีพื้นที่แคบทำให้ท่านไม่สะดวกที่จะเดินขึ้นไปเจิมด้วยตนเองจึงใช้ไม้คันทลาวแทนมือ จึงถือว่าไม้คันทลาวของท่านเป็นสื่อสัญลักษณ์ที่ใช้ในการมงคล อีกทั้งมีชื่อและลักษณะพ้องกับขนมคันทลาวที่มีลักษณะคล้ายกัน จึงเป็นสัญลักษณ์อีกแง่มุมหนึ่งที่สื่อความเป็นมงคลเช่นกัน

ขนมคันทลาว จึงเป็นสัญลักษณ์ที่สื่อถึงความมีปัญญาฉลาด หลักแหลม

ขนมคันทลาว-ขนมคันทขาว

ขนมคันทเป็นขนมไทยทำจากแป้งข้าวเหนียว น้ำตาลหม้อและมะพร้าว ขนม 2 ชนิดนี้มีวิธีการทำที่ต่างกันแต่นิยมรับประทานคู่กันอีกทั้งยังใช้เป็นเครื่องปลีกรรมและเครื่องสังเวยในพิธีทางศาสนาตามประเพณีไทยในหลายๆ โอกาสด้วยกัน อีกทั้งยังมีบททำขวัญบ่าวสาวของเก่าบทหนึ่งก็มีการกล่าวถึงการ ใช้ขนมชนิดนี้เป็นเครื่องสังเวย ดังนี้“ส้อมกับปลับจีน ลูกอินตะผาลำขนมคันท ลูกใหญ่ กล้วย ไช้กล้วยน้ำ มะพร้าวอ่อน อ้อยลำ เหล้าเข้มหมูหัน” (จุลทรรศน์ พยาชรานนท์ 2542: 2167)

ศ.พลายน้อย.(2516: 304) กล่าวไว้ในหนังสือเกลิศ โบราณคดีประเพณีไทย ชุดที่ 2 ว่า ขนมบางอย่างได้กลายเป็นขนมประเพณีไปนั้น ข้อนี้ เห็นว่าขนมประเภทนั้นจะทำในเวลาพิธีเสมอ ขนมที่ต้องใช้ในพิธีต่างๆ ไปคือ ขนมคันทแดง คันทขาว 2 ชนิดนี้ขาดไม่ได้ คันทแดงคันทขาวสองอย่างนี้ก็มีผู้กล่าวว่าไม่ใช่ของไทยแท้ที่เดียวเป็นของพวกพราหมณ์ทมิฬที่อพยพมาสู่สุวรรณภูมิในสมัยโบราณ พวกทมิฬใช้ขนมคันทแดงคันทขาวเป็นเครื่องบวงสรวงสังเวยเทวดา และเครื่องขนมเหล่านี้เรารับเอามาจากพราหมณ์ จึงไม่ใช่ของไทย”

มีหลักฐานที่มาของขนมคันทว่ามีกำเนิดมาตั้งแต่สมัยสุโขทัย ดังที่มีเรื่องกล่าวถึงในหนังสือไตรภูมิพระร่วง ตอนหนึ่งว่า “เมื่อพระเจ้าศรีอโศกราชใคร่จะทดลองให้นางสนมทั้งหมดนั้น หกพันคนเห็นว่า นางอสนมมิตดาเป็นคนมีบุญไม่ควรที่จะอิจจาริษาพระองค์จึงให้หาขนมคันทมาหนึ่งหมื่นหกพันลูก แล้วเอาพระธรรมรงค์ดวงหนึ่งใส่เข้าไปในขนมคันทลูกหนึ่งแดง ให้มิดชิดเหมือนกันหมด แล้วเรียกนางทั้งหมดนั้นหกพันคนมาบอกว่า ในขนมมีพระธรรมรงค์อยู่ลูกหนึ่ง ซึ่งพระองค์ อธิษฐานว่านางใดมีบุญก็จงได้ลูกที่มีแหวน ฉะนั้นขอให้นางทุกคนจงอธิษฐานแล้วหยิบเอาไปคนละหนึ่งลูกเหลือลูกสุดท้ายจะให้นางนางอสนมมิตดาหยิบ เมื่อทุกคนเลือกไปหมดแล้วเหลือให้นางหยิบเป็นคนสุดท้ายปรากฏว่าลูกสุดท้ายที่นางหยิบนั้นมีแหวน พระเจ้าศรีธรรมมา โศกราชจึงประกาศแก่นางทั้งหลายว่า นางอสนมมิตดามีบุญเพราะเขาสร้างบุญมาก่อนอย่าไปว่าเขาเลย”

ความหมายเชิงสัญลักษณ์

สาเหตุประการหนึ่งในเรื่อง เชื่อกันว่าขนมชนิดนี้เป็นของ โปรคของเทพเจ้าฮินดูนามว่าพระคณศวร์ ดังที่ พระราชครูวามเทพมุนี บรรยายว่า “พระพิฆเนศวร์ เป็นเทพเจ้าที่ดำนาน

กล่าวว่าเป็นเจ้าของทุกพระองค์ หากเราไม่บูชาท่านก่อนเทพองค์อื่นๆก็จะไม่ฟังคำอธิษฐานของเรา ฉะนั้นต้องบูชาท่านก่อนเพื่อให้เกิดความสำเร็จคือปัญหาเราจะเทียบเคียงว่าปัญหา คือ พระพิฆเนศ ก็ได้ และเทวดาชอบของหอม”

ส่วนแนวคิดของ ส. พลายน้อย(2500 : 271) ที่บรรยายไว้ในเรื่องแลไปข้างหลัง ได้ อธิบายว่า “ขนมต้มนั้นมีวัตถุดิบสามอย่างคือแป้ง น้ำตาลและ มะพร้าวของทั้งสามอย่างนี้ถ้าใครรู้จักนำไปทำขนมบริโภคร่วมจะเกิดศร่อยเปรียบได้กับพระรัตน ไตร คือ พระพุทธ พระธรรมพระสงฆ์ ถ้าผู้ใดทำใจของตนให้ถึงพระรัตน ไตรเป็นที่พึ่งแน่วแน่แล้วจิตของผู้นั้นจะผ่องแผ้วปราศจากมลทิน คับเสียดซึ่งโลกะ โทสะ โมหะ ทั้งสามสิ้นทุกประการ ประคองค้ำว่าผู้ฉลาดทำขนมฉนั้น”

ดังนั้น ขนมต้มที่คคิพราหมณ์เชื่อว่าเป็นของ โปรคปราณขององค์พระคณเสวรี และลักษณะของขนม 2 ชนิดนี้มีสีขาวคล้ายสีเงินและสีแดงที่แทนสีทอง จึงเชื่อว่าสื่อถึงความมั่งมี ร่ำรวยในพิธีไหว้ครู จัดขนมชนิดนี้ จำนวนฝ่ายละ 2 จาน

ขนมต้มจึงเป็นสิ่งสำคัญในพิธีไหว้ครู เนื่องจากเป็นของที่เจาะจงถวายแด่องค์ พระพิฆเนศวรี ผู้เป็นเจ้าของความสำเร็จที่วิชาการด้านดนตรีนาฏศิลป์เชื่อกฎและเคารพเป็นอย่างสูง

โรติ นม เนย

คำว่า “โรติ” เป็นคำศัพท์ที่พบได้ในหลายภาษา ได้แก่ ภาษาฮินดี ปัญจาบี โชมาลี อินโดนีเซีย และมลายู ซึ่งล้วนมีความหมายว่า ขนมปัง โรติ เป็นอาหารของชนชาวอินเดียที่ทำจาก แป้งสาลีนวดจนขึ้นแล้วนำมาทอดด้วยเนยให้นุ่มกรอบ ราดหน้าด้วยนมข้นหวาน โรยน้ำตาลทราย ก่อนรับประทานเป็นขนมชนิดหนึ่งที่คนไทยนิยมรับประทานมาช้านานส่วนนมเป็นของเหลวมีสีขาว เป็นสารอาหารที่มีคุณสมบัติด้านสารอาหารสูง นมได้มาจากสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนม เช่น มนุษย์ วัว ควาย แกะ แพะฯ ในพิธีไหว้ครูจะใช้นมข้นหวานจัดให้เป็นเครื่องเคียงกับ โรติและขนมปัง โดย เกลงในถ้วยให้มีปริมาณพูนพองาม ประเภทของอาหารแขกอีกสิ่งหนึ่งคือเนย มี 2 ชนิด คือเนยแข็ง และเนยเหลว เนยแข็งเป็นผลิตภัณฑ์ที่ได้จากโปรตีนในน้ำนมวัว เนยเป็นอาหารที่มีประวัติศาสตร์มายาวนานที่ปรากฏหลักฐานในคัมภีร์ไบเบิลว่า มีนักบวชโรมันมักจะนำเนยติดตัวไปในการ ยกทัพ และแบ่งปันให้ประชาชนในท้องถิ่นที่ตนเข้าไปทำศึกเสมอ และมักจะแบ่งปันให้แก่คนใน ท้องถิ่นนั้นๆ เนยแข็งจึงเป็นอาหารจำพวก โปรตีนเหมือนเนื้อสัตว์มีคุณค่าทางโภชนาการไม่แพ้ น้ำนมวัว ส่วนเนยเหลวเป็นผลิตภัณฑ์ที่ได้จากไขมันในน้ำนมวัว (<http://wikipedia.org>) ส่วนใน พิธีไหว้ครูจัดให้มีของทั้ง 3 สิ่งนี้ ฝ่ายละ 2 ชุด

ความหมายเชิงสัญลักษณ์

ความเชื่อของศาสนาพราหมณ์ฮินดูมักจะใช้โรติถวายเทพเจ้าทางลัทธินี้และโรติ เป็นอาหารที่มีกำเนิดมาจากอินเดียที่ไม่มีของคาวเจือปนอาหารประเพณีถือว่าบริสุทธิ์ จึงถือว่าเป็น

ของดีที่นำมาถวายด้วยความบริสุทธิ์ใจสะอาดปราศจากมลทิน ส่วนนมมีความเหนียวอยู่ในเนื้อของนม จึงสื่อถึงความเหนียวแน่น ความผูกพันของศิษย์ทุกคนที่มีความสามัคคีกันเหนียวแน่น และสื่อของนม คือ เป็นสื่อให้นึกถึงคุณของมารดา ความกตัญญู (www.pram78.com)

มีความเห็นที่สอดคล้องกับข้อความข้างต้น ซึ่งวีรชัย มีป่อทรัพย์ (อ้างใน วิรพล ดิษเกษม 2546: 127) กล่าวว่า “มีการคัดแปลงสิ่งของที่จะนำมาบูชาให้เหมาะสมกับสภาพความเป็นอยู่ของคนไทย เช่น อาหารบางชนิดของอินเดีย(ต้นกำเนิดศาสนาพราหมณ์) เช่น โรตีส กับ ข้าวแขก ต่างๆ ในปัจจุบันหาได้ในประเทศไทยไม่ยากนักจึงอนุโลมใช้สังเวชนูชาในพิธีไหว้ครู โชนละคร”

โรตีส นม เนย ถือได้ว่าเป็นอาหารของชนชาติแขกจึงเป็นสิ่งแสดงถึงความบริสุทธิ์ ความเหนียวแน่น ความผูกพันต่อผู้มีพระคุณ

ถั่ว งา

“ถั่วเป็นพืชที่มนุษย์ปลูกมาตั้งแต่ยุคดึกดำบรรพ์เนื่องจากเป็นพืชที่มีคุณค่าทางอาหารประเภทโปรตีนสูงและมีวิตามิน เกือบแร่ต่างๆ มารับประทานกับอาหารธัญพืชอื่นจะยิ่งทำให้ได้โปรตีนสูงมากยิ่งขึ้น ซึ่งอาหารประเภทนี้เป็นที่นิยมของผู้รับประทานแบบมังสวิรัตทั่วไปรวมถึงนักบวชที่วิถีชีวิตและการรับประทานอาหารแบบมังสวิรัต กินของป่าไม่กินเนื้อสัตว์ส่วนคุณสมบัติของงา ซึ่งเป็นเมล็ดพืชที่ให้โปรตีนต่างจากถั่ว คือ มีกรดแอมิโนที่ถั่วเมล็ดแห้งไม่มีจึงควรบริโภคร่วมกันงามีความหอมในถั่วมีวิตามินอีสูงพืชทั้ง 2 ชนิดนี้จึงนิยมรับประทานกันเป็นส่วนใหญ่” (2547: ชิวจิต10 พฤษภาคม)

ถั่ว งา เป็นธัญหารที่สำคัญในการนำมาประกอบอาหารของมนุษย์ แทบทุกภูมิภาคของโลกในพิธีกรรมต่างๆ ที่มนุษย์ประกอบขึ้น จึงมักเป็นของที่อยู่ในวิถีชีวิตดังคำกล่าวที่ว่า “คติความเชื่อของศาสนาพราหมณ์เชื่อว่า การบูชาด้วยอาหารสิ่งที่จะเกิดคือบุญ บุญที่อยู่ในอาหารด้วยการพลี เพื่อมอบให้แก่สิ่งที่เคารพบูชาด้วยเครื่องกระยาบวช” (พระราชครูวามเทพมุนี 2551: 5)

ในพิธีไหว้ครูดนตรีนาฏศิลป์ไทย ถั่ว งา จัดอยู่ในประเภทเครื่องกระยาบวชสำหรับบูชาเทพดา ฤๅษี การถวายในพิธีไหว้ครูใช้ 3 ชนิดคือ ถั่วเขียว งาขาวและงาคั่วใช้พิธีละ 2 ที่

ความหมายเชิงสัญลักษณ์

เป็นพืชที่งอกงามเร็ว โตง่าย จึงเป็นสิ่งที่สื่อได้ถึงความสมบูรณ์ และเจริญงอกงาม ความเชื่อของคนโบราณมักเกิดจากความเป็นไปตามธรรมชาติ ถั่วและงา ก็เป็นพืชที่โตง่าย สื่อให้ผู้ที่ศิษย์มีความรู้แตกฉาน ฉลาดหัวไวในการศึกษา

สุรา น้ำปลา ขา กาแฟ ขนมนึ่ง

สุรา จัดเป็นเครื่องดื่มยอดนิยมของมนุษย์โลกแทบทุกชนชาติมาตั้งแต่หลายพันปีที่มักจะมีหลักฐานปรากฏให้เห็นตาม โบราณสถานต่างหรือจากการบันทึกต่างๆ เหล่านี้จึงเข้ามาเป็น

สิ่งหนึ่งในการประกอบพิธีกรรมของมนุษย์จนปัจจุบัน เหล้าหรือสุราที่ใช้ในพิธีไหว้ครุสมัยโบราณ จะใช้เหล้าชนิด 28 คีกริ หรือที่เรียกอีกชื่อหนึ่งว่า เหล้าโรง แต่ในปัจจุบันอาจใช้สุราประเภทอื่นๆ ได้ตามต้องการ โดยมีจุดประสงค์เพื่อถวายแด่เทพเจ้า 2 องค์ คือ พระประคนธรรพและพระพิราพ

ความหมายเชิงสัญลักษณ์

“ทางคติพราหมณ์ ถือว่าเหล้า น้ำโสมเป็นน้ำอมฤตที่ได้จากการกวนเกษียรสมุทร (พระราชครูวามเทพมุนี วันที่ 20 พฤษภาคม 2551) และในทางคุณประโยชน์ด้านการใช้สอย สุราสามารถนำมาใช้ล้างทำความสะอาดเครื่องดนตรีและเครื่องใช้ไม้สอยต่างๆ ที่ลงรักปิดทองรวมถึงเครื่องใช้ที่ทำจากทองคำ

ทองหล่อ วงษ์ธรรมมา(อ้างใน วีรพล คิชฌิม 2546: 116) เขียนอธิบายว่าในคัมภีร์ พระเวท(สามเวท)ได้มีบทสวดสำหรับพิธีถวายน้ำโสมแก่พระอินทร์โดยเฉพาะ ซึ่งน้ำโสมนี้ได้จาก ต้น โสม ยอดเขามุขวัตินบนเทือกเขาหิมาลัย เป็นน้ำที่ใช้ในพิธีทางศาสนาเท่านั้น

การจัดวางในพิธีจะจัดเหล้าโรง 28 คีกริ หรืออาจใช้เหล้าจากต่างประเทศอย่างใดอย่างหนึ่งก็ได้ จำนวน 2 ขวด จัดวางทั้งขวดพร้อมด้วยแก้วน้ำไว้สำหรับรินเหล้า เมื่อถึงเวลาถวายในกระบวนการประกอบพิธี

สุรา จึงเป็นสิ่งจำเป็นในการประกอบพิธีกรรมเช่นสังเวศสังคีตคีตพิธี ด้วยความเชื่อเรื่องน้ำโสมในศาสนาพราหมณ์ว่าได้จากการกวนเกษียรสมุทร จึงถือเป็นเครื่องบูชาที่สำคัญในพิธีที่เกี่ยวข้องและมาจากลัทธิพราหมณ์ การไหว้ครุดนตรีและนาฏศิลป์ไทยจึงมีสุราในการถวายเทพเจ้า ครู อาจารย์ที่อัญเชิญมาในพิธีตามความเชื่อนั้น

น้ำเปล่า

น้ำ เป็นสิ่งสำคัญที่สุดในชีวิตทั้งคน สัตว์และพืช ที่ขาดไม่ได้เลยหากแม้ขาดน้ำ แต่เพียงวันเดียวจะทำให้ระบบต่างๆ ในร่างกายเริ่มแปรปรวน จนกระทั่งเกิดการขาดน้ำจนเสียชีวิต ดังนั้น น้ำจึงเข้ามาเป็นส่วนประกอบในพิธีกรรมในวิถีชีวิตของคนเสมอ เช่น ในพิธีแต่งงานใช้น้ำเพื่อหลังในการอวยพรแก่บ่าวสาว พิธีถือน้ำพิพัฒน์สัตยาใช้น้ำสะอาดที่ผ่านพิธีทำให้เป็นน้ำมนต์ คักคีตีสัทธินำมาเข้าพิธีรวมกันแล้วดื่มเพื่อสาบานในพิธีสำคัญของชาติ และอีกหลายพิธีทั้งงานมงคลและอวมงคลที่ล้วนมีน้ำเข้าเป็นส่วนประกอบ ในพิธีไหว้ครุจะใช้น้ำสะอาดสำหรับทำเป็นน้ำมนต์เพื่อประพรมแก่ผู้เข้าพิธีทุกคน และใช้น้ำเปล่าบรรจุขวดหรือแก้ววางอยู่ในหมวดเครื่องกระยาบวชที่เป็นประเภทน้ำสุรา กาแฟ ฯ

ความหมายเชิงสัญลักษณ์

น้ำ ให้ความหมายแทนความใส สะอาด บริสุทธิ์ เพราะมีต้นกำเนิดจากท้องฟ้าที่ผ่านการกลั่นตัวเป็นน้ำฝนตกลงสู่พื้นดิน ให้ความชุ่มชื้น และมีคุณประโยชน์อีกมากมาย นอกจาก

จะเป็นสิ่งสำคัญที่สุดในชีวิตแล้วน้ำยังมีลักษณะกลิ่น ไหลลื่นถึงความมีชีวิตที่ดำเนินไปด้วยความราบรื่น ไม่มีอุปสรรค

ความหมายของน้ำในพิธีไหว้ครูสื่อถึงความบริสุทธิ์สะอาดและให้ทำการทุกอย่างราบรื่น และยังสื่อถึงธรรมชาติการกินของคนที่ต้องดื่มน้ำเพื่อหล่อเลี้ยงชีวิต

ชา กาแฟ และขนมปัง

ชา เป็นผลิตภัณฑ์ชนิดหนึ่งสกัดมาจากใบของต้นชา (Camellia sinensis) โดยนิยมใช้รับประทานเป็นเครื่องดื่มร้อนและมีให้เห็นในลักษณะเครื่องดื่มเย็นเช่นกันกลิ่นของชาจะออกมาเมื่อผ่านการทำในขบวนการต่างๆ เช่น การออกซิเดชัน การให้ความร้อน การตากแห้ง

กาแฟ พืชพื้นเมืองเขตร้อนแถบแอฟริกาและเอเชียใต้ ใบของต้นกาแฟมีสีเขียวเข้มและเป็นมัน ดอกกาแฟมีสีขาวมีกลิ่นหอมและจะบานพร้อมกันทั้งต้น ผลกาแฟมีลักษณะรีความยาวประมาณ 1.5 เซนติเมตร ผลกาแฟอ่อนจะมีสีเขียวเมื่อสุกสีของเมล็ดจะเปลี่ยนเป็นสีเหลืองและเมื่อนำไปคั่วให้แห้ง สีของเมล็ดจะเปลี่ยนเป็นสีแดงเข้มและสีดำในที่สุด เมล็ดกาแฟจะต้องถูกบดและนำมาชงเพื่อทำเป็นเครื่องดื่ม แต่เดิมใช้กาแฟเพื่อเหตุผลทางด้านจิตวิญญาณ แต่เมื่อ 1000 ปีที่ผ่านมาพ่อค้าได้นำกาแฟข้ามทะเลแดงมายังดินแดนอาระเบีย (ปัจจุบันคือประเทศเยเมน) ที่ซึ่งนักบวชชาวมุสลิมได้นำไปปลูกเป็นไม้พุ่มในสวนของตน ในตอนแรกชาวอาหรับได้ผลิตไวน์จากเนื้อของเมล็ดกาแฟหมักที่เครื่องดื่มดังกล่าวเป็นที่รู้จักกันในชื่อว่า qishr (หรือ kisher ในปัจจุบัน) และเข้าไปเป็นส่วนประกอบของพิธีกรรมทางศาสนาอีกด้วย หลังจากนั้นกาแฟกลายเป็นเครื่องดื่มที่ทำหน้าที่แทนไวน์ในพิธีกรรมทางศาสนา ต่อมาการดื่มกาแฟถูกห้ามโดยชาวมุสลิมในช่วงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 16 แต่ว่าข้อห้ามดังกล่าวก็ถูกล้มล้างในเวลาไม่นาน เมื่อมีการนำไปใช้ในพิธีกรรมทางศาสนากาแฟจึงถูกส่งต่อไปยังนครเมกกะ แต่กาแฟถูกกล่าวว่าเป็นต้นเหตุของการประทุพดินนอกคอกทำให้การผลิตและการบริโภคกาแฟถูกรวบรวาม ต่อมากาแฟซึ่งเป็นเครื่องดื่มของชาวมุสลิมกลับถูกห้ามในหมู่ชาวเอธิโอเปียซึ่งนับถือคริสต์ศาสนานิกายออร์ทอดอกซ์ จนกระทั่งถึงปี ค.ศ. 1889 จึงได้เป็นเครื่องดื่มประจำชาติของเอธิโอเปีย (<http://www.opencoffee.com>)

ขนมปัง เป็นอาหารที่ทำจากแป้งสาลีที่ผสมกับน้ำ และยีสหรือผงฟู นอกจากนี้ยังมีการใช้ส่วนผสมอื่นๆ เพื่อแต่งสี รสชาติและกลิ่น แตกต่างกันไปตามแต่ละประเภทของขนมปังและแต่ละประเทศที่ทำ โดยนำส่วนผสมมาตีให้เข้ากันและนำไปอบ ขนมปังสามารถทานได้ทันทีแต่โดยปกติจะทานกับเนย เนยถั่ว แยม เยลลี่ แยมส้ม น้ำผึ้ง

ความหมายเชิงสัญลักษณ์

หากจะถือว่าของทั้ง 3 สิ่งนี้ ที่นำมาเป็นเครื่องกระยาบวชสำหรับเทพยดา และครูฤาษี ก็เนื่องจากเป็นผลผลิตที่แปรรูปจากหญ้าพืชและพืชผลซึ่งตามคติพราหมณ์เชื่อว่าเทพยดาเสพ

อาหารที่เป็นธัญพืช

ดังนั้น ชา กาแฟ และขนมปัง เป็นอาหารที่คนทั่วโลกรับประทานและมีกำเนิดมาเป็นเวลากว่าพันปี มีประวัติว่ากาแฟเป็นพืชพันธุ์ที่อินเดียปลูกเป็นชาติแรกที่สุดมาได้กลายเป็นเครื่องดื่มที่เข้าไปมีบทบาทในพิธีกรรมทางศาสนาของชาวมุสลิม ในพิธีไหว้ครูจึงมีการใช้อาหารประเภทนี้ถวายแด่เทพเจ้าซึ่งมีรากฐานของความเชื่อทางคติพราหมณ์ของชาวฮินดูที่เป็นชนเผ่าหนึ่งของอินเดีย

หมาก พลู บุหรี่ และใบกัญชาแห้ง

หมาก เป็นพืชจำพวกปาล์มเมล็ดของลูกหมากมีรสฝาดและเป็นส่วนหนึ่งที่น่ามาเคี้ยวมี 2 แบบ คือหมากคิบหรือหมากอ่อน จะมีเนื้ออ่อนนุ่มและหมากหรือหมากคิบที่แก่จนสุกทั้ง 2 ชนิด นี้ขียนนำมารับประทานกันมากของคนไทยโบราณแม้ว่าปัจจุบันจะเหลืออยู่น้อยแต่วัฒนธรรมการกินหมากก็ยังไม่สูญหาย มีหลักฐานว่า “ต้นตำรับการกินหมากนั้นมาจากประเทศอินเดียที่มีมานานกว่าสองพันปีมาแล้วแต่จะเป็นชาติแรกหรือไม่นั้นไม่ปรากฏหลักฐานคนอินเดียในสมัยนั้นจะมีหมากอยู่ในมือและกินร่วมกันในหมู่เพื่อนซึ่งวัฒนธรรมนี้ยังสืบทอดมาจนปัจจุบันในอินเดีย เช่นในพิธีแต่งงานครอบครัวของเจ้าสาวจะต้องส่งหมากไปให้แก่ครอบครัวของเจ้าบ่าว” (สุริย์ ภูมิถาวร 2535: 176-186)

ส่วนต้นพลู วันดี กฤษณพันธ์ (2539: 123-124) อธิบายว่า พลู มีลักษณะเป็นพืชไม้เถาเวลาปลูกต้องทำไม้ค้ำหรือคั่น ไม้ให้พืชชนิดนี้เกาะ ซึ่งส่วนมากปลูกให้ขึ้นกับต้นทองหลาง ใบพลู เมื่อนำมารับประทานจะใช้น้ำปูนแดงป้ายบนใบและเคี้ยวกินคู่กับเมล็ดในของหมาก ใบพลูจะมีสรรพคุณทางยา คือมีน้ำมันหอมระเหยที่เรียกว่าน้ำมันพลู (Betel oil) และยังมีธาตุฟลูโอไรด์ที่ทำให้ผู้ที่เคี้ยวใบพลูมีฟันที่คงทนแข็งแรง”

ในบทความ“หมากจะไม่หายไปจากโลก” (สุริย์ ภูมิถาวร 2535: 176-186) กล่าวว่า “เนื่องจากคนโบราณมักนิยมนับถือของ 3 สิ่งนี้ด้วยกันเสมอ การจัดหมากพลูในปัจจุบันจะทำได้เป็นคำๆ คือ มีใบพลูที่ป้ายปูนแดงไว้แล้วจากนั้นนำมาม้วนให้แหลมเรียวยาวมีลักษณะเหมือนเส้นมีอนาง แล้วใช้ด้ายขาวม้วนพันใบพลูไว้ไม่ให้คลายตัว จัดวางไว้จำนวน 5, 7, 9 ใบ ก็ได้ แล้ววางหมากคิบ (ส่วนเมล็ด) พร้อมด้วยยาเส้น(สำหรับขดฟัน) ไว้ข้างๆ เท่าจำนวนใบพลู ถือว่าเป็น 1 สำรับ และมี บุหรี่ใบทองแบบโบราณที่เรียกว่าบุหรี่ปราโก้ วางในสำรับจำนวนเท่ากับชุดหมากพลู” การจัดในพิธีไหว้ครูมักจะจัดของทั้ง 3 ชนิดนี้ไว้ในพานเดียวกัน

ความหมายเชิงสัญลักษณ์

ตามความเชื่อของชาวอินเดียที่เชื่อว่า พระพิศณุศวรองค์เทพเจ้าแห่งความรอบรู้ มักจะแปลงร่างเป็นผลหมาก จึงถือว่าหมากเป็นพืชของพระเจ้าดังนั้นพราหมณ์ผู้ประกอบพิธีกรรม

ต่างๆ ในศาสนาพราหมณ์จึงขาดมากในการประกอบพิธีไม่ได้ ซึ่งเป็นการถ่ายทอดทางวัฒนธรรมมาจากพราหมณ์ ส่วนในวัฒนธรรมไทยที่รับอิทธิพลมาจากพราหมณ์โดยตรงมาแต่โบราณในเรื่องของการประกอบพิธีกรรมต่างๆ แล้วยังเป็นประเพณีโบราณในเรื่องของการต้อนรับแขกผู้ที่มาเยือนต้องมีของเหล่านี้ต้อนรับ พระราชครูวามเทพมุนี กล่าวว่า “ความเชื่อในพิธีกรรมของพราหมณ์จัดให้หมากและพลูเป็นของสำหรับถวายเทวดา (สัมภาษณ์วันที่ 20 พฤษภาคม 2551) ส่วนบุรีปัจจุบันนี้ได้เปลี่ยนสภาพจากสิ่งที่เคยเป็นวัฒนธรรมอย่างหนึ่งของคนไทยโบราณไปเป็นสิ่งต้องห้ามตามกฎหมาย อย่างไรก็ตามการประกอบพิธีกรรมก็ยังคงเป็นความเชื่อที่คนไทยยังยึดถือปฏิบัติเป็นจารีตประเพณีที่กลุ่มคนในสังคมยึดเหนี่ยวไว้อย่างเหนียวแน่น

วัฒนธรรมไทยในอดีตที่เคยนิยมถวายหมากพลูและใช้รับรองแขกที่มาสู่เรือน เมื่อนำเข้ามาใช้ในพิธีกรรม ก็ยังถือว่าเป็นของที่ใช้รับรองแขกประเภทหนึ่งตามคติความเชื่อของศาสนาพราหมณ์ที่เชื่อว่าหมากเป็นพืชของเทพเจ้า

ใบกัญชาแห้ง

กัญชา เป็นพืชล้มลุกจำพวกหญ้าขึ้นได้ง่ายในเขตร้อน ลำต้นสูงประมาณ 2-4 ฟุต ลักษณะใบจะแยกออกเป็นแฉกประมาณ 5-8 แฉก คล้ายใบมันสำปะหลังที่ขอบใบทุกใบจะมีรอยหยักอยู่เป็นระยะๆ ออกดอกเป็นช่อเล็กๆ ตามง่ามของกิ่งและก้าน การนำมาเสพจะใช้ ส่วนของกิ่งก้าน ใบและยอดช่อดอกกัญชา โดยนำมาตากหรืออบแห้งแล้วบดหรือหั่นให้เป็นผงหยอบๆ จากนั้นจึงนำมาอัดใส่บุหรี่สูบ

ประวัติของคำว่ากัญชา เป็นคำเรียกเดิมที่มาจากภาษาอินเดีย ซึ่งชาวพื้นบ้านของอินเดียได้นำพืชชนิดนี้ไปใช้ประโยชน์อย่างแพร่หลายที่สุดทั้งการเสพติดและเป็นเส้นใยมาตั้งแต่ศักราชแล้วจากนั้นจึงมีผู้นำมากระจายพันธุ์ยังภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้จนถึงอินโดนีเซีย หมู่เกาะในมหาสมุทรแปซิฟิกประเทศในย่านเขตร้อนและเขตอบอุ่นของโลกทั่วไปอย่างแพร่หลาย ในปี 1960-1972 ก่อนคริสต์ศักราช ได้มีบันทึกว่าในประเทศจีนมีการปลูกกัญชา-กัญชา เพื่อเป็นพืชใช้ทำเส้นใยและในสมัยโรมัน ได้มีการนำพืชชนิดนี้จากทวีปเอเชีย เข้าไปปลูกในประเทศอิตาลีแล้วแพร่หลายทั่วไปในทวีปยุโรปและทั่วโลก (<http://www.uttaradit.police.go.th>)

พิธีไหว้ครูใช้ใบกัญชาแห้งเป็นเครื่องกระยาบวชเพื่อถวายแด่ครูที่อัญเชิญมาในพิธี ซึ่งในปัจจุบันนี้ วิทยาลัยนาฏศิลป์ลพบุรีไม่ได้นำมาจัดลงในพิธีตั้งแต่ พ.ศ. 2540 เนื่องจากข้อบังคับทางกฎหมายที่แต่เดิมในสมัยโบราณการเสพกัญชาเป็นเรื่องที่ประชาชนสามารถเสพได้โดยเสรี

พระราชครูวามเทพมุนีกล่าวว่า “ในพิธีกรรมให้บุรีกัญชาเป็นของยักษ์และเปรต แต่สมัยนี้ไม่มีการใช้กัญชาก็ถือว่าไม่ผิด ไม่มีก็ได้เพราะความจริงในพิธีกรรมของพราหมณ์จะไม่มีของควาเลยมีแต่ผลไม้ ขนมนแล้วเมื่อเราทำพิธีกรรมเราจะน้อมกุศลจิตของเราที่ได้บำเพ็ญ ได้สร้างมา

อุทิศให้ ยักษ์กับเปรตไป (สัมภพณวันวันที่ 20 พฤษภาคม 2551)

ความหมายเชิงสัญลักษณ์

ในพิธีไหว้ครูใช้ใบกล้วยแห้งเป็นเครื่องกระยาบวชเพื่อถวายแด่ครูที่อัญเชิญมาในพิธี แต่ปัจจุบันวิทยาลัยนาฏศิลปบุรีมิได้นำมาใช้ในพิธีแล้ว

กล้วย เป็นพืชล้มลุกที่มีต้นกำเนิดจากอินเดีย ที่สามารถนำเส้นใยมาใช้ประโยชน์ด้านสิ่งทอและเคยเป็นสิ่งเสพติดมาก่อน ส่วนในพิธีกรรมของพราหมณ์ถือว่ากล้วยเป็นของใช้เสพของยักษ์และเปรต ปัจจุบันวิทยาลัยนาฏศิลปบุรีไม่ใช้ในพิธีไหว้ครูแล้วเนื่องจากเป็นของเสพติด

กล่าวได้ว่า เครื่องกระยาบวชมีความหมายในทางสัญลักษณ์ว่า เป็นของที่สื่อถึงความบริสุทธิ์ สะอาดเพราะเป็นอาหารที่ไม่เจือด้วยของคาว เช่น มะพร้าวอ่อน กล้วย อ้อย ขนมหุ้มขนมหูช้าง ฯลฯ ใช้สังเวทแด่เทพเจ้า พระภคตฤณีและครูเทวดาที่ถือบวชกินอาหารมังสวิรัต อาหารเหล่านี้มีคุณค่าทางโภชนาสูงให้พลังงานแก่ร่างกายเทียบเท่าอาหารจากเนื้อสัตว์เช่นกัน ความเชื่อในลัทธิพราหมณ์เชื่อว่าขนมหุ้มเป็นของโปรดของพระพิฆเนศวร์ ส่วนผลไม้อื่นๆ ก็เป็นของที่เทวดาชอบทั้งยังสื่อความหมายในทางที่ดี

ส่วนบายศรีปากชาม คือ สิ่งประดิษฐ์ทำจากใบตอง เป็นของสูงที่ใช้ในพิธีกรรมทางศาสนาพราหมณ์ ที่เชื่อว่าบายศรีหมายถึงเขาไกรลาสที่อยู่แห่งพระอิศวรผู้เป็นเจ้าแห่ง 3 ภพ บายศรีจึงเป็นสิ่งสำคัญที่สุดอีกสิ่งหนึ่งเนื่องจากใช้เพื่อบวงสรวงเทพเจ้าทั้ง 9 องค์ในพิธีไหว้ครู

3. อุปกรณ์เครื่องใช้ในพิธีไหว้ครู

อุปกรณ์เครื่องใช้ในพิธีไหว้ครูเป็นองค์ประกอบสำคัญเนื่องจากต้องใช้ในขั้นตอนของการประกอบพิธีซึ่งประกอบด้วย ศิริยะเทพเจ้าและดุริยเทพ ภาพถ่ายครูอาจารย์(ถึงแก่ชีวิตแล้ว) โด๊ะหมุ่มบูชาพระพุทธรูป ผ้าขาว หมอนกราบ บาตรน้ำมนต์และกำหญาคา เทียน(เทียนทอง เทียนเงิน เทียนชัย) รูป สายสิญจน์ แป้งกระแจะ-น้ำปรุง-น้ำมันจันทน์ ใบไม้ทัดหู ผ้าห้อยหน้าโขน ขันกำนล สังข์ ขันข้าวตอก กระทงใบตอง และวงปีพาทย์ประกอบพิธี สิ่งของอุปกรณ์ต่างๆนี้ ล้วนมีสื่อความหมายแง่ต่างๆ ในพิธีกรรม ดังนี้

ศิริยะเทพเจ้าและดุริยเทพ

เทพเจ้าทางนาฏศาสตร์และดุริยเทพ ที่ใช้เป็นมาตรฐานตามที่แบบแผนกำหนดจากพระราชพิธีมี 9 องค์ คือ

พระผู้เป็นเจ้าทั้ง 3 องค์ คือ พระอิศวร พระนารายณ์ พระพรหม

ศิระษะดุริยเทพ 3 องค์ คือ พระปรคนธรรพ พระวิษณุกรรม พระป้อนุจสีขร
 ศิระษะครู 3 องค์ คือ พระภคตฤาษี พระพิฆเนศวร พระพิราพ

การจัดตั้งศิระษะทั้ง 9 องค์ นี้ให้จัดตั้งเป็นระเบียบสวยงามลดหลั่นกันไปตามลำดับ
 ความสำคัญก่อน แล้วจึงตั้งเครื่องดนตรีต่างๆ บนแท่นพิธีตามลำดับซ้ายขวาให้มีระเบียบสวยงาม
 (ฝ่ายพิธีดุริยางค์ไทย) และเครื่องดนตรีที่สำคัญที่สุดอันขาดมิได้ คือ ตะโพนซึ่งเป็นเครื่องดนตรีที่
 ถือว่าสมมุติแทนองค์พระประคนธรรพ ส่วนทางพิธีฝ่ายนาฏศิลป์การตั้งศิระษะเทพจะจัดไว้สูงสุด
 เป็นชั้นแรกแล้วจัดตั้งหน้าโขนต่างๆ ทั้งฝ่ายเทพ พระอิศวร พระนารายณ์ ศิระษะครูฝ่ายพระ-นาง
 ฝ่ายวานร และฝ่ายอสูร รวมทั้งเทวรูปและพระมุลาคะนี (สำหรับสรง) ส่วนชั้นล่างจัดวางอาวุธต่างๆ
 เช่น ไม้เท้าฤาษี หอก กระบองเงาะ พระขรรค์ พัด วิชาณี คันศร คทา ฯลฯ

ความหมายเชิงสัญลักษณ์

ศิระษะเทพเจ้าและดุริยเทพ ศิระษะ ถือว่าเป็นตัวแทนครูอาจารย์ฝ่ายเทพ การจัดวาง
 จึงควรคำนึงถึงความเหมาะสมสวยงามและ ลำดับชั้นที่เป็นสิ่งสำคัญและมีบทบาทต่อวิชาดนตรีและ
 นาฏศิลป์ไทย

ศิระษะเทพเจ้าจึงเป็นสิ่งสำคัญที่สุดในพิธีไหว้ครู เนื่องจากเป็นสัญลักษณ์ที่แทนสิ่ง
 ที่ถือว่าเป็นครูของศาสตร์ด้านนี้ตามความเชื่อในการจัดพิธีกรรมของฮินดู

ภาพถ่ายครู อาจารย์(ถึงแก่ชีวิตแล้ว)

จุดประสงค์ของการไหว้ครูอีกประการหนึ่งก็เพื่อเป็นการแสดงความกตัญญูต่อบุคคลที่
 ต่อครูอาจารย์ที่เคยสั่งสอนตั้งแต่โบราณ เพื่อเชิดชูเกียรติคุณที่ครูท่าน ได้ทำไว้ให้ปรากฏแพร่หลาย
 ด้วยการเคารพนับถืออย่างสูงสุด พร้อมทั้งเป็นการทำบุญอุทิศส่วนกุศลไปให้ทุกท่านที่เสียชีวิตแล้ว
 จึงเป็นมูลเหตุที่ทำให้จัดพิธีไหว้ครูขึ้น ฉะนั้น ในพิธีนอกจากจะมีศิระษะเทพเจ้าดุริยเทพ เครื่องดนตรี
 ศิระษะหน้าโขนต่างๆ รวมทั้งอาวุธที่ใช้ประกอบการแสดง โขนละครต่างๆ แล้ว สิ่งสำคัญที่ดองนำมา
 จัดตั้งบนแท่นพิธีเพื่อรับการแสดงความเคารพสักการะจากศิษย์ คือภาพถ่ายหรือภาพวาดเหมือนจริง
 เพื่อเป็นตัวแทนครูอาจารย์รับการไหว้ครู ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นภาพถ่ายของบรมครูตั้งแต่สมัยที่เริ่มมี
 การถ่ายภาพในรัชสมัยรัชกาลที่ 5 เป็นต้นมา และบรมครูเหล่านี้จะเป็นบุคคลที่สำคัญมากต่อวงการ
 ทั้งด้านดนตรีและนาฏศิลป์ไทย อาทิ เช่น ภาพถ่ายพระยานันทกานูรักษ์ ภาพครูหลวงประดิษฐ์ไพเราะ
 ภาพครูศิลป์เอกทั้งด้านนาฏศิลป์ละคร โขน คุณครูมนตรี ตราโมท และครูอาจารย์ทางคีตศิลป์ไทย
 เช่น คุณครูท่วม ประสิทธิ์คุณ คุณครูล้นจี่ จารุจรณ เป็นต้น

การนำภาพถ่ายครู อาจารย์ที่ศิษย์ที่ทำพิธีไหว้ครูเคารพนับถือมาเข้าพิธีไหว้ครูนี้
 ไม่ได้มีกฎตายตัวว่าจะต้องเป็นบรมครูตามที่กล่าวชื่อมาข้างต้นหากแต่ขึ้นอยู่กับจุดประสงค์ของ
 ผู้จัดพิธีไหว้ครู ซึ่งหากเป็นการจัดที่บ้านของตนเองซึ่งส่วนใหญ่มักจะเป็นผู้ที่ประกอบอาชีพด้าน

เหล่านี้โดยตรง เช่น บ้านที่ประกอบของอาชีพวงปีพาทย์ต่างๆ หรือบ้านที่เป็นทายาทของบรมครู
ด้านต่างๆ ก็มักจะมีรูปหรือภาพถ่ายของผู้เป็นต้นตระกูลของตนตั้งในแท่นพิธีไหว้ครูต่างกันไป

ความหมายเชิงสัญลักษณ์

ภาพครูผู้ล่วงลับที่นำมาตั้งในพิธี จึงเป็นการแสดงความเคารพต่อครูที่ล่วงลับ
ไปแล้ว ภาพถ่ายเปรียบเสมือนตัวแทนครูที่เคยให้วิชาความรู้ถึงแม้ว่าจะเสียชีวิตไปแล้วก็ตาม ศิษย์
ยังคงรำลึกถึงพระคุณอยู่เสมอ

ดังนั้น ภาพถ่ายของครูที่ถึงแก่ชีวิตแล้วเหล่านี้ จึงเป็นสิ่งสำคัญในพิธีอีกประการ
หนึ่งเช่นเดียวกันเพราะเป็นสัญลักษณ์แทนครู ที่เป็นจุดประสงค์ของพิธีไหว้ครูโดยตรง

โต๊ะหมู่บูชาพระพุทธรูป

การใช้ขนาดโต๊ะหมู่บูชา จะเลือกขนาดใดก็ได้ตามความเหมาะสมกับสถานที่
รูปแบบการจัดเหมือนพิธีการทั่วไปจัดตั้งไว้บริเวณด้านหน้าฝั่งขวาของแท่นพิธีที่จัดเป็นที่ตั้งของ
ศิระเทพ เครื่องดนตรีและเครื่องสังเวศ(หันหน้าออกทางด้านผู้เข้าร่วมพิธี)วนด้วยสายสิญจน์
โดยวนพระพุทธรูปแบบทักษิณาวรรตไปทางขวาของแท่นพิธีทั้งหมดแล้ววนรอบมณฑลพิธี
(หากบริเวณเอื้ออำนวย)ให้มาบรรจบลง ณ ด้านขวาของพระพุทธรูป เมื่อจะเริ่มประกอบพิธี
ประธานของงานจะเป็นผู้จุดธูปเทียนบูชาพระรัตนตรัย ณ จุดนี้เพื่อเป็นสัญญาณให้เริ่มประกอบ
พิธีไหว้ครูได้ ณ บัดนี้ และจะต้องถวายข้าวพระพุทธรูปไว้ ณ โต๊ะหมู่บูชานี้ด้วยตามธรรมเนียมปฏิบัติ

ความหมายเชิงสัญลักษณ์

โต๊ะหมู่บูชาจึงเป็นอุปกรณ์หนึ่ง ที่ใช้วางสิ่งของที่เป็นสิ่งที่เกิดทุนบูชาอย่างสูงสุด
เช่นพระพุทธรูป หรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์อื่นๆ เพื่อความเหมาะสม อีกทั้งยังเป็นการจัดระเบียบให้แก่สิ่ง
ของเครื่องสักการบูชา เช่น กระจ่างรูป เชิงเทียน รูป แจกันดอกไม้ฯให้เกิดภาพลักษณ์ที่ความสวย
งาม ก่อให้เกิดความเลื่อมใสและศรัทธาต่อสิ่งที่บูชา ดังที่เสฐียร โกเศศ(2515: 91) เขียนเรื่องนี้ไว้ว่า
“เครื่องสักการบูชาตามปรกติ มีกระจ่างรูป 1 รูป 3 ดอก เชิงเทียนเทียนคู่ 1 และ แจกันคู่สำหรับใส่
ดอกไม้ นี่เป็นครบเครื่องบูชาด้วยรูปเทียนดอกไม้ นอกจากนี้มีอะไรเพิ่มเติมอีกก็แล้วแต่เห็นสมควร
ทำไมจึงใช้ดอกไม้รูปเทียนเป็นเครื่องบูชา คิดว่าเดิมจะเห็นว่าดอกไม้มีรูปและสีอันงามสะคราญตา
ทำให้รู้สึกชื่นบานเมื่อได้ชม ส่วนรูปแปลว่า สิ่งมีกลิ่นหอมและเทียนเมื่อจุดก็เกิดความสุข รุ่งเรือง
ล้วนเป็นของดีทั้งนั้น เพราะเป็นสิ่งมีความหอมและความสว่างเหตุนี้จึงได้มีของสามสิ่งนี้เป็นเครื่อง
สักการบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ และผู้ที่ตนเคารพนับถือสืบต่อเป็นประเพณีกันมา”

และยังมีความเชื่ออีกด้วยว่า การเลือกใช้ไม้มาทำโต๊ะหมู่บูชาควรใช้ไม้ที่มีชื่อเป็น
มงคล เช่น ไม้สัก ไม้ขนุน ฯลฯ แล้วเพิ่มคุณค่าขึ้นไปยิ่งขึ้นด้วยการประดับด้วยมุกหรือแกะสลักลาย
โต๊ะหมู่บูชา คือสิ่งที่เป็นสัญลักษณ์หนึ่งของพิธีกรรมทางพุทธศาสนาที่สำคัญ

โตะหมู่บูชาเป็นอุปกรณ์สำคัญของพิธีกรรมทางศาสนาพุทธเพื่อเป็นที่ประดิษฐานของพระพุทธรูปที่เป็นสัญลักษณ์แทนองค์พระพุทธรูปเจ้า ที่พิธีไหว้ครุกระบวนกรที่เกี่ยวของและบูชาพระรัตนตรัยตลอดพิธีการ

ผ้าขาว

การใช้ผ้าสีขาวในพิธีกรรมสำคัญของพระมหากษัตริย์นั้น หม่อมเจ้าหญิงพูนพิศมัย ดิศกุล(2517: 109) ทรงบรรยายว่า“ในงานพระบรมศพที่พระมหาปราสาทเวลาจะไปเฝ้าพระบรมศพทุกคนต้องนุ่งขาว ไม่มีใครแต่งคำได้ในเวลางาน สีขาวจะเป็นสีที่แสดงความรักและอ่อนน้อมออกกระมัง” ทรงอธิบายเพิ่มเติมในเรื่องของสีที่พระองค์จะแต่งกายแบบแฟนซีเพื่อประกวดในงานวันขึ้นปีใหม่ พ.ศ. 2463 ว่า

“พวกเราได้รับพระราชทานการ์ดเชิญไปงานด้วยทุกปี จึงเป็นเหตุให้เราต้องเรียนเรื่องเครื่องแต่งตัวกันจริงจังขึ้น ในครั้งนั้นสมเด็จพระยาตำราจราชานุภาพทรงคิดประทานว่าปีนี้เราจะแต่งเป็นอะไร แล้วเราก้ไปกราบทูลปรึกษาสมเด็จพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ว่าควรแต่งอย่างไร เป็นโอกาสได้เรียนพระปฏิบัติจากพระองค์ท่านมากมายในครั้งนั้นเรื่องหนึ่งคือ เรื่องสี ท่านตรัสอธิบายว่า สีขาว เป็นสีที่บริสุทธิ์ด้วยศีลธรรม มีพรหมณ์ผู้ทำพิธีเปิดประตูสวรรค์ เป็นต้น”

พรชัยมนพวรรณ ยิ้มโสภาน(เอกสารการสอน: 2549) จากการศึกษาค้นคว้า และจากประสบการณ์ที่เป็นผู้เตรียมของในพิธีไหว้ครุ ได้เขียนอธิบายไว้ในเอกสารประกอบการสอน วิชานาฏศิลป์ไทย ว่า“ผ้าขาวที่ใช้ในกระบวนกรของพิธีไหว้ครุคนตรีและนาฏศิลป์ไทย กำหนดให้ใช้เป็นแบบแผนทั้งสิ้น 5 ประเภท ดังนี้

1. ผ้าขาวสำหรับปูแทนพิธีการตั้งเครื่องบูชาทั้งที่เป็นศิรยะเทพเจ้า ดุริยเทพ เครื่องคนตรี และตั้งหน้า โขนในพิธีไหว้ครุ โตะที่แทน ที่ใช้วางเครื่องบูชาเหล่านี้ต้องปูด้วยผ้าสีขาวที่อาจจะเป็นผ้าดิบฟอกขาวหรือผ้าฝ้าย ชนิดใดก็ได้ปูรองโตะก่อนที่จะจัดวางเครื่องบูชาต่างๆ

2. ผ้าสำหรับใช้ปูนั่ง ของผู้ประกอบพิธี ใช้ผ้าสีขาวที่มีความกว้างของหน้าผ้าขนาดปกติทั่วไปส่วนความยาวให้ตัดขนาดความยาว 1 เมตร จำนวน 1 ผืน(ฝ้ายละ 1 ผืน)เพื่อใช้สำหรับปูรองบนแท่นที่จัดให้ผู้ประกอบพิธีนั่งในขณะที่ประกอบพิธี

3. ฟ้านุ่งของผู้ประกอบพิธี ใช้ผ้าขาวที่มีความยาว 3 เมตร เพื่อใช้สำหรับเป็นฟ้านุ่งโจงกระเบน และใช้ห่มแบบพันหน้าคลุมทับเสื้อขาวแขนยาวที่ผู้ประกอบพิธีสวมอยู่ก่อนแล้วความยาว 4 เมตร 1 ผืน ซึ่งหากเป็นผู้ประกอบพิธีฝ่ายคนตรีไทยจะนุ่งผ้าโจงกระเบนธรรมดาและห่มผ้าแบบพันหน้า ส่วนผู้ประกอบพิธีของฝ่ายนาฏศิลป์จะมีกรรมวิธีการนุ่งแตกต่าง คือการนุ่งผ้าแบบ

“คองตะพัด” ตามที่ ประเมษฐ์ บุญยะชัย(2542: 172) อธิบายเรื่องการนุ่งผ้าแบบคองตะพัดว่า “วิธีการนุ่งผ้าลักษณะนี้มีคำเรียกในวิชานาฏศิลป์ว่า ‘นุ่งผ้าแบบจีบโจง’ ซึ่งใช้กับตัวแสดงที่รับบทเป็นเทพฤๅษี (พระสวามิตรและพระวชิษฐ์ฤๅษี) พรหมณ์ ปุโรหิต นักบวชต่างๆ” แล้วห่มทับเสื้อแขนยาวด้วยวิธีการแบบ “พันชนะนำ” ซึ่งระหว่างที่นุ่งผ้านี้ผู้นุ่งต้องรำคาถาคำกับจนกว่าจะนุ่งห่มเสร็จเรียบร้อย

4. ผ้าสำหรับปูลาดเป็นทางเดิน ในพิธีกรรมของฝ่ายนาฏศิลป์ผู้ประกอบพิธีจะมีกระบวนที่เป็นขั้นตอนในการรำน้ำพาทย์ และต้องเดินหันหน้าออกจากโรงพิธีด้วยการเดินบนผ้าขาวที่ปูลาดเป็นทางเดิน ความยาวขนาด 4 เมตร”

“คำว่า ปูลาด แปลจากภาษาบาลีคำว่า “สันถัต” ที่แต่คนคนส่วนใหญ่คิดว่าหมายถึงเบาะสำหรับพระสงฆ์นั่งเป็นเฉพาะหรืออาสนสงฆ์” (เสถียร โกเศศ 2515: 81)

ความหมายเชิงสัญลักษณ์

ผ้าขาวแสดงถึงความบริสุทธิ์สะอาด ใช้บูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์และแสดงความเคารพอย่างสูง และสื่อถึงความบริสุทธิ์ทั้งกายและใจ

การใช้ผ้าขาวในกระบวนประกอบพิธีไหว้ครู เป็นสัญลักษณ์ที่สื่อถึงความสะอาด บริสุทธิ์และเป็นการเริ่มสิ่งใหม่ๆ

หมอนกราบ

หมอนกราบ คือหมอนสำหรับผู้ประกอบพิธีใช้กราบในขณะประกอบพิธีไหว้ครู วิทยาลัยนาฏศิลป์ลพบุรีจะใช้หมอนลักษณะรูปทรง 4 เหลี่ยม ที่มีขนาดความหนาที่กึ่งสูงเพียงพอสำหรับผู้ทำพิธีสามารถก้มลงกราบได้สะดวก เนื่องจากต้องนั่งพับเพียบกับพื้นขณะที่อ่าน โองการ เมื่อก้มกราบลงไปบนหมอน ต้องพอดีกับศีรษะที่โน้นตัวลงไปได้ดี

ความหมายเชิงสัญลักษณ์

หมอนที่นำมาใช้รองกราบต้องห่อด้วยผ้าสีขาว เพื่อจะได้ดูสะอาดตาเหมาะสมกับผ้าปูนั่งที่รองนั่งของผู้ประกอบพิธี ทั้งนี้ เพื่อความสวยงามสะอาดตาและบ่งบอกถึงความบริสุทธิ์สะอาด

ดังนั้นการใช้หมอนสำหรับกราบของผู้ประกอบพิธีนี้ ขึ้นอยู่กับความเหมาะสมของแต่ละแห่งที่จะเลือกใช้ เพียงแต่ให้มีคุณลักษณะที่เหมาะสมกับผู้ใช้และต้องใช้ใช้ปกคลุมหมอนสีขาวหรือห่อด้วยผ้าสีขาวบริสุทธิ์

บาตรน้ำมนต์ และกำหุ้มาคา (หรือกำนมะยม)

เป็นส่วนประกอบที่สำคัญชิ้นหนึ่ง ที่ใช้ในพิธีไหว้ครูและพิธีครอบโดยใช้น้ำมนต์ที่ผ่านการทำพิธีไหว้ครูเสร็จสิ้นแล้วในการประพรมแก่ลูกศิษย์และผู้เข้าร่วมพิธีในกรรมวิธีของการ

ครอบทั้งทางฝ่ายคนตรีและนาฏศิลป์ เพื่อเป็นสื่อความหมาย ถึงการปิดเป้าสิ่งเลวร้าย ที่ไม่เป็นมงคลต่างๆ ไป แล้วก่อให้เกิดความเป็นสิริมงคลแก่ผู้รับน้ำมันต์ ในบาตรน้ำมันต์บรรจุน้ำเปล่าที่สะอาด ปริมาณ 2 ใน 3 ส่วนลงในบาตรน้ำมันต์หรือขันทำน้ำมันต์ที่เข้าภาพจัดเตรียมไว้และนำใบไม้ที่มีชื่อมงคล 5 ชนิด คือ ใบทอง ใบเงิน ใบนาก ใบมะตูม ชนิดละ 9 ใบ ผักสั้มบ่อย 9 ผัก ผลมะกรูด 3 ผล ผ่าครึ่งซีกตามแนวตั้งของผล การจัดวางบาตรน้ำมันต์จะวางไว้หน้าของผู้ประกอบพิธี เนื่องจากในขณะที่ประกอบพิธีอ่าน ไฉนการจะต้องจุดเทียนและหยคน้ำตาเทียนลงในน้ำที่บรรจุในบาตร พร้อมทั้งบริกรรมคาถาในขณะที่ประกอบพิธีไหว้ครู

กำหญาคาหรือกำนมะยม ใช้สำหรับพรหมน้ำมันต์ ที่นำหญาคาแห่งกำรวมกัน ให้มีขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง 1.5 นิ้ว เพื่อใช้สำหรับจุ่มลงในน้ำพุทธรมนต์ประพรมให้แก่ผู้เข้าร่วมพิธี เหตุที่ใช้ใบไม้ทั้งสองชนิดนี้ได้ เสฐียร โสเทศ (2516: 147) อธิบายไว้ว่า “ที่ใช้ได้ทั้งหญาคาและใบมะยม ก็เห็นจะสุกแล้วจะหาอย่างไหนได้สะดวก ในอินเดียสมัยโบราณเห็นจะมีหญาคาอยู่ทั่วไปจึงได้นิยมว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ส่วนกำนมะยมจะเป็นของเราเอง ถ้าเป็นเรื่องขึ้นเรือนหรืออาคารใหม่ เช่น พิธีแต่งงานหรือเปิดห้างร้านใหม่มีเจิมบานประตู หน้าต่างหรือป้าย”

ความหมายเชิงสัญลักษณ์

ศ.พลาญน้อย(2516: 142-143) กล่าวไว้ในหนังสือเกล็ดโบราณคดีประเพณีไทย ชุด ที่ 2 ว่า “เครื่องมงคลนั้นดูเหมือนว่าจะนำแบ่งออกเป็น 2 อย่าง คือ พวกใบไม้ที่เป็นมงคลอย่างหนึ่งและของใช้ที่เป็นสัญลักษณ์กำหนดว่าเป็นมงคลอีกอย่างหนึ่ง หม่อมเจ้าหญิงพูนพิศมัย ดิศกุล ทรงเล่าอธิบายไว้ในเรื่อง มงคล 8 และมงคล 38 ตอนหนึ่งว่า ‘ในทางเรื่องปรับปรุงเครื่องสรงก็จำเป็นจะต้องเลือกสรรแต่สิ่งที่เป็นมงคลมาถวาย นอกจากน้ำในที่สำคัญของบ้านเมืองอันสมควรจะเป็นน้ำพุทธรมนต์และเทพมนต์ แล้วก็มีใบไม้มงคลใส่ในหม้อศักดิ์สิทธิ์นั้น คือ ใบเงิน ใบทอง ใบนากแปลว่าความมั่นคง หญาแพรกคือความเจริญงอกงามรวดเร็ว ใบสั้มบ่อยใช้ล้างโรคภัย ผิวมะกรูดทำให้สะอาด ใบมะตูมเสมือนเป็นเทพพรจากพระเป็นเจ้าทั้งสาม...’”

ประเมษฐ์ บุญชะชัย(2540: 144) กล่าวว่า“มะกรูดมีคุณสมบัติเป็นสมุนไพรและมีกลิ่นหอม ผักสั้มบ่อยมีคุณสมบัติเป็นสมุนไพร และใช้เป็นเครื่องชำระล้าง สามารถใช้สระหัวต่างสบู่ ใบเงิน ใบทอง ใบนาก เป็นสัญลักษณ์ของโภคทรัพย์ เงิน ทอง นาก เป็นสัญลักษณ์แทนพระอิศวรหรือศรีสุเทพอาวุธ”

มีความเชื่ออีกประการหนึ่งที่คนสมัยโบราณปลูกฝังกันมาช้านาน คือ ไม้มงคลทั้งหมดที่กล่าวมา หากปลูกไว้ในบ้านจะเป็นสิ่งป้องกันและขับไล่ภูตผีปีศาจได้

คติความเชื่อเรื่องใบมะตูมจากตำนานเทพปางของพราหมณ์ที่กล่าวว่า

“พระพรหมองค์หนึ่งจุดเป็นช้างชื่อเอกทันต์มีอิทธิฤทธิ์

กำลังมหาศาล ไม่ยอมปฏิบัติกรใดๆตามที่พระนารายณ์มีโองการ พระนารายณ์ทรงกริ้วมากจึงนำรุกขะ 7 ประการ คือเสกไม้ต่างๆ 7 ชนิด มาร่วมมนต์แล้วฟาดลงที่รอยเท้าอันเป็นทางเดินของช้าง เอกทันต์ ด้วยอำนาจมนต์ของพระนารายณ์ ทำให้ช้างเอกทันต์ ปวดหัวแทบแตกเป็น 7 ภาค จึงทนไม่ไหววิ่งมาด้วยความโกรธ จึงตรงเข้าต่อสู้แต่สู้ฤทธิ์พระนารายณ์ไม่ได้จึงบ้วนน้ำหน้าพระนารายณ์จึงทรงเชือกบาศก์ซัดผูกมัดเท้าขวาของช้างเอกทันต์แล้ว ทรงนำพระแสงตรีซึ่งเป็นอาวุธประจำพระองค์ปักลงที่พื้นดิน อธิษฐานให้เป็นต้นมะตูม จากนั้นใช้ปลาช่อนเชือกบาศก์กระหวัด ผูกไว้กับต้นมะตูม ช้างเอกทันต์จึงพ่ายแพ้ต่อองค์พระนารายณ์ พราหมณ์ จึงถือว่าโบมะตูมซึ่งมีลักษณะเป็น 3 แฉก คล้ายพระแสงตรีเป็นสัญลักษณ์แห่งชัยชนะและเป็นมงคล” (<http://www.devalai.com>)

ส่วนความเชื่อเรื่องหญ้าคาและก้านมะยมที่นำมาใช้เป็นเครื่องสำหรับประพรม

ในพิธีสงฆ์นั้น

“ก็เพราะหญ้าคาเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในพิธีของพราหมณ์ ว่า เมื่อคราวเทวดาและอสูรเป็นสหกรณ์ร่วมกันกวนเกษียรสมุทรให้เกิดเป็นน้ำอมฤตขึ้นเมื่อเป็นอมฤตขึ้นแล้ว เทวดาเห็นว่าถ้าให้พวกอสูรได้กิน น้ำอมฤตด้วยก็จะเท่ากับเทวดาไป คือ เป็นอมร แปลว่า ไม่ตาย จึงหาอุบายไม่ให้พวกอสูรได้กินน้ำอมฤตถ้าจะว่าไปอย่างไม่เกรงใจก็ต้องว่าเทวดา ทำคิดสัญญา เหตุฉะนั้น ราชูซึ่งเป็นอสูรตนหนึ่งจึงลอบไปดื่มน้ำอมฤต ดังกล่าว เรื่องยังมีต่อไปว่าพญาครุฑก็ไปขโมยด้วยเช่นกันแต่พระอินทร์ จับได้ครุฑจึงไม่ได้น้ำอมฤตไป ในระหว่างที่รบกันน้ำอมฤตกระเด็นตกลงมาบนหญ้าคา 2 – 3 หยด เหตุนี้หญ้าคาจึงมีความศักดิ์สิทธิ์เพราะถูก น้ำอมฤตหยด จึงนำมาใช้ในพิธีกันเสนียดจัญไรส่วนก้านมะยมก็เท่ากับ เป็นไม้ยมหรือยมทัณฑ์ คือ ไม้ลงโทษของพระยายม เมื่อฟาดไปที่ใดศึ ก็จะมีภัยพิบัติเพราะกลัวไม้พระยายม”

สรุปว่า ความเชื่อในการนำสิ่งที่เป็นมงคลมาใส่ในบาตรน้ำมนต์ ที่เรียกว่า น้ำ พุทธมนต์ ถือเป็นการชำระล้างความเขลาในตัวศิษย์ให้มีความเฉลียวฉลาดและพร้อมรับสิ่งดีๆ ให้ เป็นมงคลแก่ตนเอง

เทียน

เทียนที่ใช้ในการประกอบพิธีไหว้ครู จะเป็นเทียนชนิดพิเศษแตกต่างจากพิธีกรรมทั่วไป ซึ่งมี 3 ชนิด คือ

เทียนชัย เป็นเทียนที่ทำด้วยขี้ผึ้งแท้น้ำหนัก 9 บาท 1 เล่ม ซึ่งถือว่าเป็นเทียนเอกในพิธีกรรมใช้สำหรับบูชาครูทั้งปวงในพิธีไหว้ครู การจุดเทียนเล่มนี้ถือเป็นปฐมฤกษ์ของการเริ่มพิธี ซึ่งจะวางตรงกลางแท่นพิธี ตรงหน้าผู้ประกอบพิธีไหว้ครู

เทียนทอง (อ้างในวีรพล คิชฌิม 2546: 110) คือ “เทียนขี้ผึ้งแท้ที่ปิดทับด้วยแผ่นทองคำเปลวลงบนเนื้อเทียนอีกชั้นหนึ่ง ให้ทั่วทั้งเล่ม มีน้ำหนัก 6 บาท ใช้บูชาพระอิศวรและพระนารายณ์

เทียนเงิน ทำจากเทียนขี้ผึ้งแท้ที่จะใช้กระดาษสีเงินปิดทับเนื้อเทียนอีกชั้นหนึ่ง ให้ทั่วทั้งเล่มมีน้ำหนัก 6 บาท ใช้บูชาพระอิศวรและพระนารายณ์”

ความหมายเชิงสัญลักษณ์

ในทางพระพุทธศาสนาการจุดเทียนเพื่อเป็นเครื่องบูชาพระธรรม หรือเป็นนัยว่าเพื่อให้แสงสว่างแก่ชีวิต ส่วนใหญ่จะนิยมบูชาโดยจุดพร้อมกันจำนวน 2 เล่ม โดยมีอุปมาว่า เทียนทั้ง 2 เล่มนี้ เปรียบได้ดั่งพระวินัยและพระธรรม ซึ่งมีความหมายว่าให้ตัวเราได้ฝึกหัดกายวาจาและใจให้รู้จักสำรวม ละเว้นจากความชั่วทุกประการ เทียนที่นิยมใช้บูชาสักการะนิยมใช้เทียนที่มีขนาดใหญ่พอสมควรและเหมาะสมกับเชิงเทียน เพราะมีความมุ่งหมายว่าหากเราได้จุดเทียนจะเกิดมีความสว่างไสวขึ้น เพื่อทำให้ความมืดในบริเวณนั้นหายหมดไป ก็จะส่งผลให้ภายในจิตใจของเราที่อาจกำลังเป็นทุกข์นั้นเกิดความสุข เกิดความรู้ ความเข้าใจ รู้แจ้งขึ้น ปัญญาที่จะบังเกิด มีนัยอื่นๆ ที่แตกต่างไปจากแนวคิดทางพุทธศาสนา ดังที่ เสฐียร โกเศศ (2500: 277) ให้ความหมายว่า “เทียนไชย หมายถึงเอาความชนะเป็นมงคล”

ดังนั้น พิธีไหว้ครูของคนตรีและนาฏศิลป์จึงต้องใช้เทียนที่มีลักษณะใหญ่พิเศษแตกต่างจากพิธีกรรมอื่นๆ เนื่องจากกระบวนการของพิธีใช้เวลาค่อนข้างนาน และชนิดของเทียนก็มีความหมายเฉพาะเพื่อการบูชาที่มีจุดประสงค์ต่างกันไปตามความเชื่อ

รูป

เป็นเครื่องหอมมงคลที่ใช้ในการประกอบพิธีกรรมของทุกศาสนา ไม่ว่าจะเป็นพุทธศาสนาหรือศาสนาฮินดู พิธีพราหมณ์ และแม้แต่ศาสนาคริสต์ การจุดธูปในการประกอบพิธีต่างๆ มีจุดประสงค์เพื่อแทนสื่อในการนำเครื่องสักการะและคำภาวนาไปถวายต่อเทพเจ้า

ในการสัมมนาเรื่องอาหารกับความเชื่อในสังคมไทย ซึ่งพระราชครูวามเทพมุนีบรรยายว่า “การถวายเครื่องสักการะแด่เทพเทวา สิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายที่เราบวงสรวงสิ่งที่เป็นสักขี

พยาน คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ ดินเปรียบแทนพระแม่ธรณี การจุดเทียนเป็นการถวายบูชาพระอัครี การจุดรูป หมายถึง การแทนเทพวายุ และการใช้น้ำในพิธีก็เปรียบเหมือนเป็นตัวแทนพระแม่คงคา เทพทุกองค์ท่านจะมาเมื่อเราจุดรูปเทียน ทันทีที่จุดท่านจะมารับรู้กุศลจิตในครั้งนี้ เมื่อเกิดกุศลแล้ว จะอุทิศให้ใครก็กำหนดจิตไป” (2551: 30 กรกฎาคม)

การจุดรูป 3 ดอก หมายถึง พระพุทธเจ้าของเราทั้งหลายนั้นพระองค์มีพระคุณมากมายสุดพรรณนาได้ และเมื่อขอลงจะหมายถึงสิ่งเพียง 3 ประการคือ 1) พระปัญญาธิคุณ 2) พระบริสุทธิคุณ 3) พระมหากรุณาธิคุณ (<http://www.andaman-amulet.blogspot.com>)

ความหมายเชิงสัญลักษณ์

คติพราหมณ์เชื่อว่า ควันรูปจะสถิตไปถึงเทพยดา เทพเจ้าได้โดยตรง

รูป คือสัญลักษณ์ที่ใช้ในการบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เชื่อว่าจะสถิตได้โดยควันของรูป ในพิธีกรรมต่างๆ จึงต้องใช้รูปเพื่อจุดประสงค์ดังกล่าว

สายสิญจน์

เสฐียร โภเศษ (2515: 101) อธิบายไว้ว่า “งานทำบุญสวดมนต์เลี้ยงพระ ถ้าเป็นงานมงคลก็มีวงด้ายสายสิญจน์รอบบริเวณมณฑลพิธี เช่นงานขึ้นบ้านใหม่ว่าเป็นสิริมงคลป้องกันสิ่งที่ไม่ดีชั่วร้ายเป็นเสนียดจัญไรไม่ให้เข้ามาในคณั้น เพราะด้วยอำนาจพระรัตนตรัยและพระปริตรคุ้มครอง”

คำว่า สิญจน์ แปลว่า การรคน้ำ ที่สืบเนื่องมาจากพิธีพราหมณ์ เมื่อเดิมคำว่า “สาย” เข้าไปข้างหน้าเป็นคำว่า “สายสิญจน์” ความหมายจึงกลายเป็น วัตถุประสงค์หนึ่งที่น่ามาใช้ในงานมงคลต่างๆ ด้ายสายสิญจน์ทำด้วยด้ายดิบโดยวิธีการจับเส้นเป็น “เช็ด” เส้นเดียวจับออกครั้งแรกเป็น 2 เส้น แล้วม้วนเข้ากลุ่มไว้หากต้องการให้สายใหญ่ก็จับอีกครั้งหนึ่งเป็น 9 เส้น การใช้ด้ายสายสิญจน์ ในงานมงคลทุกงานจะนิยมใช้ชนิด 9 เส้นแต่ถ้าหากเป็นงานอวมงคลจะใช้สายสิญจน์ชนิด 3 เส้น เพราะกล่าวกันว่าสายสิญจน์ 3 เส้น สำหรับใช้ในพิธีเบิกโคงผีเท่านั้น (<http://www.ideabyidea.com>)

การวงด้ายสายสิญจน์ มีเกณฑ์ถืออยู่ว่าถ้าเป็นบ้านมีรั้วรอบให้วงรอบรั้ว ถ้าไม่มีรั้วรอบหรือมีแต่กว้างเกินไป อาคารหรือสิ่งปลูกสร้างอื่นๆ ให้วงรอบเฉพาะตัวอาคาร โคจรอบถ้าเจ้าภาพไม่ต้องการวงสายสิญจน์รอบรั้วบ้านหรือรอบอาคารที่ตนประกอบพิธีทำบุญก็สามารถวงสายสิญจน์เฉพาะที่ฐานพระพุทธรูปบนโต๊ะบูชาเท่านั้นแล้ว โยงมาที่ภาชนะสำหรับทำนํ้ามนต์ก็ได้ การโยงสายสิญจน์จากพระพุทธรูปมายังขันนํ้ามนต์ ควร โยงให้เหนือศีรษะเพื่อไม่ให้มีใครข้ามสายสิญจน์ ในเวลาจุดรูปเทียน เมื่อวงสายสิญจน์ที่ภาชนะสำหรับทำนํ้ามนต์แล้ว ให้นำกลุ่มด้ายสายสิญจน์วางบนพานสำหรับรองสายสิญจน์ซึ่งอยู่ทางด้านเหนืออาสนะสงฆ์จุดที่ใกล้ภาชนะสำหรับทำนํ้ามนต์ การวงสายสิญจน์ให้ถือหลักวงจากซ้ายไปขวาของสถานที่หรือวัตถุ มีข้อที่

ถือเป็นเรื่องควรระวังอยู่ประการหนึ่ง คือในขณะที่วันคล้ายสายสัญญาณต้องไม่ให้สายสัญญาณขาด ดังที่เสฐียร โกเศศ (2515: 101) เขียนเรื่องประเพณีต่างๆ ของไทยว่า “อนึ่งในการวางคล้ายสายสัญญาณ ‘ต้องระวังอย่าทำสายสัญญาณขาด ถ้าทำขาดต้องค่อบอๆ ถือกันว่าเป็นกลางไม่สู้ดีและในระหว่างประกอบพิธี ก็มีข้อห้ามไม่ให้ใครทำสายสัญญาณขาด”

ในพิธีไหว้ครูคนตรีจะใช้คล้ายสายสัญญาณคล้องจากพระพุทธรูปวนไปคล้องศีรษะเทพเจ้าและเครื่องดนตรีบนแท่นพิธี ส่วนฝ่ายนาฏศิลป์ผู้ประกอบพิธีจะจัดเตรียมคล้ายสายสัญญาณไว้สำหรับคล้องคอหลังจากพิธีครอบให้แก่ผู้เข้าพิธีครอบ

ความหมายเชิงสัญลักษณ์

สายสัญญาณ เปรียบเสมือนคล้ายมงคลสำหรับคนไทย ที่มักจะใช้เป็นส่วนประกอบสำคัญในพิธีกรรมมงคลต่างๆเสมอ เช่น นำมาทำเป็นคล้ายสวมมงคลแก่คู่บ่าวสาว ใช้เป็นคล้ายผูกขวัญในพิธีรับขวัญของประเพณีท้องถิ่นภาคต่างๆ และในพิธีหลายๆ พิธีกรรมในแง่ของความเชื่อส่วนใหญ่มุ่งจะให้ความรู้สึกด้านจิตใจที่จะก่อให้เกิดความเชื่อมั่นเกิดสิริมงคลให้แก่ผู้รับในลักษณะรูปธรรม ส่วนนามธรรม คือ ก่อให้เกิดความปิติเมื่อได้รับสัมผัสความเป็นสิริมงคลอย่างสูงสุด

เสฐียร โกเศศ (2515: 103) กล่าวว่า“อนึ่งสายสัญญาณที่วางพระพุทธรูปแล้วจะข้ามกรายมิได้เพราะเท่ากับเป็นการข้ามพระพุทธรูปเป็นการแสดงความไม่เคารพและไม่บังควรต่อรูปศักดิ์สิทธิ์ในศาสนาหากมีความจำเป็นที่จะต้องผ่านสายสัญญาณต้องลอมมือยกให้พ้นศีรษะ หรือก้มศีรษะลอดผ่านได้คล้ายสายสัญญาณไป”

สายสัญญาณจึงเป็นองค์ประกอบในการประกอบพิธีกรรมที่สำคัญ จุดประสงค์ของการใช้สายสัญญาณในพิธีไหว้ครูเพื่อโอบรอบอาคารที่เป็นมณฑลพิธี และใช้คล้องคอให้แก่ผู้เข้าพิธีครอบเพื่อสื่อถึงความรู้สึกผู้รับให้เกิดความปิติและเชื่อมั่น

แป้งกระแจะ น้ำปรุง น้ำอบ และน้ำมันจันทน์

ผู้เข้าพิธีครอบในพิธีไหว้ครูนี้ จะได้รับการเจิมหน้าผากจากผู้ประกอบพิธีด้วยแป้งกระแจะที่มีส่วนผสม คือ แป้งคินสอพองเม็ดเล็กๆ ผสมด้วยน้ำปรุงและน้ำมันจันทน์คนผสมในผอบเล็กๆ ให้เข้ากันจนแป้งมีความชื้นพอประมาณเมื่อนำนิ้วแตะเนื้อแป้งสามารถติดปลายนิ้วได้โดยไม่หยดหรือตกหล่น และใช้เพื่อเจิมบนหนังสือ วัสดุอุปกรณ์ต่างๆ เครื่องดนตรีไทย ศีรษะเทพเจ้าในพิธีไหว้ครูของทั้งสองพิธีเพื่อความเป็นสิริมงคล

จุลทรรศน์ พยายามนทร์ (2542: 3053) “คนไทยทำน้ำอบ น้ำปรุง มีใช้และขายมาตั้งแต่สมัยอยุธยา ปรากฏมีหลักฐานไว้ในคำให้การของขุนหลวงหาวัดประจักษ์ทรงธรรมตอนหนึ่งว่า “บ้านริมวัดพร้าวพวกพราหมณ์และไทยทำแป้งหอม น้ำมันหอม กระแจะ น้ำอบ ฐูปกระแจะ ฐูปกระดาศและเครื่องหมาย ส่วนน้ำปรุงปรุงจากใบเนียมซึ่งเป็นใบไม้ชนิดหนึ่ง เก็บพุ่มเตี้ยมีกลิ่นหอม

ปรุงผสมกับพิมเสน ชะมดเช็ดและหัวน้ำหอมสกัดด้วยแอลกอฮอล์จะมีกลิ่นหอมวิญจวนสดชื่น”

ส่วนน้ำมันจันทน์เป็นน้ำมันมีสีเหลืองบรรจุในขวดกลมเล็กๆ นิยมใช้ในพิธีกรรมของชาวฮินดู พิธีไหว้ครูนี้จะใช้ผสมในการทำแป้งกระแจะเพื่อให้เจิมหน้าผากแก่ผู้เข้ารับการครอบจากผู้ประกอบพิธี

ส่วน“น้ำอบไทยก็เป็นเครื่องประพินชนิดหนึ่งมีลักษณะเป็นน้ำใสดุสีเหลืองอ่อนๆ มีกลิ่นหอมทำโดยวิธีการ“อบ” ด้วยกลิ่นควันเครื่องหอมต่างๆจึงมีชื่อเรียกตามวิธีการทำว่า“น้ำอบ” (จุลทรรศน์ พยาณรานนท์ 2542: 3053)

“หลักฐานการใช้น้ำอบไทย มีมาตั้งแต่สมัยสุโขทัย ที่มีปรากฏคำว่า น้ำมันหอม ในศิลาจารึกวัดบางสนุก ปี พ.ศ. 1882 ” (พระยาอนุমানราชชน 2493: 86) ความว่า“ทั้งขันหมากเงิน ขันหมากทอง ช้อง ทรง รอบชอบด้วยเสียงพาทย์ เสียงกลอง และขันข้าวตอกดอกไม้ เทียน ขุนจันทร์ (น้ำ) มันหอม ค่อมตนนบบาท เบญจรงค์ทั้งนั้น เว้นให้เป็นพุทธ”

ในพิธีไหว้ครู ใช้น้ำอบเพื่อผสมลงในน้ำพระพุทธร่วมกันกับน้ำปรุงที่ใช้ในพิธี โดยเขาสกลงในขันน้ำมันดีให้เหมาะสมกับปริมาณน้ำในขันน้ำมันดีให้มีกลิ่นหอม เมื่อผสมกับกลิ่นของผลมะกรูดที่ผ่าซีกในขันแล้วจะช่วยเสริมให้มีกลิ่นหอมยิ่งขึ้น

ความหมายเชิงสัญลักษณ์

คติความเชื่อในการใช้เครื่องหอมเพื่อประกอบพิธีกรรมต่างๆ เนื่องจากเชื่อว่า กลิ่นหอมเป็นสื่อแทนเครื่องสักการบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ การใช้น้ำอบน้ำหอมและน้ำปรุงเป็นวัฒนธรรมของไทยที่นิยมนำเครื่องหอมชนิดต่าง ๆ เพื่อเป็นการบูชาเคารพสักการะแด่เทพเจ้าและครูดด้วยเชื่อว่าเทพเทวดาชอบของหอม

เอกลักษณ์ในพิธีไหว้ครูคนตรีและนาฏศิลป์อีกประการหนึ่ง คคือการเจิมหน้าผากผู้เข้าพิธีครอบจากผู้ประกอบพิธี ที่บริกรรมคาถากำกับขณะเจิมด้วยแป้งกระแจะผสมน้ำอบ น้ำปรุง และน้ำมันจันทน์ ส่งผลทางด้านจิตใจของผู้เข้าพิธีให้เกิดความปลื้มปิติ และรู้สึกศรัทธาในพิธีกรรม

ใบไม้ที่คุดู

ใบไม้ที่คุดู เป็นสัญลักษณ์สิ่งหนึ่งที่มีความหมายเปรียบประหนึ่งว่าเป็นสิ่งที่เทพเจ้ามอบผ่านประธานผู้ประกอบพิธีมอบให้ศิษย์นำไปเก็บไว้บูชาจะใช้ในขั้นตอนที่ผู้เข้าพิธีครอบรับการเจิมหน้าผากจากครูผู้ประกอบพิธี ด้วยการพรมน้ำมันดี เจิมหน้าผากด้วยแป้งกระแจะและทัดใบไม้มงคลที่หูของศิษย์ “ใบไม้มงคล (อ้างในวีรพล ดิษเกษม 2546: 131-132) ประกอบด้วย ใบเงิน ใบทอง ใบนาก มีความหมายสื่อถึงความร่ำรวยมีทรัพย์สิน(ตามชื่อเรียก) ส่วนใบมะตูมเป็นสัญลักษณ์ว่าให้มีชื่อเสียง โด่งดังและหย้าแพรกสื่อความหมายให้มีปัญญาดี คิดอ่านแตกฉาน”

การทำเครื่องทัดหูจากใบไม้มงคลต่างๆ นี้ นำส่วนประกอบทั้งหมดที่กล่าวมาเรียง

ซ้อนกันแล้วม้วนพับให้มีลักษณะเรียวยาวแหลม เป็นรูปแบบเหมือนเล็บมือนาง(คล้ายการจีบใบพลู) มัดด้วยด้ายสายสิญจน์ เมื่อศิษย์ได้รับของมงคลนี้แล้วจะสร้างความเชื่อมั่นและเป็นเครื่องยืนยันว่าตนได้ผ่านพิธีอันเป็นมงคลมาแล้วเชื่อมั่นว่ามีครูคุ้มครอง

ความหมายเชิงสัญลักษณ์

เป็นสัญลักษณ์แห่ง โภคทรัพย์ตามชื่อและลักษณะของใบไม้ นั่นๆ มีคุณสมบัติเป็นสมุนไพรใช้เป็นยาเย็นดับพิษแก้ไข้แก้ร้อนเป็นยาล้อมดับดับพิษจึงเป็นคติความเชื่อที่ถือปฏิบัติในการประกอบพิธีมงคลต่างๆ ของไทยให้น่าในเงิน ใบทอง ใบนากเข้ามาในพิธีด้วยถือว่าเป็นสิ่งสิริมงคลนาม(ส. พลายน้อย 2540: 53)

นภากาศ คชแก้ว และคณะ (2541: 94) กล่าวว่าใบไม้มงคลประกอบด้วยใบเงิน ใบทอง ใบนาก มีความหมายว่าเป็นความร่ำรวยมีทรัพย์สิน(ตามชื่อใบไม้)ใบมะตูมเป็นสัญลักษณ์ให้มีชื่อเสียงโด่งดัง หญ้าแพรกสื่อความหมายให้มีสติปัญญาดี คิดอ่านแตกฉาน

ดังนั้น ใบไม้ที่คหที่ประกอบด้วยใบไม้มงคลม้วนรวมกันมัดด้วยด้ายสายสิญจน์เพื่อใช้เป็นสิ่งที่สื่อสัญลักษณ์ให้เกิดความเชื่อว่าคุณสมบัติได้ติดตัวศิษย์ไปหลังจากเข้าพิธีไหว้ครูและถือเป็นสิ่งป้องกันภัย

ผ้าห้อยหน้าโขน

“คือ ผ้าสีแดงหรือสีชมพูผืนเล็กขนาด 1.5 x 2 นิ้ว เย็บชายด้านบนริมแล้วใช้เชือกคล้องให้มีความยาวประมาณ 4 – 5 นิ้ว ใช้สำหรับคล้องเครื่องดนตรี และศิระที่อัญเชิญมาตั้งในพิธีไหว้ครู” (อ้างในวิมล ดิษเกษม 2546: 120) ในปัจจุบันวิทยาลัยนาฏศิลป์พลพบุรี จะใช้รับบิ้นสีแดงสดที่มีความกว้างขนาด 1 นิ้ว ตัดตามความยาวประมาณ 4 นิ้ว ด้วยกรรไกรฟันหยัก จากนั้นเย็บพับส่วนหัวให้เป็นช่องที่สามารถสอดคล้ายญี่ปุ่นสีแดงคล้องเป็นวงกลมผูกเงื่อนให้แน่น มีหลักฐานการใช้ผ้าห้อยหน้าโขนสีชมพู ในสมัยรัชกาลที่ 4 ดังที่ ประเมษฐ์ บุญยะชัย (2542: 151) กล่าวว่า “แต่เดิมผ้าห้อยหน้าครู เป็นผ้าสีชมพูดังปรากฏในพระตำราครอบโขน ละคร ฉบับหลวง ทั้งรัชกาลที่ 4 พ.ศ. 2397 ว่า ‘ผ้าสีชมพูห้อยหน้า โขนทุกๆ หน้า แม้ในพระราชพิธีไหว้ครูและครอบโขนละครและปีพาทย์ ครั้งใหญ่ พ.ศ. 2457 ก็กล่าวว่าใช้ผ้าสีชมพู ‘ผ้าสีชมพูสำหรับใช้ผูกและห้อย’ แต่ในปัจจุบันใช้ผ้าห้อยหน้าครูสีแดง การเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นในระยะหลังๆ ไม่นานไปกว่าปี พ.ศ. 2500”

การใช้ผ้าหน้าโขนในพิธีไหว้ครูของวิทยาลัยนาฏศิลป์พลพบุรี ใช้จำนวนประมาณ 100 – 150 ชิ้น เนื่องจากจำนวนศิระและเครื่องดนตรีที่ต้องคล้องมีจำนวนมาก ซึ่งจะนำผ้านี้คล้องที่ศิระที่อัญเชิญมาทุกองค์ โดยคล้องบริเวณจอนหูหรือส่วนใดส่วนหนึ่งที่ยื่นออกมาจากพอที่เมื่อคล้องผ้าห้อยหน้าโขนแล้วจะไม่ปลิวหายอีกทั้งดูเหมาะสม ส่วนเครื่องดนตรีคล้องในจุดต่างๆ

เช่น ก้นขอ หรือลูกบิด หากเป็นขนาดสามารถคล้องบริเวณตะขอเหล็กที่ใช้สำหรับเกี่ยวสายเชือกที่ร้อยลูกกระดาด และหากเป็นกลองแขกก็สามารถผูกบริเวณหนังที่จึงเพื่อดึงหน้ากลอง

ความหมายเชิงสัญลักษณ์

การบูชาด้วยผ้านี้(อ้างในวิมล คิชฌิม 2546: 121) สืบเนื่องมาจากคติความเชื่อของศาสนาพราหมณ์ที่ว่าทำให้เป็นการแสดงความเคารพอย่างสูงสุดการบูชาด้วยผ้า(ห่ม)เป็นการให้ความอบอุ่นแสดงถึงความรู้สึกที่ผูกพันเช่นเดียวกับการให้ผ้าที่เป็นเครื่องนุ่งห่มแก่บุพการี หรือผู้มีพระคุณจึงเป็นธรรมเนียมการบูชาด้วยผ้าในพิธีที่สำคัญ และยังถือว่าเป็นการแสดงความเคารพผูกพันเป็นอย่างมาก

นภกรณ คชแก้วและคณะ (2546: 95) กล่าวว่า การคล้องผ้าห้อยหน้าโขนจะคล้องทุกๆปีที่ทำพิธีไหว้ครู เปรียบเสมือนว่าได้รับการเปลี่ยนผ้าห่มเปลี่ยนเครื่องแต่งกายใหม่ให้แก่ครูและยังสะท้อนให้เห็นว่า หากศิษย์ครูองค์ใดมีผ้าห้อยหน้าโขนคล้องอยู่มากแสดงให้เห็นถึงความขลังความศักดิ์สิทธิ์ที่ได้ผ่านการเข้าร่วมพิธีมามากครั้งผู้เรียนจะเกิดความศรัทธาและเชื่อมั่นว่าเมื่อมีโอกาสสวมใส่ขณะแสดงจะสามารถฟันฝ่าอุปสรรคและแก้ปัญหาที่จะเกิดในการแสดงได้ราบรื่น

ดังนั้น การใช้ผ้าหน้าโขนจึงสื่อสัญลักษณ์เพื่อแสดงถึงความเคารพและเปรียบเสมือนเป็นการเปลี่ยนเครื่องแต่งกายใหม่แก่ครู หรือในโอกาสขึ้นปีใหม่นั้นเอง

ขันก้านล

ผู้ที่เข้ารับการครอบจากครูผู้ประกอบพิธีผู้เป็นศิษย์ต้องมอบ“ขันก้านล” ให้แก่ครู ซึ่งประกอบด้วยขัน ที่ในปัจจุบันอาจทำจากอลูมิเนียมหรือขันแตนเลด เส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 6 นิ้ว ภายในขันบรรจุ 1) ผ้าเช็ดหน้าสีขาวพับ 4 ทบ 2) ทำกระทงใบตองขนาดเล็กพอเหมาะสมกับขนาดของขันที่ใช้ หรือมีเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 2.5 นิ้ว ใส่ดอกเข็ม หญ้าแพรก และดอกมะเขือพอกเป็นเคล็ดที่สื่อถึงการไหว้ครูแล้วปิดฝากะทงด้วยกรวยใบตองเช่นกัน แต่ในปัจจุบันนักเรียนส่วนใหญ่ไม่ทำกระทงชนิดนี้ อาจเนื่องมาจากความไม่สะดวกที่เปลี่ยนแปลงไปยุคสมัย 3) วางรูป 1 แหนบ เทียนขี้ผึ้งแท่งหนัก 1 บาท และ 4) เงินก้านลจำนวน 6 บาท หรือตามแต่ผู้จัดงานจะกำหนด อาจเป็น 12, หรือ 24 บาท ตามความเหมาะสมกับยุคสมัย แต่ต้องทวีคูณด้วยเลข 6 เสมอ เพราะเชื่อว่าเลข 6 เป็นสัญลักษณ์ของดาวศุกร์ซึ่งเป็นดาวแห่งศึกลปะ ในพิธีไหว้ครูต้องจัดเตรียมขันก้านลไว้ 2 ประเภท คือ ขันก้านลสำหรับผู้ประกอบพิธี 1 ชุด และขันก้านลสำหรับนักดนตรีผู้บรรเลงเพลงหน้าพาทย์ประกอบพิธีจำนวน 7 ชุด วางบนผ้าขาวที่ปูรองพื้นไว้บริเวณด้านหน้า หรือด้านข้างของกลอง“ตะโพน” ที่ตั้งในวงดนตรีที่ทำหน้าที่บรรเลงเพลงหน้าพาทย์ประกอบในพิธีไหว้ครู

ความหมายเชิงสัญลักษณ์

ในพิธีไหว้ครูคนตรีและนาฏศิลป์ไทย “ถ้าจะมีปีพาทย์บรรเลงเพลงหน้าพาทย์ประกอบพิธีไหว้ครู จะต้องมีขันก้านลเช่นเดียวกันนี้ให้ผู้บรรเลงวงปีพาทย์ทั้งวงครบทุกคนด้วย” มนตรี ตราโมท (2537: 41)

นภภรณ์ คชแก้ว (2546 : 101) อธิบายว่า สาเหตุของการใช้ขันก้านลในพิธีครอบเนื่องจากในสมัยโบราณขันเป็นภาชนะที่จำเป็นในชีวิตประจำวันของคนไทยผู้ชายในยุคก่อนก็ต้องมีความยาวพอที่จะทำเครื่องนุ่งห่มได้ล้วนเป็นของใช้ที่จำเป็นทั้งสิ้น ส่วนดอกไม้ที่ใส่ในกระทงเพื่อเป็นการเตือนใจศิษย์ ส่วนเงินก้านลเป็นปัจจัยสำคัญที่ศิษย์ตอบแทนครูและในสมัยโบราณครูเป็นผู้ออกค่าใช้จ่ายในการจัดพิธีไหว้ครูทั้งหมดและเมื่อครูได้รับเงินก้านลจากการครอบแล้วจะนำมาแบ่งเป็น 4 ส่วน คือ ใช้ในการดำรงชีวิต เก็บไว้ใช้ในการจัดงานครั้งต่อไป นำไปทำบุญอุทิศส่วนกุศลและให้ทาน

ขันก้านล จึงเป็นสัญลักษณ์แทนความเป็นมงคลแสดงถึงจักรวาลของครู ความอุดมสมบูรณ์ และการมอบขันก้านลให้ครูเป็นการแสดงความเคารพบูชาครู และการขอรับความรู้จากครู

สังข์

สังข์ คือ หอยสังข์ที่เป็นส่วนของเปลือกนอกของหอยสังข์ สีขาวบริสุทธิ์ สังข์เป็นของที่ชนชาวไทยเชื่อถือว่าเป็นอุดมมงคลอย่างสูงยิ่ง ซึ่งจะพบเห็นได้เสมอในงานพระราชพิธีต่างๆ เช่นพระราชพิธีราชาภิเษกหรือพระราชพิธีสมรสพระราชทาน หากเป็นพิธีราษฎร์ เช่น พิธีมงคลสมรส เป็นต้น หอยสังข์นอกจากใช้เป็นเครื่องรดน้ำในพิธีการต่างๆ แล้วยังใช้เป็นสิริมงคลอีกด้วย เช่น ในพิธีวางศิลาฤกษ์ หรือพระราชพิธีที่ต้องมีการถ่มน้ำสังข์ เป่าสังข์ และโกวบังเคาะแว้ว

มีตำนานเขียนถึงประวัติหอยสังข์ กล่าวไว้ว่า ภายหลังที่พระพรหมได้สร้างโลกร่วมกับพระเป็นเจ้าองค์อื่นๆ แล้ว มีความเหน็ดเหนื่อยเป็นอย่างยิ่งจึงบรรทมหลับไปขณะบรรทมอยู่พระเวทต่างๆ ได้หลังไหลออกมาจากโอษฐ์ของพระพรหม ในขณะนั้นมียักษ์ตนหนึ่งชื่อว่า “ยักษ์สังข์อสูร” ผ่านมาพบเข้าจึงขโมยพระเวทนั้นไปจนหมด เมื่อเรื่องนี้ทราบถึงพระนารายณ์ จึงติดตามยักษ์ตนนั้นไปจนพบและยักษ์สังข์อสูรเห็นจวนตัว จึงกลืนพระเวทต่างๆ เข้าไปในท้องของตนและไม่ยอมคายคืนมา พระนารายณ์จึงทรงเอานิ้วพระหัตถ์ล้วงเข้าไปดึงพระเวทนั้นออกทางปากได้จนหมดแล้วสาปอสูรตนนั้นว่า “ขอให้เจ้าจงมีสภาพร่างกายเป็นอย่างนี้และจงอยู่น้ำสืบไปอย่าได้ขึ้นมาบนบกอีกต่อไปเลย แต่เมื่อมนุษย์จะทำการมงคลใดๆ จึงค่อยมาจับตัวเข้าไปร่วมงานพิธีมงคลนั้นด้วย” เมื่อทรงสาปแล้ว จึงทิ้งร่างอสูรนั้นลงทะเลทันทีเมื่อยักษ์ตนนั้นอยู่ในทะเลนานๆ ร่างกายจึงกลายมาเป็นหอยสังข์ และมีสภาพเหมือนที่พระนารายณ์สาปไว้ทุกประการเที่ยวร่อนไปในทะเลลึกและเมื่อถึงเวลาพิธีมงคลพราหมณ์จะจับเอาตัวเข้าไปอยู่ในพิธีนั้นๆ เสมอด้วยมีความเห็นว่าพระเวท

ต่างๆ เคยบรรจุอยู่ในห้องของยักษ์อสูรครบทุกประการอีกทั้งตามตัวของหอยสังข์ ยังปรากฏรอยนิ้วพระหัตถ์ของพระนารายณ์ที่พระองค์ทรงบีบปากตอนค้นพระคัมภีร์ อย่างเด่นชัดจนปากหอยสังข์ถูกลากยาวออกมาเป็นรูปเรียวแหลมอย่างในปัจจุบัน จึงถือว่าหอยสังข์เป็นของสูงและศักดิ์สิทธิ์นำมาใช้ในงานพิธีมงคลตลอดมา(www.pram.com)

หอยสังข์มีถิ่นกำเนิดในมหาสมุทรอินเดียแถบชายฝั่งตะวันออกของทวีปแอฟริกา มาทางมหาสมุทรแปซิฟิก แถบหมู่เกาะอินเดียตะวันออกจนถึงโปสิเนียเซีย พราหมณ์ในอินเดียนิยมใช้หอยสังข์บรรจุน้ำเทพมนตร์และเป่าในพิธีของพราหมณ์ เมื่อพราหมณ์เดินทางมาทางแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้จึงนำลัทธิประเพณี และการประกอบพิธีต่างๆ มาปฏิบัติจนเผยแพร่ในราชสำนักไทยรับคติความเชื่ออย่างพราหมณ์มาใช้ตั้งแต่สมัยสุโขทัยจนถึงปัจจุบัน

สังข์ในพิธีไหว้ครูจะใช้เฉพาะพิธีฝ่ายนาฏศิลป์ไทยในชั้นตอนที่ทรงน้ำเทวรูปได้แก่ เทวรูป พระอิศวรปางนาฏราช หรือทำพระอิศวรกำลังร่ายรำเหยียบอยู่บนหลังของยักษ์ที่ชื่อ “มูยะละคะ” และหรือเทวรูปอื่นๆ ซึ่งเปรียบเสมือนเป็นการอาบน้ำให้แก่ครู โดยนำน้ำพระพุทธมนต์จากขันน้ำมนต์ที่ประกอบพิธีแล้วใส่ลงในสังข์และรดน้ำจากสังข์สู่องค์เทวรูป

ความหมายเชิงสัญลักษณ์

คติความเชื่อของคนไทยถือว่า หอยสังข์เป็นของสูงและศักดิ์สิทธิ์ใช้เฉพาะงานพิธีมงคลเท่านั้น อีกทั้งยังเป็นเครื่องใช้ที่พระมหากษัตริย์ใช้ในโอกาสต่างๆ จนเสมือนเป็นของประจำพระองค์ จึงถือว่าหอยสังข์เป็นสิ่งที่นำความสิริมงคลมาสู่ผู้ใช้อย่างสูงสุด

สังข์ ซึ่งเป็นของใช้ที่กษัตริย์ใช้ใน โอกาสที่เกี่ยวข้องกับพระราชพิธีต่างๆ จึงเป็นของสูงค่าแทนสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่นำมาใช้เพื่อให้เกิดความเป็นมงคลส่วนพิธีกรรมของประชาชนมีการใช้สังข์ในการหลั่งน้ำสังข์แก่คู่บ่าวสาวในพิธีแต่งงานเท่านั้น

ขันข้าวตอก

กาญจนา นาคสกุล(2545: ฉบับที่ 2493) เขียนอธิบายในบทความว่า “ข้าวตอกได้จากข้าวเปลือกที่คั่วให้แตกออกเป็นดอกขาวใช้ข้าวเปลือกใหม่ๆ ที่ผึ่งแห้งสนิทแล้วมาคั่วไฟอ่อนๆ ให้ร้อนเสมอกัน เมื่อร้อนถึงขีดหนึ่งเนื้อในจะขยายบานออกคั้นเปลือกให้ขาดจากกัน เมื่อฝัดเอาเปลือกทิ้งไป จะได้ข้าวตอกไว้ใช้ในการทำพิธีต่างๆ หรือปรุงเป็นอาหารอื่นๆ เช่น ข้าวตอกน้ำกะทิกระยาสารท ข้าวตอกตั้ง เป็นต้น” ข้าวตอกในพิธีไหว้ครูต้องใส่ขันหรือพานขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 10-12 นิ้ว ผสมกับกลีบดอกไม้หอมเช่น ดอกมะลิสด กลีบกุหลาบ กลีบดอกดาวเรืองใช้ในปริมาณสัดส่วนผสมข้าวตอก 3 ส่วนดอกไม้ 1 ส่วนผสมให้เข้ากันอย่างเบาเมื่อขันนี้ผู้ประกอบพิธีจะใช้ในกระบวนการสุดท้ายของการไหว้ครู โดยจากโปรยข้าวตอกไปยังแทนพิธีที่ตั้งเครื่องสังเวย เครื่องดนตรี ศิระษะหน้าโขน ของทั้ง 2 พิธี เพื่อเป็นสื่อว่า พิธีไหว้ครูได้สำเร็จลง

ด้วยความสริมงคล

ความหมายเชิงสัญลักษณ์

ข้าวตอกเป็นข้าวที่ขยายเมื่อดอกบานมีสีขาว เก็บไว้ได้นานไม่เสีย จึงถือเป็นสิ่งมงคลที่ใช้ในการทำพิธีมงคลใช้โปรยรวมกับดอกไม้ และเงินทอง เป็นเคล็ดว่าให้รุ่งเรืองเฟื่องฟู ขยายออกได้เหมือนข้าวตอก (กาญจนา นาคสกุล 2545: ฉบับที่ 2493)

ส่วนความหมายในการไหว้ครู เป็นสัญลักษณ์ที่สื่อถึงความมีระเบียบวินัยไม่ตามใจตนเอง หากควบคุมตัวเองไม่ได้บุคคลนั้นก็เปรียบเหมือนข้าวเปลือกที่ถูกคว่ำแต่ไม่มีโอกาสได้เป็นข้าวตอก

ดังนั้น ข้าวตอกจึงถือได้ว่าเป็นของมงคลที่ใช้ในพิธีกรรมงานมงคลต่างๆ ซึ่งจะผสมกับกลีบดอกไม้และบางแห่งจะใส่สตางค์เหรียญลงไปด้วยใช้โปรยให้เป็นเคล็ดว่าให้มีความรุ่งเรืองเฟื่องฟู ขยายผลต่อไปเหมือนข้าวตอกแตก

กระทงใบตอง

หลังจากเสร็จการประกอบพิธีไหว้ครูคนตรีและนาฏศิลป์ไทยแล้ว เครื่องสังเวยต่างๆ ในพิธีจะต้องแบ่งใส่กระทงใบตองใบเล็กๆ ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง 6 – 8 นิ้ว โดยการตัดแบ่งเนื้อสัตว์ เป็นชิ้นเล็กๆ ของหวานทุกชนิดอย่างละเอียดละน้อยที่ไหว้แล้ว พร้อมทั้ง น้ำ สุรา หมากพลู บุหรี่ นม เนย ฯลฯ และน้ำจิ้ม ใส่กระทงใบตอง โดยแบ่งเป็นกระทงเครื่องสังเวยคิบและเครื่องสังเวยสุกอย่างละ 2 กระทง(ทั้ง 2 พิธี)จากนั้นนำไปวางไว้บริเวณ 4 ทิศ ของสถานที่ที่จัดพิธีไหว้ครู (นอกชานคา)โดยผู้ที่นำไปวางต้องกล่าวคำเชิญว่า “ท่านผู้เป็นพาทนะของครู หรือติดตามครุมาแต่เข้าไปในพิธีไม่ได้ ขอจงมารับเครื่องสังเวยทั้งเปรี้ยวหวานเค็มคาวนี้โดยทั่วกันและขอให้มีความสุขความเจริญต่อไป” (สารานุกรมไทยฉบับเยาวชน เล่มที่ 1 หน้า 7268, 7270)

การเย็บกระทงใบตองนี้ ต้องเลือกใบตองที่มีทางยาวมากๆ ฉีกให้มีความกว้างประมาณ 12 นิ้ว จำนวน 2 แผ่น ประกบสลับด้านกันเพื่อใบตองจะไม่ฉีกขาดเมื่อบรรจุอาหารลงไปแล้วเย็บมุมใบตองทีละมุมให้ติดกันเป็นรูปทรงกระทงแบนสี่เหลี่ยมผืนผ้า หรือเย็บเป็นวงกลมก็ได้ตามความประสงค์วางไว้บริเวณข้างแท่นที่ตั้งเครื่องสังเวย เพื่อเตรียมใส่อาหารที่ผ่านการบูชาเรียบร้อยแล้วดังที่กล่าวข้างต้น เพื่ออุทิศให้เป็นทานแก่ดวงวิญญาณและเหล่าผู้ติดตาม เทพเจ้า ครู อาจารย์ ที่ไม่สามารถเข้ามาในพิธีไหว้ครูได้

ความหมายเชิงสัญลักษณ์

กระทง 4 ใบ ใช้เพื่อใส่อาหารที่ผ่านพิธีไหว้ครูแล้วจะนำมาให้เหล่าพาทนะของครูอาจารย์ที่เป็นเทพดาทรงมาในพิธี ให้ได้รับส่วนกุศล รวมทั้งวิญญาณสัมภเวสีต่างๆ ที่ผ่านมารับรับกุศลในการพิธีครั้งนี้ การทำทานนี้หม่อมเจ้าหญิงพูนพิสมัย คิสกุล (2517: 5) ได้อธิบายเรื่อง

ประเพณีพิธีการทำขวัญ 3 วันว่า “ส่วนอาหารในขามบายศรีนั้น เมื่อเสร็จพิธีแล้วก็นำไปเช่นผี คือ เเทวมใส่ในใบตองแล้ววางไว้ในที่อันควร” จึงเป็นประเพณีนิยมของการทำบุญและทำทาน ที่มีการปฏิบัติมาตั้งแต่โบราณอย่างครบกระบวนการ ขั้นตอนของการนำกระทงใส่อาหารให้เหล่าวิญญาณต่างๆ ที่เข้าไปในพิธีไม่ได้นี้ เป็นการกระทำที่แสดงถึงการปฏิบัติตามหลักพระพุทธศาสนาที่สอนให้ทำบุญแล้วต้องให้ทานเพื่อเป็นกุศลตามที่ตนตั้งใจ ความเชื่ออีกด้านหนึ่งในเรื่องใบตอง ที่บอกถึงความอุดมสมบูรณ์ และภูมิปัญญาของคนสมัยก่อนที่รู้จักนำใบตองมาทำเป็นกระทงเพื่อใช้แทนภาชนะ

ฉะนั้น กระทงใบตองใส่อาหารที่ผ่านพิธีไหว้ครูเพื่อนำไปเช่นผีและวิญญาณ ร้อนเร่ จึงเป็นสัญลักษณ์ที่สื่อให้เห็นถึงคุณธรรมตามหลักพุทธศาสนา ที่สอนให้รู้จักทำบุญแผ่ส่วนกุศลแล้วต้องให้ทาน จึงจะเป็นกุศลแก่ผู้ปฏิบัติ

วงปีพาทย์ประกอบพิธี

วงปีพาทย์ประกอบพิธี เป็นส่วนประกอบสำคัญที่มีบทบาทในกระบวนการของพิธีไหว้ครูตั้งแต่แรกเริ่มงาน ด้วยการบรรเลงเพลง โหมโรงเย็นตั้งแต่วันพุธ กระทั่งจบพิธีไหว้ครูในวันรุ่งขึ้น คนตรีไทยที่ใช้บรรเลงของวิทยาลัยนาฏศิลป์พลพบุรีจะใช้วงปีพาทย์เครื่องห้าเป็นหลักหน้าที่ของวงปีพาทย์ชุดนี้ จะทำการบรรเลงเพลงหน้าพาทย์ตามลำดับ ที่ผู้ประกอบพิธีสั่งให้บรรเลงหรือ“เรียก” ไปตามการอัญเชิญเทพเจ้า และครูอาจารย์ที่อ่าน โองการเป็นสำคัญจนจบพิธีการพิธีไหว้ครูทางฝ่ายนาฏศิลป์มีการรำถวายมือของศิษย์ที่มาร่วมพิธีไหว้ครู วงปีพาทย์จะบรรเลงประกอบการรำนี้ด้วย

ประเมษฐ์ บุญยะชัย(2542: 155) อธิบายว่า“วงปีพาทย์ประกอบพิธีไหว้ครู โขนละคร ตั้งอยู่ทางซ้ายมือหรือขวามือก็ได้ เพื่อบรรเลงหน้าพาทย์สำคัญจากที่ผู้ประกอบพิธีเป็นผู้เรียกให้บรรเลงด้วยเหตุที่เพลงหน้าพาทย์ในพิธีไหว้ครูเป็นเพลงที่มีความสำคัญผู้บรรเลงจึงเป็นนักดนตรีชั้นครูซึ่งมีจำนวนน้อย ดังนั้น ขนาดของวงดนตรีส่วนใหญ่จะเป็นวงที่เรียกว่าเครื่องห้าหรือเครื่องคู่”

วงปีพาทย์ประกอบพิธี จึงเป็นส่วนประกอบที่สำคัญในพิธีไหว้ครู เนื่องจากต้องทำหน้าที่ บรรเลงเพลงหน้าพาทย์อัญเชิญเทพเจ้า ครู อาจารย์ และบรรเลงประกอบการรำถวายมือในพิธีฝ่ายนาฏศิลป์

สรุปว่า ของใช้ในพิธีไหว้ครูคนตรีและนาฏศิลป์ไทย ประกอบด้วยศีรษะเทพเจ้า ภาพถ่ายครูที่ถึงแก่กรรม โต๊ะหมู่บูชาพระพุทธรูป ถือว่าเป็นรูปเคารพแทนครูและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ในพิธีกรรม อุปกรณ์อื่นๆ เช่น ผ้าขาว หมอนกราบ บาตรน้ำมนต์และกำหุ้มธูป เทียนไข (เทียนทอง

เทียนเงิน เทียนชัย) รูป สายสิญจน์ แป้งกระแจะ น้ำปรุง น้ำมันจันทน์ ใบไม้ทัดหู ผ้าห้อยหน้าโขน
 ชั้นกำนล สังข์ ชั้นข้าวตอก และกระทงใบตอง เป็นของใช้ในชั้นตอนประกอบพิธีและส่วนประกอบ
 สุดท้าย คือ วงปี่พาทย์ประกอบพิธีที่มีหน้าที่บรรเลงเพลงหน้าพาทย์เพื่อประกอบการมาของเทพเจ้า
 และครุฑเวทาคที่อัญเชิญมาในพิธีเพื่อรับเครื่องสังเวทบูชากระยาบวชที่ถวายในพิธี ของใช้ต่างๆ นี้ใช้
 เป็นสัญลักษณ์ที่สื่อผ่านออกมาเป็นตัวแทนในทางตรง เช่น ภาพครุฑอาจารย์ที่ถ่วงถ้ำ และทางอ้อม
 เช่น การใช้ผ้าขาวในพิธีกรรม การใช้สายสิญจน์ เหล่านี้เป็นต้น

หากจะวิเคราะห์ว่า ความหมายของเครื่องสังเวทบูชากระยาบวชและอุปกรณ์ต่างๆ
 แล้ว สรุปได้ว่าทุกสิ่งทุกอย่างที่นำมาใช้ในพิธีไหว้ครู จัดทำขึ้นจุดประสงค์ ดังนี้

1. เพื่อแสดงความเชื่อถือและเคารพเทพเจ้า ครู อาจารย์ ผู้เป็นครูของวิชาคนตรี
 และนาฏศิลป์ไทย

2. เพื่อเชิญมารับของที่สังเวทและเช่นไหว้ในพิธี พร้อมทั้งอำนวยการแก่ลูกศิษย์
 และผู้เข้าร่วมพิธีเป็นสำคัญ

3. เป็นอาหารหรือสิ่งของที่เทพเจ้าหรือครูพึงพอใจ เช่น ขนมต้มเป็นของโปรด
 ของพระพิฆเนศ เครื่องสังเวทคิบสำหรับองค์พระพิราพผู้เป็นเทพแห่งอสุร(ยักษ์) เป็นต้น

ดังนั้น การถวายเครื่องสังเวทบูชากระยาบวชเหล่านี้ บอกได้ถึงความอุดมสมบูรณ์
 ของท้องถิ่นในวิถีชีวิตของผู้คน ในสังคมยุคสมัยนั้นๆ ซึ่งทุกสิ่งทุกอย่างที่ใช้ในการประกอบพิธีจะ
 คัดสรรของดีที่สุกมาอบแต่ครูด้วยความศรัทธาอย่างสูง เพื่อแสดงถึงความกตัญญูต่อครูผู้มีพระคุณ
 ทั้งที่เป็นเทพเทวดา สิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่างๆ รวมทั้งครูที่เคยให้ความรู้แต่ได้เสียชีวิตไปแล้วก็ตาม มีความ
 หมายถึงและลักษณะของความเป็นมงคลด้วยความเชื่อว่าจะ ทำให้เกิดสติปัญญา มีความเฉลียวฉลาด
 มั่นใจและเชื่อมั่นในการศึกษาวิชาศิลปะด้านนี้และเกิดสิริมงคลแก่ตนสืบไป

ความเชื่อเกี่ยวกับความหมายเชิงสัญลักษณ์ของเครื่องสังเวทบูชากระยาบวช ในพิธีไหว้ครูของวิทยาลัยนาฏศิลปพบุรี

นอกจากการค้นคว้าความหมายจากเอกสารแล้ว ผู้วิจัย ได้สัมภาษณ์เกี่ยวกับความเชื่อในความหมายเชิงสัญลักษณ์ในเรื่องของเครื่องสังเวทบูชากระยาบวช ของผู้ประกอบการพิธีไหว้ครู ผู้จัดเตรียมเครื่องสังเวท นักเรียน นักศึกษาและผู้เข้าร่วมพิธีไหว้ครู ทั้งหมดนี้ ได้แสดงทัศนะเกี่ยวกับความเชื่อในเรื่องความหมายเชิงสัญลักษณ์ของเครื่องสังเวทบูชากระยาบวชไว้หลากหลาย ผู้วิจัย ได้แบ่งประเภทบุคคลที่ให้สัมภาษณ์ออกเป็น 2 กลุ่ม ดังนี้

กลุ่มที่ 1 กลุ่มผู้รู้ ได้แก่ ผู้ประกอบการพิธีไหว้ครูและผู้จัดเตรียมเครื่องสังเวท

กลุ่มที่ 2 กลุ่มผู้เข้าพิธี ได้แก่ นักเรียน นักศึกษาและผู้ร่วมพิธีไหว้ครูที่วิทยาลัยนาฏศิลปพบุรี

1. ความเชื่อเกี่ยวกับเครื่องสังเวทประเภทเนื้อสัตว์ ผลไม้และขนมหวาน

1.1 เครื่องสังเวทประเภทเนื้อสัตว์ ได้แก่ อาหารที่เป็นเนื้อสัตว์ใช้ถวายครู อาจารย์ และเทพเจ้าทางฝ่ายอสูร(ยักษ์) ได้แก่ หัวหมู(สุกร) ไก่ เป็ด กุ้ง ปูทะเล ปลาช่อน ไข่ และหมูนอนตอง จากการสัมภาษณ์ความเชื่อตามความคิดเห็นที่มีต่อเครื่องสังเวทประเภทเนื้อสัตว์ ผลไม้และขนมหวาน สรุปได้ ดังนี้

กลุ่มที่ 1 กลุ่มผู้รู้

สมบัติ แก้วสุจริต ให้ทัศนะว่า “การใช้หัวหมู เป็ด ไก่หรือปลา กุ้ง สิ่งเหล่านี้แสดงถึงความสมบูรณ์ของอาหารที่เรากินกันเป็นประจำอย่างที่ทุกคนคิดปากว่าหมูเห็ดเป็ดไก่ ส่วนปูทะเล เป็นเพราะมันตัวใหญ่ มีก้าม มีกระดองแข็งหรือเปล่าก็ไม่ทราบมันถึงทำให้ดูมีอำนาจในตัว แข็งแรง ยิ่งใหญ่ ที่แน่นๆเนื้ออร่อยโดยเฉพาะกรรมเชิงแค่งข้างเดียวก็แพงจะแยะอยู่แล้ว” ท่านกล่าวเสริมอีกว่า “การจัดเครื่องของไทยเรายึดการสังเวทเทพเจ้าของทางฮินดูมาใช้เพราะเราถือว่าเป็นคัมภีร์นาฏยเวท นาฏยศาสตร์ การกล่าวไหว้ครู ใองการต่างๆ เป็นสายทางนาฏยศาสตร์จากท้องถิ่นของไทยก็ปนเปกันไปเป็นเรื่องของความเป็นอยู่ในท้องถิ่นที่เป็นไปตามฤดูกาลที่ดีที่สุดแต่ไม่ใช่สัตว์ที่ไม่เป็นมงคล เช่น ปลาต้องใช้นิคมที่ไม่มีเกล็ด ตำราครุอาคมต้องใช้หมูครบทั้งตัว ปลาช่อนที่ใช้เพราะอาจจะมาจากเป็นสัตว์ที่มีลักษณะของอาจ มีเกล็ด ตัวใหญ่เนื้อฟู และดูเข้มแข็ง” ท่านสรุปท้ายเรื่องเครื่องสังเวทว่า “ก็เป็นไปตามหลักธรรมชาติ กุ้งหอยปูปลาแต่ไม่มีเนื้อเพราะว่าแถบอินเดียไม่มีหมู จะมีในแถบเอเชียเท่านั้นแต่การมีหลักอยู่ 2 อย่าง คือ ต้องมีของคิมและสุกเพราะเราไหว้ 2 ฝ่าย คือ ฝ่ายอสูรและฝ่ายธรรมะ”

(สมบัติ แก้วสุจริต ผู้ประกอบการพิธีไหว้ครู สัมภาษณ์วันที่ 8 สิงหาคม 2551)

ไพฑูรย์ เข้มแข็ง ให้ทัศนะว่า “น่าจะมาจากเรื่องที่คุณไทยชอบพูดว่า เรื่องหมูๆ เรื่องที่ง่ายๆ หรืออาจจะเป็นเคล็ดของคนไทยก็ได้ และที่ไม่มีเนื้อวัวก็เป็นเพราะเป็นพาหนะของ พระอิศวร หากไม่มีหัวหมูก็อาจใช้หมูนอตองได้เพราะมีความหมายเหมือนกันเพราะในบางครั้ง การจัดงานของแต่ละที่ก็ต้องประหยัคค่าใช้จ่าย ส่วนที่เรียกว่าหมูนอตองก็เพราะการนำมา วางบนใบตองเท่านั้น” และกล่าวอีกว่า “ไก่ เป็ด กุ้งปู ทั้งหมดที่เป็นเนื้อสัตว์นั้นก็คงเป็นเพราะเมืองเรามีอาหารพวกนี้อยู่แล้ว ชาวบ้านจึงนำมาเป็นของถวายมีมาตั้งแต่โบราณแล้วและการถวายของ ทุกอย่างในพิธี ควรทำให้ครบก่อนแต่ถ้ามีเหตุจำเป็นจริงๆ ด้วยสถานะของท้องถิ่นที่หาไม่ได้หรือไม่ ครบก็ไม่ใช่ไร”

(ไพฑูรย์ เข้มแข็ง ผู้ประกอบพิธีไหว้ครู สัมภาษณ์วันที่ 20 พฤษภาคม 2551)

ธงชัย ถาวร ได้แสดงความเห็นเรื่องความเชื่อที่มีต่อเครื่องสังเวยของว่า “เครื่องสังเวย เป็นสิ่งสำคัญที่สุดในพิธีเพราะ โบราณกำหนดไว้จึงต้องทำให้ถูกต้องทั้งหมดอย่างเคร่งครัด แต่ถ้าหาไม่ได้ก็พยายามจะหาก่อนเพื่อความสบายใจต้องมีให้ครบถ้า ไม่ถูกหรือไม่ครบจะไม่สบายใจ เคยสงสัยเหมือนกันว่าพิธีกรรมนี้มาจากพราหมณ์ที่เป็นลัทธิของอินเดียคนส่วนใหญ่คิดว่าไม่กิน หมูแล้วทำไมใช้หมู ซึ่งกลายเป็นสิ่งจำเป็นที่สุดด้วยซ้ำ แต่ถ้าพูดในด้านความเป็นอยู่ ก็ว่าถ้ามีคน สำคัญมาบ้านคนไทยส่วนใหญ่จะลืมหูเพื่อเลี้ยงดูแขกที่มาเยือน การลืมหูนั้นหมายถึงว่าต้องเลี้ยง คนหมู่มากได้เพียงพอถ้ากินกันแค่ 2-3 คน ลืมไม่ได้เพราะจะไม่คุ้มถ้าที่บ้านของครูจัดไหว้ครูจะใช้ แต่หัวหมูส่วนเดียวไม่ถวายครบตัว ส่วนเป็ด ไก่ ปู ปลา นั้นถือว่าเป็นอาหารพื้นบ้านธรรมดา แต่ถ้าถามว่าอาหารเหล่านี้มีสัญลักษณ์อย่างไร ไม่ทราบเหมือนกันแต่คิดว่าเป็นวิถีชีวิตชาวบ้าน ส่วนตัว มองอีกแง่มุมหนึ่งคิดว่ามันเป็นความสะดวกน่าจะมาจากหาของที่มีอยู่รอบๆ บ้านง่ายๆ เป็นอาหาร เลี้ยงชีพของชาวไทย และอีกอย่างหนึ่งเมื่อสมัยก่อนมีการเรียนการสอนคนตรีตามบ้านครูที่เรียน โดยไม่ต้องเสียเงินลูกศิษย์มากินอยู่ตลอดเวลาที่ร่ำเรียนครูจึงต้องเลี้ยงสัตว์ไว้ที่บ้านเพื่อเป็นอาหาร เลี้ยงดูลูกศิษย์ก็เป็นวิถีไทย โบราณที่ปัจจุบันนี้ก็ยังคงกระทำกันอยู่เพื่อที่อย่างน้อยก็ให้คนรุ่นหลัง รู้ว่ามีสิ่งเหล่านี้”

(ธงชัย ถาวร ผู้ได้รับการครอบเพื่อประกอบพิธี สัมภาษณ์วันที่ 7 พฤษภาคม 2551)

และบุญช่วย โสวัตร กล่าวแสดงความคิดเห็นว่า “สัญลักษณ์ของเครื่องสังเวยเหล่านี้จริงๆ ไม่เคยรู้ แต่หากอยากรู้จริงต้องศึกษาจากศาสนาพราหมณ์จากอินเดีย เพื่อหาที่มา แต่ในหลัก การของการไหว้ครูเป็นการบูชาครูด้วยความสมบูรณ์ในสภาพนั้นๆ ฉะนั้น ใครมีความเป็นอยู่อย่าง ไรก็ทำตามความเหมาะสมของคน เมื่อบูชาแล้วของเหล่านั้นเป็นสิทธิ์ของผู้ประกอบพิธีที่ทำหน้าที่ เป็นตัวแทนในการสื่อสารแต่สิ่งของนั้นก็เป็นการจัดระเบียบว่ามันมีที่มาจากไหนเช่นเครื่องกระยา บวช เป็นของพราหมณ์ ที่ตั้งพระพุทธรูป คือศาสนาพุทธ นอกนั้นก็เป็นส่วนเพิ่มเติมให้เกิดความ

ประณีต เช่น มะตุม เขาบอกว่ามันดังดี”

(บุญช่วย โสวัตร ผู้ประกอบพิธีไหว้ครูสัมภรณ์วันที่ 23 พฤษภาคม 2551)

ส่วนความคิดเห็นของกลุ่มผู้จัดเตรียมเครื่องสังเวย ของวิทยาลัยนาฏศิลป์ลพบุรี ในความเชื่อเชิงสัญลักษณ์ของเครื่องสังเวย สรุปได้ว่า ส่วนใหญ่จะนำลักษณะของสัตว์ทุกชนิดที่ใช้ในพิธีมาสื่อถึงความเชื่อตรงๆ เช่น

- หมู เป็นสัตว์ตัวใหญ่ จึงสื่อถึงความอุดมสมบูรณ์ มีฐานะร่ำรวย ความมั่งคั่ง มีกินเหลือเฟือ บางส่วนเชื่อว่า หมูสื่อถึงความง่าย ทำสิ่งใดก็สำเร็จง่ายๆ และเป็นส่วนน้อยที่คิดว่า จะส่งผลให้มีหน้าที่การงานดี
- ไก่ เป็นสัตว์ที่ขยันหากินน่าจะสื่อถึงความขยันหมั่นเพียรหาความรู้ ส่วนเปิด ก็เป็นสัตว์ที่ไปไหนก็มักจะเกาะกลุ่มสื่อได้ถึงความสามัคคี
- ปลาช่อน มีความอึดอดทน รักสงบ ลักษณะที่มีเมือกของปลาจึงคิดว่าน่าจะสื่อถึงการลื่นไหล ทำงานได้ไม่ติดขัด บางคนเห็นว่าปลาช่อนดูแลลูกดี แสดงถึงความเอาใจใส่ มีความรับผิดชอบ
- กุ้งสื่อให้เห็นถึงความสมบูรณ์ทางน้ำ มีความฉลาดหลักแหลม เพราะกุ้งมีหัวหรือ กรีที่แหลมคม
- ปูมีก้ามที่แสดงถึงความมีอำนาจเพราะเปลือกที่แข็งทำให้ป้องกันอันตรายเป็นสัตว์ที่มองไกลและรอบตัวเพราะมีดวงตาโผล่พ้นจากลำตัว การเดินทางที่สะดวก การงานดี มีความแข็งแรงป้องกันตัวเองได้ดี
- ส่วนหมูนอนตอมมีความหมายเหมือนหัวหมูที่สื่อถึงความอุดมสมบูรณ์
- ไข่ ก็เป็นอาหารหลักของมนุษย์สื่อได้ถึงความบริสุทธิ์ สะอาด ความเจริญงอกงาม ความรุ่งเรือง ก้าวหน้า

(สัมภรณ์วันที่ 12 มิถุนายน 2551)

กรณีของนักเรียน นักศึกษาและกลุ่มบุคคลทั่วไป ที่เข้าร่วมพิธีไหว้ครู ให้คำตอบตามความเชื่อและความคิดเห็นที่มีต่อเครื่องสังเวยประเภทเนื้อสัตว์ สรุปได้ ดังนี้

กลุ่มที่ 2 กลุ่มผู้เข้าพิธี

- หมู คือความอุดมสมบูรณ์มีกินมีใช้ เป็นอาหารที่กินกันในชีวิตประจำวัน บางส่วนตอบว่าทำอาหารแล้วร่อยคนจึงนิยมเอามาไหว้ ทำให้อยู่ดีกินดีเหมือนหมู
- เป็ดและไก่เป็นสัตว์ประจำบ้านที่หาง่าย เลี้ยงง่ายมีนิสัยขยันออกหากิน
- ปลาช่อนน่าจะเป็นตัวแทนของสัตว์น้ำจืดได้ดีเพราะคนนิยมรับประทานตัวของปลาลิ้นทำให้การเงินการงานไหลมาเทมา ทำอะไรก็คล่องตัวดี มีความคล่องตัวรวดเร็ว

ว่องไวและอดทนต่อการขาดน้ำ

- กุ้งมีความเคลื่อนไหวแบบเยื้องกรายที่สวยงาม อาจสื่อถึงการแสดงที่สวยงามอ่อนช้อย มีความอ่อนน้อมถ่อมตน(เพราะกุ้งหลังโค้งงอ)บางคนคิดว่า กุ้งมีความว่องไวซ่อนอยู่ในตัวหมายถึงอาการ“ติด” ของกุ้ง
- ปู่เป็นสัตว์ที่มีการป้องกันตนเอง ได้ดีเพราะมีก้าม ส่วนความเห็นของนักเรียนในเรื่องของปู ส่วนใหญ่ตอบว่าไม่ทราบ แต่บางคนบอกว่าน่าจะแทนความอดทนเพราะเปลือกแข็งป้องกันตัวได้ดี
- ไช้ก็มีความบริสุทธิ์ ทำให้แข็งแรง สมองดี เป็นความรุ่งเรือง ทำให้เรียนเก่ง เรียนดี บางคนเห็นว่าเป็นความบริสุทธิ์ของการเพิ่มจำนวนที่สร้างชีวิตต่อชีวิตและเป็นอาหารหลักของคน
- หมูนอนตอง นักเรียนตอบว่าไม่รู้ บางคนตอบว่าไม่ทราบเหมือนกันว่าทำไมต้องมีก็เห็นมีหัวหมูแล้ว ส่วนอีกกลุ่มหนึ่งตอบว่าไม่เคยสังเกตมาก่อนว่ามีในพิธีไหว้ครูด้วย เพราะมองไม่เห็น
- ไช้ สื่อถึงความบริสุทธิ์ ทำให้แข็งแรง สมองดี เป็นความรุ่งเรือง ทำให้เรียนเก่ง เรียนดี แต่บางคนเห็นว่า เป็นการเพิ่มจำนวนที่สร้างชีวิตต่อชีวิตและเป็นอาหารหลักของมนุษย์

(สัมภาษณ์วันที่ 12 มิถุนายน 2551)

สรุปว่า ความคิดเห็นของกลุ่มผู้ให้สัมภาษณ์มีแนวความเชื่อว่าอาหารที่นำมาใช้ เป็นสิ่งที่มีอยู่ตามปกติในวิถีชีวิตของคน สื่อถึงสิ่งที่ดีเป็นมงคลแก่ผู้ไหว้ครูเป็นสิ่งที่ผู้ไหว้ตั้งใจนำของที่ดีที่สุดในความรู้สึกรักของตนมาถวายแก่สิ่งศักดิ์สิทธิ์ และครู อาจารย์ที่เคารพนับถือ เพื่อขอพรให้เป็นสิริมงคลแก่ตนเอง

1.2 ความเชื่อในเรื่องเครื่องถ้วยประเภท ผลไม้และขนมหวาน

เครื่องสังเวยในประเพณี ได้แก่ ผลไม้ตามฤดูกาลที่มีชื่อเป็นมงคล 7-9 ชนิด เช่น ส้ม สับปะรด แอปเปิ้ล ส้มโอ กุ้งหอม มะม่วง ขนุน ทุเรียนฯ ขนมหวานที่มีชื่อมงคล ได้แก่ ขนมทองหยอด ขนมทองหยิบ ขนมฝอยทอง ขนมหม้อแกง ฟักทองแกงบวด ขนมชั้น ขนมจันอับและขนมถ้วยฟู ความเชื่อตามแนวคิดของผู้ให้สัมภาษณ์ในหัวข้อนี้ สรุปได้ดังนี้

กลุ่มที่ 1 กลุ่มผู้รู้

สมบัติ แก้วสุจริตกล่าวว่า “ผลไม้ตามตำราของพระสงฆ์ครูอาจารย์โบราณที่ท่านเขียนไว้ว่าให้เป็นไปตามฤดูกาลไม่ใช่ผลไม้ที่ชื่อไม่เป็นมงคล เพราะคนไทยยึดถือเรื่องการถือเคล็ดอาถรรพ์ เครื่องรางของขลังการที่ใช้ถั่วงา เพราะเป็นของท้องถิ่นจริงๆควรใช้ถั่วงาขมาศแต่เป็นของที่ไม่ค่อยมีคนรู้จักแต่ครูไม่ค่อยเคร่งครัด เพราะเป็นเรื่องที่ทำอย่างไรก็ได้ขอให้ผู้ทำจิตใจสบายไม่มี

กังวลเท่านั้นเองทำให้ครบเท่านั้น อย่างกล้วยน้ำไทในตำราบอกว่าเป็นกล้วยที่เนื้อเย็น เป็นยาเข้าเนื้อ แต่ถ้าหาไม่ได้ก็ไม่จำเป็น” ท่านกล่าวเสริมอีกว่า “ขนมบางอย่าง เช่น มันตะกะที่ใช้ถวายเฉพาะองค์ พระพิฆเนศ ที่เมืองไทยเราไม่มีก็เลยหาของที่คล้ายกันเทียบเข้าไปกลายเป็นขนมคัมขาว- คัมแดง ส่วนขนมทองนั้น ก็เพิ่งมีขึ้นเมื่อครั้งสมัยพระนารายณ์ที่นางเคอ ก็มา เป็นผู้คิดทำขึ้นต้องมีฝอยทอง มีสายยาวเป็นเส้นถึงจะดี ขนมจันอับทำแล้วเก็บไว้ได้นานเป็นเรื่องของความเชื่อของจีนคนท้องถิ่น เอเชีย เขมร ลาว จีน พม่า ไทย มักจะใช้ของที่เป็นธรรมชาติท้องถิ่นเป็นมงคลและชื่อดีของดีครบ เครื่องคาวหวาน น้ำดื่ม เหล้า ขนมคั้นหลาวจริงๆ แล้ว คือหลาวที่เป็นเครื่องใช้ชนิดหนึ่งครุคิดว่ามันเหมือนเป็นสิ่งที่มีแท่งเป็นหลอดอาจถือว่าเป็นสิ่งหนึ่งที่มีหมายถึงสัญลักษณ์ของพระพิฆเนศหรืออาจเป็นอาวุธชนิดหนึ่ง หรืออาจมาจากชื่อที่ฟังแล้วขลังก็ได้ และอีกอย่างขนมหูช้างคงต้องการความยิ่งใหญ่ เชื่อว่าช้างเป็นสัตว์ยิ่งใหญ่มีหูใหญ่รับฟังสิ่งต่างๆ ดี ส่วนขนมจันอับขนมชนิดนี้ทำแล้วเก็บไว้ได้นาน ความจริงทุกอย่างเป็นเรื่องของความเป็นอยู่ในท้องถิ่นที่เป็นไปตามฤดูกาลเป็นของที่ดีที่สุดในท้องถิ่น” (สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 8 สิงหาคม 2551)

ไพฑูรย์ เข้มแข็ง กล่าวถึงภาพรวมของผลไม้และขนมในพิธีไหว้ครู ว่า “ในส่วนของผลไม้ส่วนใหญ่จะใช้ตามฤดูกาล 7 - 9 อย่าง โดยหลีกเลี่ยงที่จะไม่ใช้ผลไม้ชื่อ ไมตรี มีผลไม้บางอย่างเช่นขนุนบางทีคนก็เรียกขนุนว่าหมูหนามก็มี คิดว่าน่าจะสื่อความหมายถึงความอุดมสมบูรณ์ที่มาจากความหมายของหมู และการที่มีปูมรอบผลขนุน คิดว่าน่าจะแทนความมีสติปัญญาแหลมคมรอบตัวมีความรอบรู้ ทูเรียนถือว่าเป็นผลไม้ที่สมัยก่อนมีราคาแพงมาก เมื่อหาของมาให้ครู อาจารย์ จึงใช้ผลไม้สุดยอดที่แพงมาก เมื่อเราหาของมาให้ครูอาจารย์เราก็เลยใช้ผลไม้สุดยอดที่แพง และหาขากมาก ในสมัยก่อนสัปประดาก็เหมือนกันมีดามากๆ เราถือว่ารอบรู้ หากเป็นเรื่องขนมส่วนมาก เป็นจะเป็นขนมชื่อดีทั้งหมดเช่นขนมชั้นน่าจะสื่อถึงการ ได้เลื่อนชั้นหรือเลื่อนชั้น ขนมจันอับชื่อแปลกเพราะเป็นขนมของคนจีน เขาถือเป็นขนมมงคลอาจจะอยู่ในพวกของถั่วงาหรืออาจจะมาจากคนเชื้อชาติจีนมาร่วมพิธี แล้วอาจจะถวายเพิ่มก็เป็นได้” (สัมภาษณ์วันที่ 20 พฤษภาคม 2551)

ธงชัย ถาวร ให้ข้อคิดว่า “ผลไม้ที่ใช้ตามฤดูกาลเพียงแต่เราจะ ไม่ใช่ผลไม้ที่มีชื่อที่ไม่ดี ไม่เป็นมงคลเท่านั้นเวลาเราถวายผลไม้ หรือทุเรียนนั้นคงเป็นเพราะเราก็ชอบกิน พอถวายเรียบร้อยแล้วเราก็นำมากิน เราก็คิดว่าครุคงชอบเหมือนเรา ทำไมต้องใช้ทุเรียนสำคัญหรือเปล่า ครูว่าอาจมาจากลักษณะของเปลือกทุเรียนที่มันมีความแหลมหรือเปล่านั้นน่าจะแทนความหมายของความแหลมคมของสติปัญญาก็เป็นได้ ขนมในพิธีอย่างขนมคั้นหลาวมันก็คือขนมที่ถูกกำหนดมาให้ใช้ในพิธีมาแต่โบราณที่มี 4 อย่าง คือ หูช้าง ขนมคัมแดง ขนมคัมขาวและขนมคั้นหลาวซึ่งในปัจจุบันนี้ไม่ค่อยมีคนรู้จัก ถ้าจะใช้ก็ต้องว่าจ้างคนทำขนมให้ทำเป็นพิเศษพร้อมทั้งอธิบายวิธีการทำให้อย่างละเอียด แต่ถ้าเป็นขนมที่ซื้อทอง น่าจะมาจากเพราะเป็นชื่อมีมงคลที่คนไทยเชื่อ และ

ต้องมีโดยไม่มีเหตุผล เหมือนขนมชั้นทำให้ได้เลื่อนชั้นได้คือโดยไม่คิดค่า...เชื่อย่างนั้น ขนมทอง
ทั้งหลายมันต้องมีแน่นอนเพราะไทยเรานิยม และอีกอย่างมันหาง่าย มีชื่อเป็นมงคลแล้วยังไม่พอ
ยังมีความอร่อยด้วยขาดไม่ได้หรอก...” (สัมภาษณ์วันที่ 7 พฤษภาคม 2551)

บุญช่วย โสวัตร ให้แนวคิดเรื่องผลไม้และขนมในพิธีไหว้ครูว่า “อะไรก็ได้ที่มี
ในฤดูกาลนั้นๆ แล้วเหมาะสม ความจริงแล้วพิธีกรรมนี้ยึดถือความเชื่อในทุกแง่ทุกด้าน บางครั้ง
ก็ยึดความหมายของชื่อ บางครั้งไม่คำนึงถึงชื่อ แต่ใช้ความหมายของลักษณะเป็นสื่อความหมาย
นั่นเองใครมีอะไรก็จัดมาให้เหมาะกับงานดีที่สุด เรานำสิ่งของมาถวายแก่ครูก็เพื่อจะขอสิ่งแลกเปลี่ยน
เช่นขอพรหรือขอสิ่งต่างๆ ที่อยากได้อาจเป็น ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นผลทางด้านจิตใจ
มากกว่า” (สัมภาษณ์วันที่ 23 พฤษภาคม 2551)

กลุ่มผู้จัดเตรียมเครื่องสังววย มีแนวความคิดส่วนใหญ่ว่า

- การจัดผลไม้ที่ใช้ในพิธีไหว้ครูส่วนใหญ่จะได้รับการบอกเล่ามาจากครูผู้ใหญ่
และพ่อแม่เคยสอนว่าให้ใช้ผลไม้ที่ชื่อดีที่มีคามฤดูกาล ถ้าชื่อไม่ดีไม่ให้ใช้เพราะถือคติโบราณ เช่น
ชื่อของขนุนให้ความหมายดีจะทำให้มีการสนับสนุน เกื้อหนุนซึ่งกันและกัน บางคนคิดในมุมมอง
ต่างไปว่าขนุนมีสีสวยเหมือนทองน่าจะสื่อถึงเงินทอง และมีกลิ่นหอมมากจะส่งเสริมให้มีชื่อเสียง
โดยรวมแล้วเราก็เชื่อตามที่ครูบาอาจารย์ท่านสอนสืบต่อกันมาทุกอย่าง เพื่อจะได้ทำให้ถูกต้องและ
ก็สบายใจในการไหว้ครู

- ส่วนขนมในพิธีก็เช่นกัน ทั้งหมดให้ความคิดเชิงสัญลักษณ์ว่าใช้ของที่ชื่อเป็น
ทองเพื่อสื่อถึงความร่ำรวยให้มีเงินทอง ขนมอื่นก็สื่อตามชื่อ เช่น ขนมถ้วยฟูให้มีความฟูเฟื่องจะทำ
อะไรก็รุ่งเรืองเฟื่องฟู ขนมคัมทั้งสองชนิดใช้ถวายพระคุณศ ส่วนขนมหูช้างไม่ทราบความหมาย
แต่น่าจะเกี่ยวกับพระคุณศเช่นกัน ขนมจันอับเชื่อว่าใช้กับงานมงคลเพราะเห็นมีในงานแต่งงาน
ผลมะพลับและตะโกทุกคนตอบว่าไม่เคยรู้จักมาก่อนเลย ฟังจะรู้จักก็เมื่อได้ทำหน้าที่จัดเครื่อง
สังววย

กลุ่มที่ 2 กลุ่มผู้เข้าพิธี

ความเชื่อของนักเรียน นักศึกษาและความเห็นจากผู้เข้าร่วมพิธีไหว้ครูที่มีแนวคิด
คล้ายกันเป็นส่วนใหญ่ ดังเช่น

- ขนุนมีชื่อดี สีสวย อาจจะสนับสนุนให้การเรียนดีขึ้น ไปเรื่อยๆ ไม่หวังวิชาที่
จะสอนให้แก่ลูกศิษย์ บางส่วนตอบว่าขนุนเป็นผลไม้ที่มีเยอะมากในท้องถิ่นชาวบ้านเลยนำมาถวาย
- ทูเรียน เป็นผลไม้ที่อร่อยและแพงควรถวายครู มีหนามแหลมคม ทำให้มีสติ
ปัญญาเฉียบแหลม เรียนเก่ง ป้องกันภัยอันตรายเนื่องจากมีหนาม อีกกลุ่มหนึ่งคิดว่าสื่อถึงการฟันฝ่า
อุปสรรคต่างๆ เข้มแข็งมีการปกป้องตนเองทำให้แข็งแรงเหมือนเปลือกทุเรียนเกิดความอดทนความ

อุดมสมบูรณ์ ความมั่งคั่งและส่วนน้อยที่สุดเห็นว่าสื่อถึงความมีเงินทอง ความเชื่อของคนโบราณที่เชื่อว่าทุเรียนสื่อถึง ความเป็นผู้คงแก่เรียน ผลไม้ 7 ชนิด ส่วนใหญ่ตอบว่าจัดตามความนิยมและตามฤดูกาล

- ขนมหที่ใช้ในพิธี มีความคิดเห็นตรงกันว่าต้องใช้ชนิดที่มีค่าว่าทองปนอยู่เพราะให้ความหมายถึงความร่ำรวยมีเงินทองเป็นมงคลนาม ทำให้มีเงินทองเข้ามาในชีวิตให้ไหลมาเทมา และบางคนคิดว่าเป็นสิริมงคล ขนมหชั้นสื่อไปในทางการได้เลื่อนชั้นในการทำงาน นักเรียน นักศึกษาก็มีความเห็นตรงกันว่าทำให้เลื่อนชั้นเรียนสูงไปเรื่อยๆ ไม่สอบตกและขนมหด้วยผู้มีชื่อเป็นมงคล เชื่อว่าจะทำให้มีความเจริญก้าวหน้ามีสติปัญญาเจริญรุ่งเรืองกิจการงานจะเจริญรุ่งเรือง แต่นักเรียนบางคนบอกว่า ให้มีความอ่อนน้อมถ่อมตน การงานรุ่งเรืองและชีวิตเฟื่องฟู

- ขนมหจันอับ บางส่วนตอบว่า“รู้จักและเคยเห็นว่ามีใช้ในพิธีแต่งงาน” แต่ในส่วน of นักเรียนนักศึกษาในกลุ่มใหญ่กล่าวว่า“ไม่เคยได้ยินชื่อนี้มาก่อน”รองลงมาตอบว่า“เคยเห็นและเคยกินขนมหชนิดนี้แต่ไม่ทราบชื่อ” และส่วนน้อยที่สุดตอบว่า “ไม่รู้จักขนมหชนิดนี้”

ความเชื่อเกี่ยวกับผลไม้และขนมหในพิธี สื่อความหมายถึงความรุ่งเรือง ความสมบูรณ์ และเป็นมงคลตามชื่อ ซึ่งการจัดก็เช่นเดียวกับเนื้อสัตว์ คือคัดเลือกสิ่งที่ดี มีในท้องถิ่นและเป็นสิ่งที่ครู เทพยดาชอบ

อย่างไรก็ตามความเชื่อและความเห็นต่างๆเกี่ยวกับเครื่องสังเวณี อาจเหมือนหรือต่างกัน ไม่มีผิดหรือถูก เนื่องจากเป็นความเชื่อส่วนบุคคลในสังคมหนึ่งเท่านั้น

2. ความเชื่อเกี่ยวกับเครื่องกระยาบวช

เครื่องกระยาบวชที่ใช้ถวายเทพเจ้า พระพรตฤาษี ครูอาจารย์ได้แก่กล้วยน้ำไทหรือกล้วยน้ำว้า อ้อย มะพร้าวอ่อน เผือก มัน ผลมะพลับ ตะโก หมากพลู บุหรี่ ใบกัญชาแห้ง และบายศรีปากชาม ขนมหที่จัดอยู่ในเครื่องกระยาบวชได้แก่ ขนมหต้มขาว ขนมหต้มแดง ขนมหูช้าง ขนมหันหลาว ถั่ว งา ไรติ เนย นม น้ำเปล่า น้ำชา กาแฟ และสุรา

ความเชื่อตามความคิดเห็นจากการสัมภาษณ์ ที่มีต่อเครื่องกระยาบวช สรุปได้ดังนี้

กลุ่มที่ 1 กลุ่มผู้รู้

สมบัติ แก้วสุจริตกล่าวว่า“บายศรี มันก็คือข้าวในกระทงอาหารชนิดหนึ่ง ที่สืบทอดกันมาโดยผสมกับพุทธ คิดว่าอะไรที่สูง แลลมจะมีพลังในจักรวาลสื่อถึงความมีพลังและจุดศูนย์รวม ส่วนไข่บายศรีที่ขอบกินกันเพราะเชื่อว่าจะทำให้คล่อง่ายเป็นความเชื่อและที่ต้องใช้ข้าวปากหม้อเพราะไม่ควรกินคนอื่น ส่วนการถวายของไม่ครบไม่น่ามีผลอะไรแต่เป็นการทำ

ของให้ครบตามธรรมชาติการกินเท่านั้นทุกอย่างจะเทียบเคียงกับพุทธศาสนาตัวเมงคาในบายศรี ถ้าหากเราคิดในแนววิทยาศาสตร์ก็อาจจะเป็นการค้าไว้ไม่ให้กรวยล้มเท่านั้นเอง”

(สัมภาษณ์วันที่ 8 สิงหาคม 2551)

บายศรีปากชามในความคิดเห็นของ **ไพฑูรย์ เข้มแข็ง** อธิบายว่า “น่าจะเป็นการขอขมาลาโทษและทำไมต้องแย่งกันกิน ไข่บายศรี อาจเป็นเรื่องของความมงคลเพราะบายศรีก็คือมงคลสูงสุด ไข่ที่อยู่บนยอดยิ่งต้องดีแน่แท้เป็นความเชื่อส่วนบุคคล และเมื่อเสร็จพิธีแล้วควรนำบายศรี ไปจำเริญ หมายถึง คือเอาไปทิ้งในที่ๆ เหมาะสม เช่น วางไว้ใต้ต้นไม้ใหญ่ทำให้รู้สึกไม่คิดหรือวางไว้ตามกำแพงโบสถ์ก็ได้”

(สัมภาษณ์วันที่ 20 พฤษภาคม 2551)

ทัศนะเรื่องบายศรีของ **บุญช่วย โสวัตร** กล่าวว่า “บายศรีเมื่อเลิกใช้แล้วควรปล่อยให้กลายรูปหมดสภาพที่ไม่สมบูรณ์ไปโดยธรรมชาติและต้องลาขออนุญาตไปทิ้งหลังจบพิธีกรรมเสมอ ถามว่าบอกใครแท้จริงแล้วคือบอกคนในปัจจุบันนั่นเอง หากไม่ทำคนเราชอบคิดกังวลว่าจะไม่สบายใจ ทุกข์ใจเกิดการรวนเรในจิตใจ กังวลใจ หากพิจารณาในแง่การแพทย์ หรือวิทยาศาสตร์ทางกายภาพก็คือ เกิดความเปลี่ยนแปลงในทางอารมณ์ แต่แท้จริงเป็นเรื่องของจิตใจเท่านั้น”

(สัมภาษณ์วันที่ 23 พฤษภาคม 2551)

แง่คิดของ **ธงชัย ถาวร** เห็นว่า “เครื่องกระยาบวชก็มีบายศรีเราจะใช้บายศรีปากชาม เพราะเห็นพ่อ(อ.ประสิทธิ์ ถาวร อดีตศิลปินแห่งชาติสาขาศิลปะการแสดงไทย)ทำมาก่อนแต่ไม่เคยถามท่านแล้วเรื่องที่ว่าทำไมต้องกิน ไข่บายศรีหลังเสร็จพิธี ก็ไม่ทราบสาเหตุเหมือนกัน และครูไม่เคยกินด้วย แต่คงอาจเนื่องมาจากบายศรีเป็นสุดยอดของสิ่งที่เป็นเครื่องบูชา และไข่ที่อยู่บนสุดทุกคนเลยอยากกินเพราะเป็นเรื่องของความสุดยอดก็เป็นได้ บายศรีอาจเป็นเครื่องแสดงความเคารพครูเมื่อเสร็จพิธีแล้วจะนำบายศรีไปไว้ที่ไหนดี ส่วนใหญ่จะทิ้งไว้จนแห้งถึงจะนำไปทิ้งเพราะถือว่าหมดอายุการใช้งาน ไม่เคยนำไปลอยน้ำเพราะที่บ้าน ไม่มีแม่น้ำและไม่สะดวกหรือแม้แต่คอกไม้ที่ไหว้ครูก็จะนำไปวางหน้าพระคณศวรรที่วิทยาลัยฯ”

(สัมภาษณ์วันที่ 7 พฤษภาคม 2551)

ส่วนความคิดเห็นของผู้จัดเตรียมเครื่องสังเวช แสดงความเห็นว่ “บายศรีน่าจะเป็นสิ่งสำคัญ เพราะตั้งอยู่ตรงกลางพิธีแต่สำคัญอย่างไรมาจากความเชื่อว่าจะอย่างไรตอบไม่ได้ เพราะไม่เคยมีใครสอนเรื่องนี้เลย มีหน้าที่จัดก็จัดตามรายการที่สั่งแต่สิ่งที่รู้และเห็นประจำคือกิน ไข่บายศรีหลังจากเสร็จพิธี เห็นเขากินกันทำไมก็ไม่ทราบแต่ถ้าได้กินด้วยก็คงดี”

ความเห็นของนักเรียน นักศึกษาและผู้เข้าร่วมพิธีไหว้ครูที่วิทยาลัยนาฏศิลปพบุรีสรุปได้ ดังนี้

กลุ่มที่ 2 กลุ่มผู้เข้าพิธี

ผู้เข้าร่วมพิธีไหว้ครูมีความเห็นเหมือนกันว่า“ไม่ทราบว่ายบายศรีสำคัญอย่างไร แต่ก็เห็นมีมานานแล้วและแทบทุกพิธีกรรมที่คนไทยทำเช่นบายศรีสู่ขวัญ บวชนาคหรือการไปไหว้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ในที่ต่างๆ”

นักเรียนส่วนใหญ่ตอบว่า “รู้จักบายศรีแต่ไม่ทราบว่ามีไว้ทำอะไร” บางคนตอบว่า “ไม่รู้จักชื่อและไม่รู้ว่ามันคืออะไรแต่ก็คิดว่าน่าจะสำคัญเพราะตั้งเด่นตรงกลาง” และส่วนน้อยที่สุดไม่ตอบคำถาม

นักศึกษาของสถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ ส่วนใหญ่ตอบว่า “ทราบว่ามันคือบายศรีและคงต้องสำคัญแน่แต่ไม่รู้ความหมาย เวลาที่เห็นครูอาจารย์ได้กิน ไข่บายศรีก็รู้สึกว่ายากได้กินเหมือนกันเพราะคิดว่ามันน่าจะเป็นสิริมงคลแน่นอน” บางคนตอบว่า “รู้ว่ามันคือบายศรีแต่ไม่รู้ว่ายบายถึงอะไร ทำไมต้องมี”

ลักษณะความเชื่อเรื่องขนมและผลไม้ในหมวดเครื่องกระยาบวชในความคึกของบุคคลทั้ง 2 กลุ่ม สรุปได้ดังนี้

กลุ่มที่ 1 กลุ่มผู้รู้

สมบัติ แก้วสุจริต แสดงความคิดเห็นเรื่องเครื่องกระยาบวช ว่า “มันเป็นเรื่องของความปนประหว่งคัมภีร์พราหมณ์ผสมกับท้องถิ่นความต่างของเครื่องสังเวศสมัยนี้ไม่ค่อยต่างกันแต่รูปแบบปัจจุบันจะประคิษฐ์ประคามากกว่าเช่น เรื่องของกล้วยต้องใช้ กล้วยน้ำ ไข่กล้วยไม้ค่อยไปเคร่งครัดว่าจะต้องเป็นกล้วยชนิดนั้นชนิดนี้หรือ เพราะว่าเป็นเรื่องที่ทำอย่างไรก็ได้ ให้ผู้ทำจิตใจสบาย รู้สึกไม่กังวลเท่านั้นเองทำให้ครบเท่านั้นแต่ของที่หาไม่ได้ เช่น กล้วยน้ำก็ไม่จำเป็นต้องใช้ หากหาไม่ได้ใช้กล้วยน้ำว่าแทนก็ได้แต่ตำรายาเชื่อว่ากล้วยน้ำไทเป็นกล้วยที่มีเนื้อเย็นใช้เป็นยาเข้าเนื้อ ส่วนคันหลาวจริงๆ แล้วเป็นเครื่องใช้ชนิดหนึ่งคือ“หลาว”ครุคิดว่ามันเหมือนสิ่งที่เป็นแท่งเป็นหลอด อาจถือว่าเป็นสิ่งหนึ่งที่หมายถึงสัญลักษณ์พระคเณศวรอาจเป็นอาวุธชนิดหนึ่งหรืออาจมาจากชื่อที่ฟังแล้วขลังก็ได้” ท่านยังให้ข้อสังเกตในเรื่องของถวายพระพิฆเนศ ว่า“ขนมบางอย่างเช่น มันทะกะที่ถวายพระคเณศไทยเรา ไม่มีจึงหาของที่คล้ายกันเทียบเข้าไปเป็นขนมต้มขาว แดง ถั่ว งา เป็นพืชที่เป็นอาหารท้องถิ่นที่มีแทบจะทุกที่ทุกถิ่นในอินเดีย จะมีถั่วราชมาศที่ใช้กันแต่ถั่วนี้ไม่ค่อยมีคนรู้จักครุจึงไม่ค่อยเคร่งครัดในการเลือกใช้เท่าไรเพราะเป็นเรื่องที่ทำอย่างไรก็ได้ขอให้ผู้ทำจิตใจสบายรู้สึกไม่กังวลเท่านั้นเองทำให้ครบเท่านั้น” ส่วนเรื่องสุราให้เหตุผลว่า “คนในท้องถิ่นเอเชียไม่ว่าจะเป็นเขมร ลาว จีน พม่า ไทย ก็มักจะใช้ของธรรมชาติในท้องถิ่นนี้แหละที่เป็นมงคลและชื่อดีๆ เป็นของดีๆ ครบเครื่องควาหวานน้ำคั้นและแม้กระทั่งเหล้ามาถวายครุ” และเสริมอีกว่า“การถวายของในพิธีไหว้ครูก็เหมือนกับวิถีชีวิตธรรมชาติของคนนี้แหละ ที่เมื่อกินอาหารควาแล้วก็ต้องกินต่อ

ค้ำของหวาน แล้วค้ำน้ำให้ครบกระบวนการเท่านั้นเอง

(สัมภาษณ์วันที่ 8 สิงหาคม 2551)

ไพฑูรย์ เข้มแข็งให้ทัศนะเรื่องเครื่องกระยาบวชโดยรวมไว้ว่า “เครื่องกระยาบวช ถวายแค่เทพ โรตีสู้ถวายพราหมณ์เพราะเป็นฮินดู และกัญชาสมัยก่อนมีโรงฝิ่นการสูบกัญชาก็เลย จึงเป็นเรื่องปกติจึงนำมาถวายได้ แต่ในปัจจุบันเป็นเรื่องผิดกฎหมายจึงไม่มีก็ได้”

(สัมภาษณ์วันที่ 20 พฤษภาคม 2551)

ในส่วนของการเห็นจาก ผู้จัดเตรียมเครื่องสังเวद्य มีแนวความเชื่อในเรื่องเครื่องกระยาบวชสรุปพอสังเขปได้ ดังนี้

ผลไม้ต่างๆ ชื่อตามฤดูกาลที่มีขายช่วงขณะที่จัดพิธีส่วนใหญ่ตอบว่า “ไม่ทราบความหมายของผลไม้ทุกชนิด เพียงแต่ทราบว่าห้ามใช้ผลไม้ชนิดใดบ้างเท่านั้น” ส่วนขนมต่างๆที่ใช้ในพิธี ประเภทขนมที่มีชื่อเป็นทองทุกคนตอบว่า “เพราะมีชื่อเป็นมงคล เหมาะที่จะใช้ในงานมงคล” ขนมหุซ้างและขนมคันหลาวส่วนใหญ่ตอบว่า “ไม่เคยเห็นเพิ่งมาเห็นในพิธีนี้เท่านั้นเพราะรู้จักแต่ขนมค้ำ” และ กลุ่มส่วนมากเชื่อว่า “น่าจะใช้ถวายพระคเณศแน่นอนเพราะท่านโปรด” ส่วนขนมชนิดอื่นๆ ส่วนใหญ่ตอบว่า รู้จักบ้างไม่รู้จักบ้าง และไม่ทราบความหมายเชิงสัญลักษณ์ แต่จุดประสงค์การใช้คงเนื่องมาจากเป็นของดี บางอย่างก็มีกำหนดมาให้อยู่แล้ว จึงเป็นไปตามรูปแบบ

กลุ่มที่ 2 กลุ่มผู้เข้าพิธี

นักเรียน นักศึกษาและผู้เข้าร่วมพิธีให้ความเห็นพอรวบรวมได้เป็นสังเขป ดังนี้

ในเรื่องของผลไม้ต่างๆ บางส่วนตอบเฉพาะผลไม้บางชนิด เช่น “เชื่อว่ามะพร้าว เป็นของสูงจึงเหมาะสำหรับเทพ มีความบริสุทธิ์ ทำให้มีความอ่อนหวาน อ่อนโยน นุ่มนวล มีกลิ่นหอม ทำให้มีความอ่อนนุ่มถ่อมตน และมีความใสสะอาดกลิ่นหอม” บางคนเห็นว่า สีส้มให้ความอุดมสมบูรณ์” ผู้ร่วมพิธีบางคนตอบว่า “เป็นผลไม้ของท้องถิ่นทั่วไปที่ในสมัยโบราณคงมีมากเชื่อว่านักบวชต้องกินผลไม้เหล่านี้” ในส่วนของขนมต่างๆ นักเรียนตอบว่า “รู้จักทั้งหมดยกเว้นขนมหุซ้างและขนมคันหลาว ไม่เคยรู้จักมาก่อนว่าคืออะไรแต่ถ้าครูบอกก็คงรู้และอีกอย่าง เพราะนั่งไกลพิธีมากจึงมองไม่เห็นของที่ใช้ไหว้เลย มีแต่พี่ๆ ชั้นสูงที่เข้าไปช่วยขนของเท่านั้นที่ได้เห็น แต่คิดว่า เป็นขนมค้ำแบบแบนแทนที่จะใช้เป็นลูกๆ” ผู้เข้าร่วมพิธี ตอบในเรื่องขนมหุซ้างเป็นส่วนใหญ่ว่า “จริงๆ แล้วไม่รู้จักขนมนี้มาก่อนและไม่ทราบความหมาย” ส่วนกัญชาทุกคนตอบตรงกันว่า “ไม่เคยเห็นในพิธีไหว้ครูเลยเมื่อถูกซักถามถึงทราบว่ามีการใช้กัญชาในการถวายครูด้าย” ซึ่งในปัจจุบันวิทยาลัยนาฏศิลปบุรี ไม่นำมาใช้ในพิธีแล้ว เนื่องจากเป็นสิ่งผิดกฎหมาย

สรุปว่า ความหมายของเครื่องกระยาบวชที่ผู้รู้ ผู้ประกอบพิธีเข้าใจ คือ สิ่งของที่ เป็นอาหารตามธรรมชาติ มีในท้องถิ่นและใช้ในชีวิตประจำวันของคนไทย สามารถหาได้ง่ายและ มีความหมายในทางเป็นมงคล และแฝงคำสอนต่างๆ ไว้อย่างแนบเนียนเช่นเดียวกับเครื่องสังเวย ส่วนบายศรีที่เป็นของสูงและสำคัญในพิธีเมื่อจบสิ้นพิธีกรรมแล้วต้องนำมาสลายรูป โดยการแกะ ออกให้กลายเป็นรูปจากบายศรีไป หรือนำไปลอยน้ำ

สรุปผลจากการศึกษาพิธีไหว้ครูคนตรีนาฏศิลป์ไทย ที่วิทยาลัยนาฏศิลป์ปทุมธานี เป็นเรื่องของการเคารพสักการะครู ที่เกี่ยวเนื่องกับเทพเจ้าและครูอาจารย์ที่ล่วงลับไปแล้วด้วยวิธี การสื่อจากการบูชาบวงสรวงเทพเจ้า ครูอาจารย์ โดยผ่านเครื่องสังเวยบูชากระยาบวชและอุปกรณ์ ในพิธีกรรม แบ่งออกเป็น 3 ประเภท คือ

1) *หมวดเครื่องสังเวย* คือ อาหาร ผลไม้ และเครื่องประกอบต่างๆ ที่จัดเพื่อใช้ ในพิธีไหว้ครู พิธีสำคัญของไทยที่แสดงถึงความเคารพศรัทธาคุณครูที่เคารพบูชา และ ครูอาจารย์ ผู้ซึ่งประสิทธิ์ประสาทวิชาให้ ทั้งที่เป็นเทพและเป็นมนุษย์ ทั้งมีชีวิตอยู่และล่วงลับไปแล้ว เป็นการ แสดงสำนึกที่ดั่งงามอันเป็นเครื่องหมายของการกระทำที่ดั่งงาม ได้แก่ หัวสุกร เป็ด ไก่ ไข่ ปู กุ้ง ปลา หมู นอนทอง และไข่ อาหารทั้งหมดเป็นสัญลักษณ์ที่สื่อความหมายว่ามีความอุดมสมบูรณ์เพราะอาหาร เหล่านี้มีมากมายและเป็นอาหารในวิถีชีวิตคนไทย แม้ว่าบางชนิดในสมัยนี้อาจมีราคาสูง แต่ก็นำมา ถวายเพราะเชื่อว่าถวายของดีที่สุดในพิธีไหว้ครู จะส่งผลให้ผู้ให้นำมาถวายได้รับสิ่งดีที่สุดในมาเช่น กันนอกจากนี้ยังมีผลไม้ตามฤดูกาล 7 - 9 ชนิด พร้อมทั้งขนมไทยที่มีชื่อเป็นมงคล ได้แก่ ทองหยิบ ทองหยอด ฝอยทอง ขนมถ้วยฟู ขนมชั้น พักทองแกงบวด และขนมจันอับทั้งหมดที่ใช้ในพิธีล้วน มีชื่อที่เป็นมงคล ซึ่งก็รวมถึงผลไม้ที่คัดเลือกเฉพาะที่มีชื่อและความหมายดี เช่น ส้มที่มีสีเหลืองสื่อ ถึงทองคำ ส้มโอมือชื่อในภาษาจีนว่า อี้วแปลว่ามั่งมีเงินทอง สับปะรดผลไม้ที่มีตามากเชื่อว่าจะทำให้ หูตาดกว้าง ไกล มีความรู้รอบด้าน เป็นต้น และผลไม้ที่ขาดไม่ได้ คือ ทุเรียน และขนุน เนื่องจากมีชื่อ ดี ขนุนสื่อว่าจะทำให้มีคนสนับสนุนหรือหนุนเนื่องกันไป ทุเรียนจัดเป็นผลไม้ที่มีราคาสูงมาก มีเปลือกเป็นหนามแหลมแทนความหมายว่าจะมีสติปัญญาแหลมคม อีกสิ่งที่เป็นข้อห้ามไม่ให้มีใน พิธี ได้แก่ ผลไม้ที่มีชื่อไม่ดี เช่น ละคร บุหรี่ มะไฟ ลูกท้อ ฯ เนื่องจากชื่อของผลไม้เสี่ยง แล้วแปลความหมายไปในทางไม่เป็นมงคลนั่นเอง

2) *หมวดเครื่องกระยาบวช* คือ อาหารที่ไม่เจือด้วยของสดควาใช้ในการบวงสรวง เทพยดาและฤๅษี ได้แก่ บายศรีปากชาม กล้วย อ้อย มะพร้าวอ่อน ขนมต้มแดง ขนมต้มขาว ขนม หูช้าง ขนมคันหลาว ถั่ว งา หมาก พลุ โรตีส นม เนย น้ำเปล่า สุรา ขนมปัง กาแฟ น้ำชา และ ผลไม้ป่า(เผือก มัน มะพลับ ตะโก) มีความหมาย สื่อถึงความสมบูรณ์ของพืชพันธุ์ธัญหารใน เมืองไทย และเป็นอาหารที่ให้พลังงานสูงซึ่งผู้ที่ป็นนักบวช ถือศีล จะกินเป็นอาหารประจำวัน

เพราะสามารถบำรุงสุขภาพได้เท่ากับเนื้อสัตว์ การถวายเครื่องกระยาบวชในพิธีก็เพื่อใช้เลี้ยงถวาย เทพดา และครุฑฤๅษี ด้วยความเชื่อว่าเป็นอาหารของฤๅษีและพรหมณ์ที่เป็นผู้ไม่กินและเสพของ สดคา

3) *อุปกรณ์ที่ใช้ในพิธี* คือ ข้าวของเครื่องใช้ที่ผู้ประกอบพิธีใช้ในพิธี ตามขั้นตอน ในกระบวนการไหว้ครู ได้แก่ ชันน้ำมันต์ที่วางพร้อมกำหูก้าคาแห้ง ใช้ประพรมน้ำมันต์ภายในขัน ใส่ผลมะกรูด(ผ่าครึ่งซีก) ฝักส้มป่อย ใบเงิน ใบทอง ใบนาค ใบมะตูม(อย่างละ 9 ใบ) ใบไม้ทัณฑุ คือ ใบไม้ชื่อเป็นมงคล เช่น ใบเงิน ใบทอง ใบนาค ใบมะตูม หญ้าแพรก ดอกมะเขือที่นำมามัดรวมกัน ให้เป็นรูปเรือแหลมหคล้ายเล็บมือมัดด้วยด้ายสายสิญจน์ ใช้ทัดที่ใบหูของผู้เข้าพิธีครอบสื่อแสดงว่า เมื่อศิษย์รับของมงคลนี้แล้วจะเป็นการยืนยันว่าได้ผ่านพิธีมงคลนี้แล้ว เทียนสำหรับทำน้ำมันต์ น้ำหนัก 1 บาท เทียนทอง และเทียนเงินน้ำหนัก 6 บาท เทียนชัยน้ำหนัก 9 บาท และสังข์(ใช้ สรงน้ำเทวรูป) ต่างก็สื่อความหมายเชิงสัญลักษณ์ต่างกันไป

เครื่องใช้อื่นๆ เช่น โตะหมูบูชาคือสิ่งที่เป็นสัญลักษณ์ของพิธีกรรมทางพุทธศาสนา ที่ก่อนจะเริ่มพิธีใดๆ ต้องบูชาพระรัตนตรัยก่อนเสมอ ศีรษะเทพเจ้า เครื่องดนตรีไทย (ฝ่ายดนตรี) ศีรษะ โขน ภาพถ่ายครูที่ถึงแก่ชีวิต แล้วศิษย์นำมาไหว้ในพิธีไหว้ครู การใช้สายสิญจน์ในพิธีครอบ และใช้คล้องจากพระพุทธรูปไปวนรอบบริเวณพิธีสื่อความหมายเป็นมงคล ผ้าขาวในพิธีไหว้ครูมี การกำหนดให้ใช้ในขั้นตอน ดังนี้ ใช้ปูแทนพิธีและปูสำหรับผู้ประกอบพิธีรองนั่งใช้เป็นผ้าถุงของผู้ ประกอบพิธี ใช้รัศมีดอกตะโพก และใช้ปูลาดเป็นทางเดินของผู้ประกอบพิธี(ฝ่ายนาฏศิลป์) ซึ่งผ้า ขาวเหล่านี้สื่อความหมายถึงความบริสุทธิ์สะอาดใช้บูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ด้วยความเคารพอย่างสูง วง ปี่พาทย์ประกอบพิธีที่บรรเลงเพลงหน้าพาทย์ประกอบบทบาทในกระบวนการเพื่ออัญเชิญเทพเจ้า ตั้งแต่เริ่มพิธีจนกระทั่งจบ หมอนกราบที่ผู้ประกอบพิธีใช้กราบขณะประกอบ รูปหอม ที่ใช้ในการ ปักลงบนเครื่องสังเวยเพื่อบูชาเทพวายุที่เชื่อว่ากลิ่นและควันจะสื่อไปถึงเทพดาได้ ชันข้าวดอกที่ ผสมกลีบดอกไม้ใช้ เพื่อโปรยไปยังแทนพิธีจะสื่อว่าพิธีการไหว้ครูเสร็จสิ้นลงด้วยความมงคล ผ้า ห้อยหน้า โขน เป็นผ้าสีแดงหรือชมพูชิ้นเล็กๆ ร้อยด้ายสำหรับคล้องศีรษะครูและเครื่องดนตรีที่ใช้ ไหว้ในพิธี ถือว่าเปรียบเสมือนครูได้ผลัดผ้าใหม่ ส่วนสังข์ใช้เฉพาะในพิธีฝ่ายนาฏศิลป์สำหรับสรง น้ำเทวรูป ก่อนที่จะเริ่มพิธีไหว้ครูเชื่อว่าสังข์เป็นของสูงสำหรับพระมหากษัตริย์ทรงใช้ในพระราช พิธีเท่านั้น จึงใช้เป็นสื่อที่นำความสิริมงคลมาสู่ผู้ไหว้ครู กระทงใบตอง สำหรับตัดแบ่งเครื่อง สังเวยทุกอย่างลงในกระทง แล้วนำไปวาง 4 มุมของสถานที่ประกอบพิธี เพื่ออุทิศเป็นทานแก่เหล่า สัมพเวสีที่เข้ามาในพิธีไม่ได้ให้ได้รับกุศลทานครั้งนี้ น้ำมันจันทน์ น้ำมันงา น้ำมัน ใช้ในการผสมแป้ง กระแจะ เพื่อเจิมหน้าผากศิษย์ที่เข้าพิธีครอบด้วยเชื่อว่าเป็นของหอมเทวดาชอบ และชันกำนลที่ ภายใบบรรจุ ผ้าเช็ดหน้าขาว ดอกไม้ รูป เทียน และเงินกำนลจำนวน 12, 24, 36 บาท แล้วแต่จะ

กำหนด ใ้หมอบให้ผู้ประกอบพิธีในการครอบของทั้ง 2 ฝ่าย ซึ่งสมัยโบราณจะมอบขันนี้ให้แก่ผู้ประกอบพิธีเพื่อนำไปใช้ในการดำรงชีวิต

สรุปจากการสัมภาษณ์ พบว่าคนส่วนใหญ่ให้ความหมายเชิงสัญลักษณ์ของทุกสิ่งที่ใช้ในพิธีไหว้ครูคนตรีและนาฏศิลป์ไทยครั้งนี้ได้รับคำตอบบ้าง ไม่เข้าใจและไม่ทราบบ้างและมีความเห็นแตกต่างกันหลากหลายแต่มีความเชื่อในการเข้าร่วมพิธีไปในทางเดียวกันคือเพื่อกระทำความดีต่อผู้มีพระคุณ โดยมอบสิ่งดีๆ แก่ครูอาจารย์และครูเทพดาที่ตนเคารพศรัทธาอย่างสูง ทุกสิ่งทุกอย่างกล่าวมาเป็นสิ่งสำคัญที่ใช้ในชั้นตอนพิธีไหว้ครูคนตรีนาฏศิลป์ไทยตลอดกระบวนการ มีความหมายแฝงเร้นในตัวเองที่สื่อได้ถึงความเคารพศรัทธา ความกตัญญู และความเป็นสิริมงคลจากการได้รับการประสิทธิประสาทพรจากเทพเจ้าหรือครูที่อัญเชิญมาเพราะมีความเชื่อที่เป็นนามธรรมเป็นพื้นฐาน และได้สื่อความหมายโดยองค์ประกอบต่างๆ เหล่านั้น สามารถทำให้เกิดความรู้สึกศรัทธาต่อพิธีกรรม ที่สามารถยึดเหนี่ยวจิตใจให้มีความมั่นใจในการประกอบหน้าที่การงานให้ประสบผลสำเร็จในสิ่งที่ปรารถนา และยังส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้แก่ผู้ศึกษาทางด้านคนตรีและนาฏศิลป์ไทย

เครื่องสังเวทบุษบากระยาบวชทั้งหมดที่กล่าวมานี้ เป็นสิ่งที่มีกำหนดเป็นแบบแผนของการประกอบพิธีอยู่แล้ว ไม่ว่าจะประกอบพิธีไหว้ครูที่ใดๆก็ตามจะมีกระบวนการและองค์ประกอบในการดำเนินพิธีเช่นเดียวกัน แต่สิ่งที่อาจแตกต่างกันไปบ้างในบางสิ่งบางอย่างอาจขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายด้านเช่น สถานภาพของผู้จัดหรือสภาพแวดล้อมของแต่ละท้องถิ่น เป็นต้น นอกจากนี้เครื่องสังเวทจะมีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งในการประกอบพิธีไหว้ครูแล้ว ยังเป็นสิ่งที่บ่งบอกถึงสภาพของเศรษฐกิจสังคม และความเป็นอยู่ของผู้คนในสังคมในช่วงเวลานั้นๆ ได้เป็นอย่างดี

จากการวิเคราะห์ความหมายของเครื่องสังเวทบุษบากระยาบวชและอุปกรณ์ที่ใช้ในพิธี โดยเอกสารและการสัมภาษณ์จะเห็นว่าสอดคล้องและมีความเกี่ยวเนื่องกัน กล่าวคือ

เครื่องสังเวท หมายถึง อาหารที่ใช้สังเวทเทพเจ้าและครูเทวดาในพิธีไหว้ครู เครื่องกระยาบวชมีความหมายว่า คืออาหารที่ไม่เจือด้วยของคาว เช่น กล้วย อ้อย ขนมด้มๆ มีความหมายตรงกับพจนานุกรมไทยฉบับราชบัณฑิตยสถาน (2542: 63) ว่า “คืออาหารที่ไม่ปรุงเจือด้วยของคาวของคาวต่างๆ ใช้ในการบวงสรวงเทพยดาในระดับเทพและฤๅษี” ส่วนคำตอบจากการสัมภาษณ์สรุปได้ว่า เครื่องสังเวทบุษบากระยาบวช คือ อาหารต่างๆ ที่นำมาใช้เป็นสิ่งที่มียู่ตามปกติในวิถีชีวิตของคน สื่อถึงสิ่งที่ดีเป็นมงคลแก่ผู้ไหว้ครู เป็นสิ่งที่ตั้งใจนำของที่ดีที่สุดตามความรู้สึกรวมมาถวายแก่สิ่งศักดิ์สิทธิ์และครูอาจารย์ในพิธีไหว้ครูที่ตนเคารพนับถือ

อุปกรณ์ที่ใช้ในพิธี หมายถึง อุปกรณ์เครื่องใช้ต่างๆ ที่เป็นองค์ประกอบสำคัญที่ต้องใช้ในขั้นตอนตลอดกระบวนการของพิธี มีความหมายในแง่ต่างๆ ที่สืบค้นได้จากเอกสารตำราเป็นหลักฐานที่บ่งบอกถึงคุณสมบัติอย่างหลากหลายทุกแง่มุม ผลจากการสัมภาษณ์ต่างก็มีความเห็น

สอดคล้องกันว่า เครื่องใช้ทุกอย่างเป็นสัญลักษณ์แสดงถึงการทำความดีต่อผู้มีพระคุณ โดยมอบ
สิ่งดีๆ แก่ครูอาจารย์และครูเทพดา

การคัดสรรสิ่งต่างๆ เหล่านี้ทำเพื่อบูชาครูที่ตนเคารพศรัทธาอย่างสูง ให้เกิดสิ่งที่ดี
แก่ผู้ไหว้ สื่อถึงความเคารพศรัทธา ความกตัญญูและการประสพพรจากผู้ประกอบพิธีที่สมมุติตน
เป็นตัวแทนของครูฤๅษีขณะประกอบพิธี เพื่อความเป็นสิริมงคลในชีวิต

บทที่ 5

สรุปการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

พิธีไหว้ครูคนตรีและนาฏศิลป์ไทย เป็นพิธีเช่นสังเวทียเพื่อแสดงความนอบน้อมต่อครู ที่ไม่ใช่มนุษย์แต่เป็นเทพเจ้าชั้นสูงและดวงวิญญาณของครูที่เสียชีวิต แสดงถึงความเชื่อในอำนาจของสิ่งเหนือธรรมชาติของคนในสังคมการคนตรีและนาฏศิลป์ ที่ปรากฏออกมาโดยการประกอบพิธีกรรมที่ผสมผสานคติความเชื่อในศาสนาพราหมณ์และศาสนาพุทธ จากการศึกษาในเรื่อง ความหมายของเครื่องสังเวทียบูชากระยาบวชในพิธีไหว้ครูคนตรีและนาฏศิลป์ไทย แสดงให้เห็นแนวความเชื่อในเรื่องอำนาจของสิ่งเหนือธรรมชาติ โดยการจัดหาสิ่งที่ดีมาถวายสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เคารพเชื่อถือ เพื่อได้รับสิ่งที่เป็นมงคลกลับคืนมาสู่ตน

ในการศึกษาเรื่องความหมายของเครื่องสังเวทียบูชากระยาบวชในพิธีไหว้ครูคนตรีและนาฏศิลป์ไทย: กรณีศึกษาวิทยาลัยนาฏศิลป์ลพบุรี มีวัตถุประสงค์ประการแรก คือ ศึกษาส่วนประกอบและความหมายของเครื่องสังเวทีย เครื่องกระยาบวช บายศรีปากชาม และอุปกรณ์ที่ใช้ในพิธีไหว้ครู และประการที่ 2 ศึกษาความเชื่อของผู้ศึกษาวิชาด้านคนตรีและนาฏศิลป์ไทย

การวิจัยครั้งนี้ใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยการวิเคราะห์เอกสารที่เกี่ยวข้องและการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ ผู้รู้และผู้ประกอบพิธีไหว้ครู จำนวน 5 คน กลุ่มผู้เกี่ยวข้อง ได้แก่ ผู้จัดเตรียมเครื่องสังเวทียและอุปกรณ์ในพิธี จำนวน 5 คน นักเรียน-นักศึกษา จำนวน 20 คน และบุคคลอาชีพต่างๆ จำนวน 10 คน รวมผู้ให้สัมภาษณ์ทั้งสิ้น 40 คน

ช่วงเวลาวิจัยอยู่ระหว่าง พ.ศ. 2549 – 2550 โดยการวิจัยเอกสาร และการสัมภาษณ์ และนำข้อมูลที่ได้รับมานำเสนอแบบพรรณนาเชิงวิเคราะห์

1. สรุปผลการวิจัย

จากการศึกษาวิจัย เรื่อง ความหมายของเครื่องสังเวทียบูชากระยาบวชในพิธีไหว้ครูคนตรีและนาฏศิลป์ไทย: กรณีศึกษาวิทยาลัยนาฏศิลป์ลพบุรี สรุปผลการวิจัยได้ดังนี้

1.1 ส่วนประกอบและความหมายของเครื่องสังเวทีย และเครื่องกระยาบวช

เครื่องสังเวทียในพิธีไหว้ครูประกอบด้วยอาหารคาวหวาน ได้แก่ อาหารประเภทเนื้อสัตว์ เช่น หัวหมู หรือหมูนอตอง เป็ด ไก่ ไข่ ปลา กุ้ง ปู โดยจัดทำในลักษณะของเครื่องสังเวทียสุกและเครื่องสังเวทียดิบ สื่อความหมายว่า มีความอุดมสมบูรณ์เพราะมีมากมายและเป็นอาหารในวิถีชีวิตคนไทยที่คัดสรรเฉพาะของดีที่สุดมาใช้ในพิธีกรรม ส่วนขนมหวานเป็นขนมที่มีชื่อเป็นมงคล

เช่น ขนมหอมทอด ทองหยิบ ฝอยทอง หรือชนิดที่สื่อความหมายด้านดีต่างๆ เช่น ขนมหั่น ขนมห้อย ขนมหักทองแกงบวด ขนมห้อยแกง และขนมหั่นอับ เป็นต้น

เครื่องสังเวยเหล่านี้บ่งบอกถึงความอุดมสมบูรณ์ของแหล่งทำมาหากินและวิถีชีวิตผู้คนในท้องถิ่นของสังคมยุคสมัยนั้นๆ ทุกอย่างที่ใช้ประกอบพิธีล้วนมีความหมายและลักษณะที่สื่อถึงความป็นมงคลและคัคสรรมาอย่างดี เช่น เลือกลงยั้งอย่างดีที่ในปัจจุบันราคาค่อนข้างสูงหรือใช้ขนมหวานที่มีชื่อเป็นมงคล เพราะเป็นขนมที่ต้องใช้ฝีมือในการทำด้วยความประณีตบรรจงและใช้เฉพาะโอกาสพิเศษของพิธีมงคลต่างๆ เท่านั้น

เครื่องกระยาบวช ได้แก่ อาหารที่ไม่ปรุงเจือด้วยของคาว ใช้เพื่อการบวงสรวงเทพระดับเทพเจ้าและฤณี ประกอบด้วย บายศรีปากชาม มะพร้าวอ่อน กล้วย อ้อย ขนมห่มขาว ขนมห่มแดง ขนมหูช้าง ขนมหันลาว หมาก พลุ บุหรี่ กล้วยา เผือก มัน มะพลับ ตะโก โรตีสีนม กาแฟ ชา สุรา ถั่วงาและน้ำ

บายศรีปากชาม คือ เครื่องเชิญขวัญที่ทำด้วยใบตอง เย็บคล้ายกระทงเป็นชั้นๆ มีขนาดใหญ่และเล็กสอปชั้น ไป มีเสาปักตรงกลางเป็นแกนมีเครื่องสังเวย(อาหาร)อยู่ในบายศรีและมีไข่เสียบอยู่บนยอดของบายศรี เป็นสิ่งประดิษฐ์เพื่อใช้ในพิธีกรรมสำคัญตามคติพราหมณ์ที่เชื่อว่าจำลองเป็นเขาพระสุเมรุ ที่สื่อความหมายถึงความอุดมสมบูรณ์ความสุขและปัญญา

ส่วนอุปกรณ์เครื่องใช้ต่างๆ ได้แก่ ศิระเทพเจ้าและคูริเทพ ภาพถ่ายครูอาจารย์ (ที่ถึงแก่กรรมแล้ว) โต๊ะหมู่บูชาพระพุทธรูป ผ้าขาว หมอนกราบ บาตรน้ำมนต์และกำหญาคา เทียน (เทียนทอง เทียนเงิน เทียนชัย) รูป สายสิญจน์ แป้งกระแจะ น้ำปรุง น้ำมันจันทน์ ใบไม้ทัดหู ผ้าห้อยหน้าโขน ชันกำนล สังข์ ชันข้าวตอก กระทงใบตอง และวงปีพาทย์ประกอบพิธี

ของเหล่านี้จะใช้ตลอดกระบวนการในการประกอบพิธี และผ่านการคัคสรรอย่างดี โดยเน้นของมีคุณภาพดีที่สุดมาใช้บวงสรวงบูชาเทพเจ้า และยังพบว่า เครื่องสังเวยและอุปกรณ์ที่ใช้ในพิธี ล้วนเป็นสิ่งที่มีความหมายในด้านความเป็นสิริมงคลเพื่อเสริมความรู้สึคดีแก่ผู้ไหว้ทั้งสิ้น

1.2 ความเชื่อของผู้ที่ศึกษาวิชาดนตรีและนาฏศิลป์ไทย

ผลการสัมภาษณ์ เรื่องการไหว้ครูดนตรีและนาฏศิลป์ไทยมีความเห็นว่าเป็นพิธีที่เป็นธรรมเนียมปฏิบัติมาช้านาน เพื่อแสดงความเคารพสักการะต่อครูอาจารย์ที่ใช้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่กราบไหว้ เป็นตัวแทนของครูผู้ประสิทธิประสาทวิชาการดนตรีนาฏศิลป์ให้ เชื่อว่าเมื่อผ่านการเข้าร่วมพิธีไหว้ครูแล้วจะส่งผลด้านจิตใจที่จะก่อให้เกิดความศรัทธาในวิชาชีพ มีความเชื่อมั่นและภูมิใจในตนเองที่ได้ผ่านการไหว้ครูอย่างสมบูรณ์แบบ

จากการสัมภาษณ์ ผู้รู้ ผู้ประกอบพิธีไหว้ครู ผู้จัดเตรียมเครื่องสังเวย นักเรียนและนักศึกษาในคำถามเครื่องสังเวยบูชากระยาบวชในพิธี มีสัญลักษณ์ที่สื่อความหมายอย่างไรหรือไม่

พบว่า กลุ่มผู้ประกอบพิธีไหว้ครูส่วนใหญ่ มีความเข้าใจในสัญลักษณ์ของสิ่งที่ใช้ในพิธีเป็นอย่างดี ส่วนกลุ่มผู้จัดเตรียมเครื่องสังเวท มีความเข้าใจในสัญลักษณ์ที่สื่อความหมายอย่างหลากหลาย ซึ่งเป็นความเชื่อที่ตรงกับเอกสารที่สืบค้น มีบางสิ่งที่ไม่ทราบความหมายเป็นส่วนน้อย ส่วนกลุ่มของนักเรียน นักศึกษา และผู้เข้าร่วมพิธีส่วนมากตอบคำถามด้วยความเชื่อส่วนบุคคล ซึ่งความเห็นที่ผู้เข้าร่วมพิธีไหว้ครูมีแนวคิดสอดคล้องกันเป็นส่วนใหญ่ คือ เชื่อว่าเมื่อได้เข้าพิธีไหว้ครูแล้วจะเกิดความเป็นสิริมงคลและในการดำรงชีวิตจะพบแต่สิ่งที่ดีงาม

สรุปว่า ส่วนประกอบ และความหมายของเครื่องสังเวทบูชากระยาบวช ในพิธีไหว้ครูดนตรีและนาฏศิลป์ไทย คือ การนำอาหารคาวหวานและเครื่องใช้ต่างๆ มาสักการบูชาครูที่เป็นเทพเจ้า และเซ่นไหว้วิญญาณของครูอาจารย์ที่ล่วงลับไปแล้ว โดยใช้เนื้อสัตว์ทั้งที่เป็นของสุกและของดิบ ซึ่งเป็นอาหารในท้องถิ่นที่มีใช้ในวิถีชีวิตประจำวัน หาได้ง่าย เลือกแต่ของที่ดีมาใช้ในพิธี และเชื่อว่ามี ความหมายเชิงสัญลักษณ์ที่สื่อถึงความอุดมสมบูรณ์พูนสุข เป็นมงคลแก่ชีวิต

2. การอภิปรายผล

2.1 เมื่อวิเคราะห์พิธีไหว้ครูของวิทยาลัยนาฏศิลป์ลพบุรี พบว่า เป็นการไหว้ครูเพื่อบวงสรวงเช่นสังเวทเทพเจ้า ครูเทวดา และครูที่เสียชีวิตแล้วตามที่คนเชื่อและเคารพบูชาสูงสุด เปรียบเสมือนครูผู้ประสิทธิ์ประสาทวิชาทางด้านศิลปะให้แก่ศิษย์ เป็นความเชื่อที่รับอิทธิพลมาจากลัทธิพราหมณ์ และตามแนวปฏิบัติทางพุทธศาสนาที่มีต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติ เพื่อผลทางด้านจิตใจที่จะก่อให้เกิดความศรัทธาในวิชาชีพ เกิดความเชื่อมั่นและมั่นใจในการศึกษาวิชาศิลปะเหล่านี้ให้สำเร็จลุล่วง ทั้งยังแสดงถึงสิ่งที่คนโบราณปลูกฝังให้รู้จักการตอบแทนผู้มีพระคุณด้วยการปรนนิบัติด้วยสิ่งที่สมควร เกิดความภูมิใจในตนเองที่ได้เป็นศิษย์ของครู สอนให้รู้ธรรมเนียมการต้อนรับแขกผู้มาเยือน และรู้จักนำสิ่งที่อยู่รอบตัวมาประยุกต์ใช้อย่างเหมาะสม จึงเป็นการกระทำที่สอดคล้องกับจุดประสงค์ของการประกอบพิธีตามคติความเชื่อของศาสนาพราหมณ์ ที่เชื่อว่าเมื่อบวงสรวงเทพเจ้าด้วยสิ่งของที่ดี จะทำให้เทพเจ้าพอใจและคลงบันดาลประทานความสุขให้แก่ผู้บูชา

ความเชื่อ เป็นเรื่องนามธรรมที่สื่อความหมายให้เห็นและเข้าใจได้ยากจึงต้องมีการแสดงออกทางพฤติกรรม ด้วยการประกอบพิธีไหว้ครูดนตรีและนาฏศิลป์ไทย เป็นการถ่ายทอดคติความเชื่อที่สามารถสื่อความหมายกลุ่มคนในสังคมเดียวกันให้เข้าใจตรงกันได้และมีผลต่อบุคคลในสังคมโดยรวมของสาขาวิชาการดนตรีและนาฏศิลป์ไทย ที่สมควรอนุรักษ์ภูมิปัญญาไว้ให้คงอยู่ต่อไป ดังนั้นความเชื่อเรื่องความหมายของเครื่องสังเวทบูชากระยาบวชในพิธีไหว้ครูดนตรีและนาฏศิลป์ไทยจึงเป็นความเชื่อในสิ่งที่เป็นมงคล เช่นชื่อของขนมที่มีความหมายเสริมให้มีความเจริญ

รุ่งเรือง ได้แก่ ขนมถ้วยฟู ขนมฟักทองแกงบวช หรือขนมที่มีชื่อทองต่างๆ

การจัดเครื่องกระยาบวชเพื่อถวายแด่ ฤาษี พราหมณ์ในพิธีเป็นอาหารที่ทางศาสนา พราหมณ์เชื่อว่าเป็นของที่เทพเทวดาชอบเสพ เช่น มะพร้าวอ่อน กล้วย อ้อย ขนมต้มขาว หมากพลู ต่างๆ เหล่านี้ เป็นอาหารที่ให้พลังทำให้สุขภาพแข็งแรงได้เท่ากับอาหาร โปรตีนอื่นๆ ดังที่ พระราชครูวามเทพมุนีกล่าวว่า “เครื่องกระยาบวช เป็นอาหารของนักบวชตามความเชื่อทางศาสนาพราหมณ์ หมายถึง ความอุดมสมบูรณ์ ส่วนขนมหวาน อาทิ ขนมถ้วยฟู ขนมชั้น ขนมहु้าง โดยเฉพาะขนมต้มแดงต้มขาว ซึ่งเป็นพระกระยาหารที่องค์พระพิฆเนศวรทรงโปรด สื่อหมายถึงความสุข และปัญญา”

อาหารที่นำมาใช้ในพิธี ซึ่งเป็นไปตามความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับศาสนา และยอมรับกันมาตั้งแต่โบราณ มีองค์ประกอบของสิ่งที่ล้วนมาจากสิ่งที่เป็นธรรมชาติรอบตัวมนุษย์ เป็นสิ่งที่ใช้ดำรงชีวิตประจำวันสามารถหาได้ง่าย สะดวกทั้งยังมีประโยชน์และมีคุณค่าทางจิตใจของผู้ไหว้ครูอย่างสูงส่งมิใช่สิ่งของที่หายากลำบากหรือฝืนธรรมชาติ แสดงให้เห็นถึงความเชื่อที่มีต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มีอำนาจเหนือธรรมชาติ และครูอาจารย์ผู้มีพระคุณ เป็นกลวิธีที่ชาญฉลาดของเหล่าบรมครูที่วางรากฐานการปฏิบัติไว้ให้เยาวชนรุ่นหลัง โดยพยายามสอดแทรกสาระบางอย่างเข้าไปในทุกอย่างองค์ประกอบ และทุกขั้นตอนของการประกอบพิธี เช่น การนำอาหารมาจัดเป็นเครื่องสังเวद्यต้องใช้อาหารที่มีชื่อเป็นมงคลหรือมีความหมายดีมาใช้ แล้วแทรกสาระความเชื่อเป็นการสอนพร้อมทั้งอำนวยความสะดวกเพื่อความ เป็นมงคลแก่ผู้ร่วมพิธี และประการสำคัญเป็นพิธีที่คนในอาชีพด้านศิลปะนี้จะต้องช่วยกันจัดเตรียมพิธี เนื่องจากเป็นงานที่มีภาพรวมของพิธีที่ซับซ้อนมีความละเอียดในทุกขั้นตอนของพิธีมากมาย ที่ต้องทำอย่างรอบครอบ ถือว่าเป็นกลอุบายของครู โบราณที่ต้องการให้เกิดความสามัคคีในกลุ่มคนที่ล้อมใสและศึกษาวิชาการด้านนี้เป็นอย่างดี

2.2 แนวคิดและภูมิปัญญาที่ปรากฏในพิธีไหว้ครูที่เห็นได้ชัด ได้แก่

- สื่อให้มีสติปัญญาที่ฉลาด หลักแหลมโดยใช้ไข่เป็นสื่อในรูปแบบของ เช่น ไข่กบยอคบายศรี หรือขนมคันหลาว เป็นต้น

- ถั่ว งา สื่อถึงความเจริญงอกงามรวดเร็ว เพราะเป็นธัญพืชที่ปลูกแล้วโตเร็ว
- สอนให้รู้จักการช่วยเหลือส่งเสริมกัน โดยใช้ชื่อขนุนเป็นสื่อ
- ให้มีความเจริญรุ่งเรืองในหน้าที่การงาน โดยใช้ขนมถ้วยฟูเป็นสื่อ
- สื่อให้ร่ำรวย มีเงินทอง โดยใช้ขนมทองทุกชนิดเป็นสัญลักษณ์

ส่วนภูมิปัญญาด้านอื่นๆ เช่น

- นำลักษณะเฉพาะที่เป็นเอกลักษณ์ของอาหารประเภทนั้นๆ มาแทนความหมาย ได้แก่ ข้าวตอก ถั่ว งา ที่สื่อถึงความเจริญ

- การใช้อาหารที่มีชื่อดีมาแทนความหมาย เช่น กล้วยน้ำไท มะพร้าวอ่อน ฯ

ภูมิปัญญาที่แฝงเร้นในแง่ต่างๆ เช่น

- ในการดำเนินขั้นตอนต่างๆของพิธีกรรมที่แฝงไว้ด้วยความเชื่อเพื่อแผ้วแผ่ เช่น ให้มีการทำทาน โดยการตัดแบ่งเครื่องสังเวยใส่กระถางใบตอง นำไปวางไว้บริเวณมุมทั้ง 4 ทิศ ของสถานที่จัดพิธี(นอกอาคาร) เพื่อให้บริวารของเทพดาและพาหนะของครุเทพ ที่เข้าร่วมในพิธี ไม่ได้ให้ได้รับอาหารในการประกอบงานบุญกุศลครั้งนี้ด้วย

- นำวัสดุที่เป็นธรรมชาติ มีอยู่ในทุกท้องถิ่นมาใช้ให้เป็นประโยชน์ เช่น นำใบตองมาทำบายศรี หรือ ใบเงิน ใบทอง ใบนาค และดอกไม้ต่างๆ นำมาใช้ในพิธีกรรม เป็นต้น

- เป็นการแสดงความสามัคคีจากการร่วมแรงร่วมใจกันเตรียมการจัดพิธี และเป็นการแสดงความกตัญญูต่อครูอาจารย์

ดังนั้น จะเห็นได้ว่าทุกขั้นตอนในการประกอบพิธีไหว้ครุคนตรีและนาฏศิลป์ไทย มีการดำเนินการอย่างตั้งใจและประณีตงดงาม ซึ่งหากผู้ใดมีโอกาสเข้าร่วมพิธีนี้ นับว่าเป็นสิริมงคลแก่ตน เพราะจะเกิดความมั่นใจทำให้ตระหนักว่าตนมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ปกป้องคุ้มครองอยู่เสมอ

ความเชื่อว่าเครื่องสังเวยและเครื่องบูชาต่างๆ มีเพื่อใช้เป็นตัวแทนความหมายในการแสดงความเคารพต่อเทพเจ้าและครูของตน ด้วยสิ่งของที่จัดเตรียมคัดสรรมาอย่างดีตามแบบแผนของโบราณราชประเพณีที่คงความเป็นแบบแผนดั้งเดิมไม่เปลี่ยนแปลง แสดงให้เห็นภูมิปัญญาของบรรพชนที่ต้องการปลูกฝังให้รู้จักตอบแทนผู้มีพระคุณ โดยปรนนิบัติด้วยสิ่งที่สมควรตามความเหมาะสม รู้จักธรรมเนียมการต้อนรับแขกผู้มาเยือนบ้านเรือนตน และสอนให้รู้จักนำสิ่งของรอบตัวมาประยุกต์และบูรณาการเพื่อใช้ให้คุ้มค่าทั้งก่อนและหลังเสร็จสิ้นพิธีกรรม

3. ข้อเสนอแนะ

ผลจากการวิจัย เรื่อง ความหมายของเครื่องสังเวยบูชากระยาบวช ในพิธีไหว้ครุคนตรีและนาฏศิลป์ไทย: กรณีศึกษาวิทยาลัยนาฏศิลป์ลพบุรี ฉบับนี้ สามารถนำไปใช้ประโยชน์ด้านต่างๆ ดังนี้

3.1 การศึกษาเรื่องความหมายของเครื่องสังเวยบูชากระยาบวชเป็นเรื่องของความเชื่อและความศรัทธาทางจิตใจ และควรมีการศึกษาตีความเชิงสัญลักษณ์เช่นนี้ให้ชัดเจนมากขึ้น

3.2 เผยแพร่เรื่องที่วิจัยนี้ เพื่อประโยชน์ทางการศึกษา เพื่อส่งเสริมความรู้ความเข้าใจแก่นักเรียนนักศึกษา ครูอาจารย์ทุกฝ่ายในวิทยาลัยนาฏศิลป์และบุคคลทั่วไป เพื่อให้ตระหนักและภาคภูมิใจในภูมิปัญญาของบรรพบุรุษที่ได้สร้างสรรค์มรดกทางวัฒนธรรมไว้ให้เยาวชนรุ่นต่อไป

3.2 ควรศึกษาความหมายของเครื่องสังเวทที่ใช้ในพิธีบวงสรวงด้านอื่นๆ เช่น งานแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช จังหวัดลพบุรี เป็นต้น

บรรณานุกรม

บรรณานุกรม

- กาญจนา สุวรรณวงศ์ (2539) “วิถีชีวิตพิธีกรรมและการดำรงเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของกลุ่มพรหมณ์ราชสำนักในสังคมไทย” วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- กิ่งแก้ว อัดถาคร (2520) *คติชนวิทยา* กรุงเทพมหานคร โรงพิมพ์คุรุสภา
กระทรวงเกษตรและสหกรณ์, กรมประมง (2535) *ภาพปลาและสัตว์น้ำของไทย*
พิมพ์ครั้งที่ 2 กรุงเทพมหานคร องค์การค้าของคุรุสภา
- คณะราชครู (2516) *ประเพณีและพิธีสำคัญของไทย* กรุงเทพมหานคร โรงพิมพ์เจริญกิจ
- คึกฤทธิ์ ปราโมช (2521) *ข้างสังเวียน* กรุงเทพมหานคร สยามรัฐรายวัน หน้า 7, 12
- คำสุข พลลือชา (2543) “ความเชื่อเรื่องนาคในกระบวนการทำนาของชาวนาลาว: กรณีศึกษาชาวนาบ้านสีฐานใต้ อ.เมืองหาดทรายฟอง จ.กำแพงนครเวียงจันทน์ สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว” วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสังคมวิทยาการพัฒนาศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยขอนแก่น
- จันทร์ศรี นิตยฤกษ์ (ม.ป.ป) “ความรู้เรื่องคติชนวิทยา” ม.ป.ท
- จิตรา ก่อมนันทเกียรติ (2547) *ธรรมเนียมจีนมีเหมือนมีต่างและมีแปลก* กรุงเทพมหานคร สำนักพิมพ์จิตรา
- _____ (2547) *มงคลอาหารไหว้* กรุงเทพมหานคร สำนักพิมพ์จิตรา (ม.ป.น.)
- จิรัสสา คชาชีวะ (2527) “คติความเชื่อและรูปแบบของพระพิฆเนศวรที่พบในประเทศไทย” วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศิลปากร
- จุลทัศน์ พยาฆรานนท์ (2551) เอกสารบทความ “การสัมมนาทางวิชาการเรื่องอาหารกับความเชื่อในสังคมไทย” สถาบันไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- เจดีย์ สุวรรณสุนทร (2549) “ความเชื่อและพิธีกรรมไหว้ครุคนตรีไทย: กรณีศึกษานักดนตรีวงไทยบรรเลง อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม” วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยรามคำแหง
- เฉลิมศักดิ์ งามโกมุท (2536) *เกิดกลางกรุง* กรุงเทพมหานคร อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง
- ณัฐพงศ์ โสวัตร (2538) “บทบาทและหน้าที่ของเพลงตระโหว่ครุในพิธีไหว้ครุคนตรีไทย” กรุงเทพมหานคร วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหิดล
- ดวงใจ คำรงสุทธิพงศ์ (2542) “ความเชื่อและพิธีกรรมของชาวมอญรามคำแหงต่อพระบรมราชานุสาวรีย์พ่อขุนรามคำแหง”. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยรามคำแหง

- เด่นดวง พุ่มศิริ (2542) “ลึกลับลึกลับ” เอกสารการสอนชุดวิชาคหิชนวิทยาสำหรับครู พิมพ์ครั้งที่ 4
 นนทบุรี มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาราช
- ทตตชีโว ภิกขุ (นามแฝง) (2528) “ไหว้ครู” กรุงเทพมหานคร โรงพิมพ์นิวไวด์เด็ก
- ทองคำ พันนันทิ (2522) “การไหว้ครู” วารสารวัฒนธรรมไทย 5, 20, (พฤษภาคม): 9
- เทพชู ทับทอง(2546) “ร้อยเรื่องเมืองสยาม มหัศจรรย์เมืองไทยในอดีต” สำนักพิมพ์ชมรมเด็ก
 กรุงเทพมหานคร
- ธงชัย เกตุสกุล (2530) สูจิบัตรแจกเนื่องในงาน “พิธีไหว้ครู” วิทยาลัยนาฏศิลป์สุโขทัย
- ธวัช ปุณโณทก (2522) วรรณกรรมอีสาน กรุงเทพมหานคร สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์
- ธัมมปัทมฐกถา ภาค 2 เรื่องอภิกคิทัตตบุโรหิต โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย
- นริศรานูวัตติวงศ์, สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยาและอนุমানราชชน,พระยา.(2506).บันทึกเรื่องความรู้
 ต่างๆ เล่ม 3 และเล่ม 4 พระนคร. : สำนักพิมพ์สมาคมนักวิทยาศาสตร์แห่งประเทศไทย,
 วันดี กฤษณพันธ์ (2547) “ชีวิต” รายเดือน ประจำวันที่ 10 พฤษภาคม กรุงเทพมหานคร
- กองบรรณาธิการ (2551) “ประชาชาติธุรกิจ ‘7 wonders Thailand’” 15 พฤษภาคม 2551
 กรุงเทพมหานคร โรงพิมพ์มติชน ปากเกร็ด นนทบุรี
- บุญล ชมพูนิช(2533) เครื่องใช้ในครัวแบบดั้งเดิมของคนไทยชนบทภาคกลาง กรุงเทพมหานคร
 สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์
- บุญรี สงวนศักดิ์ (2539) “อาหารที่ใช้ในพิธีกรรมของชาวไทยเชื้อสายจีนอำเภอเมืองปัตตานี”
 วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒภาคใต้
- สำนักงานเกษตรจังหวัด (2551) คู่มือการปลูกมันเทศเนื้อสีส้มในเมืองไทย เอกสารเผยแพร่ความรู้
 ทางการเกษตร จังหวัดพิจิตร
- สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (2551) บทความเผยแพร่จังหวัดลพบุรี สำนักงาน
 คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงวัฒนธรรม
- บุญเลิศ สดสุขชาติ (2525) “คติความเชื่อของชาวอีสาน” สถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน
 กรุงเทพมหานคร มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม
- บุญลือ วันทายนต์ (2529) “สังคมวิทยาศาสนา” ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา
 กรุงเทพมหานคร มหาวิทยาลัยรามคำแหง
- ปราณี วงษ์เทศ (2528) “วัฒนธรรมพื้นบ้านคหิชนความเชื่อ” เรื่องการละเล่นและพิธีกรรมในสังคม
 โครงการเผยแพร่ผลงานวิจัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- ปราณี วงษ์เทศ (2532) “ความเชื่อและระบบความเชื่อในสังคมไทย” ใน เอกสารการสอน
 ชุดวิชา ศิลปะการละเล่นและการแสดงพื้นบ้านของไทย นนทบุรี มหาวิทยาลัย

สุโขทัยธรรมมาธิราช

- ประดิษฐ์ไพเราะ, หลวง (2530) *การไหว้ครูสำหรับครูชาวไทย* หนังสือที่ระลึกพิธีไหว้ครู
กรุงเทพมหานคร โรงพิมพ์พิมพ์เนศ
- ประมวล กิดคินสัน (2521) “คคิชาบ้าน” *การศึกษาในด้านมานุษยวิทยา* หน้า 138
- ประเมษฐ์ บุญยะชัย (2542) “การรำของผู้ประกอบพิธีในพิธีไหว้ครู โขนละคร” *วิทยานิพนธ์*
ปริญญามหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- พรชัยปมพรรณ อิมโสภา (2549) *เอกสารประกอบการสอนวิชานาฏศิลป์ไทย* ปวช. 3 ช่วงชั้นที่ 4
วิทยาลัยนาฏศิลป์ลพบุรี
- พัชรวรรณ รัตนพันธ์ (2543) “พิธีกรรมเครื่องเซ่นไหว้และความเชื่อทางศาสนา” *วิทยานิพนธ์*
ปริญญามหาบัณฑิต สาขามานุษยวิทยา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- พระยาอนุমানราชชน (2503) “วัฒนธรรมและประเพณีต่างๆ ของไทย” โดย *เสถียร โกเศศ*
(นามแฝง) หน้า 195
- พระยาอนุমানราชชน (2514: 37) “วัฒนธรรมและประเพณีต่างๆ ของไทย” พระนคร คลังวิทยา
_____ (2520 : 28 - 29) “ศาสนาเปรียบเทียบ” พระนคร คลังวิทยา
- พระราชครูวามเทพมุนี (2551, 30 กรกฎาคม) เอกสารบทความ “การสัมมนาทางวิชาการเรื่องอาหาร
กับความเชื่อในสังคมไทย” สถาบันไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- พระเผด็จ ทศตชีโว (2540) *บทความวัดพระธรรมกาย* สำนักพิมพ์วิถีกานต์ กรุงเทพมหานคร
- พูนผล อรุณรักษ์ถาวร และคณะ (2548) *เพลงพระพิราพเต็มองค์* กรุงเทพมหานคร
โรงพิมพ์ทรงสิทธิ์วรรณ
- เพ็ญศรี คึกและคณะ (2529) *วัฒนธรรมพื้นบ้านคคิความเชื่อ* กรุงเทพมหานคร พิมพ์ครั้งที่ 3
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- ภิญโญ จิตต์ธรรม (2522) *ความเชื่อ* สงขลา โรงพิมพ์มงคลการพิมพ์
- มานพ แก้วสนิท (2550) *ภูมิปัญญาตายาย* สำนักพิมพ์ชมรมเด็ก กรุงเทพมหานคร
- มณี พยอมยงค์ (2529) *วัฒนธรรมพื้นบ้านคคิความเชื่อ ความเชื่อของคนไทย* กรุงเทพมหานคร
พิมพ์ครั้งที่ 3 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- มนตรี ตราโมท (2537) *การไหว้ครูคนคคิไทย* กรุงเทพมหานคร โรงพิมพ์นิลนารการพิมพ์
_____ (2538) *คนคคิไทย* กรุงเทพมหานคร โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช
- ยุพิน เข็มมุกด์ (2551) *ข้อห้ามและความเชื่อเกี่ยวกับอาหารในภาคเหนือ* เอกสารประกอบการ
สัมมนา เรื่อง “อาหารกับความเชื่อในสังคมไทย” วันที่ 30 – 31 ก.ค. 2551
สถาบันไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

- ลาวัญษ์ โชตามระ (2539) “สิ่งดีในวิถีชีวิตไทย – จีน” กรมสามัญศึกษา ซีพี เซเวนอีเลฟเว่น
กรุงเทพมหานคร
- วัฒนธรรมจังหวัดลพบุรี, สำนักงาน (2551) “เอกสารเผยแพร่ข้อมูลจังหวัดลพบุรี”
กระทรวงวัฒนธรรม จังหวัดลพบุรี
- วันดี กฤษณพันธ์ (2539) *สมุนไพรมานำรู้* กรุงเทพมหานคร สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- วันดี ณ สงขลา (2542) *สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคกลาง เล่ม 1* กรุงเทพมหานคร
มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์
- วิทยาลัยนาฏศิลป์ลพบุรี (2549) *การประกันคุณภาพการศึกษาวิทยาลัยนาฏศิลป์ลพบุรี* ลพบุรี
- วิญญู ผลสวัสดิ์ (2537) “การวิจัยทางวัฒนธรรม” สถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม
- วีรพล ดิษเกษม (2546) *คติความเชื่อในตำราไหว้ครู โขนละคร ฉบับครูทองสุข ทองหลิม*
วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สถาบันราชภัฏธนบุรี
- ศรัทธา จันทรมณีโชติ (2546-2547) “ภูมิปัญญาความเชื่อ เรื่องอาหารที่นำมาจัดเป็นเครื่องสังเว
ในพิธีไหว้ครูคนตรีไทย” วารสารปริชาต ปีที่ 16 ฉบับที่ 2 ตุลาคม 2546 –
มีนาคม 2547 กรุงเทพมหานคร
- ศรีศักร วัลลิโภคม (2536) “มองอนาคตบทวิเคราะห์เพื่อปรับเปลี่ยนทิศทางสังคมไทย ชีวิต
วัฒนธรรมกับความเชื่อในสังคมไทย” พิมพ์ครั้งที่ 5 อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง
กรุงเทพมหานคร
- _____ (2540) *แอ่งอารยธรรมอีสาน* กรุงเทพมหานคร มติชน
- ศิลป์ปิ่นแห่งชาติ (2531) “ที่ระลึกงานพระราชทานเพลิงศพนายรงภักดี (เจียร จารุจรณ)”
สำนักพิมพ์ธรรมศาสตร์ กรุงเทพมหานคร
- ส. พลายน้อย (2500) *แลไปข้างหลัง* สำนักพิมพ์ดวงกมล พระนคร
- _____ (2516) *เกล็ดโบราณคดี ประเพณีไทย ชุดที่ 2* สำนักพิมพ์รวมสาส์น กรุงเทพมหานคร
- _____ (2532) *ชีวิตตามคลอง* กรุงเทพมหานคร แสงศิลป์การพิมพ์
- สงบศึก ธรรมวิหาร (2545) “คูรียงค์ไทย” *การไหว้ครู* กรุงเทพมหานคร โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย
- สังัด ภูเขาทอง (2534) *ประชุมบทความทางวิชาการคนตรี* โรงพิมพ์เรือนแก้วการพิมพ์
กรุงเทพมหานคร
- สังัด ภูเขาทอง (2546) *สิ่งที่แสดงความเชื่อในพิธีไหว้ครูคนตรีไทย* กรุงเทพมหานคร
มหาวิทยาลัยมหิดล

- สมาน น้อยนิตย์ (2534) เอกสารการสอนวิชาดนตรีและนาฏศิลป์ไทย กรุงเทพมหานคร
วิทยาลัยนาฏศิลป์
- สมบัติ แก้วสุจริต (2534) “พิธีไหว้ครู” เอกสารคู่มือการสอนวิชาดนตรีไทย สมาน น้อยนิตย์
กรุงเทพมหานคร วิทยาลัยนาฏศิลป์
- สายทิพย์ นุกุลกิจ (2533) วรรณคดีเกี่ยวกับขนบประเพณี กรุงเทพมหานคร
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ บางเขน
- สารานุกรมไทยภาคกลาง (2542) เล่ม 1 “มูลนิธิ สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธ.ไทยพานิช” นนทบุรี
ศิริชัยชาญ พิกิจารุญ (2534) “พิธีไหว้ครู” เอกสารคู่มือการสอนวิชาดนตรีไทย สมาน น้อยนิตย์
กรุงเทพมหานคร วิทยาลัยนาฏศิลป์
- _____ . (2536) คุรียงคศิลป์ไทย เพลงไทย: ประเภทและวิธีประพันธ์
กรุงเทพมหานคร สถาบันไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- สุกัญญา สุขฉายา (2551, 31 กรกฎาคม) เอกสารบทความ “การสัมมนาทางวิชาการเรื่องอาหาร
กับความเชื่อในสังคมไทย” สถาบันไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- สุทธาทิกุล กาญจนกรางกูร (2544) “การวิเคราะห์ความเชื่อและพฤติกรรมของชาวบ้านที่มีต่อ
อนุสาวรีย์ท้าวสุรนารี” วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต(ไทยคดี)
มหาวิทยาลัยรามคำแหง
- สุพัตรา สุภาพ (2520) สังคมและวัฒนธรรมไทย ค่านิยม ครอบครัว ศาสนาประเพณี
กรุงเทพมหานคร สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช
- _____ . (2529) สังคมวิทยา กรุงเทพมหานคร ไทยวัฒนาพานิช
- สุวิทย์ ทองศรีเกตุ (2523) พิธีกรรมต่างๆ ในนครศรีธรรมราชที่ได้รับอิทธิพลจากศาสนาพราหมณ์
ศูนย์วัฒนธรรมภาคใต้ วิทยาลัยครุศรีธรรมราช
- งานธุรการ (2550) สูจิบัตรงานพิธีไหว้ครูประจำปี 2550 จังหวัดลพบุรี วิทยาลัยนาฏศิลป์ลพบุรี
- สุภัทรดิศ ดิศกุล (2516) ศาสนาพราหมณ์ในอาณาจักรขอม กรุงเทพมหานคร พระชนเจศ
- สุเมธ เมธาวิทยกุล (2525) ศาสนาเปรียบเทียบ. กรุงเทพมหานคร สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์
- สุริยา สมุทคุปต์ (2533) “สัญลักษณ์สำคัญในบุญบั้งไฟ การวิเคราะห์และตีความหมายทางมานุษย
วิทยา” ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยขอนแก่น
- สุรีย์ ภูมิถาวร (2535 มิถุนายน) หมากจะไม่หายไปจากโลก ศิลปวัฒนธรรม กรุงเทพมหานคร
สำนักพิมพ์มติชน
- สุรินทร์ ภู่งจรและคณะ (2534) “การศึกษาชาติพันธุ์วิทยาทางโบราณคดี ชนกลุ่มน้อยซาไก
จังหวัดตรัง” โครงการวิจัยวัฒนธรรม โหบินเนียนในประเทศไทย กรุงเทพมหานคร

- ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน)
 พูนพิศมัย ดิศกุล (2517) “พิธีของคน” กรุงเทพมหานคร
 _____ (2522) “ประเพณีพิธีไทย” กรุงเทพมหานคร โรงพิมพ์เสรีวิทย์บรรณาการ
 อรวรรณ บรรจงศิลป์และคณะ (2546) *ดุริยางคศิลป์ไทย* สถาบันไทยศึกษา กรุงเทพมหานคร
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
 อนุমানราชชน (2503) *สารานุกรมไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน* กรุงเทพมหานคร ราชบัณฑิตยสถาน
 อมร พิณพิมาย (2545) “จินตนาการจากความเชื่อและศรัทธาต่อพิธีกรรมต่าง ๆ ของไทย”
 ปริญญาศิลปมหาบัณฑิต ภาควิชาจิตรกรรม มหาวิทยาลัยศิลปากร
 อินทรายุทธ(นามแปล), ผู้แปล (2536) *ภควัทคีตา* พิมพ์ครั้งที่ 3 กรุงเทพมหานคร เรือนแก้ว
 อุทัย หิรัญโต (2519) *สังคมวิทยาประยุกต์* กรุงเทพมหานคร สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์
 อูมาวดี ทรัพย์สิน (2551) *บายศรีเครื่องบูชาชั้นสูง* กรุงเทพมหานคร สำนักพิมพ์วาดศิลป์
 งานสารสนเทศ (2550) “เอกสารเผยแพร่สารสนเทศ ประจำปี 2550 ฝ่ายบริหาร” จังหวัดลพบุรี
 วิทยาลัยนาฏศิลป์ลพบุรี
 ไชยลาศ.นิตยสาร (2544) *คอลัมน์ “ชีวิตลับของพราหมณ์”* พฤษภาคม 45-53
 Esoteric, Penny Van. (1986) *Feeding their: Recipe Knowledge among Thai Buddhist woman*
 Department of Anthropological, York University
<http://th.wikipedia.org> สืบค้นเมื่อ 13/11/2551
<http://www.sakulthai.com> สืบค้นเมื่อ 8/4/2551
<http://www.academic.hcu.ac.th/forum/default.asp> สืบค้นเมื่อ 20/5/2551
<http://www.qsbg.org/ABSTRACT/Hemp/Hemp.pdf> สืบค้นเมื่อ 20/5/2551
<http://gold.pbru.ac.th/temple/life15.html> สืบค้นเมื่อพฤษภาคม 2552
<http://www.kanomthai.com> สืบค้นเมื่อ 12/9/2551
<http://www.lopburi.go.th> สืบค้นเมื่อ 11/9/2551
<http://www.vicharkan.com> สืบค้นเมื่อ 4/6/2551
http://www.panmai.com/Direction/Tree_E_3.shtml สืบค้นเมื่อ ธันวาคม 2551
<http://www.pram.com> สืบค้นเมื่อ 3/2/2551
http://www.uttaradit.police.go.th/ya002_1.html สืบค้นเมื่อ 25/4/2551
<http://www.devalai.com/story10.htm> สืบค้นเมื่อ 25/4/2551
<http://www.andaman-amulet.bolgsport.com> สืบค้นเมื่อ 25/8/2551
<http://www.ideabyidea.com> สืบค้นเมื่อ 12/8/2551

<http://www.The Open Coffee Library> สืบค้นเมื่อ 14/5/52

<http://www.yourhealthyguide.com> สืบค้นเมื่อ 22/06/2009

<http://www.doae.go.th/Library/html/detail/paddy/c10.htm> สืบค้นเมื่อ 22/06/2009

เอกสารอ่านประกอบการเรียบเรียง

- กรมศิลปากร (2545) *คำบรรยายวิชาดุริยางค์ไทย* กรุงเทพมหานคร โรงพิมพ์ชวนพิมพ์
- _____ (2548) *ตำราพระราชพิธีเก่าและตำราทวาทศ* กรุงเทพมหานคร
- _____ (2548) นิทรรศการ “พระพิราพ” สุธิบัตรกรุงเทพมหานคร สำนักหอสมุดแห่งชาติ
- _____ (2548) *เพลงพระพิราพเต็มองค์* เอกสารสุธิบัตร กรุงเทพมหานคร
ห้องสมุดคนตรีทูตกระหม่อมสิรินธร หอสมุดแห่งชาติ
- งานธุรการ (2550) สุธิบัตรงานพิธีไหว้ครูประจำปี 2550 จังหวัดลพบุรี วิทยาลัยนาฏศิลป์ลพบุรี
- จิตรรา ก่อฉันทเกียรติ (2547) *ธรรมเนียมจีนมีเหมือนมีต่างและมีแปลก* กรุงเทพมหานคร
สำนักพิมพ์จิตรรา
- จรรยา วิระวานิช (2532) *ไหว้ครู โขนละคร* พระนคร วิทยาลัยครูสวนสุนันทา โปรแกรมการพิมพ์
- เฉลิมศักดิ์ พิภูลศรี (2542) *สังคีตนิยมว่าด้วยดนตรีไทย* มหาวิทยาลัยขอนแก่น สำนักพิมพ์
โอเคียนสโตร์
- เฉลิมศักดิ์ งามโกมุท (2537) *เกิดกลางกรุงชุดนาถาอาชีพโบราณ ชุดที่ 2* กรุงเทพมหานคร
อมรินทร์บุ๊กเซนเตอร์
- ชนก สาคริก (2544) *หลวงประดิษฐไพเราะ มหาดุริยางค์กรมเจ้าพระยาแห่งอยุธยาเนย์*
กรุงเทพมหานคร สำนักพิมพ์มติชน
- ชนิตร์ ภูกาญจน์ (2545) “*ทิพย์ดนตรี*” กรุงเทพมหานคร สำนักพิมพ์ บิ๊กบุ๊ก เซนเตอร์
- ณรงค์ เขียนทองกุล (2541) “*บ้านบางลำพู ชุมชนดนตรีไทยชาวบ้านที่ยิ่งใหญ่และ
แก่นแก่ของกรุงเทพฯ*” กรุงเทพมหานคร สำนักพิมพ์มติชน
- คนุพล ไชยสินธุ์ (2551) เอกสารบทความ เรื่อง “*ข้อห้ามและความเชื่อเกี่ยวกับอาหารในภาค
อีสาน*” สถาบันไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- ธงชัย โพธิ์ธรรมย์ 2551 *อนุสรณ์พระราชทานเพลิงศพ* กรุงเทพมหานคร สตาร์บูม อินเตอร์พรีนซ์
- ไทยคดีศึกษา ศิลปะศาสตร์ (2550) *วิทยานิพนธ์ 3* หน้าที่ 10 – 14 มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช
- ชนิด อยู่โพธิ์ (2526) *โขน* กรุงเทพมหานคร สำนักพิมพ์คุรุสภา
- นาคยา แจ่มบุบ (2548) *ความเชื่อในพิธีไหว้ครู โขนละคร* วิชาวิจัยนาฏศิลป์ 2 ปริญญาตรี
คณะศิลปกรรม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- ประสิทธิ์ ถาวร (2546) *อนุสรณ์พระราชทานเพลิงศพ* กรุงเทพมหานคร กรมศิลปากร
- ไพศาล อินทวงศ์ (2546) *รอบรู้เรื่องดนตรีไทย* กรุงเทพมหานคร โรงพิมพ์สุริยวิสาส์น

- พุดผล อรุณรัถถาวร (2550) *คู่มือภัตตาคาร นูชาครดุริยเทพ* กรุงเทพมหานคร โรงพิมพ์
ทรงสิทธิ์วรรณ
- ยุพิน เข้มมุกด์ (2551) บทความ เรื่อง “ข้อห้ามและความเชื่อเกี่ยวกับอาหารในภาคเหนือ”
สถาบันไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- มนตรี ตราโมท (2538) *ดนตรีไทย อนุสรณ์พระราชทานเพลิงศพ* กรุงเทพมหานคร พิมพ์โดย
ธนาคารกรุงเทพ
- มนตรี ตราโมท (2550) “ดุริยางค์ศาสตร์ไทย” พิมพ์ครั้งที่ 2 ภาควิชาการ กรุงเทพมหานคร
สำนักพิมพ์มติชน
- มานพ แก้วสนิท (2550) *ภูมิปัญญาตายาย* กรุงเทพมหานคร สำนักพิมพ์ชมรมเด็ก
ศิลป์แห่งชาติ (2531) “ที่ระลึกงานพระราชทานเพลิงศพนายรงภักดี (เจียร จารุจรณ)”
สำนักพิมพ์ธรรมศาสตร์ กรุงเทพมหานคร
- ศึกเดช กันตมระ (2545) *ท้าวทองกีบม้า* กรุงเทพมหานคร สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- สงบศึก ธรรมวิหาร (2545) *ดุริยางค์ไทย* กรุงเทพมหานคร สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์
สถาบันไทยศึกษา เพลงไทย: ประเภทและวิธีประพันธ์ กรุงเทพมหานคร จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
_____ . *วารสารไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย* ปีที่ 4 ฉบับที่ 1 กุมภาพันธ์ 2550 -
กรกฎาคม 2550
- สมาน น้อยนิคย์ (2534) เอกสารการสอนวิชาดนตรีและนาฏศิลป์ไทย กรุงเทพมหานคร
วิทยาลัยนาฏศิลป์
- ส. พลายน้อย (2545) *ขนมแม่เอ๊ย* กรุงเทพมหานคร สำนักพิมพ์สารคดี
- สารสนเทศ (2550) บทความเรื่อง “ข้าวตอก ดอกไม้ ลำเทียน” บทความเลขที่ AT-160
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ สถานบริการเทคโนโลยี
- สุมิตร เทพวงษ์ (2548) *การไหว้ครูในพิธีไหว้ครูสำหรับการแสดงของไทย* กรุงเทพมหานคร
- สุกัญญา สุจฉายา (2551) บทความ “เช่นสรวงบวงพาลี” ประกอบการสัมมนาเรื่อง “อาหารกับความ
เชื่อในสังคมไทย” สถาบันไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- สุวรรณา สภาอานันท์, เนื่องน้อย บุญเนตร(2535) *ความคิดและภูมิปัญญาไทย คำ: ร่องรอย
ความคิด ความเชื่อ ไทย* กรุงเทพมหานคร จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (2513) *นิทานโบราณคดี* ธนบุรี ศิลปาบรรณาการ
- เสถียร โกเศศ - นาคะประทีป (2521) *การศึกษาเรื่องประเพณีไทยและชีวิตไทยสมัยก่อน*
กรุงเทพมหานคร เจริญรัตนการพิมพ์

- สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (2546) พิธีสู่วัฒนและคำสู่วัฒน โบราณอีสาน
ฉบับสมบูรณ์ กรุงเทพมหานคร กรมการศาสนา
- สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (2551) บทความเผยแพร่ กระทบวงวัฒนธรรม
หม่อมหลวงครุณี จักรพันธ์ และคณะ (2549) ขนบตูกๆ ทองแดง: สูตรขนม กรุงเทพมหานคร
วิทยาลัยในวังหญิง
- เสถียร โกเศศ - นาคะประทีป (2521) การศึกษาเรื่องประเพณีไทยและชีวิตไทยสมัยก่อนกรุงเทพฯ
เจริญรัตนการพิมพ์
- อ. ว จินประดิษฐ์ (2540) “วิธีการปั้นแต่งบายศรี พิธีมงคลให้สมบูรณ์แบบและมาตรฐานพร้อม”
กรุงเทพมหานคร สำนักพิมพ์หอสมุดกลาง 9
- อรวรรณ บรรจงศิลปะและคณะ (2546) คุรียางคศิลป์ไทย สถาบันไทยศึกษา
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย สำนักพิมพ์โอเดียนส โตร์
- อุมาวดี ทรัพย์สิน (2551) บายศรีเครื่องบูชาชั้นสูง กรุงเทพมหานคร สำนักพิมพ์วาดศิลป์

ภาคผนวก ก
แบบสัมภาษณ์

การสัมภาษณ์

การสัมภาษณ์แบบเจาะจง แบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม คือ

1. พราหมณ์ผู้รู้เกี่ยวกับศาสนาพราหมณ์
2. ผู้ประกอบพิธีไหว้ครุคนตรีไทย – นาฏศิลป์ไทย

ประเด็นในการสัมภาษณ์

- แนวคิดเรื่องการไหว้ครุคนตรีและนาฏศิลป์ไทย
- แนวคิดและความเชื่อในเรื่องคุณค่าเชิงสัญลักษณ์ของเครื่องสังเวทบูชากระยาบวชที่ใช้ในพิธีไหว้ครุ

แบบสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญ

ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของผู้เชี่ยวชาญ

1. ชื่อ – สกุล
2. ตำแหน่งปัจจุบัน.....
3. สถานที่ทำงาน
-
4. ประสบการณ์ในการเป็นผู้ประกอบพิธีไหว้ครู
 - (....) 4.1 ไม่น้อยกว่า 5 ปี
 - (....) 4.2 ไม่น้อยกว่า 10 ปี
 - (....) 4.3 ไม่น้อยกว่า 15 ปี
 - (....) 4.4 ไม่น้อยกว่า 20 ปี
5. ประสบการณ์ในการทำงาน
 - (....) 5.1 เขียนตำรา บทความ เอกสาร ทางวิชาการด้านพิธีกรรมไหว้ครู ... เล่ม/เรื่อง
 - (....) 5.2 ประกอบพิธีอ่าน ไฉฉ้อ พิธีไหว้ครูทั้งในหน่วยงานและหน่วยงานภายนอก
 - (....) 5.3 เป็นผู้ปฏิบัติหน้าที่การสอนศิลปะด้าน.....
 - (....) 5.5 อื่นๆ
6. ประสบการณ์อื่นๆ
 - (....) นักวิชาการ
 - (....) วิทยากรพิเศษ
 - (....) ประธาน / กรรมการ
 - (....) อื่นๆ

ตอนที่ 2 ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับพิธีไหว้ครูคนตรีและนาฏศิลป์ และความคิดเห็นของผู้เชี่ยวชาญตามความเชื่อ ในเรื่องคุณค่าเชิงสัญลักษณ์ ของเครื่องสังเวทบูชากระยาบวชที่ใช้ในพิธีไหว้ครู

ประเด็นคำถาม

1. ไหว้ครูเพื่อ/เพราะอะไร
2. ผู้ประกอบพิธีอ่าน โองการในพิธีไหว้ครู ต้องมีคุณลักษณะอย่างไร
3. เครื่องสังเวทที่ใช้ในพิธีไหว้ครู ได้แก่สิ่งใดบ้าง ใช้เพื่อการใดในพิธีกรรมและคิดว่าเครื่องสังเวทในพิธีมีความสำคัญอย่างไร
4. เครื่องสังเวทมีวิวัฒนาการอย่างไร ต้องเป็นอาหารและสิ่งของตามรูปแบบในปัจจุบันหรือไม่
5. อาหารที่ใช้เป็นเครื่องสังเวทได้แก่สิ่งใดบ้าง มีความหมายในตัวอย่างไร
6. เครื่องกระยาบวชได้แก่อะไรบ้าง ใช้ถวายใครในพิธีกรรม และทั้งหมดมีความหมายเชิงสัญลักษณ์ในตัวอย่างไร
7. บายศรีปากชามใช้เพื่อใคร ให้ความหมายเชิงสัญลักษณ์อย่างไร ทำไมเมื่อเสร็จพิธีต้องกิน ไข่อยอดบายศรี และควรทำอย่างไรกับบายศรีเมื่อเสร็จพิธี
8. บายศรีปากชาม สำคัญในพิธีหรือไม่และกรณีที่บางแห่งใช้บายศรีแบบอื่นมีผลอย่างไรต่อการประกอบพิธีหรือไม่
9. อุปกรณ์ที่ใช้ในพิธีกรรม มีความหมายหรือไม่ / อย่างไร
10. ท่านคิดว่าสิ่งของทุกอย่างในการ ไหว้ครู มีผลอย่างไรต่อพิธีกรรมและต่อผู้ร่วมพิธี
11. ท่านมีความเชื่อส่วนตัวในผลของการเข้าพิธีไหว้ครูอย่างไร
12. ท่านคิดว่าผู้ที่เข้าร่วมในพิธีไหว้ครูมีความเชื่อในเรื่องเทพยดา ครูอาจารย์ที่ไม่มีตัวตนหรือไม่
13. ท่านคิดว่าประเพณีการไหว้ครูมีความจำเป็นต่อวิชาชีพด้านศิลปะหรือไม่

การสัมภาษณ์แบบสุ่ม แบ่งเป็น 3 กลุ่ม คือ

1. ผู้จัดเตรียมเครื่องสังเวชของวิทยาลัยนาฏศิลป์ลพบุรี
2. นักเรียน นักศึกษาวิทยาลัยนาฏศิลป์ลพบุรี
3. ผู้เข้าร่วมพิธีไหว้ครูดนตรีและนาฏศิลป์ไทย

แบบสัมภาษณ์ผู้จัดเตรียมเครื่องสังเวยของวิทยาลัยนาฏศิลป์ลพบุรี
เรื่อง ความหมายของเครื่องสังเวย บูชากระยาบวชในพิธีไหว้ครูดนตรีไทย-นาฏศิลป์ไทย

ข้อมูลส่วนบุคคล

ชื่อ - สกุล..... ศาสนา

ตำแหน่ง

1. ท่านทำหน้าที่จัดเตรียมเครื่องสังเวย และอุปกรณ์ต่างๆ ในพิธีมาเป็นเวลากี่ปี.....

2. เคยทำหน้าที่ใดบ้าง.....

3. ท่านมีความคิดเห็นอย่างไรกับเรื่อง"ความเชื่อ ในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่างๆในพิธีไหว้ครูดนตรี นาฏศิลป์ไทย"

4. ท่านคิดว่าเครื่องสังเวยมีความจำเป็นหรือไม่ และอย่างไรในพิธีกรรม

5. ท่านคิดว่าเมื่อเข้าพิธีไหว้ครูแล้ว จะส่งผลอย่างไรแก่ท่านหรือไม่ อย่างไร

6. ท่านคิดว่าเครื่องสังเวยที่เป็นอาหาร ที่ใช้ในพิธีไหว้ครูมีความหมายเชิงสัญลักษณ์อย่างไร (ตามความเชื่อของท่าน) เช่น หัวหมู สื่อความหมายว่า.....

แบบสัมภาษณ์นักเรียน นักศึกษาวิทยาลัยนาฏศิลป์ปทุมธานี

เรื่อง ความหมายของเครื่องสังเวชนา กระจยวช ในพิธีไหว้ครูดนตรีและนาฏศิลป์ไทย: กรณีศึกษา
วิทยาลัยนาฏศิลป์ปทุมธานี

ข้อมูลส่วนบุคคล

ชื่อ - สกุล..... ศาสนา ระดับชั้น

1. นักเรียนเคยรู้จักพิธีไหว้ครูด้านศิลปะมาก่อนหรือไม่.....
2. เคยเข้าร่วมพิธีไหว้ครูดังกล่าวมาก่อนหรือไม่ หากเคยเข้าร่วม ณ สถานที่ใด มีความรู้สึกอย่างไรเมื่อได้เข้าร่วมพิธีดังกล่าว.....

4. ขณะที่นักเรียนเข้าพิธีไหว้ครูของวิทยาลัยนาฏศิลป์ปทุมธานี รู้สึกอย่างไร ในขณะที่เข้าพิธี

5. นักเรียน คิดว่าเมื่อผ่านการเข้าพิธีไหว้ครูนี้แล้วจะส่งผลแก่นักเรียน นักศึกษาด้านใดบ้างหรือไม่ / อย่างไร

6. เคยรู้จัก"เครื่องสังเวชน" หรือไม่ / ถ้ารู้จักสิ่งเหล่านั้นได้แก่อะไรบ้าง

7. นักเรียน คิดว่าอาหาร ต่างๆ ที่ใช้เป็นเครื่องในพิธีไหว้ครูที่นักเรียนเข้าร่วมที่ผ่านมา มีความหมายว่าอย่างไร (ตามความคิดและความเชื่อของตนเอง เช่น หัวหมู สื่อความหมายถึงอะไร?)

แบบสัมภาษณ์ผู้เข้าร่วมพิธีไหว้ครูคนตรีและนาฏศิลป์ไทย

เรื่อง ความหมายของเครื่องสังเวท บูชากระยาบวชในพิธีไหว้ครูคนตรีไทยและนาฏศิลป์ไทย

ข้อมูลส่วนบุคคล

ชื่อ - สกุล..... ศาสนา

ที่อยู่ / ที่ทำงาน

ตำแหน่ง

ข้อมูลเพิ่มเติม.....

1. ท่านเคยรู้จักพิธีไหว้ครูหรือเคยเห็นพิธีไหว้ครูด้านศิลปะมาก่อนหรือไม่.....

2. เคยเข้าร่วมพิธีกรรมดังกล่าวมาก่อนหรือไม่ หากเคย ท่านเข้าร่วม ณ สถานที่ใด

.....

.....

3. ท่านมีความรู้สึกอย่างไรขณะร่วมพิธี ไหว้ครูคนตรีและนาฏศิลป์ไทย

.....

.....

.....

.....

4. ท่านมีความคิดเห็นอย่างไร กับเรื่อง"ความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่างๆ ในพิธีไหว้ครู"

.....

.....

.....

.....

5. ท่านคิดว่าเมื่อเข้าพิธีไหว้ครูคนตรี นาฏศิลป์ที่วิทยาลัยนาฏศิลป์ลพบุรีแล้ว จะส่งผลแก่ท่านหรือไม่/อย่างไร

.....

.....

.....

.....

6. ท่านคิดว่าเครื่องสังเวทที่เป็นอาหาร ที่ใช้ในพิธีไหว้ครูมีความหมายเชิงสัญลักษณ์อย่างไร (ตามความเชื่อของท่าน) เช่น หัวหมู สื่อความหมายว่า.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

ภาคผนวก ข
รายนามผู้ให้สัมภาษณ์

ผู้ให้สัมภาษณ์

การสัมภาษณ์

1. พระราชครูวามเทพมุนี, ชวิน รั้งสิพราหมณ์กุล (2551, 20 พฤษภาคม) หัวหน้าคณะพราหมณ์ ฝ่ายงานพราหมณ์ กองพระราชพิธี สำนักพระราชวัง สัมภาษณ์โดย ฉัตรพร ดวงสร้อย โบสถ์พราหมณ์ กรุงเทพมหานคร
2. สมบัติ แก้วสุจริต (2551, 8 สิงหาคม) ผู้ประกอบพิธีไหว้ครูฝ่ายนาฏศิลป์ อดีตผู้ตรวจราชการกระทรวงวัฒนธรรม สัมภาษณ์โดยฉัตรพร ดวงสร้อย สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ กรุงเทพมหานคร
3. บุญช่วย โสวัตร(2551, 23 พฤษภาคม) ผู้ประกอบพิธีไหว้ครูฝ่ายดุริยางค์ไทย อาจารย์ประจำจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย สัมภาษณ์โดยฉัตรพร ดวงสร้อย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย กรุงเทพมหานคร
4. ชงชัย ถาวร (2551, 7 พฤษภาคม) ข้าราชการครูวิทยาลัยนาฏศิลป์เชียงใหม่ สัมภาษณ์โดย ฉัตรพร ดวงสร้อย วิทยาลัยนาฏศิลป์เชียงใหม่ สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ เชียงใหม่
5. ไพฑูรย์ เข้มแข็ง (2551, 20 พฤษภาคม) ผู้ประกอบพิธีไหว้ครูฝ่ายนาฏศิลป์ ข้าราชการครูวิทยาลัยนาฏศิลป์ สัมภาษณ์โดย ฉัตรพร ดวงสร้อย วิทยาลัยนาฏศิลป์ กรุงเทพมหานคร
6. ดร.ปิยะพันธ์ ปิงเมือง,พ.ด.อ. (2551, 7 กุมภาพันธ์)รองผู้อำนวยการ กองบัญชาการตำรวจนครบาล 2 สำนักงานตำรวจแห่งชาติ สัมภาษณ์โดย ฉัตรพร ดวงสร้อย มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนดุสิต กรุงเทพมหานคร
7. สมศรี เอี้ยววงศ์เจริญ(2551, 9 มิถุนายน) ข้าราชการสำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร สัมภาษณ์โดย ฉัตรพร ดวงสร้อยวิทยาลัยนาฏศิลป์ลพบุรี ลพบุรี
8. วิวัฒน์ พัฒนวิโรจน์ (2551, 9 มิถุนายน) ผู้จัดการฝ่ายบริหาร โครงการ บริษัทปูนซีเมนต์นครหลวง จำกัด มหาชน สัมภาษณ์โดย ฉัตรพร ดวงสร้อย วิทยาลัยนาฏศิลป์ลพบุรี ลพบุรี
9. พนม กล้าหาญ (จำเอก) (2551, 9 มิถุนายน) อดีตข้าราชการสำนักงานส่งเสริมศิลปากร สัมภาษณ์โดย ฉัตรพร ดวงสร้อย วิทยาลัยนาฏศิลป์ลพบุรี ลพบุรี
10. นักรบ นาคสุวรรณ (2551, 9 มิถุนายน) พนักงานบริษัท DHL. จำกัด สำนักงานสนามบินสุวรรณภูมิ สมุทรปราการ สัมภาษณ์โดยฉัตรพร ดวงสร้อย วิทยาลัยนาฏศิลป์ลพบุรี ลพบุรี

11. กมลธร ปาลนันท์ (2551, 9 มิถุนายน) ธุรกิจส่วนตัว ปทุมธานี สัมภาษณ์โดย
ฉัตรพร ดวงสร้อย วิทยาลัยนาฏศิลป์ลพบุรี ลพบุรี
12. วริญา มะวิญชร(2551, 9 มิถุนายน) ข้าราชการครูวิทยาลัยนาฏศิลป์ลพบุรี
สัมภาษณ์โดย ฉัตรพร ดวงสร้อยวิทยาลัยนาฏศิลป์ลพบุรี ลพบุรี
13. อุคมศักดิ์ บุตรประดิษฐ์(2551, 9 มิถุนายน)ข้าราชการครูวิทยาลัยนาฏศิลป์
ลพบุรี สัมภาษณ์โดยฉัตรพร ดวงสร้อย วิทยาลัยนาฏศิลป์ลพบุรี ลพบุรี
13. ณัฐชลัย ทองโสภา(2551, 9 มิถุนายน) ธุรกิจส่วนตัว กรุงเทพฯ สัมภาษณ์
โดย ฉัตรพร ดวงสร้อย วิทยาลัยนาฏศิลป์ลพบุรี ลพบุรี
15. เสาวลักษณ์ สายขวง (2551, 9 มิถุนายน)ธุรกิจส่วนตัว กรุงเทพมหานคร
สัมภาษณ์โดยฉัตรพร ดวงสร้อย วิทยาลัยนาฏศิลป์ลพบุรี ลพบุรี
16. ธัญพัฒน์ เขียมสถาน(2551, 9 มิถุนายน) รองผู้อำนวยการวิทยาลัยนาฏศิลป์
อ่างทอง สัมภาษณ์โดย ฉัตรพร ดวงสร้อย วิทยาลัยนาฏศิลป์ลพบุรี ลพบุรี
17. ชิตา ทศมาลัย (2551, 9 มิถุนายน)ข้าราชการครูวิทยาลัยนาฏศิลป์ลพบุรี
สัมภาษณ์โดย ฉัตรพร ดวงสร้อย วิทยาลัยนาฏศิลป์ลพบุรี ลพบุรี
18. ไพเราะ แสงเปล่ง (2551, 9 มิถุนายน) ข้าราชการครูวิทยาลัยนาฏศิลป์ลพบุรี
สัมภาษณ์โดย ฉัตรพร ดวงสร้อย วิทยาลัยนาฏศิลป์ลพบุรี ลพบุรี
19. นันทวัน ณ กาฬสินธุ์ (2551, 9 มิถุนายน)ข้าราชการครูวิทยาลัยนาฏศิลป์ลพบุรี
สัมภาษณ์โดย ฉัตรพร ดวงสร้อย วิทยาลัยนาฏศิลป์ลพบุรี ลพบุรี
20. พรชัยปมพรรณ ยิ้มโสภา (2551, 9 มิถุนายน) ข้าราชการครูวิทยาลัยนาฏศิลป์
ลพบุรี สัมภาษณ์โดย ฉัตรพร ดวงสร้อย วิทยาลัยนาฏศิลป์ลพบุรี ลพบุรี
21. จีระฉัตร บุญประเสริฐ (2551, 10 มิถุนายน) นักศึกษาปริญญาตรี สถาบันบัณฑิต
พัฒนศิลป์ กระทรวงวัฒนธรรม สัมภาษณ์โดย ฉัตรพร ดวงสร้อย วิทยาลัยนาฏศิลป์ลพบุรี ลพบุรี
22. ชญาพร หลายเจริญ (2551, 10 มิถุนายน) นักศึกษาปริญญาตรี สถาบันบัณฑิต
พัฒนศิลป์ กระทรวงวัฒนธรรม สัมภาษณ์โดยฉัตรพร ดวงสร้อย วิทยาลัยนาฏศิลป์ลพบุรี ลพบุรี
23. อิศรา เนียมเสวก(2551, 10 มิถุนายน) นักศึกษาปริญญาตรี สถาบันบัณฑิต
พัฒนศิลป์ กระทรวงวัฒนธรรม สัมภาษณ์โดยฉัตรพร ดวงสร้อย วิทยาลัยนาฏศิลป์ลพบุรี ลพบุรี
24. ยุพา เขียมชม (2551, 10 มิถุนายน) นักศึกษาปริญญาตรี สถาบันบัณฑิต
พัฒนศิลป์ กระทรวงวัฒนธรรม สัมภาษณ์โดยฉัตรพร ดวงสร้อย วิทยาลัยนาฏศิลป์ลพบุรี ลพบุรี
25. กานต์พิชชา สุมาวัน (2551, 10 มิถุนายน) นักศึกษาปริญญาตรี สถาบันบัณฑิต
พัฒนศิลป์ กระทรวงวัฒนธรรม สัมภาษณ์โดย ฉัตรพร ดวงสร้อย วิทยาลัยนาฏศิลป์ลพบุรี ลพบุรี

26. สุมาลี นิลสกุล (2551, 10 มิถุนายน) นักศึกษาปริญญาตรี สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ กระทรวงวัฒนธรรม สัมภาษณ์โดยฉัตรพร ดวงสร้อย วิทยาลัยนาฏศิลป์ลพบุรี
27. พรรณราย เพิ่มพูน(2551, 10 มิถุนายน) นักศึกษาปริญญาตรี สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ กระทรวงวัฒนธรรม สัมภาษณ์โดยฉัตรพร ดวงสร้อย วิทยาลัยนาฏศิลป์ลพบุรี
28. วิรัช เป็ลียนสกุล(2551, 10 มิถุนายน) นักศึกษาปริญญาตรี สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ กระทรวงวัฒนธรรม สัมภาษณ์โดยฉัตรพร ดวงสร้อย วิทยาลัยนาฏศิลป์ลพบุรี
29. กมลชนก สุวรรณประภา (2551, 10 มิถุนายน) นักศึกษาปริญญาตรี สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ กระทรวงวัฒนธรรม สัมภาษณ์โดยฉัตรพร ดวงสร้อย วิทยาลัยนาฏศิลป์ลพบุรี
30. สถิติ กระจุนรัมย์ย์(2551, 10 มิถุนายน) นักเรียนวิทยาลัยนาฏศิลป์ลพบุรี สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ กระทรวงวัฒนธรรม สัมภาษณ์โดย ฉัตรพร ดวงสร้อย วิทยาลัยนาฏศิลป์ลพบุรี
31. วชิ อนุภักค์ (2551, 10 มิถุนายน) นักเรียนวิทยาลัยนาฏศิลป์ลพบุรี สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ กระทรวงวัฒนธรรม สัมภาษณ์โดย ฉัตรพร ดวงสร้อย วิทยาลัยนาฏศิลป์ลพบุรี
32. ปฤษญา ขวน ไชยสิทธิ์ (2551, 10 มิถุนายน) นักเรียน วิทยาลัยนาฏศิลป์ลพบุรี สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ กระทรวงวัฒนธรรม สัมภาษณ์โดย ฉัตรพร ดวงสร้อย วิทยาลัยนาฏศิลป์ลพบุรี
33. ปิยวรรณ ทองบ่อ (2551, 10 มิถุนายน) นักเรียนวิทยาลัยนาฏศิลป์ลพบุรี สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ กระทรวงวัฒนธรรม สัมภาษณ์โดย ฉัตรพร ดวงสร้อย วิทยาลัยนาฏศิลป์ลพบุรี
34. พีรจิตร กิตติสิงห์สกุล(2551, 10 มิถุนายน) นักเรียนวิทยาลัยนาฏศิลป์ลพบุรี สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ กระทรวงวัฒนธรรม สัมภาษณ์โดย ฉัตรพร ดวงสร้อย วิทยาลัยนาฏศิลป์ลพบุรี
35. สาวตรี เกิดศาสน์(2551, 10 มิถุนายน) นักเรียนวิทยาลัยนาฏศิลป์ลพบุรี สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ กระทรวงวัฒนธรรม สัมภาษณ์โดย ฉัตรพร ดวงสร้อย วิทยาลัยนาฏศิลป์ลพบุรี
36. ณัฐกาญจน์จิน (2551, 10 มิถุนายน) นักเรียนวิทยาลัยนาฏศิลป์ลพบุรี สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ กระทรวงวัฒนธรรม สัมภาษณ์โดย ฉัตรพร ดวงสร้อย วิทยาลัยนาฏศิลป์ลพบุรี

37. ททัชชนก เทียนประเทืองชัย(2551, 10 มิถุนายน) นักเรียนวิทยาลัยนาฏศิลป์
ลพบุรี สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ กระทรวงวัฒนธรรม สัมภาษณ์โดย ฉัตรพร ดวงสร้อย
วิทยาลัยนาฏศิลป์ลพบุรี

38. ธัญภาดา ปาณะศรี (2551, 10 มิถุนายน) นักเรียนวิทยาลัยนาฏศิลป์ลพบุรี
สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ กระทรวงวัฒนธรรม สัมภาษณ์โดย ฉัตรพร ดวงสร้อย
วิทยาลัยนาฏศิลป์ลพบุรี

39. ศิริพร ผิวอ่อน(2551, 10 มิถุนายน) นักเรียนวิทยาลัยนาฏศิลป์ลพบุรี
สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ กระทรวงวัฒนธรรม สัมภาษณ์โดยฉัตรพร ดวงสร้อย
วิทยาลัยนาฏศิลป์ลพบุรี

40. วิสิฏฐินี สวดประโคน (2551, 10 มิถุนายน) นักเรียนวิทยาลัยนาฏศิลป์ลพบุรี
สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ กระทรวงวัฒนธรรม สัมภาษณ์โดยฉัตรพร ดวงสร้อย
วิทยาลัยนาฏศิลป์ลพบุรี

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ	นางสาวฉัตรพร ดวงสร้อย
วัน เดือน ปีเกิด	1 กรกฎาคม 2504
สถานที่เกิด	กรุงเทพมหานคร
ประวัติการศึกษา	อนุปริญญา ปมช. วิทยาลัยนาฏศิลป์เชียงใหม่ พ.ศ. 2526 ปริญญาตรี การศึกษาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร พ.ศ. 2536
สถานที่ทำงาน	วิทยาลัยนาฏศิลป์ลพบุรี อำเภอเมือง จังหวัดลพบุรี
ตำแหน่ง	ครู (ครูชำนาญการ)